

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Kiemelt közlemények

KOVÁTS LEVENTE SÁNDOR:
A NATO afganisztáni szerepvállalása

KANYÓ MÁRIA: *A társadalom
„szövetét” alkotó jelképi kultúra mint
a közösséget integráló kötőanyag*

MATUSZ MÁRK PÉTER: *A Magyar
Honvédség csapategészségügyének
telemedicinális fejlesztési lehetőségei*

14. évf. (2021)
1. szám

ISSN 2676-9816 (nyomtatott)
ISSN 2060-0437 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Hadtudományi Szemle

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának tudományos folyóirata

ISSN 2676-9816 (nyomtatott)

ISSN 2060-0437 (elektronikus)

Főszerkesztő

Dr. Szelei Ildikó alezredes

A szerkesztőbizottság elnöke

Dr. Pohl Árpád dandártábornok

A szerkesztőbizottság tagjai

Dr. Forgács Balázs őrnagy

Dr. Csengeri János főhadnagy

Dr. Hausner Gábor alezredes

Dr. Hettyey András

Dr. Jobbágy Zoltán ezredes

Dr. Molnár Anna

Dr. Négyesi Imre ezredes

Dr. Ujházy László alezredes

Dr. Ujházi Lóránd

Dr. Miroslav Kelemen ny. dandártábornok (Szlovákia)

Dr. Pavel Bučka (Szlovákia)

Dr. Pavel Nečas ezredes (Szlovákia)

A szerkesztőbizottság titkára

Kállai-Nyári Éva

Szerkesztőség

Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

Hadtudományi Szemle

1101 Budapest, Hungária krt. 9–11.

Levelezési cím: 1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail: hadtudomanyiszemle@uni-nke.hu

Kiadó

Nemzeti Közszerológati Egyetem, Ludovika Egyetemi Kiadó Iroda

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Koltay András rektor

Olvasószerkesztők: Resofszi Ágnes, Orbán Áron, Tar Krisztina

Nyomdai kivitelezés: Nemzeti Közszerológati Egyetem

Borítókép: P. József főtörzsőrmester (MH 2. KRDD)

Tartalom

HADMŰVÉSZEZET

Ödön Harka: Combat Support Armament of the Rapid Forces in the Hungarian Royal Defence Forces	5
Leib Péter: Az anyagcentrikus hadikultúra megjelenése a tengeri hadviselésben	17
Szajkó Gyula – Lévai Zsolt: A vasúthálózatok értékelése a hadszíntéri logisztikai felderítés végrehajtásakor	27

BIZTONSÁGPOLITIKA

Kovács Márk Károly: Az al-Káida céljai, szervezete és működése, módszerei és eljárásai a Nyugat ellen 1989 és 2015 között	53
Kovács Levente Sándor: A NATO afganisztáni szerepvállalása	69
Váradi Gréta Vanessza – Göblyös Bence: A magyar és olasz fegyveres erők jelenléte nemzetközi missziókban és műveletekben.	83

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Füleki Réka: A kulturális emlékezet megjelenése a katonai protokollban.	99
Kanyó Mária: A társadalom „szövetét” alkotó jelképi kultúra mint a közösséget integráló kötőanyag.	113
Molnár Zoltán: A járványos megbetegedések elleni harc Magyarországon a Nagy Háború időszakában, 1914–1918.	125
Szilágyi-Kiss Hajnalka: Az I. világháború hadműveleti változásai	139

ÁLTALÁNOS

László Viktória: A honvédelmi törvény védelmi igazgatást érintő, 2020. január 1-jén hatályba lépett módosításai, különös tekintettel a védelmi bizottságokat érintő módosításokra	155
Matusz Márk Péter: A Magyar Honvédség csapategészségügyének telemedicinális fejlesztési lehetőségei	173

Ödön Harka¹

Combat Support Armament of the Rapid Forces in the Hungarian Royal Defence Forces

A Magyar Királyi Honvédség gyorsan mozgó csapatainak harctámogató fegyverei

Abstract

Besides the combat-arms assets, the rapid troops of the Royal Hungarian Defence Forces also had field artillery (light howitzers), air defence artillery and anti-tank guns.

The order of battle of the motorised units required the existence of one (after the autumn of 1941, two) artillery battalion(s) with vehicle-drawn assets for providing combat support. The motorised artillery battalions initially had four batteries with light howitzers, while the armoured divisions had two motorised artillery battalions. There were two artillery battalions with four (six) batteries in the mobilised organisation of the cavalry brigades (division).

For ensuring defence against air attacks, vehicle-drawn air defence artillery battalions were introduced in the armoured divisions and the 1st Cavalry Division with one light and one heavy battery.

Against tank attacks, there were 4–6 anti-tank guns in service used by each of the anti-tank companies of the infantry and reconnaissance battalions (in the motorised rifle brigades and hussar regiments of the armoured divisions) and the 1st Cavalry Division.

Keywords: *Royal Hungarian Defence Forces, rapid troops, artillery, air defence, anti-tank gun, mechanised warfare*

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: odon.harka@eulerhermes.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4195-1262>

Absztrakt

A Magyar Királyi Honvédség gyorscsapatai az elsődleges csapásmérésre alkalmas hadfelszerelés mellett tábori tüzérségi és csapatlégvédelmi eszközökkel, valamint páncéltörő lövegekkel is rendelkeztek.

A magyar honvédség gépesített egységeinek harcrendje a gyorscsapatok harcainak támogatása érdekében egy (1941 őszétől kettő) gépvontatású tüzérosztály meglétét írta elő. A gépvontatású tüzérosztályok kötelékébe kezdetben négy könnyűtarackos üteg tartozott, a páncéloshadosztályok kötelékébe pedig két gépvontatású könnyűtarackos osztaályt állítottak be. A lovasdandárok (hadosztály) mozgósított szervezetébe egy lovas- és egy gépvontatású tüzérosztály került összesen négy (hat) üteggel.

Az egységek légitámadások elleni oltalmazásának szükségessége miatt a páncéloshadosztályok, illetve az 1. lovashadosztály mellé egy-egy gépvontatású légvédelmi tüzérosztályt osztottak be egy könnyű- és egy nehézüteggel.

A harcokcsik elleni védelem érdekében a páncéloshadosztályok kötelékében harcoló gépkocsizó lövészdandárok gyalogos és felderítő zászlóaljainak, valamint az 1. lovashadosztály huszárezredeinek páncéltörőágyús-századai 4-6 darab, különböző űrméretű páncéltörő löveggel rendelkeztek.

Kulcsszavak: Magyar Királyi Honvédség, gyorscsapatok, tüzérség, légvédelem, páncéltörő ágyú, gépesített hadviselés

1. Introduction

In addition to the primary combat-arms assets – tanks, tank hunters and armoured cars – the rapid troops of the Royal Hungarian Defence Forces had field artillery (light howitzers) and air defence weapons, anti-tank guns, mortars, engineering, signal and traffic control units (combat support units) as well, in order to meet the requirements of interservice operations. The standard combat support assets at the armoured and cavalry units of the Defence Forces (field, anti-tank, and air defence artillery), the light weaponry of the mechanised ground troops and cavalry regiments are presented in the light of the 1942–43 order of battle² of the 1st Hungarian (field) Armoured Division, through the 1944 order of battle³ of the Hungarian 2nd Armoured Division and that of the 1st Cavalry Division. In the present paper I do not intend to touch upon the organisational issues of the artillery units in detail, or the industrial development thereof, and I refrain from presenting the field artillery tractors and transport vehicles of the mechanised units. I will present only the development of those weapon systems that were used by the rapid forces.

² Péter Szabó and Norbert Számvéber, *A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943* (Debrecen: Püedlo Kiadó, 2003). 156.

³ Péter Szabó and Norbert Számvéber, *A keleti hadszíntér és Magyarország 1943–1945* (Debrecen: Püedlo Kiadó, 2003). 278–280.

The stipulations of the Trianon Peace Treaty – which were ratified by Act 33 of 1921 – did not allow the Royal Hungarian Defence Forces to commission artillery pieces with calibres exceeding 10.5 cm (heavy artillery). Consequently, the Defence Forces could only have light artillery, with no more than 105⁴ cannons.⁵ In such hard conditions the military and political leaderships were able to keep the Defence Forces and the remaining military industry alive, but as a consequence of the limited financial possibilities and due to the continuous investigations by the Allied Military Control Commission before March 1927, it seemed an impossible mission to establish and maintain artillery units that could have been suitable for the requirements of those ages.

The 'softening' in the political climate after the spring of 1927 allowed to achieve cautious progress in the field of military development. On March 1, 1930 the Royal Hungarian Institute of Military Technologies was established, subordinated to the Ministry of Defence, tasked with the development of new weapons, types of ammunition, and other military equipment for the Defence Forces. The high command had two options for the rearmament of the Defence Forces: a) to improve the existing industrial capacities by employing Hungarian labour force and using scientific results in order to produce domestic-made weaponry based on the knowledge and know-how from the lessons learned during World War I; or b) to import foreign weapons and manufacture them within the framework of license agreements. In the 1920s the MÁVAG Plant in Diósgyőr was at the forefront of domestic production of artillery equipment. At that time the gun plant most probably bypassed the international control and produced some 280 artillery pieces (with calibres from 75 mm to 150 mm) designed in the period of World War I. The foreign procurement opportunities were reduced to neutral countries (for example Sweden or Switzerland) and German and Italian companies of military industry. The Italian–Hungarian eternal friendship treaty signed in 1927 provided an excellent basis for the Hungarian–Italian military-industrial cooperation.⁶ As a result of the improving Italian–Hungarian relations, the primary import opportunity to the Kingdom of Hungary was offered by the military industry of the Italian party; however, the Defence Forces managed to procure military equipment from German sources too. A total of 84 (128) artillery pieces (40 guns were horse drawn, another 44 were vehicle towed ones) (according to other sources 96 guns were horses drawn and 32 were vehicle towed⁷). These were exclusively 1937M 'Göring' type howitzers manufactured by the Rheinmetall-Borsig AG, and introduced at the artillery units.⁸

In order to strengthen the air defence capabilities of the mechanised troops, the military leadership did not primarily aim at the modernisation of the obsolete guns, but the production of new, Swedish-designed guns, so they discovered the opportunity of advance in licensing the production of the brand new 40-mm anti-aircraft gun.⁹

⁴ Tibor Balla, Tamás Csikány, Géza Gulyás, Csaba Horváth, and Vilmos Kovács, *A magyar tüzérség 100 éve* (Budapest: Zrínyi, 2014). 155.

⁵ *Ibid.*, 148.

⁶ *Ibid.*, 154.

⁷ *Ibid.*, 165.

⁸ Lóránd Dombrády, Pál Germuska, Géza Péter Kovács, and Vilmos Kovács, *A magyar hadiipar története* (Budapest: Zrínyi, 2016). 164.

⁹ Balla et al., *A magyar tüzérség*, 162.

2. The development of order of battle 'Huba I'

After the successful procurement of the 'Göring' light howitzers from Germany, in 1938 the General Staff of the Defence Forces made a decision which of the artillery calibres to decommission or keep. As a result, the 80-mm and 100-mm calibres were removed from the system, while the 75-mm, 105-mm, 150-mm, 210-mm, and 305-mm calibres were commissioned in further functions.¹⁰

The high command intended to spend 95.5 million Hungarian pengő on the development of the artillery, partly through the procurement of foreign-made guns (40 new howitzers of type 'Göring'), and partly through manufacturing domestic produced military assets in the Diósgyőr Plant (twenty 150-mm type 1931M truck towed howitzers; forty-eight 210-mm type 1939M tractor towed heavy howitzers; thirty-two 80-mm type 1929M anti-aircraft cannons; one hundred and fifty-one 40-mm type 1936M anti-aircraft guns; and one hundred and fifty-six 150-mm type 1914/35M horse drawn howitzers¹¹). The Diósgyőr Plant managed to increase the volume of the production from the summer of 1939. Between the autumn of 1938 and the end of December 1939 the plant produced one hundred and twenty-six 40-mm anti-aircraft guns and 260 replacement barrels for them, thirty-six 80-mm anti-aircraft guns, and eight 150 mm vehicle towed howitzers.¹²

The order of battle of the Defence Forces' motorised units (1st and 2nd mechanised brigades, and the 1st and 2nd armoured divisions formed on their basis) required the establishment of one (two, after the autumn of 1941) vehicle towed artillery battalion(s). The Rapid Corp's mechanised brigades included four batteries equipped with light howitzers, while the 1st (Field) Armoured Division deployed in combat at the River Don and later the armoured divisions that fought in the battles of 1944 had two vehicle towed artillery battalions. The mobilised structure of the cavalry brigades included one horse drawn and one vehicle towed artillery battalions with a total of four batteries. The 1st Cavalry Division maintained this organisational model, however, the number of the batteries increased from four to six.¹³

In the structure of each mechanised and cavalry brigade – similarly to the structure of the infantry divisions established after 1943 – an anti-aircraft gun battery was also integrated. Both to the 1st and the 2nd armoured divisions and the 1st Cavalry Division one anti-aircraft battalion was assigned, that consisted of one light and one heavy battery.¹⁴

¹⁰ Ibid., 165.

¹¹ Lóránd Dombrády, *A magyar hadigazdaság a második világháború idején* (Budapest: Petit Real, 2003), 259–260.

¹² Dombrády, *A magyar hadigazdaság*, 265.

¹³ István Ravasz (ed.), *...És újfent hadiidők! (avagy: a „boldog békeidők” nem térnek vissza) 1939–1945* (Budapest: Petit Real, 2005), 174.

¹⁴ Ibid.

3. The artillery assets of the Hungarian armoured and cavalry divisions

3.1 The 75-mm type 15M and 15/35M mountain gun

This type of cannon was fielded with subordinated artillery units in the 1st Cavalry Division (the 2nd horse artillery battalion consisted of three batteries with a total of 12 cannons). The type 15M cannon, used by the cavalry and the mountain troops, had 75 mm calibre, the length of the barrel was L/15. The mountain gun was developed and manufactured by the Skoda Works, and was commissioned by the Austro–Hungarian Monarchy in 1915. The characteristic feature of the mountain gun was its so-called „jacket” around the gun barrel, which increased the recoiling mass, protected the crew from barrel explosion, guided the barrel during backward sliding, and stabilised the gun during firing. The backward sliding of the barrel was slowed down by a hydraulic break, while the barrel was pushed forward by a spring mechanism. The gun-carriage could not be split, but it could be rotated around the supporting spurs. The barrel could be turned sideways (traversing) by 3.5–3.5 degrees, and its vertical aiming (elevation) was adjustable from –9 degrees to +50 degrees. The gun needed 16 soldiers to operate, a 4.2 mm gun shield protected them from shrapnel and bullets. In order to make it easy to move, the cannon could be transported in 7 dismantled parts. Its maximum firing range was 7.6 km. The model was redesigned in 1935, as a result it was fitted up with a so-called ‘load-bearing structure’ in order to avoid damage to the sights from vibrations and during movement, furthermore, the axle of the gun carriage was equipped with springs and the horse drawn version of the gun received a new limber carrier.¹⁵

3.2 The 80-mm type 5M and 18M field guns

This type of cannon was in service with the 1st Horse Artillery Battalion of the 1st Cavalry Division, the organisation and the weaponry of which was similar to that of the 2nd Horse Artillery Battalion. This horse drawn, 80 mm (in fact 76.5 mm) calibre cannon was the first field gun built with recoiling barrel commissioned in the forces of the Austro–Hungarian Monarchy. The gun was manufactured by Skoda Works. The recoil of the barrel was slowed down by a hydraulic brake while it was pushed forward by a spring mechanism. The gun-carriage could not be split, it was equipped with movable spurs. The gun used fixed ammunition with a range of 7 km, and was operated by a 6-strong crew protected from shrapnel and bullets by a 4-mm gun shield. The weight of the cannon in firing position was 1.02 metric tons. The L/30 calibre bronze gun (the 5/8M model's barrel was made from steel alloy) had a barrel length of 2,295 mm, and it could be easily transported in three dismantled parts. The gun had a barrel elevation range of –7.5 degrees to +18 degrees, its barrel could

¹⁵ Ödön Csellár, *A tábortüzérség lövegei a második világháború idején*, Kézirat, Budapest, 2000. 1, 1, 1, 9.

be turned sideways (traversing) by 4–4 degrees. The main features of the 18M model (calibre, ammunition, number of operators, manufacturer, cannon braking and pushing forward mechanism, gun-carriage design, and barrel length) were identical to those of the 8M model. The model was produced by Skoda Works until 1938, meanwhile its weight increased to 1.33 tons in firing position, the thickness of the gun shield also increased to 4.7 mm and its maximum firing range extended to 8.4 km. It was adjustable sideways 3.2 degrees to left and 3.2 degrees to right, and the angle of elevation of the double-walled barrel (jacket and guide tube) was variable between –10 degrees to +45 degrees.¹⁶

3.3 The 105-mm type 37M field howitzer ('Göring' howitzer)

The vehicle towed version of the howitzer appeared both in the arsenal of the horse artillery battalions and in the armoured divisions. The leFH 18 type, 105 mm calibre, horse drawn or vehicle towed howitzer was a redesigned, improved version of the leFH 16 type deployed in the First World War. It was produced by the German Rheinmetall-Borsig AG. The weapon was introduced in the German Army in 1935. The gun fired variable-charge, unfixed ammunition in metal cartridge. The gun had a single-walled barrel (without a jacket tube) made of chrome-nickel steel, its length was first L/25 calibre, later L/28 calibre, the muzzle velocity of its shell reached 470 m/s, the maximum firing range of the howitzer was 10.68 km. The axle of the gun carriage was equipped with springs, the weight of the howitzer was almost 2 tons and it was operated by a 6-man crew. The barrel of the gun could be elevated between –5 and +42 degrees,¹⁷ its horizontal movement was possible 28 degrees to left and 28 degrees to right. The recoil of the gun barrel was slowed down by a hydraulic brake built in the gun's cradle the while it was pushed forward by a pneumatic counter-recoil mechanism mounted above the gun barrel. The split-trail carriage had spurs, which could stabilise the gun during firing and could ensure both the high velocity of the bullet and longer maximum firing range. Several types of shells were developed for the gun (for example armour piercing shells). The howitzer had excellent sighting system that made both direct and indirect fire possible. The gun became the dominant light howitzer of the German Army in World War II, although in case of firing at maximum range – at steep barrel elevation – the carriage tended to crack.¹⁸

3.4 The 105-mm type 40M light howitzer

The import of 'Göring' howitzers had only partial results due to the reluctance of the German party. The Hungarian adaptation of the Swedish-made 105-mm Bofors howitzer was not successful because of its short (below 11 km) maximum firing range, although the gun proved to be stable and easy to move during the tests. However,

¹⁶ Ibid., 2, 1, 3, 11.

¹⁷ Ibid., 5, 1, 5, 4.

¹⁸ Hans Halberstadt, *Tüzérségi eszközök a középkortól napjainkig* (Debrecen: Hajja & Fiai Könyvkiadó, 2003). 82.

as a result of the cooperation between the Institute of Military Engineering and the gun plant in Diósgyőr, in 1940 a new, Hungarian-made 105-mm calibre, horse drawn, light howitzer was developed, equipped with a muzzle-break, mounted on an obsolete, non-split carriage. After the accurate field and live firing tests, the howitzer was introduced in the Hungarian Defence Forces in early 1941 under the name 1940M 105-mm light howitzer. The barrel had a characteristic muzzle-break, its breaking and return mechanism was built in the gun cradle under the barrel. The maximum elevation of the barrel was 45 degrees, the angle of depression was –5 degrees. It could be traversed in both directions to 4–4 degrees. The ammunition of the howitzer was identical to that of the 37M howitzer. The weight of the gun was approximately 1.5 tons in firing position, and it had a maximum firing range of 10.76 (10.4) km.¹⁹ The gun was operated by a 6-strong crew, the length of the barrel was 1.671 m, and its shell had a 471 m/s muzzle velocity.²⁰

The series production of the light howitzer started in 1942. A total of 141 cannons²¹ were manufactured, including those 41 guns²² which were made for the Zrínyi II assault guns. The modified, 105 mm calibre howitzer, equipped with modern, split-trail carriage went to field trials in the same year. The new version of the light howitzer was presented in October 1942, its 11.25 km maximum firing range exceeded that of the 40M type, and the modified howitzer became easier to tow. The new gun was commissioned under the name of 42M 105 mm light howitzer, but it never went into mass production due to the lack of production capacities,²³ although the order of battle 'Szabolcs' envisaged the production of 430 guns with modified gun carriage.²⁴

4. Anti-tank weapons of the rapid troops

4.1 The 37-mm calibre type PaK 36 anti-tank gun

All three battalions of the 1st Hungarian Motorized Infantry Brigade (after 1st December 1942 – rifle regiment) of the 1st Hungarian (field) Armoured Division, and also the 1st reconnaissance battalion had in their units an anti-tank gun company, equipped with two 50-mm and four 37-mm anti-tank guns.²⁵ The PaK 36 model, manufactured by the German Rheinmetall-Borsig Plant, was commissioned in the Royal Hungarian Defence Forces at the beginning of World War II only in small numbers.²⁶ The anti-tank gun went into service in the German Army as early as March 1936, and its first combat deployment took place during the Spanish Civil War. The gun was also put into action during the French campaign by the German Army in 1940, but its weaknesses soon came into light as the shells of the gun

¹⁹ Balla et al., *A magyar tüzérség*, 199.

²⁰ Csellár, *A tábori tüzérség*, 6, 1, 6, 10.

²¹ Dombrády et al., *A magyar hadiipar*, 165.

²² Dombrády, *A magyar hadigazdaság*, 278.

²³ Balla et al., *A magyar tüzérség*, 169.

²⁴ Dombrády, *A magyar hadigazdaság*, 275.

²⁵ Szabó and Számvéber, *A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943*, 156.

²⁶ Dombrády, *A magyar hadigazdaság*, 271.

proved to be unable to penetrate the armour-plating of the well-armoured British Matilda Mk IIs, the French Char B1s or Somua S-35s. Thanks to its dismountable structure, however, the gun became the fundamental anti-tank gun of the German airborne troops, its standard shell could penetrate a 36-mm thick armour-plate in 500 meters. The length of its barrel was 1,766 mm, the weight of the cannon was 440 kg, and a 6-strong crew was needed to operate it. The gun's maximum firing range was 6,200 meters, it had a rate of fire of 15–18 rounds per minute. The armour penetration ability of the gun was moderate with standard shells, but with the use of special, shaped charge shells (Stielgranate 41) developed specifically for this model it could pierce a 180-mm thick armour in 500 meters. Around 5,340 of this model were produced by the Rheinmetall-Borsig Plant until 1943. The KwK 36 L/45 version of the gun was built into some series of Panzer III tanks and other vehicles (SdKfz 251) were also equipped with this gun.²⁷

4.2 The 40-mm type 1940M anti-tank gun

The lack of import opportunities encouraged the General Staff of the Hungarian Defence Forces to establish the opportunity of the domestic production of anti-tank weapons. As a result of the pressure from the General Staff, in 1939 the workers of the Institute of Military Engineering began to develop a gun with 40-mm calibre, which was similar to the 37-mm calibre anti-tank gun. The field demonstration of the new, 40-mm type 1940M anti-tank gun took place in 1941. The gun had a 32-mm penetration ability in 1000 meters, which was almost twice as much as that of the 37-mm calibre gun (17 mm), but considering the enormous development of main battle tanks, it seemed to be inadequate from practical aspects. Lacking other options, the Defence Forces put the model into service, the Ministry of Defence placed an order for 822 of this type between 1940 and 1942. The gun was manufactured by MÁVAG (Hungarian Royal State Railroads' Machine Factory) and by the members of the production cooperation (Diósgyőr gun plant, Electric Metal and Iron Foundry, Metal Goods and Weapons and Machine Plant, Hungarian Steel Plant, Gun Repair Shop, and Agricultural Machine Plant). The production topped relatively late²⁸, only in 1943. The reasons of the delay were the difficulties in supply and the large number of scrapped components. Between 1941 and 1944, 616 guns²⁹ were manufactured of the ordered quantity. Basically, the 1940M model was the Hungarian enhancement and adaptation of the German PaK 36, used in order to make the basis model capable of using the 40-mm armour piercing shell in service with the Defence Forces. Although the gun's barrel was longer (1,780 mm) than that of the PaK 36, and the muzzle velocity of its shell (824 m/s) was also higher, despite all these improvements, the gun was only effective against tanks of the period when it used special armour piercing shells within a distance of 250 metres. The weight of the gun was 495 kg, its rate of fire was 15–16 rounds per minute, and a 6-man crew was needed to operate

²⁷ 'PaK 36 37 mm-es páncéltörő ágyú', *Második világháború*.

²⁸ Dombrády, *A magyar hadigazdaság*, 272.

²⁹ Dombrády et al., *A magyar hadiipar*, 167.

it.³⁰ The gun's maximum firing range was 5,900 metres. All three battalions of the 3rd Motorised Rifle Regiment of the 2nd Hungarian Armoured Division and also the 2nd Reconnaissance Battalion had their anti-tank gun company. The anti-tank gun platoon of the 2nd Reconnaissance Battalion had four 40M anti-tank guns, while the anti-tank companies of the motorised rifle battalions had two 50 mm and four 40 mm anti-tank guns.³¹

4.3 The 75 mm type PaK 40 anti-tank gun

In order to increase the antitank capabilities of the Hungarian Defence Forces, the Ministry of Defence and the General Staff made serious efforts to import German 75-mm anti-tank guns. As a result of such efforts, the Germans promised to deliver 160 of this model in 1942, offsetting thereby the purchase price of the Hungarian-made 40-mm automatic guns exported in Germany. In fact, that year the Rheinmetall-Borsig Plant was permitted to transfer the production rights of this anti-tank gun to the Hungarian party for 2 million German Imperial Marks. Ignoring the reality, the Ministry of Defence ordered to produce altogether 770 of the model in 1943 from MÁVAG and its cooperating partners, however, the assembly of the gun failed because only some of its components were completed.³² Of the quantity to be delivered there was only 4 guns³³ delivered to the Hungarian troops by December 25, 1942.

The German PaK 40 model was the advanced version of the type PaK 38. It had larger calibre and was kept in service until the end of World War II by the Germans. Because of its low profile the gun could be easily concealed, the gun shield was made from double armour-plate flexed back in steep angle so it was able to provide appropriate protection for the crews against small arms bullets. The main features of the gun were the following: its calibre was 75 mm, its barrel length was 3,700 mm, it weighted 1,425 kilograms, the barrel could be elevated between -5 degrees and +22 degrees, its traversing angle was 65 degrees and the gun had 2,000 meters of effective firing range. The standard armour-piercing shell of the gun weighted 6.8 kilograms and reached 792 m/s muzzle velocity. The gun's shell was able to penetrate 116-mm thick homogeneous armour plate in a 1,000-metre distance at the 90-degree impact angle of the shell.³⁴ The gun was in service with the anti-tank companies of all three hussar regiments of the 1st Cavalry Division and also with the anti-tank platoons of the 15th Cycle Battalion and the 3rd Reconnaissance Battalion. Based on the data of the establishment table of the cavalry higher unit,³⁵ 15 of this model belonged to it in 1944.

³⁰ 'M1940 40 mm-es páncéltörő ágyú', Második világháború.

³¹ Szabó and Számvéber, *A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943*, 278–279.

³² Dombrády, *A magyar hadigazdaság*, 273.

³³ Szabó and Számvéber, *A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943*, 126.

³⁴ Halberstadt, *Tüzérségi eszközök*, 84.

³⁵ Szabó and Számvéber, *A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943*, 279–280.

4.4 The 50-mm type PaK 38 anti-tank gun

There were 77³⁶ of these German-made 50-mm calibre anti-tank guns delivered to the Hungarian troops during the combat operations at the River Don in 1942–1943, out of which 54³⁷ were delivered to the troops as early as July 1942. The PaK 38 model was developed by the engineers of the Rheinmetal-Borsig Company as the replacement variant of the type PaK 36 with the aim to enable the destruction of the more heavily armoured targets. As a result of the development process, the 50-mm calibre gun could enter into service in December 1940. The gun's armour piercing shell was able to knock out soft targets (armoured cars, light tanks, and so on) in 1,000 meters, while the Soviet T-34 and KV tanks were knocked out by the gun in a 500-metre distance. The anti-tank guns could be towed by trucks (for example by the Hungarian truck called 'Botond') or jeeps.³⁸ The combat weight of the gun was 1,062 kilograms, its operation needed a 5-man crew, it had a maximum firing range of 2,200 meters and its theoretical rate of fire was 12–15 rounds per minute. The gun's armour-piercing grenade left the barrel at an 835 m/s muzzle velocity, its penetration ability was 67 mm in 100 meters, and 43 mm in 1,000 meters.³⁹

5. Means of army air defence

5.1 The 80-mm type 1929M anti-aircraft gun

The 80-mm, 1929M model air defence gun was manufactured in three variants, depending on the type of auxiliary predictors – or directors – it was equipped with. Its barrel length was 3,770 mm, the barrel could be elevated between –3 degrees and +80 degrees, the gun had a 14,900-meter effective firing range, and its effective shooting altitude was 9,800 meters. The shell left the barrel at a 750 m/s muzzle velocity.⁴⁰ The Hungarian defence industry produced a total of 102 of this model⁴¹ between 1938 and 1944, which were delivered to the defence troops. The gun was in service with the 2nd Air Defence Battalion of the 1st (field) Armoured Division, the battalion had 8 of such guns. Both the 52nd Air Defence Battalion of the 2nd Armoured Division and the 55th Air Defence Battalion of the 1st Cavalry Division had 3 of this model each.⁴²

³⁶ Ibid., 126.

³⁷ Ibid., 123.

³⁸ Ravasz, ...*És újfent hadiüdők!* 281.

³⁹ 'PaK 38 50 mm-es páncéltörő ágyú', Második világháború.

⁴⁰ '169. A 29.M 8 cm-es légvédelmi ágyú'. Karosszék tábornok.

⁴¹ Dombrády, *A magyar hadigazdaság*, 279.

⁴² Szabó and Számvéber, *A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943*, 156; Szabó and Számvéber, *A keleti hadszíntér és Magyarország 1943–1945*, 279–280.

5.2 The 40-mm anti-aircraft automatic cannon type 1936M

The development and the introduction of the 1929M model proved to be as great an achievement as the production of the Bofors-based, 40-mm air defence automatic cannon. The gun's primary role was to provide air defence for the ground troops, its production licence was obtained by the Diósgyőr gun plant under the licence agreement concluded in 1935. The Royal Hungarian Defence Forces introduced the gun in 1936 as 1936M 40-mm light air defence automatic cannon. The model was manufactured in the period between 1938 and 1944, and a total of 878⁴³ were made. According to other sources,⁴⁴ in the same period of time 652 cannons were definitely delivered to the troops and another 245 (including 135 guns manufactured for the Hungarian self-propelled anti-tank guns called Nimród) were allegedly delivered. The muzzle velocity of the gun's shell was 850 m/s, and its rate of fire was 120 rounds per minute. The maximum shooting range of the gun was 7,000 metres, its combat weight was 2,100 kilograms.⁴⁵ The automatic gun could be made ready for fire in one minute, and its primary purpose was to knock down low and medium altitude air targets flying at maximum 3,000-metre altitudes. It could be elevated to maximum 90 degrees, its depression angle was -5 degrees, and the gun could be traversed in 360 degrees.⁴⁶

In addition to domestic use, the weapon also had serious export markets, since many of the automatic cannons produced were sold abroad (Latvia, Finland, Norway, United Kingdom, Netherlands, Lithuania, China, Egypt and Germany).⁴⁷ The model was adopted both by the 52nd Air Defence Battalion of the 2nd Armoured Division and the 55th Air Defence Battalion of the 1st Cavalry Division, and each of the battalions had 6 guns of this type.

6. Conclusions

Among the army air defence equipment of the rapid forces of the Royal Hungarian Army, the 40-mm anti-aircraft automatic cannon type 36M has also achieved international success as it was used by the armies of many countries. The 105-mm type 40M light howitzer is also worth mentioning among combat support weapons. This cannon also served as the main weapon of the Zrínyi II assault gun. Its improved version (type 42M light howitzer) was equipped with modern, split-trail carriage, with a maximum firing range exceeding that of the 40M type.

⁴³ Dombrády et al., *A magyar hadipar*, 167.

⁴⁴ Dombrády, *A magyar hadigazdaság*, 279.

⁴⁵ Balla et al., *A magyar tüzérség*, 193.

⁴⁶ 'Bofors 36 M 40 mm-es', Arcanum.

⁴⁷ Balla et al., *A magyar tüzérség*, 190.

References

- '169. A 29.M 8 cm-es légvédelmi ágyú'. Karosszék tábornok. Online: http://karosszektabornok.blog.hu/2015/08/18/169_a_29_m_8_cm-es_legvedelmi_agyu
- Balla, Tibor – Tamás Csikány – Géza Gulyás – Csaba Horváth – Vilmos Kovács: *A magyar tüzérség 100 éve*. Budapest, Zrínyi, 2014.
- 'Bofors 36 M 40 mm-es'. Arcanum. Online: www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/b-F07EE/bofors-36-m-40-mm-es-F0833/
- Csellár, Ödön: *A tábori tüzérség lövegei a második világháború idején*. Kézirat, Budapest, 2000.
- Dombrády, Lóránd – Pál Germuska – Géza Péter Kovács – Vilmos Kovács: *A magyar hadiipar története*. Budapest, Zrínyi, 2016.
- Dombrády, Lóránd: *A magyar hadigazdaság a második világháború idején*. Budapest, Petit Real, 2003.
- Halberstadt, Hans: *Tüzérségi eszközök a középkortól napjainkig*. Debrecen, Hajja & Fiai Könyvkiadó, 2003.
- 'M1940 40 mm-es páncéltörő ágyú'. Második világháború. Online: www.masodikvh.hu/haditechnika/tuzerseg-legvedelem/magyar-tuzerseg/1514-m1940-40-mm-es-panceltoer-agyu
- 'PaK 36 37 mm-es páncéltörő ágyú'. Második világháború. Online: www.masodikvh.hu/haditechnika/tuzerseg-legvedelem/nemet-tuzerseg/856-pak-36-37-mm-es-panceltoer-agyu
- 'PaK 38 50 mm-es páncéltörő ágyú'. Második világháború. Online: www.masodikvh.hu/haditechnika/tuzerseg-legvedelem/nemet-tuzerseg/1229-pak-38-50-mm-es-panceltoer-agyu
- Ravasz, István (ed.): *...És újfent hadiidők! (avagy: a „boldog békeidők” nem térnek vissza) 1939–1945*. Budapest, Petit Real, 2005.
- Szabó, Péter – Norbert Számvéber: *A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943*. Debrecen, Püedlo Kiadó, 2003.
- Szabó, Péter – Norbert Számvéber: *A keleti hadszíntér és Magyarország 1943–1945*. Debrecen, Püedlo Kiadó, 2009.

Leib Péter¹

Az anyagcentrikus hadikultúra megjelenése a tengeri hadviselésben

The Appearance of culture of Warfare in attrition in naval warfare

Absztrakt

Tanulmányomban az anyagcentrikus hadikultúra tengeri hadviselésben történő megjelenésével kívánok foglalkozni. Az első részben definiálom a hadikultúra fogalmát, illetve bemutatom a mozgás-, az anyagcentrikus, illetve a gerilla-hadikultúrák általános jellemzőit. Az írás második részében azt vizsgálom, hogy a tengeri hadviselésben hogyan jelennek meg az anyagcentrikus hadikultúra jellemzői. Ennek bemutatására a tengeri hadelmélet két stratégiájának, Alfred Thayer Mahan és Sir Julian Stafford Corbett munkásságára támaszkodom.

Kulcsszavak: hadikultúra, tengeri hadviselés, Mahan, Corbett

Abstract

This study discusses the appearance of attrition warfare with regards to naval warfare. Initially I will define the three cultures of warfare and their characteristics. The second part of the study will discuss the examples of the culture of attrition warfare found in the works of renowned theorists, Alfred Thayer Mahan and Sir Julian Stafford Corbett.

Keywords: culture of warfare, naval warfare, Mahan, Corbett

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: leib.peter@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7136-9804>

1. Bevezetés

A társadalmakba szerveződött ember történelme során különböző anyagi és szellemi értékeket hozott létre, amelyeket összefoglalóan kultúrának nevezünk.² Általánosan értelmezve egy embercsoport szokásainak és hagyományainak összességéről van szó. Az emberiség történelmét az őskortól kezdve fegyveres konfliktusok, háborúk jellemezték. A világ különböző pontjain, esetenként térben és időben egymástól függetlenül kialakultak a fegyveres összeütközések szabályai, illetve azok a hagyományok és szokások, anyagi és szellemi termékek, amelyek mentén egy adott nép vagy ország harcait megvívta. A fentiekből következik, hogy magának a hadviselésnek is létezik kultúrája, a hadikultúra.

A hadikultúra meghatározása során az első problémát az jelenti, hogy nem létezik pontos és általánosan elfogadott definíció. A fogalmat keresve a külföldi szakirodalomban sem találkoztunk pontos meghatározással. Az angolszász irodalom katonai kultúrát használ, de annak tartalma eltér a mi hadikultúra-felfogásunktól. Elsősorban a haderő mint társadalmi szervezet, értékeivel, hiedelmeivel, sajátosságaival, vagyis a szervezeti kultúrával foglalkozik.³

A mi témánkhoz már közelebb áll az Amerikai Egyesült Államok Tengerészgyalogységának hadviselési doktrínája, amelyben felmorzsoló és manőverező hadviselésről tesznek említést.⁴

A felmorzsoló hadviselés sajátossága, hogy a győzelmet az ellenség anyagi eszközeinek fölényes tüzerével történő teljes elpusztításában határozza meg. Ez a hadviselés direkt módjaként szerepel a doktrínában, amely a háborút lényegében az erőviszonyok függvényében szemléli. Ez a fajta hadviselés keresi az ellenséges erők koncentrációját, hiszen ott tudja a lehető legnagyobb pusztítást véghez vinni. A felmorzsoló hadviselés a tűz és a csapás hatékony alkalmazását állítja fókuszba, előtérbe helyezve a technikai szaktudást a ravaszsággal vagy a kreativitással szemben. A manővert fontos elemként ismeri el, de annak célját abban látja, hogy lehetővé tegye az ellenség még hatékonyabb pusztítását. A csapások megfelelő pontossága és mennyisége érdekében a centralizált vezetést preferálja. A siker záloga az anyagi és számbeli fölényben rejlik. A szabályzat megemlíti, hogy ennek elérése nemzeti szinten nemcsak katonai, hanem egyben ipari kihívást is jelent. Habár felmorzsoló hadviselés nem létezhet önállóan a maga valójában, az I. világháború lövészárk harcait, illetve az amerikai műveletek többségét a vietnámi háborúban ez a fajta hadviselés jellemezte.⁵

A felmorzsoló hadviseléssel szemben, a spektrum másik oldalán, a manőverező hadviselés helyezkedik el. Ennek a hadviselési módnak a jellemzője az adott katonai ellenállás megkerülése és előnyösebb helyzetből történő támadása. A cél nem a mennyiségi pusztítás, hanem az ellenséges rendszer támadása és védekezésre képtelenné tétele. Ennek során előfordulhat, hogy az ellenséges kötelék teljes komponensei

² Arcanum: *A magyar nyelv értelmező szótára*. é. n.

³ Eric G. Meyer – Brian W. Writer – William Brim: The Importance of Military Cultural Competence. *Current Psychiatry Reports*, 18. (2016), 3.

⁴ USMC: *Marine Corps Doctrinal Publications 1 – Warfighting*. Department of the Navy, Headquarters United States Marine Corps Washington, D.C. 20350-3000 4 April 2018. 2–15.

⁵ USMC (2018) i. m. 16.

maradnak érintetlenül, azonban egységes egészként mégis képtelenné válik a működésre. Az ellenség erősségeinek támadása helyett inkább a gyengeségekre koncentrál, hogy így maximalizálja a rendelkezésre álló előnyöket. A siker az ellenséges rendszer tulajdonságainak megismerésében és kihasználásában rejlik. A manőverek a sebességre és a meglepésre támaszkodnak, amelyek nélkül nem lenne képes az erőt az ellenség gyenge oldalai ellen összpontosítani. A tempó mint fegyver sok esetben a legfontosabb tényezőként jelenik meg. A tűzerő és a felmorzsolás a manőverező hadviselési formánál is jelentkezik. A kritikus ponton, ahol a támadó fél erősségeit az ellenség gyengesége ellen koncentrálja a pusztítás igen nagymértékű is lehet, a teljes ellenséges kötelék megsemmisítését eredményezve. A felmorzsoláshoz hasonlóan ez a fajta harcmodor sem létezik kizárólag a maga valójában, Franciaország 1940-es német lerohanása vagy Patton tábornok kitérése a normandiai hídfőből 1944-ben jól tükrözik sajátosságait.⁶

Hazánkban Kovács Jenő határozta meg a hadikultúra fogalmát az 1990-es évek elején, amikor az önálló magyar katonai stratégia elméleti alapjainak kidolgozását végezte.⁷ Meghatározása szerint „[a] hadikultúra a hadviselést érintő katonai, szellemi és anyagi értékek azon összessége, amely az ellenség erőinek felbomlasztásának, illetve a saját csapatok megőrzésének alapirányát jelöli meg. A hadikultúra nevezhető a hadtudomány irányultságának (áramlatának), a hadsereg karakterének, de másként is.”⁸ A fogalom meghatározása során, figyelembe véve az erőszak alkalmazásának sajátosságait, a hadi kultúra három típusát határozta meg: a mozgáscentrikus, az anyagcentrikus, illetve a gerilla-hadviselés hadikultúráját. A hadi kultúrák bemutatása során látni fogjuk, hogy az anyagcentrikus, illetve a mozgáscentrikus hadi kultúra nagyfokú hasonlóságot fog mutatni a fentebb bemutatott hadviselési formákkal, azonban mégsem tekinthetjük őket azonosnak. A fő különbséget a magyar definícióban az alapirány kifejezés jelenti. Az amerikai szabályzat hadviselési módokat ír le, ami az alapirányhoz képest egy jóval szűkebb szegmenset jelent.⁹

2. A mozgáscentrikus hadikultúra

A mozgáscentrikus hadikultúra lényegét a „szétcsapni, nem ütlegelni”¹⁰ mottóval lehet megfogalmazni. Ez a hadikultúra a leghatékonyabban a manőverező háborúkban alkalmazható. Ebben az esetben direkt hadviselésről beszélünk, mivel az erőszak alkalmazásának eszközei közvetlenül az ellenségre fejtik ki hatásukat. A siker az ellenség gyenge pontjaira mért gyors ütemű támadások sorozatával érhető el, amellyel vert helyzetbe hozzuk az ellenséget.¹¹ Ez a hadikultúra a védelmet ideiglenesnek tekinti, csak addig alkalmazza, amíg a támadás feltételei nem állnak rendelkezésre. A védelem másik

⁶ USMC (2018) i. m. 17.

⁷ Forgács Balázs: *Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban)*. Doktori értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2009. 36.

⁸ Kovács Jenő: *Magyarország katonai stratégiája*. (Komplex kutatási téma.) II. kötet. Budapest, ZMKA, 1995. 17–18.

⁹ USMC (2018) i. m. 36.

¹⁰ Heinz Guderian: *Panzer Leader*. Boston, Massachusetts, Da Capo Press edition 1996. [1952] 105.

¹¹ Forgács Balázs: *Hadelmélet – A Magyar Katonai Gondolkodás Története és a Hadikultúrák*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 35.

lehetősége a támadással párhuzamosan, annak támogatása érdekében valósul meg. Ilyenkor a támadási pontokon erőkoncentrációt hozunk létre, míg a többi szakaszon védelemben maradunk. Az ellenség mélységébe intézett csapásokkal egyben a saját erők biztonságát is megvalósítjuk. A fölény kivívása ebben az esetben manőverekkel és nem az anyagi-technikai, valamint a létszámtényezők mennyiségi növelésével következik be. A helyzetek gyors és éles váltakozásából kiindulva nehéz precízen követhető, mindenre kiterjedő tervet készíteni a manőverező harcban. Ez a hadikultúra a hatékony vezetés érdekében megköveteli a decentralizáltságot, illetve a jól képzett, „ésszerűen kockázatos parancsnok” jelenlétét.¹² A sorozatos támadások végrehajtásához szükséges a kezdeményezés megragadása és megtartása, így az elért magas támadási ütemmel (tempóval) elérhető az idő-előny fenntartása. Mindez öngerjesztő folyamatként elősegíti a kezdeményezés megtartását is. A fenti elvre jó példával szolgálnak a német villámháborús hadjáratok a II. világháborúban. Nem véletlen, hogy a mozgáscentrikus hadi kultúrára a harckocsik megjelenése és tömeges elterjedése gyakorolta a legnagyobb hatást. Az alkalmazás során a szárazföldi haderőnem a domináns, hiszen az ellenség stratégiai központjai, a nemzeti erő forrásai is szárazföldi bázisúak. Ezek ellenőrzéséhez mindenképpen szükséges a szárazföldi csapatok jelenléte, így a légierő és a haditengerészet feladata a szárazföldi haderőnem támogatása.¹³

3. Az anyagcentrikus hadikultúra

Az anyagcentrikus hadikultúrát indirekt hadviselési formának nevezzük, mivel a cél elsősorban nem az ellenség megsemmisítése, hanem kifárasztása. Ez a folyamat időigényes, ezért ez a fajta hadviselés elsősorban az elhúzódó, nagy háborúban lehet sikeres.¹⁴ Ebben a hadikultúrában a sikert elsősorban nem manőverekkel, hanem nagy beruházást igénylő eszközökkel végrehajtott csapásokkal érik el. Az alkalmazott erőszak egyfokozatú, az akaratérvényesítést a kifárasztás révén, közvetlenül a társadalomra gyakorolja, annak ellenállását akarja megtörni. A nagy értékű pusztító eszközök felállítását, létrehozását már a békében meg kell kezdeni a hatalmas anyagi ráfordítások miatt. Ilyen eszközök jellemzően a légierő és a haditengerészet arsenáljában található meg, így ezek a haderőnevek a hadikultúra fő képviselői. Pontosan a nagy értékű harcászati eszközök miatt, az anyagcentrikus hadikultúrát gyakorló államok élen járnak a katonai kutatás és fejlesztés terén is.¹⁵ A fő harctevékenységi fajta a védelem, mindamelllett, hogy nem tagadja a támadás alkalmazását sem. A védelem célja elsősorban a támadás megghiúsítására irányul, amelynek során a katonai erőfölényre alapozott elrettentés kap fő szerepet. Erre a hadikultúrára jellemző az elfoglalt területek szilárd kézben tartása is. Az alkalmazott eszközöknek és eljárásoknak köszönhetően a vezetés sokkal centralizáltabban jelenik meg. A tervezés jellemzően aprólékos, matematikai számvetésekből áll össze a megfelelő erő-eszköz elosztás megvalósítása érdekében. Megállapítható, hogy a parancsnok ebben a hadi kultúrában nem kockázatos, sokkal

¹² Kovács (1995) i. m. 23.

¹³ Forgács (2017) i. m. 36.

¹⁴ Forgács (2009) i. m. 68.

¹⁵ Forgács (2009) i. m. 69.

inkább „erőforrás menedzser”. Az akaratérvényesítés sokszor nem katonai elemekkel – diplomácia, gazdaság, ideológia stb. – egészül ki. A hadi kultúrára jellemző, hogy az erőforrás-szükségletek mellett, lényeges a megfelelő katonaföldrajzi helyzet is. Elsődlegesen olyan országokban fejlődött ki, amelyek földrajzi elhelyezkedésükből fakadóan – például tenger által határoltak – már eleve védeltséget élveznek.¹⁶

4. A gerilla-hadviselés hadikultúrája

A gerilla-hadviselés hadikultúrája több szempontból is speciálisnak tekinthető. A fegyveres küzdelem nem feltétlenül folyamatos, sokkal inkább a politikai harcok kiegészítéseként jelentkezik. Számos változata létezik, amelyek között megtalálható a függetlenségi, a nemzeti felszabadító, a belső társadalmi jellegű fegyveres küzdelem, illetve a nemzeti és a polgárháború is. Habár ezt a hadi kultúrát nehezebb körülhatárolni, látható, hogy számos megjelenési formája lehetséges, azonban bizonyos általános szabályok is érvényre jutnak.¹⁷ Az egyik ilyen általános szabály a népi támogatás, amely nélkül a gerilla-hadviselés nem életképes. Hasonlóan fontos szerepet tölt be a nagyhatalmi támogatás és a bázisok kiépítése.¹⁸ A nagyhatalmi támogatásra jó példát szolgáltat az Afganisztáni háború, amelynek során az afgán mudzsahedeket, Washington modern vállról indítható Stinger légvédelmi rakétákkal látta el, akik így sikeresen vehették fel a harcot a szovjet haderővel.¹⁹ A gerillacsapatok irreguláris kötelékek, így fegyelmük és szervezetségük sok esetben hagy kívánni valót. Elengedhetetlenül fontos a karizmatikus vezető jelenléte, aki személyével egyfelől megteremtheti az ideológiai bázist, másfelől megfelelő katonai képzettséggel rendelkezik a harc sikeres megvívásához.²⁰ A gerilla-hadviselés hadi kultúrája az anyagcentrikushoz hasonlóan elhúzódó háborúkban jelenik meg. Harcászati szinten, tartalmát tekintve meglepésszerű rajtaütések sorozatából áll, amelyet a legjobban „üss és fuss” taktikaként lehet jellemezni. A korábban megismert hadi kultúrákhoz képest lényeges különbséget mutat, hogy belpolitikai célja is van a mozgalomnak, valamint az erőszak fokozódása addig tart, amíg ezek a célok nem teljesülnek.²¹ Itt is egyfokozatú erőszak-alkalmazásról beszélünk, mivel az akaratérvényesítést a társadalmon keresztül és nem az ellenség szétverésével éri el. Indirekt jellegű, elsődlegesen a kifárasztás módszerére épít. A gerillacsapatok a harc folyamán átalakulhatnak reguláris katonai szervezetekké is, így a fegyveres konfliktus késői szakaszában a kifárasztás mellett a megsemmisítés is megjelenhet. A gerilla-hadviselés hadi kultúrájának fő képviselői az irreguláris erők, de meghatározó szerepet játszhat a szárazföldi haderőnem is, illetve más haderőnemek is közreműködhetnek. Erre jó példát szolgáltat a vietnámi háború, amelynek során a Mekong folyón a vietkong

¹⁶ Forgács (2009) i. m. 70.

¹⁷ Forgács (2017) i. m. 63.

¹⁸ Kovács (1995) i. m. 40.

¹⁹ Lester W. Grau (ed.): *The Bear Went Over the Mountain. Soviet Combat Tactics in Afghanistan*. Washington, D.C.: National Defense University Press, 1996. 105.

²⁰ Kovács (1995) i. m. 39–40.

²¹ Forgács (2017) i. m. 64.

gerillák dzsunkákkal csempészték fegyvereket és ellátmányt, amit az Amerikai Egyesült Államok haditengerészete (*US Navy*) sem volt képes megakadályozni.²²

5. Az anyagcentrikus hadikultúra megjelenése a tengeri hadviselésben

A hadi kultúrák jellemzőinek vázlatos áttekintését követően, a továbbiakban az anyagcentrikus hadi kultúrával kívánok részletesebben foglalkozni, gyakorlati példákkal is alátámasztva, hogy miként is jelennek meg, illetve milyen kapcsolatuk van a tengeri hadviseléssel. Példáimat a tengeri hadviselés két legfontosabb teoretikusa, az amerikai Alfred Thayer Mahan (1840–1914) ellentengernagy, illetve a brit Sir Julian Stafford Corbett (1854–1922) munkásságán keresztül kívánom elsősorban szemléltetni.

Mahan meglátása szerint a modern háború egyik legfontosabb jellegzetesége a tengeri hatalom.²³ Az iparosodás korában egyetlen ország sem képes hadat viselni, amennyiben megfosztják természetes tengerentúli piacaitól és erőforrásaitól. „Az a nemzet, amelyik uralta a tengereket, katonailag azt tehetett, amit akart, miközben továbbra is elláthatta népét a megszokott anyagi javakkal.”²⁴ Mahan a cél elérését úgy tartotta kivitelezhetőnek, hogy az erősebb flottának döntő csatában meg kell semmisítenie az ellenség hadihajóit.²⁵ Mindez jól példázza az anyagcentrikus hadikultúra azon vonásait, hogy a csapásmérésnek kiemelten fontos szerepe van, ugyanakkor az ellátás veszélyeztetésével, megszakításával, tehát kifárasztással igyekszik az akaratervényesítést biztosítani.

Mahan szerint a tengeri hatalom eléréséhez számos összetevőnek kell megvalósulnia, amelyek az alábbiak:

- földrajzi helyzet;
- az állam és tengerpartja adottságai, éghajlata;
- területi kiterjedés;
- népesség;
- nemzeti karakter;
- a kormányzat sajátosságai.²⁶

A fenti felsorolás meglátásom szerint önmagáért beszél, ugyanakkor egyik eleme – a földrajzi helyzet – különösen fontos.

Az anyagcentrikus hadikultúra, illetve a tengeri hadviselés azon országokban alakulhat ki, amelyek rendelkeznek tengeri kapcsolattal. A tengernek védelmet kell nyújtania más országokkal szemben, így elviselhetőbbé válik a haditengerészet fejlesztésének hatalmas költsége, mivel viszonylag kisebb méretű szárazföldi haderőt kell fenntartani. Ugyanakkor, a tengernek egyben „akadálymentesnek” is kell lennie

²² Kaiser Ferenc: A blokádmélete és gyakorlata a tengeri hadviselésben. *Aetas*, 22. (2007), 4. 52.

²³ Alfred Thayer Mahan: *The influence of sea power upon history 1660-1783*.

²⁴ Daniel Moran: A stratégiaelmélet és a hadviselés története. In John Bavlis et alii: *A stratégia a modern korban*. Budapest, Zrínyi, 2005. 51.

²⁵ Moran (2005) i. m. 52.

²⁶ Kaiser Ferenc: Alfred Thayer Mahan. In Göcze István (szerk.): *Állam és katona*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 125–127.

annak érdekében, hogy a világoceánokat a lehető legkönnyebben elérhessük. A földrajzi helyzet problémáját érzékletesen szemlélteti a német felszíni flotta helyzete az I. és a II. világháborúban. Berlin hiába rendelkezett erős egységekkel, a Brit Királyi Haditengerészet (*Royal Navy*) minden esetben sikeresen alkalmazta a távoli blokádot, megakadályozva a német felszíni hajók kijutását az Atlanti-óceánra.²⁷ Edward Wegener német ellentengernagy megfogalmazása szerint a tengeri hatalom két összetevő, a flotta és a földrajzi helyzet szorzata. Ha valamelyik tényező eredménye nulla, akkor a tengeri hatalom sem valósulhat meg.²⁸ Ezt a tételt alátámasztja az a tény is, hogy mindkét világháborúban nagy tengeri demokráciákat találunk a nyertes oldalon, amelyek elég hosszú ideig képesek voltak kitartani, hogy végül gazdasági és ipari fölényük a harcmezőn is érvényesülhessen.²⁹

Sir Julian Stafford Corbett Nagy-Britannia legnagyobb hatású tengerészeti stratégiája. Fő műve, *A tengerészeti stratégia egyes alapelvei*³⁰ 1911-ben jelent meg. A téma szakírói műveit széleskörűen pontosabbnak, fejlettebbnek és logikailag meg-alapozottabbnak tekintik Mahan munkásságánál. Felismerte, hogy mind a szárazföldi, mind a tengeri műveleteket a politika és a nemzeti érdekek befolyásolják, egyetértve Clausewitzel abban, hogy a katonai műveletek a politikának vannak alárendelve.³¹

Nézetei szerint a tengeri és a szárazföldi műveletek egymástól függnek, valamint a haditengerészeti stratégia és műveletek egy adott nemzet katonai tevékenységének csak egy részét képezik. Sürgeti a szárazföldi és a tengeri kötelek legszorosabb együttműködését. Véleménye szerint „a haditengerészet nagy súllyal eshet latba a háborúk során, de stratégiai hatása eredendően közvetett, anyagháború jellegű és időigényes”.³²

A tengeri uralomról vallott nézetei szerint, a világtengerek alapvető értéke, hogy kommunikációs eszközként funkcionálnak, tehát a tengeri uralom a tengernek mint kommunikációs eszköznek az ellenőrzését, irányítását jelenti. A tengerészeti kommunikáció magában foglalja az ellátást és a kereskedelmet is, ugyanakkor jelen vannak benne a stratégiai kommunikációs vonalak is, amelyek kritikus jelentőségűek egy nemzet túlélése szempontjából. A tengerészeti kommunikációs vonalak (a fontosabb hajózási útvonalak) ellenőrzése, mint cél, egyben a saját kereskedelem védelmét, továbbá az ellenség gazdasági érdekeibe történő beavatkozást, végső soron az ellenség ellen-áll erejének leküzdését jelenti. Az előzőkből fakadóan, szerinte a haditengerészetek elsődleges célja a tengeri kommunikációs útvonalak biztosítása (SLOC),³³ valamint az ellenséges flotta kiiktatása kell hogy legyen.³⁴

Corbett a védelmet a háború erősebb oldalának tekintette, amelyet a gyengébb haditengerészetnek addig kell alkalmaznia, amíg elég erőssé nem válik a támadásba való átmenethez. Véleménye szerint támadó műveletekre csak akkor van szükség, ha a politikai célkitűzések megkövetelik, hogy megszerezzünk valamit az ellenségtől;

²⁷ Kaiser (2007) i. m. 56.

²⁸ Forgács (2017) i. m. 56.

²⁹ Moran (2005) i. m. 55.

³⁰ Julian Stafford Corbett: *Some Principles of Maritime Strategy*. Project Gutenberg Publications, 2005. [1911].

³¹ John J. Klein: Corbett in Orbit. *Naval War College Review*, 57. (2004), 1. 63.

³² Moran (2005) i. m. 52.

³³ Sea lines of communication: tengeri kommunikációs vonalak.

³⁴ Klein (2004) i. m. 64.

egyébiránt a védelemben „a háború sokkal hatékonyabb formáját” látta, a támadó műveleteket az erősebb hatalomnak kell előnyben részesítenie.³⁵

A háborúkat a politikai cél függvényében korlátozott és nem korlátozott kategóriákra osztotta, amelyben a földrajzi helyzetet Corbett is kiemelten kezelte. A szárazföldön vívott háborúkban – ellentétben a tengeri összecsapásokkal – a küzdelmet főként szomszédos államok vívják meg egymással. Az egymással határos szárazföldi (kontinentális) országok közötti háború esetén nincs olyan stratégiai jelentőségű akadály, amely megakadályozná az ellenséget teljes erejének harcbavetésében. Másként kifejezve, a szárazföldön megvívott háborúk természete bonyolulttá teszi a politikai célok korlátozását, mivel egyik vagy mindkét állam képes minden rendelkezésére álló eszközzel az elkerülhetetlenül fenyegetett létérdekeinek védelmére. Ahogy Corbett be is bizonyította, a korlátozott háború ideális körülményei kizárólag a tengeri hadviselés esetében állnak fenn, és csakis a domináns tengeri haderő képes annak kihasználására. A korlátozott háború lehetősége állandó jelleggel csak a szigetállamok, illetve olyan hatalmak esetében állnak fenn, amelyeket különválaszt egymástól a tenger, továbbá akkor, ha a korlátozott háborút folytatni kívánó hatalom képes a tenger oly mértékű ellenőrzésére, hogy a távoli célpontok elszigetelése mellett képes legyen honi területeinek egy esetleges invázióval szembeni védelmére is.³⁶ A tengeri győzelem az erők nagyságától és egymás pozícióinak – flottabázisok, kereskedelem, fojtó pontok – kihasználásától függ. A kikötők és tengeri fojtó pontok ellenőrzését, ezáltal az ellenséges kereskedelem veszélyeztetését, továbbá így az ellenséges haditengerészet ütközetbe kényszerítését a kedvező feltételek közepette, sokkal hatékonyabbnak ítélte, mint az ellenséges flotta döntő ütközetben történő megsemmisítését.³⁷

Jól látható, hogy ebben a megközelítésben a katonai eszközök mellett szerepet kapnak a diplomáciai, gazdasági, illetve az egyéb elrettentő eszközök is. A haditengerészeti egységek diplomáciai célú alkalmazása nem új keletű. 1911-ben a második marokkói válság kirobbanásakor, II. Vilmos német császár az SMS PANTHER cirkálót küldte a marokkói Agadir kikötőjébe érdekei érvényesítésére Franciaország és a Brit Birodalom ellen.³⁸ Ez volt a híressé vált „párducgrás”, az ágyúnaszád diplomácia eklatáns példája. A gyakorlat azóta se változott sokat, hiszen közismert tény, hogy a világ válságövezeteiben először a US Navy repülőgép hordozói jelennek meg „a diplomácia 90.000 tonna vízkiszorítású eszközeiként”. Az elrettentés további példajaként nevezhetjük meg az interkontinentális ballisztikus rakétákkal felfegyverzett tengeralttjárókat is, amelyek szerepe napjainkban is kiemelt.³⁹

³⁵ Klein (2004) i. m. 64.

³⁶ Milan Vego: *Naval Classical Thinkers and Operational Art*. Naval War College, 2009. 7.

³⁷ Klein (2004) i. m. 66.

³⁸ Tarján M. Tamás: *Kirobban a második marokkói válság*. é. n.

³⁹ Sam J. Tangredi: *A stratégiaelmélet és a hadviselés története*. In John Bavlis et alii (szerk.): *A stratégia a modern korban*. Budapest, Zrínyi, 2005. 163.

6. Összegzés, következtetések

Írásomban a hadi kultúrák jellemzőinek rövid összefoglalása után bemutattam az anyagcentrikus hadikultúra megjelenését a tengeri hadviselésben, két meghatározó teoretikus munkásságával alátámasztva. A tengeri hadviselés indirekt módon szolgálja az akaratérvényesítést. Elsődlegesen a védelmet részesíti előnyben, de azt aktívan ellentámadásokkal kiegészítve képzelel. A haditengerészetek és a hozzájuk kapcsolódó infrastruktúra fenntartása hatalmas ráfordításokat igényel, ezért a földrajzi helyzetnek kiemelten fontos szerep jut. A haditengerészet kötelékeivel az ellenfelet az erőforrásaitól fosztjuk meg, a kifárasztásra törekszünk, ezért annak alkalmazása a nagy és elhúzódó háborúban lehet igazán hatékony. Az ellenfelet a döntő (fojtó) pontok szilárd kézben tartásán és ellenőrzésén keresztül foszthatjuk meg a tengerhez való hozzáféréstől.

Természetesen a hadikultúrák nem vegytiszta formában jelennek meg a valóságban. A haditengerészet egyik fő feladata továbbra is a szárazföldi haderőnem támogatása, azonban a technológia fejlődésével ezt a küldetését egyre hatékonyabban képes betölteni. A nukleáris fegyverek, a repülőgép-hordozók vagy a robotrepülőgépek megjelenésével a csapásmérés lehetőségei jelentősen megnöttek. Az elrettentés, a tengeri útvonalak védelme vagy az ellenséges flottakötelékek elpusztítása továbbra is a haditengerészetek feladatát fogják képezni. Összességében kijelenthetjük, hogy a szárazföldi haderőnem fő feladata a területek birtokbavétele, illetve azok megvédése, míg a haditengerészet az ezt lehetővé tevő hozzáférés és a megközelítés biztosítása.⁴⁰ A hadi kultúrák határvonalai valóban elmosódnak, hiszen a modern területmegtagadó, hozzáférést gátló védelmi képességek elterjedésével, valamennyi haderőnemnek az összhaderőnemi gondolkodás irányába kell elmozdulnia a fenyegetés leküzdése érdekében.

Felhasznált irodalom

- Arcanum: *A magyar nyelv értelmező szótára*. é. n. Online: www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/k-359B8/kultura-3985D/
- Corbett, Julian Stafford: *Some Principles of Maritime Strategy*. Project Gutenberg Publications, 2005. [1911]. Online: www.gutenberg.org/files/15076/15076-h/15076-h.htm
- Forgács Balázs: *Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban)*. Doktori értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2009. Online: <https://nkerpo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12154/ertekezes.pdf;jsessionid=E3677EA-E6069848052F56182F050F498?sequence=1>

⁴⁰ Tangredi (2005) i. m. 171.

- Forgács Balázs: *Hadelmélet – A Magyar Katonai Gondolkodás Története és a Hadikultúrák*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. Online: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/5.%20Forg%C3%A1cs%20jegyzet.pdf
- Grau, Lester W. (ed.): *The Bear Went Over the Mountain. Soviet Combat Tactics in Afghanistan*. Washington, D.C., National Defense University Press, 1996. Online: www.files.ethz.ch/isn/139681/1996-08_Bear_Went_Over_Mountaine.pdf
- Guderian, Heinz: *Panzer Leader*. Boston, Massachusetts Da Capo Press, 1996. Online: www.academia.edu/8802096/Heinz_Guderian_-_1952_-_Panzer_Leader
- Kaiser Ferenc: A blokádmélete és gyakorlata a tengeri hadviselésben. *Aetas*, 22. (2007), 4. 49–68. Online: http://acta.bibl.u-szeged.hu/41357/1/aetas_2007_004_049-068.pdf
- Kaiser Ferenc: Alfred Thayer Mahan. In Góczy István (szerk.): *Állam és katona*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 119–132. Online: https://fejlesztési-programok.uni-nke.hu/document/fejlesztési-programok.uni-nke-hu/Allam_es_katona_web.pdf
- Klein, John J.: Corbett in Orbit. *Naval War College Review*, 57. (2004), 1. 59–74. Online: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2073&context=nwc-review>
- Kovács Jenő: *Magyarország katonai stratégiája*. (Komplex kutatási téma.) II. kötet. Budapest, ZMKA, 1995.
- Mahan, Alfred Thayer: *The influence of sea power upon history 1660-1783*. Boston, Little, Brown and Company, 2004. [1890]. Online: www.gutenberg.org/files/13529/13529-h/13529-h.htm
- Meyer, Eric G. – Brian W. Writer – William Brim: The Importance of Military Cultural Competence. *Current Psychiatry Reports*, 18. (2016), 3. Online: <https://doi.org/10.1007/s11920-016-0662-9>
- Moran, Daniel: A stratégiaelmélet és a hadviselés története. In John Bavliss – James Wirtz – Eliot Cohen – Tóth Péter – Bazsó Márton: *A stratégia a modern korban*. Budapest, Zrínyi, 2005. 29–65.
- Tangredi, Sam J.: A stratégiaelmélet és a hadviselés története. In John Bavliss – James Wirtz – Eliot Cohen – Tóth Péter – Bazsó Márton: *A stratégia a modern korban*. Budapest, Zrínyi, 2005. 149–177.
- Tarján M. Tamás: *Kirobban a második marokkói válság*. é. n. Online: www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1911_majus_21_kirobban_a_masodik_marokkoi_valsg/
- USMC: *Marine Corps Doctrinal Publications 1 – Warfighting*. Department of the Navy, Headquarters United States Marine Corps Washington, D.C. 20350-3000 4 April 2018. Online: www.marines.mil/portals/1/Publications/MCDP%201%20Warfighting%20GN.pdf?ver=2019-01-31-110543-300
- Vego, Milan: *Naval Classical Thinkers and Operational Art*. Naval War College. 2009. Online: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1014479.pdf>

Szajkó Gyula¹ – Lévai Zsolt²

A vasúthálózatok értékelése a hadszíntéri logisztikai felderítés végrehajtásakor

Evaluation of Railway Networks with Theatre Level Logistic Reconnaissance

Absztrakt

A cikk azokat a lehetséges feladatokat vizsgálja, amelyek fontosak lehetnek a hadszíntéri logisztikai felderítéshez kapcsolódóan, a vasúti infrastruktúra-elemek és gördülő állomány értékelésekor. Az erők hadszíntérre történő átcsoportosításakor több szállítási módszer (légi, vízi, vasúti, közúti szállítást) is alkalmazhatnak a logisztikai támogatást tervező, szervező személyek attól függően, hogy a kijelölt kötelekeknek hol, mikor és milyen jellegű műveletben kell részt venniük. A vasúthálózatok (infrastruktúrák) felderítéséből, értékeléséből származó információk (az út és úthálózatok mellett) kiemelt szerepet tölthetnek be az erők szárazföldi mobilitási képességének fenntartásakor, amikor nagy létszámú személyi állományt és haditechnikai eszközt szükséges mozgatni. A cikkben a szerzők bemutatnak egy szemrevételezési szempont-listát, amely a logisztikai felderítés végrehajtásához és az erők vasúton történő szállításának megtervezéséhez nyújt segítséget.

Kulcsszavak: logisztikai támogatás, logisztikai felderítés, vasúti infrastruktúra értékelése, vasúti infrastruktúrák szemrevételezése

Abstract

The article deals with the possible tasks that can be important for the evaluation of the railway infrastructure and equipment in theatre level logistic reconnaissance. People who plan and organise the logistic support can use different transporting

¹ Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtáp, Pénzügyi és Katonai Közlekedési Tanszék, tanársegéd, Katonai Műszaki Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service Faculty of Military Science and Officer Training Supply, Finance and Military Transportation, Assistant Lecturer, Doctoral School of Military Engineering, PhD student, e-mail: szajko.gyula@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4347-4340>

² KTI Közlekedéstudományi Intézet Nonprofit Kft., szenior kutató, Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Műszaki Doktori Iskola, doktorandusz – KTI Institute for Transport Sciences Non-profit Ltd., senior researcher, University of Public Service Doctoral School of Military Engineering, PhD student, e-mail: levai.zsolt@kti.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2410-1730>

methods with onward movement of forces depending on where, when and in what kind of operation the designated unit has to take part. Information that comes from reconnaissance and evaluation of railway network can play an important role in maintenance of mobility capability of forces when it is necessary to move a lot of military personnel and equipment. In the article the authors present a checklist that can be applied in conducting logistic reconnaissance and can help when transporting of forces is planned on railway network.

Keywords: *logistic support, logistic reconnaissance, evaluation of railway infrastructure, inspection of railway infrastructure*

1. Bevezetés

A Magyar Honvédség (MH) – az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO)³ tagjaként – több nemzetközi feladatban, misszióban (felajánlott erőkkkel) is részt vesz, hozzájárulva ezáltal a szövetség elé kitűzött célok teljesítéséhez és a nemzetközi biztonság megőrzéséhez, fenntartásához. Az MH számára is fontos, hogy az erők szállítása, mozgatása – különös tekintettel a nemzetközi szerepvállalásokra – az előzetes terveknek megfelelően, költséghatékonyan, a rendelkezésre álló erőforrásokat optimálisan felhasználva valósuljon meg. A személyek és hadfelszerelések honi területéről a hadszíntérre történő mozgatásakor a logisztikai támogatást végző törzsek többféle szállítási módszerrel is tervezhetnek, attól függően, hogy a műveletben részt vevő kötelékeknek milyen jellegű környezetben és a honi bázistól mekkora távolságra kell a számukra meghatározott feladatokat végrehajtaniuk. A közlekedési hálózatok értékeléséből származó információk jelentős segítséget nyújthatnak ebben, amikor a műveleti területre települt erők mozgatását, szállítását szükséges tervezni és szervezni. A logisztikai felderítés végrehajtásával kulcsfontosságú adatokat lehet gyűjteni a hadszíntéren meglévő és esetlegesen kiegészített vasút- és közúthálózatról, a tengeri és légikikötőkről, azok igénybevételének rendjéről, illetve a logisztikai támogatás működtetéséhez szükséges legfontosabb feltételekről. Az előzetesen összegyűjtött információkkal a mozgatási, szállítási feladatok könnyebben tervezhetővé válnak, és támpontot adhatnak az útvonalak, vasútvonalak, kikötők kijelöléséhez, amelyen keresztül az erők mobilitási képessége is fenntartható. Jelenleg az MH Összhaderőnemi Logisztikai Támogatási Doktrínája,⁴ az MH Közlekedési Támogatási Doktrínája⁵ vagy a Közl/108⁶ szabályzata a logisztikai felderítéssel kapcsolatosan csak általánosságokat tartalmaz, és nem határoz meg részletes (az összes közlekedési hálózatra vonatkozó) feladatlistát (szemrevételezési-szempont-listákat), amellyel a feladatra kijelölt csoportok – a béketámogató műveletek végrehajtásakor – eredményesen tudnák teljesíteni

³ North Atlantic Treaty Organisation.

⁴ Magyar Honvédség Összhaderőnemi Támogatási Doktrína. (3. kiadás), Budapest, Magyar Honvédség, 2015.

⁵ Magyar Honvédség Közlekedési Támogatási Doktrína. Budapest, Magyar Honvédség, 2005.

⁶ Közl/108. A katonai vasúti szállítások tervezése, megszervezése és végrehajtása. Budapest, a Magyar Honvédség kiadványa, 2017.

a közlekedési hálózatok értékelését, elemzését.⁷ Célszerű tehát javaslatokat kidolgozni a logisztikai információgyűjtő folyamatokra, amelyekkel hatékonyan lehet hozzájárulni a műveletek logisztikai támogatásának tervezéséhez, szervezéséhez.

A vasúthálózatok felderítéséből származó információk, például az utak, úthálózatok mellett meghatározóak lehetnek az erők szárazföldi szállítási feladatainak végrehajtásakor, különösen akkor, ha a hadszíntéren nagy létszámú személyi állományt és számos haditechnikai eszközt szükséges mozgatni. A cikkben javaslatot teszünk egy szemrevételezésiszempont-lista összeállítására, amely segítséget nyújthat az MH által kijelölt/megalakított logisztikai felderítést végző csoportoknak a vasúti infrastruktúrák és a gördülő állomány értékeléséhez.

2. A vasúti infrastruktúrák és gördülő állomány rövid jellemzése

A vasúti infrastruktúrák és gördülő állomány vizsgálatokor – azok összetettsége miatt – szükséges elemenként jellemezni a fontosabb tulajdonságaikat. Ennek megfelelően elsőként – a teljesség igénye nélkül – a vasúti infrastruktúra-elemeket mutatjuk be, majd ezt követően a gördülő állomány főbb jellegzetességeit, amelyek hozzájárulhatnak a későbbiekben javaslatként összeállított szemrevételezésiszempont-lista jobb megértéséhez.

2.1. Vasúti infrastruktúra elemek főbb jellemzői

A vasúti infrastruktúrák fontosabb elemei közé a vasútvonalakat, a vasúti pályák szerkezeti elemeit és a vasútállomásokat soroljuk, így cikkünkben az infrastruktúrák jellemzését is az említett három fő részelemre vonatkozóan bontjuk ki.

A vasúti infrastruktúrák közül a vasútvonalak biztosítják két állomás között a kapcsolatot, vagyis teszik lehetővé tulajdonképpen a vonatok haladását. Osztályozásuk történhet:⁸

- terepviszonyok szerint (síkvívidéki, dombvidéki, hegyvidéki vonalak);
- műszaki szempontok szerint:
 - nyomtávolság alapján (normál, széles, keskeny),
 - vágányok számát figyelembe véve (egyvágányú, kétvágányú, többvágányú vonalak),
 - a vágányok elhelyezkedését tekintve (nyíltvonali, állomási, egyéb vágányok);
- biztosítóberendezés rendszerét vizsgálva:
 - vonali berendezések (önműködő térközbiztosító berendezéssel ellátott vonalak, elektromechanikus berendezésű állomástávolságú közlekedésű vonalak),

⁷ Szajkó Gyula: Az út és úthálózatok értékelése a hadszíntéri logisztikai felderítés végrehajtásakor. *Hadmérnök*, 14. (2019), 4. 76.

⁸ Budapest Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem: *Az országos közforgalmi vasutak pályatervezési szabályzata*. Budapest, 2001. 7.

- állomási berendezések (elektronikus, jelfogófüggéses berendezéssel biztosított, váltózárkulcs-azonosítóval ellátott állomások);
- vontatási nem szerint (villamosított vagy dízel vontatású vonalak);
- műszaki fejlesztési szempontból megkülönböztetett vonalak alapján (nemzetközi vonalak, hazai fővonalak, regionális vonalak).

A katonai szállítások tervezéséhez elengedhetetlen a nyomtávolsághoz, a vágányok számához, a vontatási nemhez és a műszaki fejlesztéshez kapcsolódó információk megléte, mivel ezek az adatok jelentősen befolyásolhatják a katonai szerelvények típusait, azok hosszát, kialakítását. A nyomtávolság méreteit vizsgálva elmondható, hogy a kiépítés jellege (a pálya nyomtávja) teszi lehetővé a vasúti kocsik „síneken” történő közlekedését. Európában főként a normál nyomtávú (1435 mm) vasúti pályák terjedtek el, amelyek kiegészültek a volt szocialista országok területein és az Ibériai-félszigeten is használatos széles nyomtávú (> 1435 mm), illetve néhány helyen a keskeny (< 1435 mm) nyomtávú pályákkal. Az eltérések tehát az áruszállítás (így a katonai szállítások) területén jelentenek magas fokú koordinációt és tervezést a feladatok végrehajtásakor, mivel a nyomtávolság alapvetően befolyásolhatja a vasúti kocsik alkalmazható típusait. A különböző méretekkel rendelkező pályákon gyakran használnak úgynevezett nyomtáváltós kocsikat annak érdekében, hogy a folyamatos haladást biztosítani lehessen, ennek hiányában csak az áruk átrakásával lehet megoldani a továbbszállítási feladatokat.

A vágányok számának megállapítása nélkülözhetetlen az állomások közötti szakaszok részletes értékeléshez. A sínparók száma nagymértékben meghatározza az állomásközök átbocsátóképességét, amely jelentős hatást gyakorolhat például a katonai szállítmányok eljutási sebességére és szállítási időintervallumára. Általánosságban elmondható, hogy a nyílt vonalakon kiépített egy vagy kettő vágány döntő többségben elegendő a vasúti forgalom lebonyolítására. Nagyon zsúfolt elővárosi és városi vonalszakaszoknál ez akár több is lehet, az állomásközök forgalomsűrűségétől függően. A nyíltvonali vágányok száma továbbá meghatározhatja a kétirányú, illetve egyirányú vasúti üzemek működését is. A kétirányú üzem működésekor a vágányt mindkét irányból használják a vonatok, míg az egyirányú üzemnél a sínparókon kevés kivételtől eltekintve csak egy irányba közlekedhetnek a szerelvények (menetirányt tekintve jobb oldalon), tekintettel arra, hogy az ellentétes irányban haladó vonatok alapesetben csak a másik vágányon haladhatnak. Egyirányú üzem esetén a vonatok a nyíltvonalon is találkozhatnak, míg kétirányú üzemből csak az állomásokon van erre lehetőség. A következtetéseket levonva megállapítható, hogy a nyíltvonali vágányok száma döntően befolyásolja az állomásköz átbocsátóképességét, amely szintén lényeges szempont lehet a szállítások végrehajtásakor.

A vasútvonalak vontatási nem szerinti vizsgálatakor már az alkalmazható járműtípusokról gyűjthetünk lényeges információkat. A villamosított vonalakon általában elektromos árammal működő vontatójárműveket használnak a vasúttársaságok. Előfordulhat azonban, hogy egyes szakaszokon a villamosítottág feltételei nem állnak rendelkezésre, illetve az elektromos rendszerekben meghibásodás történik (például felsővezeték-szakadás, áramszünet), ekkor szükségessé válhat a vontatójárművek cseréje villamosról dízel üzeműre. Az elektromos alsó- és felsővezetékek áramrendszereinek

határai szintén eltérőek lehetnek egy-egy térség vagy országok között, ahol nem biztos, hogy a vasúti jármű képes lesz végighaladni a kijelölt vonalakon. Egyenáram működtetésekor 1500V-tól 3000V-ig, míg egyfázisú váltóáramoknál 15 kV/16,6 Hz-től 25kV/50 Hz-ig terjedhet általában a vonatok energiaellátása. Ezért – az eltérő kivitelezés miatt – csak többáramnemű és dízel meghajtással rendelkező eszközöket lehet alkalmazni a hasonló jellegű vasúti pályákon.

Továbbá fontos kérdés a villamos vontatás sérülékenységeinek vizsgálata is. A felsővezeték különböző hibái és sérülései nagymértékben korlátozhatják az ilyen pályák használhatóságát. A szükséges helyreállítási munkák miatt még akár a pálya teljes kizárása is szóba jöhet, amely jelentős kapacitásszűkülést eredményezhet. Ezért szükséges a megfelelő kerülő útirányok meghatározása és a villamos vontatójárművek helyett a közlekedő dízelmozdonyok számának, valamint honállomásának⁹ felmérése.

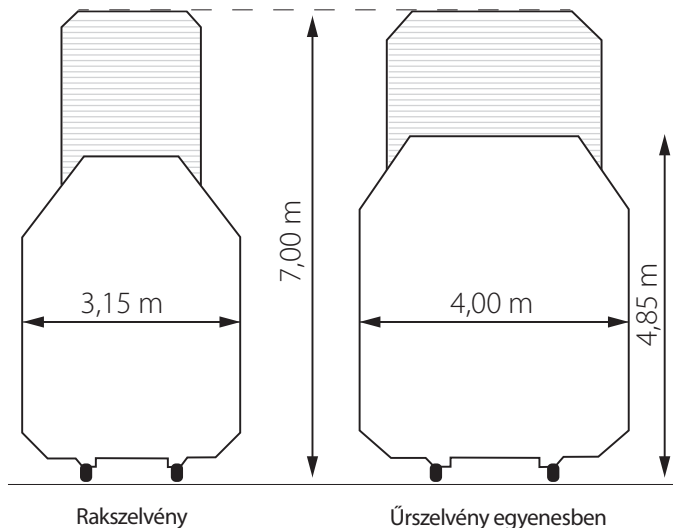
Fentiekből látható, hogy a vonalak villamosítottságának vizsgálatára kiemelt figyelmet kell fordítani a vasúthálózatok értékelésekor.

A műszaki fejlesztés alapján megkülönböztetett vonalakkal a jelenlegi és a hosszabb távon is üzemelő, használható pályákról kaphatunk részletes adatokat. A fejlesztés szerint a következő három egymástól eltérő kategóriába lehet sorolni a vasútvonalakat. Az első („A”) csoportba a törzshálózati vonalak tartoznak, és közös jellemzőjük, hogy jelentős forgalmat bonyolítanak le, valamint fejlesztésüket komplex módon kell kezelni. A csoporton belül külön szerepelnek a nemzetközi jelentőséggel bíró törzshálózati vonalak (A1 jelzéssel) és az országon belüli vonalak (A2). Ezek a pályákon megközelítőleg 120–160 km/h sebességgel közlekedhetnek a szerelvények. A tengelyterhelését általában 225 kN-ra (22,5 tonnára) kell tervezni építéskor, amely a valóságban eltérhet a különböző országokban. A második kategóriába („B”) az egyéb állandó jellegű hálózatokat soroljuk, amelyek a távlati tervek szerint használatban maradnak, és fejlesztésüket a szükségleteknek megfelelően kell elvégezni. A csoporton belül a „B1” jelzéssel a 3–6 millió et/év forgalmú fővonalak, míg a „B2” azonosítóval az 1–3 millió et/év forgalmú, állandó mellékvonalak szerepelnek. Itt már 80–140 km/h sebességgel lehet számolni a vonatok haladásának tervezésekor. Tengelyterhelése az „A” kategóriához hasonlóan 225 kN. Az utolsó kategóriába („C”) a gazdaságtalanul üzemeltethető pályák tartoznak, amelyek felszámolását már tervezik az illetékes szervezetek, társaságok. Az alcsoportjait is ennek megfelelően határozták meg, ahol C1 kategória a fejlesztési tilalom alá vont, a C2 pedig a megszüntetésére kijelölt mellékvonalakat jelzik. Ezek a vágányokon általában csak 60–80 km/h sebességgel haladhatnak a vasúti kocsik és tengelyterhelésük is alacsonyabb. A műszaki fejlesztés szerint elkülönített hálózatok beazonosításával tehát információkhoz juthatunk a hosszabb távon is működő és üzemképes vasútvonalokról. Ezek az adatok kifejezetten hasznosak lehetnek, és a katonai szervezetek mozgatózásában a szállítási minőségi mutatóinak javulását eredményezhetik, amennyiben a vasúti alágazatot is bevonják a szállítási feladatok végrehajtásába.

A vasútvonalak osztályozásáról és a hozzá tartozó jellemzőkről elmondható tehát, hogy nélkülözhetetlen adatokat szolgáltathatnak a szemrevételezési szempontokat tartalmazó lista összeállításához.

⁹ Honállomás – adott mozdony felügyeletére és karbantartására kijelölt vontatási telep.

A szállításoknál szükséges továbbá megvizsgálni, hogy a vasútvonalakon adott méretekkel rendelkező különböző szerelvények (például katonai szállítmányok) közlekedését biztosítja-e a vizsgált szakaszokon a pálya szerkezeti kialakítása vagy esetleg valamilyen korlátozásokkal is számolni kell. Az úrszelvényméretek¹⁰ megállapítása, ismerete segíthetnek abban, hogy az állomásközben a vasúti pálya adott keresztmetszete a vonatok és szállítmányaik részére elegendő, így a szerelvények haladásához szükséges feltételek rendelkezésre állnak a vizsgált szakaszon. A vasúti szabályok a szerelvények biztonságos közlekedése érdekében meghatároznak a rakományokra vonatkozó méreteket is, annak érdekében, hogy a szállított áru ne akadályozza a haladást, és ne okozzon sérülést a vonatokon, illetve magában a rakományban sem. A rakszelvény¹¹ és az úrszelvény határa közötti szabad tér biztosítja tehát a vonatok biztonságos haladását, amelyet az 1. ábra szemléltet.

1. ábra: Úrszelvény- és rakszelvényméretek

Forrás: Bánfi Miklós Gábor: *Közlekedési Technológia Vasúti Közlekedés*. BME Közlekedésmérnöki és Járműmérnöki Kar, 2018.

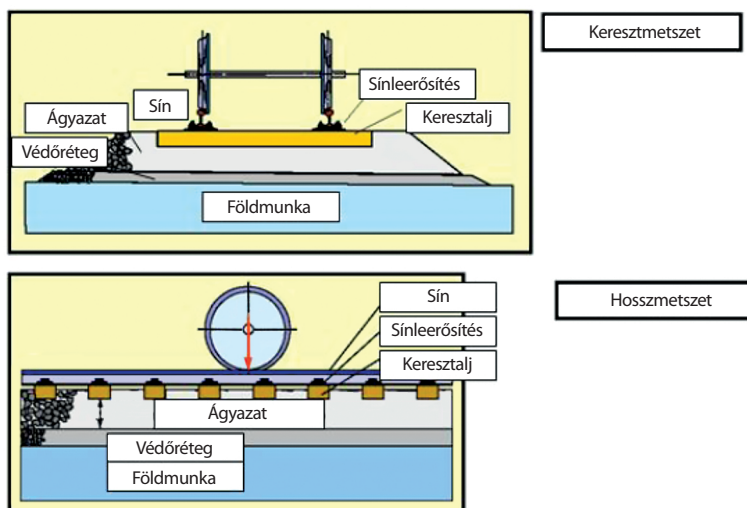
A vasútvonalak kiépítése azonban változó lehet, így a szállításokhoz szükséges úrszelvény keresztmetszetének méretei is eltérőek lehetnek. Az úrszelvényméretek általában a vasúti utasításokban teszik közzé, és ezek segíthetnek abban, hogy helyes ismeretekkel rendelkezünk a vasúti pályák méretelőírásairól. A katonai vasúti szállítások megszervezésekor előfordulhat, hogy a szállítandó haditechnikai eszközök méretei meghaladják az adott pályára megadott rakszelvényméreteket. Ekkor a hadfelszerelések

¹⁰ Az úrszelvény a vágány mentén a vasúti járművek és a rajtuk lévő rakományok akadálytalan haladásához szükséges tér vágánytengelyre merőleges (ívben fekvő vágányoknál sugárirányú) keresztmetszete. Kazinczy László: *Vasúti pályák*. Budapest, BME Építőmérnöki Kar, 2004b. 33.

¹¹ „A rakszelvény vagy járműszerkezési szelvény azt a keresztmetszeti szelvényt jelenti, amelyet a jármű és annak rakománya elfoglalhat, kitölthet.” Kazinczy (2004b) i. m. 31.

rakmintás szerelvényekként szállíthatók csak, amelyekre kiemelt figyelmet kell fordítani a vonalakon történő közlekedésük lebonyolításakor. Előfordulhat, hogy kerülő vonalakat kell kijelölni, hogy a rakmintás szerelvények biztonságos továbbhaladását biztosítsuk. A rakszelvény- és úrszelvényméretek ismerete tehát különösen lényeges a hadszíntéren szemrevételezendő vasúti pályák vizsgálatakor, figyelembe véve, hogy a NATO-szabványok általában nagyobb úrszelvényméretekkel írják elő a haditechnikai eszközök vasúti szállításához.¹²

A vasúti pálya szerkezeti felépítését tekintve két részre osztható, az alépítményre és a felépítményre. Az alépítményen elvégzett földmunkálatok biztosítják tulajdonképpen a kedvező feltételeket a sínparók elhelyezéséhez. A felépítmény fő elemei a sínből, az aljából és az ágyazatból tevődnek össze. Az alépítmény és felépítmény egy típus szerinti szerkezeti vázlatát a 2. ábra mutatja be.

2. ábra: A zúzottkő-ágyazatú keresztaljas pálya felépítése

Forrás: Kazinczy László: *Közlekedési létesítmények pályaszerkezetei*. Jegyzet, Budapest, BME Építőmérnöki Kar, 2004a. 6.

Az ábrán keresztmetszet és hosszmetset szerint látható a vasúti pálya szerkezete, ahol az alépítményben védőréteg is szerepel. A felépítményben zúzott kővel építették ki az ágyazatot, a keresztalj betonból készült, és a sínek szélestalpu szelvény szerinti kialakításúak, amely a mai napig széles körben használt vasúti pályatípusnak mondható. Az alépítmény védőrétegének kiépítéséhez többféle anyagot is felhasználhatnak, a legfontosabb feladatuk, hogy biztosítsák:¹³

- a terhelés egyenletes elosztását;
- a rétegek elválasztását;

¹² Lévai Zsolt: A vasúti alágazat jelenkori kapcsolódása a közlekedési támogatás rendszeréhez. *Katonai Logisztika*, 29. (2020), 1–2. 198–223.

¹³ Kazinczy (2004a) i. m. 123.

- az alépitmény védelmét a csapadékvizektől;
- a vízvezetést;
- a szűrést;
- a teherviselő rétegrendszer megerősítését;
- a fagy elleni védelmet;
- és a rezgéscsökkentést.

Ennek megfelelően a védőréteg összetétele lehet homokos kavics, geoműanyagok (minden olyan műanyag, amely kapcsolatba kerül a termett talajjal, altalajjal, talajvízzel és szerves részét képezi a mélyépítési szerkezetnek, például geotextíliák, geomembránok, georácsok, geohálók stb.) aszfalt, extrudált polisztirol lemezek, stabilizációk (a talaj minőségétől függően mechanikai, meszes, cementes, bitumenes). A felépitményen belül az ágyazathoz általában zúzott köveket használnak, és velük szemben elvárás, hogy megfelelő tömörséggel, rugalmassággal, valamint megfelelő ellenállással (a kereszt- és hosszirányú erők ellen) rendelkezzenek.

Az ágyazatot ennek megfelelően az alj felső és az ágyazat alsó síkja között mel-lékvonalon minimum 40 cm, míg fővonalon minimum 50 cm vastagságra szükséges építeni.¹⁴ Az aljakat külön csoportba lehet sorolni az anyaguk és elrendezésük szerint is:

- anyag alapján:
 - fa (ma már csak főként a fenntartás keretében kerülnek a pályába),
 - vas (azokban az országokban gyakori az előfordulásuk, ahol a természetes veszélyeztetik a fa kialakítású pályákat és a betonalj nem terjedt el,
 - beton (jelenleg a leginkább kiépített típus);
- elrendezésük szerint:
 - keresztaljas (nagyvasutaknál jellemző),
 - vegyes aljas (kombinált kiépítés),
 - magánaljas vágányok,
 - hosszaljas vágányok,
 - „Y” aljas,
 - aljnélküli, folytonos vasbetonlemezen fekvő vágány (villamospályáknál, speciális helyeken, például hidaknál, alagutaknál, szervizaknáknál, mosó-vágányokban alkalmazzák).

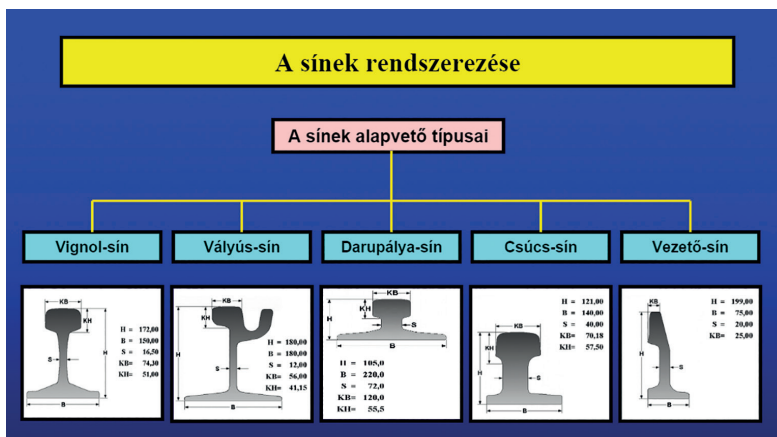
Kialakításuk alapján:

- monoblokkos,
- magánaljas.

Az aljakon helyezkednek el a vasúti sínek, amelyek feladata, hogy tartószerkezetként hordják és elosszák a járművek függőleges, vízszintes és hosszirányú terheit mint irányító szerkezet, a kényszerpályás közlekedés jellegének megfelelően, folyamatosan vezessék a nyomkarimás kerekű kocsikat, valamint a pályaszerkezet legfelső, felületi elemeként garantálják a vonóerő átadását.¹⁵ A sínek alapvető típusait a 3. ábra mutatja be.

¹⁴ Kazinczy (2004a) i. m. 12.

¹⁵ Kazinczy (2004a) i. m. 122.

3. ábra: A vasúti sínek alapvető típusai

Forrás: Kazinczy (2004a) i. m. 13.

A Vignol-sín a nagyvasutaknál leginkább használt szelvény. A vályús kialakítással főként a nagyvárosi közlekedésben burkolt utakon, míg a darupálya-, -csúcs, illetve vezető-sínekkel különleges helyeken, például kitérő keresztezésekben, darupályákban vagy közúti vasutak vágányaiban találkozhatunk.

A vasúti pályákba rendszerint építenek kitérőket, átszereléseket és vágánykapcsolásokat, hogy segítsék a vonatok biztonságos közlekedését és növeljék a vasúti szállítások hatékonyságát. A kitérők teszik lehetővé a vasúti járművek egyik vágányról a másikra történő áthaladását. Fajtái lehetnek egyszerű egyenes vagy átmenőköríves, ellenkező görbületű egyenes, íves és (íves) ellenkező görbületű, szimmetrikus, összevont kitérők. Az átszelésekkel (átszelési kitérőkkel) biztosítják, hogy két keresztező vágányon a vonatok tovább tudjanak haladni, akár egyidejű irányváltoztatás mellett is. A vágánykapcsolásokkal már két vagy több vasúti vágány is összekapcsolható, ezek lehetnek:¹⁶

- szabványos vágánykapcsolások:
 - egyszerű elágazás,
 - egyszerű vágánykapcsolat (két párhuzamos vágány között egyik irányban),
 - kettős vágánykapcsolás (két párhuzamos vágány között mindkét irányban),
 - líra vágánykapcsolatok (egyalfás, kétalfás, nyalábos lírák);
- nem szabványos vágánykapcsolások:
 - hurokvágány (villamos vonalak végállomásain),
 - deltavágány (elágazó vasútvonalak nyílt pályáról történő összekötése),
 - fordítókorong (gőzmozdonyok fordítására építették ki),
 - tolópad (járműjavító műhelyek párhuzamos vágányai közötti kapcsolat),
 - hidmérleg.

A vasúti pályák rövid bemutatásából levonható a következtetés, hogy vizsgálatuk szükségesszerű a vasúthálózatok pontos és részletes értékeléséhez. A rakszelvény- és úrszelvényméretek,

¹⁶ Kazinczy (2004b) i. m. 170.

a pályák kialakítása (alépitmény, felépitmény), szerkezetei (kitérők, átszelések, vágánykapcsolások) alapvetően meghatározzák az egyes vonalakon, állomásokon a vasúti szállítás feltételeit, a lehetséges katonai szerelvények típusait. Mindezeket figyelembe véve a szemrevételezési listának is célszerű tartalmaznia a hozzájuk kapcsolható információkat, szempontokat.

A vasútállomások – az eddig bemutatott infrastruktúrák utolsó elemeként – olyan vasúti csomópontokként értelmezhetők, amelyek forgalmi, vontatási és kereskedelmi feladatokat is ellátnak. A forgalmi tevékenységek magukban foglalják a vasúttechnológiai munkálatokat, így a vonatok közlekedésének szabályozását és a vasúti kocsik, szerelvények mozgását is. A vontatási funkcion belül az állomások elvégzik a mozdonyok, illetve vasúti kocsik indulásra történő előkészítését, ellenőrzését, míg a kereskedelmi feladatokon keresztül teljesítik az utazóközönség és a fuvaroztatók információszükségletének kielégítését, a szállításhoz szükséges okmányok, menetjegyek kiadását, valamint biztosítják a személyek és áruk (katonai értelemben az állomány és a hadfelszerelések) folyamatos áramlását. Az állomásokat lehet osztályozni a pályához viszonyított helyzetük, a helyszínrajzi elrendezésük szerint és a forgalmi-üzemi szempontokat figyelembe véve is.¹⁷

A vasúti közlekedésben betöltött szerepük és elhelyezkedésük szerint az alábbi állomástípusokat különböztetjük meg:¹⁸

- végállomás: a vasútvonal tulajdonképpen kezdő, illetve végződési állomása;
- közbenső állomás: rendszerint a vasútvonal mentén fekvő középállomásként értelmezhető;
- csatlakozó állomás: a fővonalhoz egy vagy több mellékvonal kapcsolódik vonatáthaladás nélkül. Ennek megfelelően az állomás a fővonal szempontjából közbenső állomásként, míg a mellékvonal szemszögéből végállomásként funkcionál;
- elágazó állomás: itt két vagy több irányban is elágazhatnak a vasútvonalak, közvetlen vonatáthaladással;
- keresztező állomás: jellemzően két vonal keresztezi egymást, ahol mindkét irányba biztosított a vonatok közlekedése.

A helyszínrajzi elrendezés szerint az állomások lehetnek átmenő alakúak, amelynél a vonalak a „megálló” mindkét végén folytatódnak, fejállomások, ahol az egyik végén a kiépített vasúti pályák ütközőbakban végződnek.

A forgalmi-üzemi szempontból megkülönböztetett állomásokkal már bővebb információkhoz juthatnak a katonai szállításokat tervező és szervező személyek, hiszen itt már a rakodás és málházás¹⁹ szempontjából is elkülönülnek a vasúti létesítmények. Ezek a következők:²⁰

¹⁷ Megyerei Jenő: *Vasútépités tan.* Egyetemi Tankönyv, Budapest, Műegyetemi Kiadó, 2001.

¹⁸ Megyerei (2001) i. m. 236.

¹⁹ „A technikai eszközök és anyagi készletek – szakanyagokra vonatkozó szabályzók szerinti – kézi vagy gépi rakodása a tárolóhelyről a szállítóeszközre, szállítóeszköztől szállítóeszközre, illetve a szállítóeszköztől a tárolóhelyre, magában foglalva az anyagok rakodásához való előkészítését és a szállítóeszközökön, tárolóhelyeken történő elhelyezését és rögzítését. A málházásnak biztosítani kell a katonák, alegységek, törzsek fegyverzetének, haditechnikai eszközeinek, hadfelszerelésének, személyi felszerelésének, anyagainak célszerű szállítási módját.” Krajnc Zoltán (szerk.): *Hadtudományi lexikon.* Budapest, Dialóg Campus, 2019. 750.

²⁰ Megyerei (2001) i. m. 238.

- forgalmi kitérők: kereskedelmi feladatokat nem látnak el, személy- és áruforgalomra nincs berendezve, és csak vonattalálkozásokra alkalmas;
- középállomás: a vasútvonal közbenső állomása, forgalmi-üzemi, kereskedelmi és kisebb vontatási feladatokat is ellát;
- rendelkező állomás: a középállomáshoz tartozó funkcion felül a hozzá kapcsolódó vonalszakaszon rendelkezik a vonatok forgalomba helyezéséről, biztosítja a kocsik továbbítását, az üres kocsik kiállítását, és a naponta közlekedő vasúti járműveken túlmenően bevezethet szükségleti szerelvényeket, kocsikat, valamint lemondhat tehervonatokat;
- pályaudvar: általában a vasúthálózat olyan szakosított létesítményei, amely az állomási feladatot nagy forgalom mellett bonyolítja le. Ez lehet:
 - személypályaudvar: csak személyforgalomra van berendezve.
 - üzemi pályaudvar: fő rendeltetése, hogy összeállítsa, tárolja, tisztítsa és karbantartsa a személyvonatokat, vagyis kiszolgálja a személypályaudvart.
 - teherpályaudvar: itt csak az áruforgalommal kapcsolatos tevékenységek végzése történik. A teherpályaudvarokon a következő vágánycsoportok léteznek: fogadó, rendező, rakodó és raktári, felállító és indító.
 - rendező pályaudvar: a tehervonatok összeállításával és szétrendezésével kapcsolatos feladatok végrehajtására szolgál. A vágánycsoportok elrendezése alapján megkülönböztetünk párhuzamos, folytatólagos és vegyes elrendezésű rendezőpályaudvart.

A vasútállomások katonai alkalmazhatósága számos feltétel együttes teljesülésétől is függhet. Az MH 2017-ben kiadott szabályzata²¹ például több követelményt is meghatároz a vasúti be- és kirakóhelyekkel kapcsolatosan annak érdekében, hogy biztosítsák a katonavonatok folyamatos rakodását és a vágányokról történő közvetlen indulását, fogadását. Ezek alapján a szabályzat kitér arra, hogy az állomás rendelkezzen:²²

- elegendő kapacitásokkal (vágányok használható hossza) a katonai szerelvények elhelyezésére;
- eszközökkel és berendezésekkel a villamosított vonalon a rakodóvágányok feszültségmentesítésére;
- rakodógépekkel (állandó vagy mobil oldal-, homlok-, kombinált rakodóval);
- szabvány- vagy szükségakodóval és az ezek építését biztosító területtel;
- egyéb különleges felszerelésekkel, katonai rakszerekkel és anyagokkal (például áthidaló lemezek);
- rakodókhoz, rakterületekhez két irányban csatlakozó úttal;
- híradó eszközökkel;
- térvilágítással, világító berendezéssel;
- működőképes vízellátó rendszerekkel, szerelésekkel;
- állandó vagy ideiglenes illemhellyel.

²¹ Közl/108 (2017) i. m.

²² Közl/108 (2017) i. m. 52.

A vasútállomások a felsorolt követelmények szerinti vizsgálatát a katonai közlekedési szervek és katonai szervezetek a szemrevételezések alatt vizsgálják, amelyet a vasúti társaságok képviselővel hajtanak végre. Ezt követően jelölik csak ki a be- és kirakóhelyek pontos helyszínét. Ezeket a szempontokat érdemes egy béketámogató műveletben a vasútállomások hadszíntéri felderítésekor is figyelembe venni, hiszen ezeknek a követelményeknek a teljesülését elemzik az európai (nemzetközi) és az országon belüli katonai vasúti be- és kirakások tervezésekor, szervezésekor.

A vasúti (és katonai) szállítások tervezésénél szintén fontos paraméter az állomások és szolgálati helyek vágányainak használható hossza,²³ amely meghatározza a vonatok maximális hosszúságát és így a szállítható anyagok, eszközök, hadfelszerelések mennyiségét is. A korábban a vasútvonalaknál említett „A” kategóriába sorolt vágányoknál ez a hosszúság 730 métert, a „B” jelűnél 600 métert és a „C” azonosítóval ellátott pályáknál 550 métert jelent.²⁴

Az állomások részletes értékeléséhez szükséges továbbá a létesítményeket, magasepítményeket is jellemezni. Ezeket az infrastruktúrákat a személy-, teherforgalmi, továbbá üzemi feladatok kielégítése céljából építik, és meghatározhatják a málházás, a fel- és leszállás feltételeit is. Az állomások létesítményei a következők:²⁵

- felvételi épület: itt helyezkednek el az utazóközönség számára szükséges helyiségek, és a forgalmi szolgálat ellátásához szükséges szolgálati helyiségek;
- állomási előtér: a felvételi épülethez szorosan kapcsolódik. Az állomási előtéren található a közösségi közlekedési eszközök állomásai és a személygépkocsik parkolóhelyei;
- peronok: a személyforgalmat lebonyolító állomások vágányai mellett építik ki az utasok fel- és leszállásának megkönnyítése és közlekedése érdekében;
- áruraktár: az áruraktár egyik oldalról közúti, a másik oldalról vasúti kapcsolattal rendelkező épület, amely a darabáruk átmeneti tárolására szolgál;
- rakodók, rakterületek: az áruraktárakban nem tárolható kocsirakományú, valamint nagy terjedelmű, nehéz és veszélyes áruk ki- és berakodására, tárolására szolgálnak;
- vágányhálózat: a vonatok „leközlekedése” ezen történik. Lehet fővágány, mellékvágány, anyavágány, rakodó vágány, tároló vágány, iparvágány stb.

A vasútállomásokon kívül vannak olyan nyíltvonali szolgálati helyek is, ahol vonatatlakozásra nincs lehetőség, így nem is tekinthetők állomásnak. Ilyen lehet a:

- megállóhely: csak személyszállító vonatok megállására alkalmas, az utasok le- és felszállásának idejére;
- rakodóhely: a személyforgalom elől elzárt terület, ahol a nyílt vonalból egy vagy több vágány ágazik el a teherkocsik málházása céljából;
- megálló-rakodóhely: mindkét funkciót ellátó szolgálati helyként üzemel.

²³ A használható hossz az állomási vágány azon része, amelyet a vasúti járművek, szerelvények el tudnak foglalni anélkül, hogy zavarnák a szomszédos vágányokon a többi vonat mozgásait. Megyerei (2001) i. m. 239.

²⁴ BME (2001) i. m. 10.

²⁵ Megyerei (2001) i. m. 243.

A vasútvonalak felderítésekor súlyponti szempontként szerepelhetnek ezek a nyíltvonalai szolgálati helyek, amelyek alkalmasak lehetnek szintén (a vasútállomások mellett) a katonavonatok be- és kirakodására. A rakodóhelyek és megálló-rakodóhelyek tulajdonságai közé tartozik, hogy forgalmuk nem jelentős, rakodóvágányaik nem hosszúak, és általában 5-10 vasúti kocsi befogadására képesek. A nyíltvonalon elhelyezkedő forgalmi kitérők is alkalmasak lehetnek rakodási feladatok végzésére, amelyek a hétköznapi életben kereskedelmi funkció nélküli kisállomásként működnek.

Amennyiben szükséges, ideiglenes rakodóhelyeket is ki lehet alakítani. Ezeket főként egyenes pályaszakon építik ki, ahol a közúti járművek is akadály nélkül közlekedhetnek. Kialakításuk egyik előnye, hogy nem igényelnek viszonylag magas költségű infrastruktúra-beruházást, hátrányuk ugyanakkor, hogy ellehetetlenítik, zavarhatják a vonatforgalom zökkenőmentes lebonyolítását. A vasúti nyíltvonalakon történő rakodások végrehajtásakor törekedni kell a pálya sérülésének elkerülésére, így a legtöbb helyen talpfaszőnyeget is alkalmaznak a vasúti infrastruktúrák állapotának megóvására. Az értékeléskor tehát érdemes megkeresni azokat a pályaszakaszokat is, ahol ilyen szükség-rakodók kialakíthatók. A „málházás” elvégzéséhez az alábbi rakodóberendezéseket célszerű használni:²⁶

- szükség vagy szabványrakodók;
- hordozható rakodó;
- homlokrakodóvá alakítható pórekocsi;
- hídvető harcokcsi.

A vasútállomások és nyíltvonalai szolgálati helyek jellemzéséből látható, hogy kulcsszerepet töltenek be a vonatok, szerelvények közlekedésének, rakodásának megszervezésében és lebonyolításában egyaránt. A vizsgálatukra, értékelésükre ennek megfelelően kiemelt figyelmet kell fordítani, hiszen az állomásokról és nyíltvonalai szolgálati helyekről összegyűjtött információkkal könnyebben tervezhetővé válnak a katonai vasúti szállítások. Ugyanez elmondható a vasúti infrastruktúrák részeiként bemutatott vasúti pályákról és vonalokról is. Ezek együttes vizsgálatával célszerű csak kialakítani szemrevételezési szempontokat, amelyek segítséggül szolgálhatnak a hadművelleti terület vasúthálózatának logisztikai felderítésekor.

2.2. Vasúti gördülő állomány jellemzése

A vasúti gördülő állományt szerkezeti szempontból tulajdonképpen két fő részre lehet osztani, a vontató és a vontatott járművekre.²⁷ Az önjáró (vontató) eszközök általában mozdonyokból és motorkocsikból állnak, és közös tulajdonságuk, hogy rendelkeznek beépített erőforrással a saját mozgásuk és a vontatható járművek szállításának biztosítására. A mozdonyokról elmondható, hogy csak vontatási feladatokat látnak el, és nincs szabad kapacitásuk utasok vagy haszontéher befogadására. A mozdonyokat többféle szempont alapján lehet csoportosítani, amelyek a következők:²⁸

²⁶ NATO AMovP-4 (A): *Technical Aspects of the Transport of Military Materials by Railroad*. Brussels, 2011

²⁷ Sostarics György – Balogh Vilmos: *Vasúti Járművek*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1991. 52.

²⁸ Sostarics–Balogh (1991) i. m. 52.

- alkalmazott erőgép szerint: gőz-, dízel-, villamos és gázturbinás mozdonyok;
- a pálya rendeltetését figyelembe véve: fővonalai, mellékvonalai mozdonyok;
- nyomtávolság alapján: normál nyomtávú mozdonyok (1435 mm), széles nyomtávon használt mozdonyok (például 1524 mm), keskeny nyomtávon alkalmazott mozdonyok (például 600 mm);
- a forgalmi rendeltetés szerint:
 - gyorsvonati,
 - személyvonati,
 - tehervonati,
 - tolató és
 - általános (univerzális) mozdonyok;
- a vonóerő-kifejtés módját vizsgálva: adhéziós és fogaskerekű mozdonyok.

Az önjáró járművek második csoportjába tartozó motorkocsik is rendelkeznek saját erőforrással, de különbség, hogy haszontelher (személyek, termékek) befogadását is lehetővé teszik. A motorkocsi egy vagy több saját hajtással nem rendelkező pótkocsit vontathat, amelyet – ha tartósan összekapcsolva marad a forgalomban – motorvonatnak nevezünk. A mozdonyokhoz hasonlóan az alkalmazott erőforrás szerint itt is megkülönböztethetünk dízel- és villamos motorkocsikat, illetve motorvonatokat.

A gőzmozdonyokról általánosságban kijelenthető, hogy jelentőségük a világon egyre csökken. Hazánkban például már az 1960-as évektől kezdve fokozatosan csökkentették használatukat, majd meg is szüntették.²⁹ Ennek megfelelően a továbbiakban csak a dízel- és villamos járművek jelentőségét vizsgáljuk.

Az energiaellátás szempontjából lényeges különbség van a dízel- és a villamos járművek között. A dízelkocsikra jellemző, hogy hőerőgépet építenek a mozdonyokba, motorkocsikba, amelyek képesek átalakítani az energiát mechanikai munkává. A villamos eszközök, azonban kizárólag az alsó- és felsővezetékekről kapják a szükséges erőforrást, és változtatják át vonóerővé. A beépített és használt erőgép elemzése azért lehet lényeges a katonai szállítások tervezésekor, mert – a vasúthálózatokat tekintve – befolyásolhatja az alkalmazható vontatójárművek körét, amelyről korábban már említést tettünk a vonalak jellemzésekor.

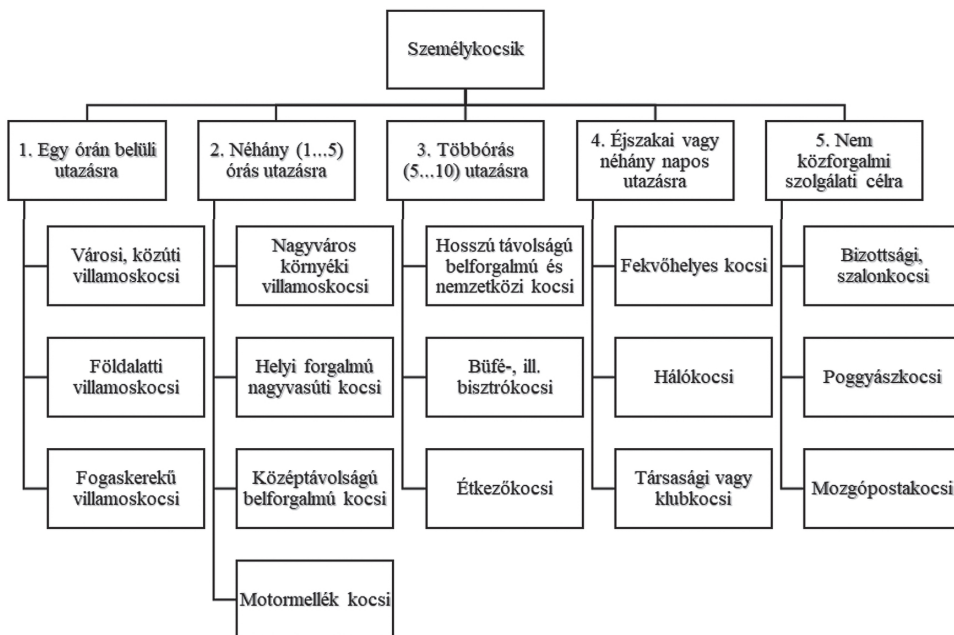
A vasúti vontatott járműveket külön csoportokba lehet sorolni, attól függően, hogy milyen feladatokat látnak el. Ez alapján lehetnek: személykocsik, teherkocsik, vasútiüzemi célú kocsik.³⁰

Az első két kategóriába tartozó járművek látják el a vasúti szállítások jelentős részét, míg az utolsó csoportba sorolt kocsikkal főként az üzemi működéshez szükséges karbantartási munkálatokat, az eszközök, pályák működésének ellenőrzését hajtják végre.

A személyszállító járművekkel szemben általános követelmény, hogy biztosítsák a biztonságos, illetve kényelmes utaztatás mellett a gyors utasszállítást is. A 4. ábra mutatja be a főbb vasúti személykocsik felosztását.

²⁹ Sostarics–Balogh (1991) i. m. 53.

³⁰ Sostarics–Balogh (1991) i. m. 62.

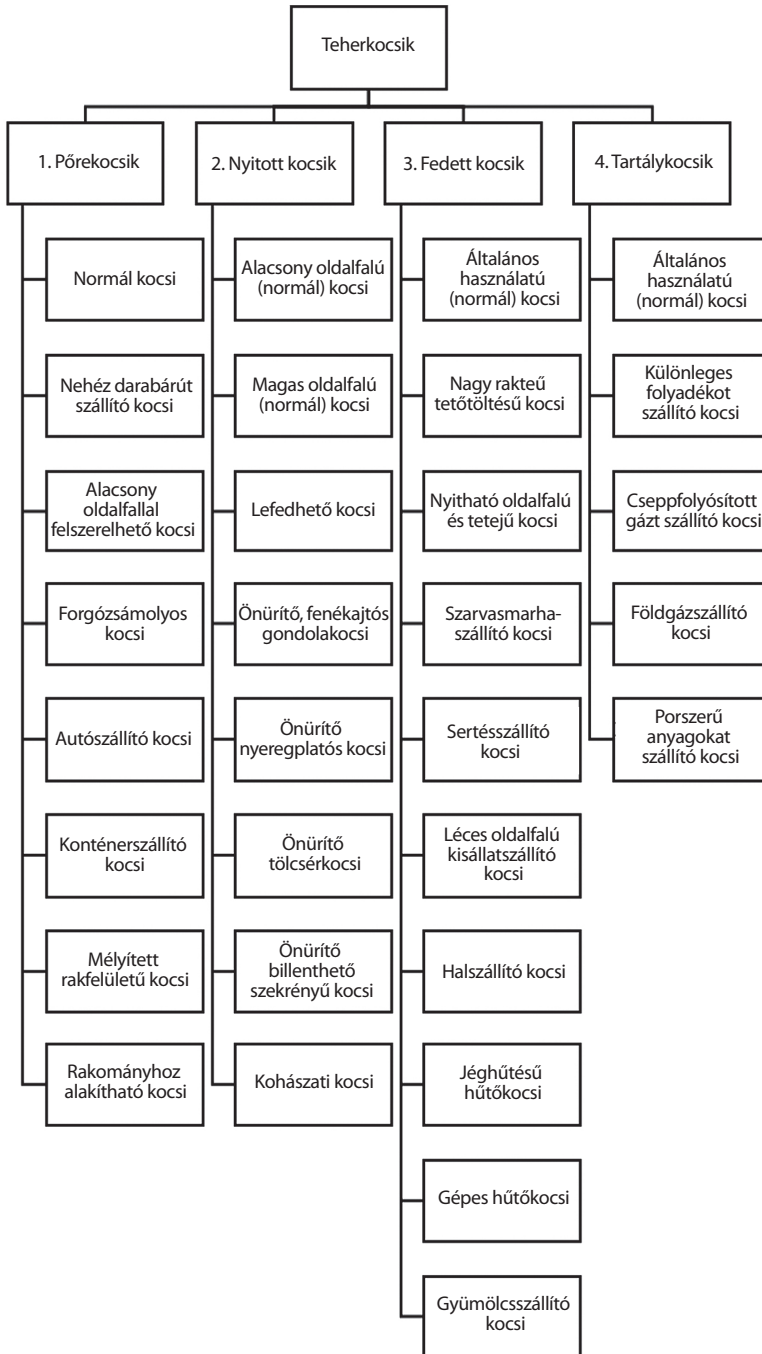

4. ábra: A vasúti személykocsik felosztása

Forrás: Sostarics–Balogh (1991) i. m. 63.

Az egy órán belüli utazásra épített kocsikat általában a nagyvárosokon belül használják az utastömeg szállítására a közúti villamos, illetve földalatti (metró) vasúti pályákon. Fő jellemzőjük, hogy a járművekben néhány ülőhely mellett – a poggyásztárolási opció kivételével – kialakítanak állóhelyeket, gyors felszállási és kapaszkodási lehetőségeket is. A néhány órás utazásra épített kocsik az elővárosi, nagyváros környéki forgalom lebonyolítását szolgálják, eszközeik nagy befogadóképességgel, termes elrendezéssel és többajtós bejáratokkal rendelkeznek. A többórás nappali utazást segítő járművek már a hosszabb ideig és távolságig tartó szállítást biztosítják. Ennek megfelelően a kocsikat ellátják hő- és hangszigeteléssel, kényelmes, testhezálló, párnázott bútorzattal, a fűtés-szellőzéshez szükséges eszközökkel, poggyásztárolási lehetőségekkel, illemhelyiségekkel (WC, mosdó). A 4. típus az éjszakai vagy néhány napos utazásra szolgáló járművek, amelyekhez rendszeresítenek a pihentetést biztosító fekhelyeket, ágyakat (a hálókocsikban fix, míg a fekvőhelyes kocsikban éjszakára átalakítható fekhelyeket) is. A nem közforgalmi, szolgálati kocsik csoportjába a vasútüzemben a közlekedésre, az állami vezetők, tisztségviselők, bizottságok részére épített különleges személyszállító járműveket soroljuk.

A teherkocsikkal a vasúti társaságok a legkülönböző típusú áruk szállítását teszik lehetővé. A termékek, anyagok sokfélesége, az eltérő méreteik, a raktározási, tárolási feltételeik egymástól eltérő kialakítású járművek használatát eredményezik, amelyet az 5. ábra szemléltet.

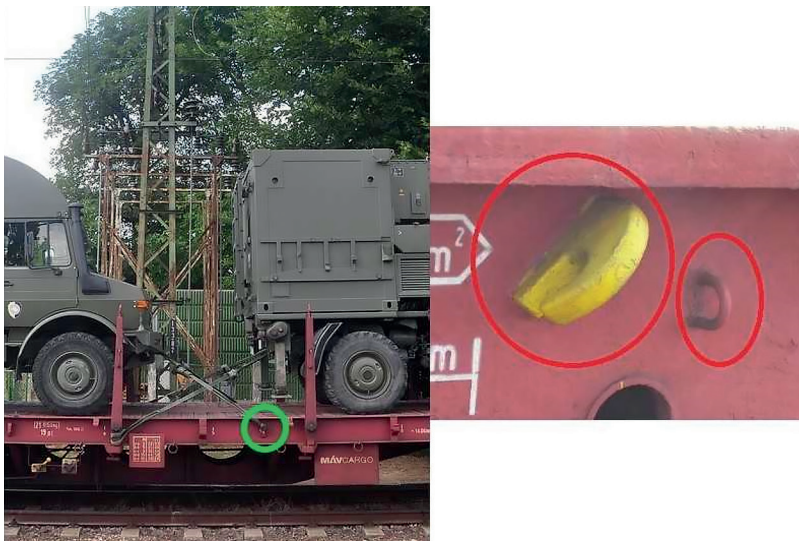
5. ábra: A vasúti teherkocsik felosztása

Forrás: Sostarics–Balogh (1991) i. m. 68.

Az ábra szerint négy fő csoportba lehet sorolni az áruk, termékek mozgatásának szinte teljes spektrumát lefedő teherkocsikat. A pórekocsikkal például konténereket, kamionokat gépkocsikat vagy fatörzseket, síneket, kötegelt árukat is lehet szállítani. A nyitott kocsik már főként az időjárás hatására nem károsodó anyagok, eszközök fuvarozására szolgálnak. A magas oldalfalú nyitott kocsik az egyik legáltalánosabban használt típusok közé tartoznak, amelyek a nagyobb térfogatú ömlesztett termékek rakodását és mozgatását is lehetővé teszik. A fedett kialakítású járművek például haszonállatok (lovak, szarvasmarhák, sertésállatok) szállítására is alkalmasak, míg a tartálykocsikkal általában kőolajat és kőolajszármazékokat, növényi olajakat, vegyi anyagokat, cseppfolyósított gázt, földgázt vagy port lehet fuvarozni.

A gördülő állományt vizsgálva tehát kijelenthető, hogy a civil alkalmazásban eltérő megoldásokat is választhatnak a vasúttársaságok az eszközök és személyek szállítására. Ez a képesség kedvező feltételeket biztosíthat, amikor szükséges a hadfelszerelések és személyek egyidejű mozgatása, a katonai szerelvények (általában személy-, póre-, zárt vagy tartálykocsikból történő) kialakítása és alkalmazása.

A vasút területén a katonai eszközök szállítására olyan teherkocsikat kell használni, amelyek teherbírása lehetővé teszi az egyes nagy tömegű eszközök fuvarozását (például a harcjárművéket), és alkalmasak egyszerre több hadfelszerelés szállítására is. A vasúti katonai szállításoknál elsődlegesen használt fuvarozóeszköz a pórekocsi. Közös jellemzőjük, hogy alacsony oldalfallal vagy oldalfal nélkül készülnek. Ezek közül általában az úgynevezett nehéz pórekocsi a legmegfelelőbb a nagy tömegű áruk (hadfelszerelés) szállítására. A haditechnikai eszközök megfelelő rögzítéséhez a kocsikon különböző horgok és kampók kialakítása is szükséges, amelyet a 6. ábra szemléltet.

6. ábra: Hadfelszerelés rögzítése

Forrás: Rail Cargo Hungária: *Használati útmutató. 7.*;
Rail Cargo Hungária: *Használati útmutató. Sammp különleges építésű pórekocsi.*

A vasúti infrastruktúrák és gördülő állomány jellemzéséből levonható a következtetés, hogy több szempontot is érdemes tehát figyelembe venni a vasúti szállítások tervezésekor és szervezésekor. A következőkben ennek megfelelően a logisztikai felderítés oldaláról – a cikk első részében leírt adatokat felhasználva – vizsgáljuk a vasúthálózatokat, és teszünk javaslatot egy szemrevételezési szempontokat tartalmazó lista összeállítására.

3. Vasúthálózatok logisztikai felderítése

A vasúthálózatok alternatív megoldásokat jelenthetnek az erők szárazföldi mozgatási feladatainak tervezésekor és szervezésekor. A NATO-műveletekben a stratégiai szállítások alapelvei közé tartozik, hogy a honi területről nagy távolságra lévő hadszínterekre az eszközöket (amennyiben erre van lehetőség) vízi közlekedéseken keresztül teherhajóval, míg a személyi állományt légi „híd” alkalmazásával szükséges mozgatni. A szárazföldön már a vasúti és közúti hálózatok kapacitásait figyelembe véve célszerű az eszközök és személyek szállításait tervezni. Az erők európai hadszíntéren történő gyors telepíthetőségének is az egyik alapfeltétele, hogy a hadfelszereléseket vasúton is tudják mozgatni, ennek a képességnek a megléte például kiemelt szempont volt a szövetség által végrehajtott „Saber Guardian 2017” elnevezésű nemzetközi gyakorlaton is.³¹ Az MH katonai szervezetei (például MH 5. Bocskai István Lövészdandár, MH 25. Klapka György Lövészdandár) által végrehajtott kiképzéseken (például a Brave Warrior 2016, 2017, 2018, 2019, 2020) a központi gyakorló- és lőterre (Hajmáskér) rendszerint vasúton érkeztek a haditechnikai eszközök. A vasúthálózati kapacitások alkalmazása tehát fontos szempont az erők mozgatásakor, amely megjelenik szövetségi szinten és hazai katonai szállítási feladatok teljesítésekor is.

A különböző katonai műveletek végrehajtásakor tehát szükséges felmérni a hadszíntéren a vasúti infrastruktúrák állapotát és a felvonuláshoz szükséges gördülő állomány összetételét. A vasúthálózatok katonai alkalmazhatóság szerinti vizsgálatát indokolt a logisztikai felderítésen keresztül megvalósítani. Számos ország hadereje működtet felderítő csoportokat (Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország), amelyek elsőként települnek a műveleti területre, hogy az információk összegyűjtésével – sok más feladatuk mellett – felmérjék a kikötők, repterek, közút- és vasúthálózatok képességeit, ezzel hatékonyan támogatva a műveleteket tervező törzsek tervezési munkálatait. Az MH-ban jelenleg nincs állandó csoport kijelölve, amelynek egyik legfontosabb feladata az lenne, hogy az erők telepítése előtt a hadszíntéren logisztikai felderítést végezzen.³² A kikötők, repterek, út- és vasúthálózatok értékelésére összeállított táblázat (feladatlista) azonban segítséget nyújthat szinte bármely csoportnak az információk összegyűjtésére, és hasznára lehet az erők hadszíntéri mozgatási feladatainak tervezésekor kifejezetten, ha az MH-nak távoli földrészen kell műveletben részt vennie, továbbá szükséges az említett logisztikai infrastruktúrákra vonatkozóan adatokat szerezni.

³¹ Pete Szabolcs: A mozgáskoordináló központ működése a befogadó nemzeti támogatás keretén belül. *Honvédségi Szemle*, (2019), 4. 120.

³² Szajkó (2019) i. m. 76.

A vasúti infrastruktúrák és gördülő állomány szemrevételezésére készített lista összeállításához különböző tényezőket vettünk figyelembe, amelyek minimálisan biztosíthatják (az információk összegyűjtésével) a vasúthálózatok katonai szállítási szempontok szerinti értékelését, felderítését. A táblázat elkészítéséhez az alábbi követelményeket vettük figyelembe:

- kitöltése biztosítson alapinformációkat (hely, idő, vonalazonosító) a vizsgált szakaszokra vonatkozóan;
- a lista tartalmazza azokat a szempontokat, amelyekkel felmérhetők a vasútvonalak és állomások jellemzői;
- fedje le azokat a tényezőket, amelyek a vasúti be- és kirakodásnál fontosak lehetnek;
- részletezze a vasúti gördülő állomány vizsgálatához a főbb szempontokat;
- határozza meg a katonai szerelvények alkalmazásához a fontosabb feltételeket.

Hasonló szempontokra nemzetközi szinten a Többnemzeti Interoperabilitási Tanács³³ is tett már javaslatot, hogy elősegítse nemzetközi műveletekben a logisztikai felderítéshez kapcsolódó feladatok egységesítését. A NATO-tagországok által alkalmazott felderítő csoportok tevékenységét kutatva megállapítottuk, hogy a részletes feladatok tartalmú dokumentumokat általában minősített adatokként tartják nyilván, hozzáférésük korlátozott, így további táblázatok elemzésére nem volt lehetőségünk. A tanács által tehát 2012-ben kiadott dokumentum³⁴ a tengeri, légitikikötőkre, út- és vasúthálózatokra is meghatároz – táblázatokba foglalva – szemrevételezési szempont-listákat,³⁵ amelyeket célszerű a hadszíntéren kitölteni és ez alapján információkat gyűjteni. A vasúthálózatokat vizsgálva kijelenthető, hogy a dokumentum három fő tárgyra vonatkozóan összesen 19 tényezőt sorol fel a logisztikai felderítéshez kapcsolódóan (1. táblázat).

1. táblázat: Szemrevételezési lista vasúthálózatok értékeléséhez

Fsz.	Szempontok	Megjegyzés
Alapadatok		
1.	Szemrevételezés időpontja	
2.	Időjárási körülmények	
3.	A vasútvonalak, hálózatok megnevezése és hálózati koordináta-adatai	
Részletezett adatok		
4.	Korlátozások (vasútvonalak száma, iránya stb.)	
5.	Vasúti pályák osztályozása (vágányok száma, hossza, keresztmetszete)	
6.	Vasúti rámpák (száma, típusa, hossza, szélessége, magassága, kapacitása)	

³³ Multinational Interoperability Council.

³⁴ *Common Record of Logistic Reconnaissance for Coalition Partners*. Multinational Interoperability Working Group, Washington, 2012. Version 1.1 (Fordította: Szajkó Gyula).

³⁵ Checklists.

Fsz.	Szempontok	Megjegyzés
7.	Fő vasúti csomópontok/pályaudvarok (méretei, vonaliránya, megnevezése)	
8.	Vasúti elektromos felsővezetékek (típusa, elhelyezkedése a pályán, üzemeltetése)	
9.	Különleges eszközök alkalmazhatósága a vasúti pályákon/állomásokon/pályaudvarokon (például daruk, targoncák, azok mennyisége)	
10.	Vasútvonalhoz közeli raktárlétesítmények (elhelyezkedése a mellékvágányokhoz képest, alapterülete, főbb jellemzői)	
11.	Vasútvonalhoz közeli lehetséges konténerrakodó létesítmények (alapterülete, telepítésének rövid jellemzése, különleges konténerrakodó eszközök megléte)	
12.	Világító berendezések, rendszerek megléte (vasúti pályákhoz közeli energia-erőforrások)	
13.	Lehetséges elhelyezési, szállási körülmények (irodahelyiség felszerelésekkel, például telefon, fax. Pihentetéshez szükséges felszerelések, például ivóvíz, WC, legközelebbi étkezési lehetőség)	
14.	Közúti csatlakozási pontok (csatlakozási pontok a fő útvonalak és vasúti pályák között, a vasútvonalakat keresztező utak osztályozása, hidak, műtárgyak, például kapuk stb.)	
15.	Járművek parkolását, elhelyezését biztosító területek/telephelyek	
16.	Szakszemélyzet megléte (felkészültségük, szakmai ismeretük)	
Összefoglaló adatok		
17.	Fontosabb elérhetőségek felderítése (telefonszámok, e-mail, stn stb. a vasútállomások/pályaudvarok képviselőjének, a helyi rendőrség, mentőszolgálat és tűzoltóság összekötő tisztjének stb.)	
18.	Részletes leírása a rakodási lehetőségeknek, a járművek és vagonok be- és kirakodási feltételeinek, módjainak	
19.	Vasútvonali térképek megléte	

Forrás: Common Record of Logistic Reconnaissance For Coalition Partners (2012) i. m.

Az első rész az alapadatokkal kezdődik, amelynek kitöltésével be lehet azonosítani a vizsgált vasúti hálózatot. A következő szempontok főként a vasúti infrastruktúrák felderítésére helyezik a hangsúlyt, kitérve a vasúti csomópontokra, a pályák osztályozására, a rakodást biztosító eszközökre vagy a járművek tárolását, elhelyezését

biztosító területekre, telephelyekre. A táblázat befejező része foglalkozik a vasúthálózatot üzemeltető személyzet elérhetőségeivel, a vasútvonali térképekkel, valamint a be- és kirakodás feltételeinek, módjainak kutatásával. A táblázat tehát részletes adatokat biztosíthat – kitöltését követően – a felderítő csoportoknak és ezen keresztül a logisztikai támogatást tervező, szervező személyeknek. A cikk első részében már említettük, hogy a gördülő állománynak is fontos szerepe van a vasúthálózatokon történő közlekedés megvalósításában, ezért szükségesnek tartjuk a hozzájuk kapcsolható információkkal is kibővíteni a táblázatot.

Ezek figyelembevételével készítettük el a szemrevételezési szempontokat tartalmazó listánkat, amelyet véleményünk szerint honi területen és távoli hadszíntéren is lehet használni a vasúti infrastruktúrák és gördülő állomány értékelésére (2. táblázat).

2. táblázat: Kibővített szemrevételezési lista vasúthálózatok értékeléséhez

Fsz.	Fő szempontok	Kibontott szempontok	Megjegyzés
1.	Alapadatok	Szemrevételezés időpontja	
		Időjárási körülmények	
		A vasútvonalak, -hálózatok megnevezése és hálózati koordináta-adatai	
Részletezett adatok			
2.	Vasútvonalak	Nyíltvonalai vágányok hossza	
		Nyomtávolság	
		A vonalak villamosítotttsága	
		A vasúti csomópontok elhelyezkedése a hálózaton (száma, irányítása, tengelyterhelése)	
		Iparvágányok (kiágazási pont, célpont)	
		Vonalak típusai (fő-, mellékvonalak)	
		Vonalakon elhelyezkedő műtárgyak (például híd, felüljáró)	
		Vonalon engedélyezett sebesség	
		Vasútvonalak kerülő útirányának meghatározása	
		Repülőterek, tengeri kikötők vasúti kapcsolatai	
		Űr- és rakszelvényméretek	
		A pálya alépítményének típusa	
		A pálya felépítményének típusa (ágyazat, aljak, sínek)	
		A pályába épített szerkezetek (kiterők, átszerezések, vágánykapcsolások)	
A vasúti pálya tengelyterhelése			

Fsz.	Fő szempontok	Kibontott szempontok	Megjegyzés
3.	Vasútállomások	Állomás jellege (például személypályaudvar, rendező pályaudvar stb.)	
		Állomási területek	
		Állomás megközelíthetősége	
		Őrzés-védelmi lehetőségek, világítóberendezések megléte	
		Rakodóberendezések fajtái, méretei	
		Rakodási területek	
		Állandó vagy ideiglenes illemhelyek	
		Állomási utak fajtája (például lánctalpas eszközökhöz)	
		Állomási vágányok fajtája, száma: ebből rakodására használható ebből utasforgalmi peronnal ellátott	
		Állomási vágányok használható hossza	
		Állomási rakodóberendezések típusai	
		Állomásépület felszereltsége, létesítményei	
		Állomás villamosítottasága	
		Állomások vágányainak tengelyterhelése	
		Állomási vágányokon engedélyezett sebesség	
Állomási vágányok korlátozásai			
Szolgálati helyek (megálló-, rakodó- és megálló-rakodóhelyek) adatai			
4.	Vasúti gördülő állomány	Vontató járművek típusai, darabszáma (villamos mozdonyoknál, motorvonatoknál ebből többáramnemű)	
		Működési engedéllyel rendelkező vasútvállalatok (vontatási szolgáltatók)	
		Vontatott szerelvények (teherkocsitípusok, teherbírás, használható száma)	
		Vontatott szerelvények (személykocsitípusok, használható száma)	
Összefoglaló adatok			
5.	Összefoglaló adatok	Fontosabb elérhetőségek (telefonszámok, e-mail, stn stb. a vasútállomások/pályaudvarok képviselőjének, a helyi rendőrség, mentőszolgálat és tűzoltóság összekötő tisztjének stb.)	
		Vasútvonali térképek, torzított helyszínrajzok, megléte, helye, másolata	

Forrás: Szajkó Gyula szerkesztése

Az általunk készített kibővített listában a részletezett adatokat három részre osztottuk. A vasútvonalakhoz, a vasútállomásokhoz és a gördülő állományokhoz külön szempontokat rendeltünk. Az előző táblázathoz képest itt külön szerepelnek a vonalakon belül a nyomtávolságra, az engedélyezett sebességre, a csomóponti helyekre, a villamosítottásra, az úr- és rakszelvényméretekre vonatkozó információk, amelyek alapvetően meghatározhatják a hálózaton történő közlekedési lehetőségeket. A vasúti pályák vizsgálatakor például szükséges adatokat szerezni a rakszelvény- és úrszelvényméretekre vonatkozóan. Korábban említettük, hogy a két keresztmetszet határa közötti szabad tér biztosítja a szerelvények biztonságos haladását, így a vonatok közlekedését is. A rakszelvényhez képest túlméretezett áruk csak korlátozással vagy egyáltalán nem szállíthatók vasúti pályákon, ezért az idevonatkozó szempontok kitöltése kulcsfontosságú, hiszen az MH-ban is vannak olyan hadfelszerelések, amelyek tulajdonságaiknál fogva meghaladják a normál termékekre vonatkozó méreteket (például az erődítési, műszaki eszközök, harcjárművek, vontatók). Az al- és felépítményre vonatkozó tulajdonságok akkor lehetnek lényeges információk, ha a hadszíntéren (például béketámogató műveletekben) nincsenek vasúti társaságok, amelyekről beszerezhetők a pálya tengelyterhelésére vonatkozó adatok. A keresztezési helyek (csomópontok) stratégiai jelentőségűek is lehetnek. A természetes vagy mesterséges úton rongálódott, meghibásodott csomópontokon egyszerre két hálózatot (közút, vasút) is érinthet korlátozás, lebénítva ezáltal a járművek és szerelvények folyamatos közlekedését. Ezért célszerű a keresztezési helyek felderítése is, megfelelő védelemmel történő ellátása vagy alternatív elkerülő vasút- és közútvonalak kijelölése. A tengeri és légikikötők vasúti kapcsolatait tartalmazó adatok pedig a honi területről nagy távolságra elhelyezkedő műveletek végrehajtásakor biztosíthatnak nélkülözhetetlen információkat az erők mozgásának tervezésekor és szervezésekor.

A vasútállomásoknál a korlátozásokra, az őrzés-védelmi lehetőségekre, a szolgálati helyekre és a vágányok használható hosszára is vonatkoznak információk, míg a gördülő állományoknál a vontató és vontatott járművek vizsgálatára is alakítottunk ki szempontokat. Az állomásoknál fontos adat lehet, hogy hol helyezkednek el intermoduláris csomópontok, málházási helyek, amelyeken a haditechnikai eszközök „átrakása” például közútról végrehajtható. További lényeges információnak számít, hogy az állomási vágányok tengelyterhelése megfelel-e a normál szabványnak, elegendő állomási vágány áll-e rendelkezésre és biztosított a rakodóberendezések megléte, használata is. Ezek a tényezők minimumkövetelményként szerepelnek a be- és kirakás megszervezésekor, amikor a hadfelszerelések vasúti szerelvényeken történő szállítását tervezik.

A vasúti gördülő állomány vizsgálati szempontjainál a járművek és a vontatott teher- és személykocsi típusok segíthetnek eldönteni a lehetséges katonai vasúti szerelvények kialakítását, alkalmazhatóságát. Ezek az adatok is kiemelt jelentőségűek, hiszen a haditechnikai eszközök szállítása általában vasúti teherkocsikon történik. A vasúttársaságok kapacitásai így alapvetően befolyásolhatják a katonai vasúti szállítások megvalósítását, kivitelezhetőségét.

A végén az összefoglaló adatok kitöltésével (a különböző elérhetőségek és vasúthálózati térképek rendelkezésre állásával) válik teljessé a vasúti infrastruktúra és gördülő állomány szemrevételezése. A kibővített feladatlista tehát segítséget

nyújthat a hadszíntérre elsőként érkező felderítő csoportoknak, hogy a vasúthálózatok vizsgálatát eredményesen tudják végrehajtani. A lista tovább bővíthető természetesen a helyi jellegzetességek (például az alkalmazott erőátviteli berendezések vagy a polgári szerződések megkötéséhez szükséges feltételek) figyelembevételével. Itt a már korábban említett és meghatározott öt legfontosabb követelmény teljesülésére helyeztük a hangsúlyt, amelyek biztosíthatják az alapinformációkat a vasúti szállítások tervezéséhez és szervezéséhez.

4. Összegzés

A hadszíntérre elsőként érkező logisztikai felderítést végző csoportok tevékenységét vizsgálva megállapítjuk, hogy az általuk összegyűjtött információk valóban hatékony segítséget nyújthatnak a logisztikai támogatást tervező és szervező személyeknek, szervezeteknek. Az erők mozgatásának tervezéséhez alapadatokra van szükség a hadszíntéri logisztikai infrastruktúrák kapacitásairól. A tengeri és légikikötők, vasút- és közúthálózatok működtetéséről, használatáról, tulajdonságairól szóló információk hozzájárulhatnak egy eredményesen működő műveletitámogatás-lánc kiépítéséhez, amely biztosíthatja, hogy az erőforrások a logisztikai támogatási követelményeket figyelembe véve a megfelelő időben, a megfelelő helyen, a megfelelő minőségben és mennyiségben álljanak rendelkezésre a küldetés teljes időszakában.

A logisztikai felderítésről elmondható azonban, hogy az MH szabályzóiban csak a főbb tevékenységeket részletezik ezzel kapcsolatosan, és nem határoznak meg feladatlistákat, amelyeket használva egységesíteni lehetne az idetartozó műveleteket, így gyorsítva a feladat-végrehajtást és az információk gyűjtésének sebességét.

Az általunk összeállított, vasúthálózatok értékelésére vonatkozó szemrevételezési szempontokat tartalmazó lista főként a béketámogató műveletekben, a honi területtől távoli hadszíntéren folyó műveletekben jelenthet segítséget a felderítő csoportoknak a logisztikai infrastruktúrák vizsgálatakor. A kialakított feladatlistával végrehajtható a vasúthálózatokra vonatkozó információk összegyűjtése, amellyel hatékonyan lehet támogatni a hadszíntéri közlekedési feladatok sikeres végrehajtását és ezen keresztül növelni a műveleti támogatási lánc kiépítésének, működtetésének hatékonyságát is.

Felhasznált irodalom

- Bánfi Miklós Gábor: *Közlekedési Technológia Vasúti Közlekedés*. BME Közlekedésmérnöki és Járműmérnöki Kar, 2018. Online: <http://kukg.bme.hu/wp-content/uploads/2019/04/K%C3%B6zleked%C3%A9si-technol%C3%B3gia-Vas%C3%BAti-k%C3%B6zleked%C3%A9s.pdf>
- Budapest Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem: *Az országos közforgalmi vasutak pályatervezési szabályzata*. Budapest, 2001. Online: <https://docplayer.hu/105930546-Az-orszagos-kozforgalmu-vasutak-palyatervezesi-szabalyzata.html>
- Common Record of Logistic Reconnaissance For Coalition Partners*. Multinational Interoperability Working Group, Washington, 2012. Version 1.1

- Kazinczy László: *Közlekedési létesítmények pályaszerkezetei*. Jegyzet, Budapest, BME Építőmérnöki Kar, 2004a. Online: www2.uvt.bme.hu/kazinczy/1.%20Oktat%C3%A1si%20anyagok_/1.2.%20Jegyzetek_/2.%20K%C3%B6zleked%C3%A9si%20%C3%A9tes%C3%ADtm%C3%A9nyek%20p%C3%A1lyaszerkezetei%20-%20Vas%C3%BAti%20p%C3%A1lyaszerkezetek_.pdf
- Kazinczy László: *Vasúti pályák*. Jegyzet, BME Építőmérnöki Kar, 2004b. Online: www2.uvt.bme.hu/kazinczy/1.%20Oktat%C3%A1si%20anyagok_/1.2.%20Jegyzetek_/1.%20Vas%C3%BAti%20p%C3%A1ly%C3%A1k_.pdf
- Közl/108. *A katonai vasúti szállítások tervezése, megszervezése és végrehajtása*. Budapest, a Magyar Honvédség Kiadványa, 2017.
- Krajncz Zoltán (szerk.): *Hadtudományi Lexikon*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Lévai Zsolt: A vasúti alágazat jelenkori kapcsolódása a közlekedési támogatás rendszeréhez. *Katonai Logisztika*, 29. (2020), 1–2. 198–223. Online: <https://doi.org/10.30583/2020/1-2/198>
- Magyar Honvédség Közlekedési Támogatási Doktrína*. Budapest, Magyar Honvédség, 2005.
- Magyar Honvédség Összhaderőnemi Logisztikai Támogatási Doktrína*. (3. kiadás). Budapest, Magyar Honvédség, 2015.
- Megyerei Jenő: *Vasútéptéstan*. Budapest, Egyetemi Tankönyv, Műegyetemi Kiadó, 2001.
- NATO AMovP-4 (A): *Technical Aspects of the Transport of Military Materials by Railroad*. Brussels, 2011.
- Pete Szabolcs: A mozgáskoordináló központ működése a befogadó nemzeti támogatás keretén belül. *Honvédségi Szemle*, (2019), 4. 114–133. Online: https://honvedelem.hu/files/files/116701/hsz_2019_4_114_133.pdf
- Rail Cargo Hungária: *Használati útmutató*. 7. Online: https://legiero.blog.hu/2013/07/07/air_power_vaskereken_azaz_vasuton_utazik_a_lerak
- Rail Cargo Hungária: *Használati útmutató*. *Sammp különleges építésű pórekocsi*. Online: https://rch.railcargo.com/dam/jcr:536b7d79-b4ee-4313-a804-0ce45067187c/4821_Sammp.pdf
- Sostarics György – Balogh Vilmos: *Vasúti Járművek*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1991.
- Szajkó Gyula: Az út és úthálózatok értékelése a hadszíntéri logisztikai felderítés végrehajtásakor. *Hadmérnök*, 14. (2019), 4. 61–77. Online: <https://doi.org/10.32567/hm.2019.4.4>

Kovács Márk Károly¹

Az al-Káida céljai, szervezete és működése, módszerei és eljárásai a Nyugat ellen 1989 és 2015 között

The Aims, Structure and Methods of al-Qaeda against the West between 1989 and 2015

Absztrakt

A jelen tanulmány az al-Káida rövid kialakulását és Oszáma bin Láden által felállított célok elérésére tett kísérleteket mutatja be. A szervezet létrejötte óta számos strukturális változáson ment keresztül, amiből egy globális mozgalom is kialakult. A mozgalommal párhuzamosan az al-Káida magszervezete is folytatta működését, bár hatékonysága jelentősen csökkent az Amerikai Egyesült Államok és szövetségeseinek terrorizmus elleni harca miatt. Az al-Káida-tagok által használt vagy az általa inspirált személyek a Nyugat elleni műveleteik során főként a robbantást és öngyilkos merényleteket mint módszert alkalmazták. Fegyveres támadásokat is végrehajtottak, alkalmaztak, de csak sérelmek megtorlására és nem általánosságban, véletlen kiválasztott célpontok ellen – ezért nem voltak jellemzők a szervezetre.

Kulcsszavak: al-Káida, terrorizmus, Madrid, London, Párizs

Abstract

This article gives a short history of the establishment of the al-Qaeda and how it tried to fulfil its goals set by Osama bin Laden. The organisation went through many structural changes and at the end a global movement emerged named al-Qaeda. While the al-Qaeda movement started to work, the core al-Qaeda was getting weaker because of the fight against terrorism acts in the United States and its allies. The preferred methods used by the members or people inspired by the organisation were (among others) bombing and

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: kovacs.mark@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4102-5605>

suicide attacks. The use of firearms and armed attacks were used only as a revenge and not against randomly selected targets – because of this it was not a common trait.

Keywords: *al-Qaeda, terrorism, Madrid, London, Paris*

1. Bevezető

1979. december 25-én a Szovjetunió megkezdte afganisztáni hadműveletét, Kuska és Termez térségben a 40. hadsereg hivatalosan is átlépte az országhatárt. 1985-re a szovjet katonai jelenlét elérte maximumát – 120 ezer katonával harcolt az ország területein.² A megindított katonai akciót Kolontári Attila³ négy ponttal indokolta: 1. Afganisztánban történt belső politikai hatalmi összecsapások; 2. a kabuli vezetés folyamatosan vesztett az ország feletti irányításból; 3. Moszkva kockázatosnak ítélte meg egy instabil országot a közép-ázsiai szovjet köztársaságok közvetlen szomszédságában; 4. Szovjetunió tartott az Egyesült Államok Afganisztánban való megjelenésétől. Mindemellett az afgán vezetés számtalanszor kérte a szovjet bevonulást.⁴

A Szovjetunió beavatkozásával kialakult helyi háború a mudzsahedek⁵ közt egy szent háborús interpretációt kapott – amelyben szerepe volt Abdullah Azzamnak⁶ is. Az Afganisztánba áramló mudzsahedek segítségével Azzam 1984-ben létrehozta a Maktab Al-Khadamat (MaK – Szolgálati Hivatal) szervezetet.⁷ Az önkéntesek közt jelent meg Oszáma bin Láden is, aki részt akart venni a háborúban. Bin Láden és Azzam együttműködése megromlott, és 1988. augusztus 11-én bin Láden Pesavárban létrehozta az Al Qaeda al Sulbah (Szilárd Alap) szervezetet. Az újonnan létrehozott szervezet vonzóbb és népszerűbb volt a Szolgálati Hivatalnál, mert bin Láden megvonta anyagi támogatását korábbi szervezetétől. 1989. november 24-én Azzamot gyerekeivel együtt felrobbantották, ezzel szervezete beolvadt az al-Káidába.⁸

2. Célok

Oszáma bin Láden megpróbált az egész muszlim világban egy, a Nyugattal szembeni ellenségeskedést, különösen az Egyesült Államokkal szemben ellenszenvet kiváltani. Az ellenszenv kiváltása magában foglalta volna az Egyesült Államok katonai képességeinek csökkentését és politikai erejének gyengülését a Közel-Keleten. Ez a térségbeli

² Kolontári Attila: Az afganisztáni szovjet beavatkozás külső és belső körülményei. In Dávid Ferenc – Kolontári Attila – Lengyel Gábor (szerk.): *Moszt Könyvek 4. – „Afganisztán – 1979-89-99-2009”*. Pécs, Moszt, 2010. 38.

³ Dr. habil Kolontári Attila kutatási területe a Szovjetunió és az Oroszországi Föderáció. 2015-ben habilitált a PTE Interdiszciplináris Doktori Iskolában. Tudományos előadásának témája az orosz emigráns diplomáciai képviselő Magyarországon az 1920-as évek első felében.

⁴ Kolontári (2010) i. m. 32., 36., 38.

⁵ „Azon muszlimok, akik részt vesznek a dzsihádban.” John L. Esposito: *The Oxford Dictionary of Islam*. New York, Oxford University Press, 2003. 213.

⁶ Palesztinában született, Egyiptomban iszlám tanulmányokból doktorált, majd Afganisztánba utazott. A globális dzsihád elméletének részletezése, pontosítása is a nevéhez köthető.

⁷ Thomas H. Kean – Lee H. Hamilton: *9/11 Commission Report*. New York, Barnes & Noble, 2006. 56.

⁸ Rohan Gunaratna: *Inside Al Qaeda*. New York, Columbia University Press, 2002. 23.

gyengülés a helyi kormányoknak nyújtott támogatás megszűnéséhez vezetett volna. Ezt vallási eszközökkel is megpróbálta alátámasztani – Korán-idézetekkel, táborelnevezésekkel.⁹ Az 1998 februárjában *A zsidók és keresztetek elleni dzsihá*d címmel kiadott fetva¹⁰ szerint az Egyesült Államok hadba lépett Isten és hírvívői ellen. A háború miatt hadba hívták a muszlim társadalmat – dicsőség amerikaiakit ölni (bárhon, bármikor).¹¹

Középtávú célja az Egyesült Államok Szaúd-Arábiából való kivonásának elérése és egy kalifátus létrehozása volt. A kisajátított terület felett az al-Káida teljes biztonságban, a kalifátus pedig a nyugat behatása nélkül működött volna.¹² A célt Oszáma bin Láden egy 1996 augusztusában kiadott fetvával támasztotta alá, és Szaúd-Arábiában az amerikai katonai létesítmények elleni öngyilkos merényletekre szólította fel a muszlim társadalmat.¹³ 2005-ben Ajman az-Zaváhiri ismételten tisztázta a szervezet céljait – saríat¹⁴ alapon működő iszlám államszervezet, muszlim területek felszabadítása és megvédése külső agresszorokkal szemben, a saríat megszegő kormányok megbuktatása.¹⁵

A célok eléréséhez 2005-ben Saif al-Adel¹⁶ egy hét pontos tervet prezentált Oszáma bin Ládennek:

1. Az ébredési szakasz (2000–2003): A muszlim társadalom felébresztése az Egyesült Államokra mért támadásokkal.
2. A szemek felnyitása (2003–2006): Az Egyesült Államok és szövetségeseinek lekötése tengerentúli műveletekkel.
3. A felemelkedés (2007–2010): Az al-Káida új műveleti területeinek létrehozása.
4. A hitetlen muszlim rendszerek megbuktatása (2010–2013): A szervezet szerint a saríat megszegő helyi kormányok megbuktatása. A korábbi szakaszok után egy megálló is lett volna, amely lehetőséget adott volna az eddigi tapasztalatok összegzésére és a hiányosságok pótlására, a következő szakaszokra való felkészülésre.
5. A kalifátus kikiáltása (2013–2016): A szunnita muszlimok körében a saríat nemzetközi bevezetését tervezte a szervezet, majd ezután következett volna a kalifátus létrehozása (2014-ben az Iraki és Levantei Iszlám Állam vezetője Abu Bakr al-Bagdadi ki is kiáltotta).
6. A teljes konfrontáció (2016–2020): A kalifátus létrehozását követően lehetőség nyílt volna egy Iszlám Hadsereg létrehozására, amivel a végső háborút – hívők és hitetlenek közt – kezdték volna meg.
7. A végső győzelem (2020–2022): A kalifátus győzött volna a világ többi állama felett.¹⁷

⁹ Gunaratna (2002) i. m. 51.

¹⁰ Fatva és fatwa változatban is használják, jelentése vallásjogi döntés, nyilatkozat az iszlám vallásban, létjogosultsága akkor van, ha a Koránban és hadiszokban nincs válasz egy kérdésre, és a muszlim tudósok sem tudnak közös megegyezésre jutni.

¹¹ Kean–Hamilton (2006) i. m. 47.

¹² Bruce Hoffman: *Inside Terrorism*. New York, Columbia University Press, 2017. 320.

¹³ Kean–Hamilton (2006) i. m. 48.

¹⁴ Az iszlám törvénytar, amely a helyes viselkedésmintákat részletesen tartalmazza az élet kérdéseire.

¹⁵ Boaz Ganor: *Global Alert*. New York, Columbia University Press, 2015. 114.

¹⁶ Az al-Káida műveleti vezetője volt.

¹⁷ Hoffman (2017) i. m. 326–327.

3. Szervezeti struktúra

Az al-Káida kettéválasztandó egy globális hálózatra és a magszervezetre. A globális hálózat és szövetségi rendszerben jelentős változást jelentettek az 1998-ban az Egyesült Államok nagykövetségei elleni merényletek. A merénylet előtt az al-Káida képzéssel, anyagi támogatással és fegyverekkel látta el szövetségeseit. A merényletek után Oszáma bin Láden közvetlen felügyelete alá kerültek a műveletek – a tervezéstől egészen a végrehajtásig.¹⁸ A globális hálózat strukturális elemei:¹⁹

- Logisztikai hálózat feladata a hálózathoz csatlakozó személyek beszervezése, hétköznapi utaztatása és a műveleti területekre való eljuttatása.
- Fiókszervezetek, amelyek az al-Káida-kapcsolat miatt a mozgalom nevében cselekszenek, de saját célpontjaikat is támadják – a lokális célpontok mellett megjelentek a nemzetközi célpontok is az al-Káida hatására.
- Magányos farkasok, akik szimpatizálnak az al-Káida céljával vagy módszereivel. Közvetlen kapcsolattal rendelkeznek a magszervezettel vagy a fiókszervezetekkel. A módszer és célpont kiválasztásában azonban a fiókszervezeteknél is nagyobb szabadságot kapnak. Általánosságban alacsony intenzitású, kis, egymástól független akciókat hajtottak végre, saját önálló költségvetésük szerint. Az internet segítségével képesek lehetnek egy-egy nagyobb robbanóeszköz összeszerelésére és használatára is.

A magszervezet ennél strukturáltabb és hierarchikus felépítéssel rendelkezett, amit a vélt felépítése is alátámaszt.²⁰ Az organigram (1. ábra) szerint Oszáma bin Láden volt az emír,²¹ majd halálával Ajman az-Zaváhiri²² lépett a helyébe. Az emír mint a szervezet vezetője felelős annak minden cselekedetért. Az ideológiai és vallási kérdések mellett logisztikai és tervezési kérdésekkel is foglalkozott. További feladata volt az éves munka- és költségvetési terv jóváhagyása, valamint vezető pozíciókba kinevezhetett vagy elbocsáthatott személyeket. Az emír rendelkezett egy helyettessel, bin Láden haláláig az-Zaváhiri töltötte be ezt a pozíciót. A titkárt az emír nevezte ki, feladata személyes találkozók és munkamegbeszélések megszervezése, naptár felügyelete volt.²³

A Konzultatív Tanács (*Majlis Al Shura*) a szervezet legfelsőbb döntéshozó szerve volt. A Tanács 7-10 főből állt, a tagokat az emír nevezte ki két évre. Feladata a szervezet szabályzatának és irányelvének meghatározása, az éves munkaterv előkészítése, valamint a bizottságok tagjainak megválasztása volt. Továbbá részt vett a napi feladatok ellátásában is.²⁴

¹⁸ Kean–Hamilton (2006) i. m. 67.

¹⁹ Katona Magda: Az al-Káida a vezére elvesztése utáni időszakban. *Hadtudomány*, (2012), esz. 4–6.

²⁰ Számos eltérő elképzelést fogalmaztak meg a téma szakértői, jelen struktúraábrázolás Rohan Gunaratna és Aviv Oreg 2010-ben *Al-Qaeda's Organizational Structure and Its Evolution* címen megjelent cikkén alapul.

²¹ Amir formában is használják, jelentése vezető.

²² Wagner Péter: *Az al-Káida metamorfózisa*. Budapest, Magyar Külügyi Intézet, 2011. 11.

²³ Rohan Gunaratna – Aviv Oreg: Al Qaeda's Organizational Structure and Its Evolution. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33. (2010), 12. 1054–1056.

²⁴ Gunaratna–Oreg (2010) i. m. 1057.

A Katonai Bizottság 2002-ben felügyeleti szempontból kettévált és létrejött az Általános Egység, valamint a Különleges Műveleti Egység kapott többletfeladatot.²⁵ A merényletekért és kiképzési, felkészítési feladatokért felelt. A Korán szabályozásait betartva a már meglévő műveleti szabályokat, eszközöket vizsgálták felül, és megpróbálták tökéletesíteni. Új eljárásokat és technikai fejlesztéseket próbáltak meg kifejleszteni.²⁶ A Bizottság részlegekre, alegységekre bontható tovább:

- Általános Egység, amely a szervezet székhelyeként szolgáló ország területén folytatott műveleteket. Afganisztánban a NATO tartós megjelenése miatt az afganisztáni–pakisztáni határon csak a szövetséges csapatok elleni műveleteket irányította.²⁷ Első vezetője a líbiai Abu Faraj al-Libi volt 2005 májusáig.²⁸ A részleg további két alegységre volt osztható. A Fő alegység a tényleges harci tevékenységgel foglalkozott, és földrajzi alapon további kisebb egységekre volt felosztva, amelyek harcászati szinten működtek és önálló parancsnokkal rendelkeztek. A kiképzési alegység a fő alegységhez képest létszámban kisebb és földrajzi alapon működött. A fő alegység igényeihez igazítva végzett képzési tevékenységet.²⁹
- A Különleges Műveleti Egységet 1998-ban Oszáma bin Ládén hozta létre. Első merényletük feltételezhetően az 1998-as Egyesült Államok kelet-afrikai nagykövetségei elleni merényletek voltak. 2002-től az Általános Egység hatáskörén kívül tevékenykedett.³⁰ A műveletekre a tagokat állandó megfigyelést követően választotta ki. A kiválasztást követően saját kiképzést kellett teljesíteni a kiválasztottnak. A Különleges Műveleti Egységhez voltak betagozódva:
 - A Dokumentációs alegység a személymozgathoz, logisztikai tevékenységhez készített hivatalos papírokat – például útlevél, személyigazolvány.³¹
 - Az *Operation Enduring Freedom* hadművelet következtében 2001 után az Afganisztán és Pakisztán térségén kívül végrehajtott műveletek decentralizálttá váltak, és azokat sejtszerkezetű felépítés jellemezte.³² A sejtek létszáma 2 és 15 fő közt ingadozott, tagjai nem ismerték egymást, csak a sejt vezetőjét. A vezetők az emigrált muszlim közösségekben vagy a leendő célpont közelében éltek, dolgoztak. A sejtvezetők, ahogy a sejttagok is csak a vezetőt, úgy ők is csak az irányítót ismerték, nem álltak közvetlen, napi kapcsolatban bármely bizottság tagjával vagy Oszáma bin Ládennel.³³
- A tömegpusztító fegyverekkel foglalkozó egység minden, a tömegpusztító fegyverek létrehozásához szükséges tevékenységet végzett. Az al-Káida a szudáni tartózkodása során kezdett el a tömegpusztító fegyverekkel foglalkozni. Az Egyesült Államok szerint a cél vegyi fegyverek előállítására és radioaktív anyag

²⁵ Fernando Reinares: *Al Qaeda's Revenge*. New York, Columbia University Press, 2016. 88.

²⁶ Gunaratna–Oreg (2010) i. m. 1058.

²⁷ Marc Sageman: *Leaderless Jihad*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2007. 45.

²⁸ Reinares (2016) i. m. 88.

²⁹ Gunaratna–Oreg (2010) i. m. 1058–1059.

³⁰ Reinares (2016) i. m. 88.

³¹ Gunaratna–Oreg (2010) i. m. 1059–1061.

³² Rohan Gunaratna: The Post-Madrid Face of Al Qaeda. *The Washington Quarterly*, 27. (2004), 3. 96–97.

³³ Marc Sageman: *Understanding Terror Networks*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2004. 166.

beszerzése volt.³⁴ 1994-ben 1,5 millió dollár értékben urániumot vásároltak volna Szudán segítségével.³⁵ 1998-ban Németországban elfogták Mamdouh Mahmud Salimot,³⁶ aki dúsitott urániumot próbált meg vásárolni az al-Káida számára. Az urániummal való kísérletezés mellett párhuzamosan a lépfenével is próbálkozott a szervezet.³⁷

A Politikai Bizottság kapcsolatot épített és tartott fenn az al-Káidához hasonló szervezetekkel, valamint politikai tudatosságot próbált építeni az afganisztáni lakosság körében.³⁸

A Média Bizottság a dzsihád terjesztését, propagálását végezte a muszlim világban. A Bizottság részeként működött például az archiváló, fényképész és a filmvágó egység. Az internet elterjedésével a toborzás, a weboldalak, anyagi források beszerzése, műveleti utasítások közlése a Média Bizottság alaptevékenységével keveredett.³⁹

A Pénzügyi Bizottság megalkotta a pénzügyi irányelveket és végrehajtotta azokat. A Bizottság részeként működött a szállással foglalkozó aleggység, a pénzügyi aleggység és a szervezeti szolgálati aleggység. A szállással foglalkozó aleggység fogadta a meghívott vendégeket, majd az egység által biztosított vendégházakban helyezte el őket. A szervezet szolgálati aleggysége az al-Káida tagjainak és azok családjainak nyújtott segítséget – egészségügyi segítség, gyermek beiskoláztatása, közüzemi számlák rendezése.⁴⁰ A pénzügyi aleggység a forrásokat biztosította a szervezet tagjainak alapítványokon, bankokon és cégeken keresztül.⁴¹ Európában fő tevékenysége a bankkártyák hamisítása vagy az azzal való csalás volt. Az aleggység a bevételszerzés mellett a pénz mozgatásával is foglalkozott – ilyen pénzmozgató rendszerük volt például a hawala⁴² rendszer.⁴³

A Biztonsági Bizottság biztosította az al-Káida vezetőinek személyi védelmét és az információbiztonságot. Az új tagok toborzása és felvétele az alárendeltségébe került az államok többségétől tapasztalt katonai, hírszerzői és felderítői nyomás miatt. A csatlakozni kívánó személyekről ezért információt gyűjtött, rendszerezte és osztályozta azokat.⁴⁴ A bizottság tevékenységét korábban a Katonai Bizottság végezte a kiképzőtáborok létrehozásával és működtetésével együtt.⁴⁵

A Vallási Bizottság felügyelte a szervezet működését és tevékenységeit a sarián keresztül. A Politikai Bizottsággal közösen fetvákat szövegezett meg.⁴⁶

³⁴ Gunaratna (2002) i. m. 36.

³⁵ Gunaratna (2002) i. m. 157.

³⁶ Az al-Káida egyik vezetője.

³⁷ Hoffman (2017) i. m. 286., 289.

³⁸ Gunaratna–Oreg (2010) i. m. 1062.

³⁹ Hoffman (2017) i. m. 222.

⁴⁰ Gunaratna–Oreg (2010) i. m. 1063.

⁴¹ Kean–Hamilton (2006) i. m. 170.

⁴² Az iszlám tradíció alapuló pénzügyi formája, a pénz effektív földrajzi mozgatása nélkül – a konvencionális pénzügyi rendszereken kívül működik. Központjának Dubajt tekintik.

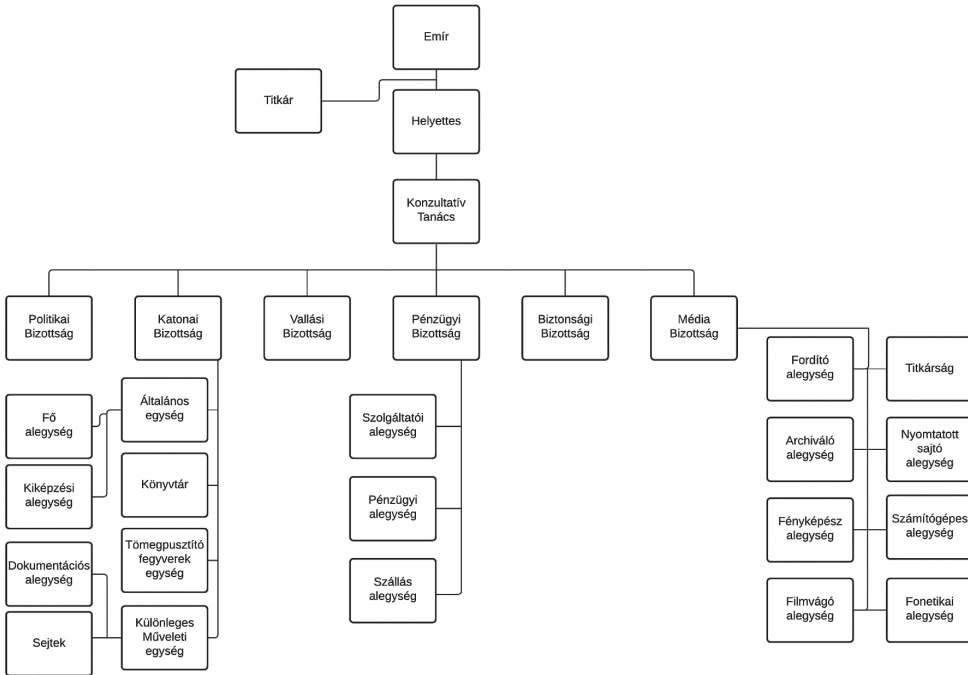
⁴³ Gunaratna (2002) i. m. 61., 63., 67.

⁴⁴ Andrés Felipe Cardona Orozco – Carlos Andrés Camargo – Jaime Correa: *FARC y Al Qaeda? Convergencia entre terrorismo y narcotráfico*. Beau Bassin, Editorial Académica Española, 2019. 24.

⁴⁵ Gunaratna (2002) i. m. 57–58.

⁴⁶ *Overview of the enemy – Staff statement No.15. 3.*

A hierarchikus struktúra hátránya a könnyű felderítési lehetőség és a vezetők letartóztatásával vagy megölésével a szervezet a felbomlását kockáztatja. Az al-Káida esetében Oszáma bin Láden halála meggyengítette, de nem eredményezte a teljes megszűnést, pozícióját az addigi helyettese, Ajman az-Zaváhiri tölti be. A felderítés megnehezítésére létrehozták a Biztonsági Bizottságot, valamint műveleti szinten bevezették a sejtszerkezetű működést. A sejtszerkezet mellett párhuzamosan a globális hálózat tevékenysége is megjelent. A fiókszervezetek többségükben már nevükben jelezték az al-Káidához tartozásukat, de a magányos farkasok esetén is utólag, de kimutatják a fiók- vagy magászervezetek irányítását, jelenlétét a műveletek során.

1. ábra: Az al-Káida strukturális és hierarchikus felépítése

Forrás: Gunaratna–Oreg (2010) i. m. 1055.

4. Módszerek, eljárások

A célpontok kiválasztása során az al-Káida több szempont alapján válogatott. Felmerült az Abdul Azziz al-Moqrin⁴⁷ által összeállított lista, valamint a közeli és távoli ellenség koncepciója is. Távoli ellenségnek az Egyesült Államokat és szövetségeseit, míg közeli

⁴⁷ Az al-Káida az Arabiai-félszigeten egyik parancsnoka.

ellenségnek a korrupt arab államok kormányait tekintették.⁴⁸ Al-Moqrin írása alapján az al-Káida célpontjai vallás alapján: zsidók: Egyesült Államok, Izrael, Nagy-Britannia, Franciaország; keresztények: Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Spanyolország, Ausztrália, Kanada, Olaszország.

Foglalkozás alapján a következő célpontokat különböztették meg: üzletemberek, bankárok és közgazdászok; diplomaták, tudósok, katonai vezetők, turisták.⁴⁹

Abu Musab al-Suri⁵⁰ megfogalmazása szerint a célpontok kiválasztása során figyelembe kell venni, hogy az ellenség számára kiemelt jelentőségű, szimbolikus vagy kritikus infrastruktúra legyen. A támadás következtében az ellenség nagy anyagi kárt szenvedjen, és mozgásba lendítse a muszlim világot.⁵¹ Al-Suri megfogalmazását támasztja alá az-Zaváhiri szeptember 11-ei támadás után kiadott könyve – *Lovagok a próféta zászlaja alatt* –, amely igazolja a terroristák által használt taktikákat. Az-Zaváhiri továbbá kiegészíti az öngyilkos műveletek legitimálásával, és a közeli ellenségekre való visszatérést még túl elhamarkodottnak tartja.⁵²

Az al-Káida által elkövetett nagyobb horderejű támadás általában három szakaszra osztható fel. Az első szakasz során a szervezet hírszerző és felderítő, megfigyelő szerepkörrel sejteket küld a leendő műveleti területre. A megfigyelők adatai és információi alapján a kiképzőtáborokban megkezdődik a támadás modellezése és kísérletezése. A támogató sejt ezzel párhuzamosan a műveleti területre érkezik, és előkészíti a szükséges infrastruktúrát. A támadó sejt megérkezésekor ideális esetben már minden készen áll, és a művelet után el is hagyják a műveleti területet – az öngyilkos műveleteket leszámítva.⁵³

A fegyveres támadás nem volt jellemző az al-Káida nyugati műveleteire. Két példa mégis kiemelendő, ami bejárta a világsajtót. Az első példa Theo Van Gogh megölése. 2004. november 2-án 8:40-kor Mohammed Bouyeri lelőtte az arra bicikliző Van Gogh rendezőt, és elvágta a torkát, majd a mellkasára szúrt üzenet után távozott. A rendőrséggel tűzharcba keveredett, de csak sérüléseket szerzett és a mártírhalál meghíusult.⁵⁴ A holland titkosszolgálatok figyelemmel kísérték a helyi dzsihadista csoportot, de Bouyeri nem volt a kockázatosnak vélt 150 fős listán. A támadás az al-Káida szellemiségéhez volt köthető – a Theo mellére tűzött levél alapján –, de közvetlen kapcsolat nem volt. Az ügyészség terrorista célokkal rendelkező szervezetben való részvétel és terroristacélból elkövetett emberölés miatt kért büntetést.⁵⁵ A második példa alkalmával az al-Káida fiókszervezete – al-Káida az Arab-félszigeten – vállalta a felelősséget. 2015. január 7-én 11:30-kor a Charlie Hebdo szerkesztőségében fegyveres támadás történt.⁵⁶ A támadás során összesen 12 embert lőttek agyon a testvérek,

⁴⁸ Marie-Helen Maras: *A terrorizmus elmélete és gyakorlata*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016. 250.

⁴⁹ Hoffman (2017) i. m. 226–227.

⁵⁰ Más néven Mustafa Setmariam Naser vagy Umar Abdal Hakim, a szovjet–afgán háborúban harcolt, majd Afganisztánban tanított dzsihadelméletet az al-Káida tagjaként.

⁵¹ Paul Cruickshank – Hage Mohannad Ali: Abu Musab al-Suri: architect of the new al-Qaeda. *Studies in Conflict & Terrorism*, 30. (2007), 1. 9.

⁵² Gunaratna (2002) i. m. 224–225.

⁵³ Sageman (2004) i. m. 166.

⁵⁴ Counterextremism: *Mohammed Bouyeri*. é. n.

⁵⁵ Beatrice de Graaf: *The Van Gogh Murder and Beyond*. In Bruce Hoffman – Fernando Reinares (eds.): *The evolution of the Global Terrorist Threat. From 9/11 to Osama Bin Laden's Death*. New York, Columbia University Press, 2014. 105–107.

⁵⁶ BBC: *Charlie Hebdo trial: Artist recalls being forced to let gunmen into offices*. 2020.

majd Said és Chérif Kouachi ellen hajtóvadászatot indított a francia rendőrség. Január 9-én Amédy Coulibaly a Hyper Cacher áruházban túsul ejtette a boltban tartózkodókat – a Kouachi-testvérek védelmét követelte. A rendőrség megölte a testvérpárt, majd megrohamozta a boltot, és megölte Amédyt is.⁵⁷

Robbantás és annak a fegyveres támadáshoz képest kockázatmentes kivitelezése adta a lehetőséget. A nyugati államok nem voltak felkészülve, hogy a „távoli ellenség” elleni támadás ténylegesen megtörténhet – és célponttá váltak. A módszer célja a politikai nyomásgyakorlás volt – ezt tükrözik például a spanyolországi merényletek is, amelyek a spanyol kormányt az Irakban állomásozott katonák kivonására kényszerítette. A szükséges robbanóanyagot általában helyi forrásokból szerezték be vagy saját maguk gyártották le. A robbantások hatásfoknövelésére a párhuzamos támadásokat is alkalmazta a szervezet.

Párhuzamos támadásokra, mint *modus operandi*, példák az 1998. augusztus 7-én majdnem egy időben Nairobiban és Dar es Salaamban az amerikai nagykövetségek mellett felrobbantott teherautók. A robbantások 224 halálos áldozatot és 4 500 főnél is több sérültet eredményeztek.⁵⁸

2004. március 11-én Spanyolországban, a reggeli forgalmi csúcsban (7:37 és 7:41 között) 10 robbanószerkezet robbant fel négy vonaton, ami 191 halálos áldozatot követelt. A robbantáshoz Goma 2 Eco típusú robbanószert és mobiltelefonok ébresztőjét mint detonátort alkalmaztak.⁵⁹ A robbanószerkezeteket hátizsákokban, nejlonzacskókba csomagolva juttatták fel és hagyták a vonatokon.⁶⁰ A madridi robbantással egy napon tartotta volna a Nemzeti Törvényszék azon 24 fő tárgyalását, akiket al-Káida-tagsággal és a szervezettel való együttműködéssel gyanúsítottak.⁶¹ Kiemeltebb esemény volt a támadás után három nappal tartott nemzeti választás. A választáson José María Aznar miniszterelnök pártja vesztett, valamint az új spanyol kormány kivonta az Irakban állomásozó csapatait.

A párhuzamos robbantások mellett alkalmazott még öngyilkos merénylőket is. A merényletek célja, hogy az elkövetők a saját halálukat felhasználva az általuk ellenségnek tekintett csoportnak a lehető legnagyobb kárt okozzák, és a halálos áldozatok számát maximalizálják. Robert A. Pape⁶² szerint az elmúlt két évtizedben elkövetett öngyilkos merényletek többségében az egyik fő cél a külföldi katonai jelenlét elleni küzdelem volt. Ehhez járul hozzá, hogy a katonákat küldő külföldi országok általában demokráciák – demokrácia a terrorszervezetek szerint sérülékenyebb politikai rendszere miatt.⁶³ Az al-Káida számításai szerint egy hadihajót már 1,2 kg plasztik robbanószert felhasználása a hajócsavarra szerelve mozgásképtelenné tehet, 1,3 kg a motorok elpusztítására alkalmas, és 4 kg az egész hajó elsüllyesztését is eredményezheti.⁶⁴

⁵⁷ Répási Krisztián: Kapcsolódási pontok a 2015 januárjában és novemberében Párizsban történt merényletek, valamint a 2016. március 22-i brüsszeli robbantások között. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 7. (2019), 1. 53.

⁵⁸ Federal Bureau of Investigation: *East African Embassy Bombings*. é. n.

⁵⁹ Reinares (2016) i. m. XIII., 146.

⁶⁰ Elaine Sciolino: Bombing in Madrid. *The New York Times*, 2004.

⁶¹ Reinares (2016) i. m. 7.

⁶² Amerikai politológus, kutatási területe a nemzetközi biztonsági kapcsolatok, különös tekintettel az öngyilkos terrorizmusra és a légiertő területeire.

⁶³ Robert A. Pape: *Dying to Win*. New York, The Random House Publishing, 2005. 21.

⁶⁴ Gunaratna (2002) i. m. 141.

Ez alapján 2000. január 3-án a szervezet támadást kísérelt meg a USS The Sullivans (DDG-68) hajó ellen. A hajó tankolás céljából érkezett, és horgonyozott az Ádeni-öbölben. Az öbölben tartózkodása idején a strand területéről robbanóanyaggal teli csónakkal próbálták meg a hajót elsüllyeszteni.⁶⁵ A robbanóanyaggal telerakott csónakot utánfutóról engedték a vízbe, amely a túlsúly miatt azonnal elsüllyedt. Az elsüllyedt csónakból a robbanóanyagot kimentették, és később a USS Cole elleni merénylet során felhasználták.⁶⁶ 2002. október 6-án az al-Káida vállalta a felelősséget az MV Limburg francia olajszállító hajó megtámadásáért. A szervezet öngyilkos merénylőkkel támadta meg a tankert, amelynek oldalát érte a robbanás az al-Dabbah kikötőben – hasonlóan a USS Cole merényletéhez. A robbanás következtében a környezeti kár mellett egy bolgár állampolgár meghalt és 17 fő megsérült.⁶⁷

2005. július 7-én a madridi merényletekhez hasonlóan a reggeli csúcspan (8:47 körül) három robbantást hajtott végre a londoni metróhálózatban. Mohammed Sidique Khan 8:50-kor felrobbantotta magát és hat másik mellette álló személyt, valamint megsebesített több mint 160 további utast. Germaine Lindsey öngyilkos merényletével 26 főt ölt meg és több mint 360 főt megsebesített. Shehzad Tanweer merényletével nyolc embert ölt meg és több mint 170 főt megsebesített. Hasib Hussain robbanószervezete nem robbant fel a metróban, ezért a 30-as buszra szállt, és ott robbantotta fel magát és 13 főt, valamint több mint 110 főt megsebesített.⁶⁸ A madridi támadás tökéletesen tükrözte az al-Káida párhuzamos támadásait mint *modus operandi*. Ezt fokozták a londoni merénylettel, ahol a robbantásokat lecserélték öngyilkos merénylőkre, ezzel tökéletesítve a robbantásos támadásokat – Hussain meghibásodása és korrigálása tükrözi az öngyilkos merényletet mint „okosbomba” megnevezését.

Az al-Káida fiókszervezetei további számos módszert és eljárásrendet alkalmaztak. Ilyen tevékenységek voltak az emberrablások, kivégzések, katonai menetoszlopokon való rajtaütés, öngyilkos merénylők, improvizált robbanószervezetek, lefejezések, zsarolások és védelmipénz-szedés.⁶⁹

A módszerekről elmondható, hogy főként Abu Musab al-Suri célpont-meghatározását próbálta meg követni a nyugati támadások során. Főként szimbolikus jelentéssel rendelkező infrastruktúra ellen robbantást vagy öngyilkos merénylőket alkalmazott. Oka, hogy a szimbólumok esetén így maximalizálhatták a károkat, valamint a hírtétet fokozták vele (a halálos áldozatok számával). Fegyveres támadást sérelmek megtorlásakor alkalmaztak, amikor a támadás volt szimbolikus és nem a célpont – Van Gogh az Iszlámról készített rövidfilmje, Charlie Hebdo esetén a Mohamed-karikatúra.

⁶⁵ Department of Justice: *Al-Qaeda associates charged in attack on USS Cole, attempted attack on another U.S. naval vessel*. Press release, 2003.

⁶⁶ John Callaway: Learning the hard way. Force protection 1983–2000. *Naval War College Review*, 62. (2009), 1. 111.

⁶⁷ *Military Commissions trial judiciary Guantanamo Bay, Cuba: United States of America v. Abd al-Rahim Hussayn Muhammad al-Nashiri*. 2012. 2.

⁶⁸ Marc Sageman: *The London Bombings*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2019. 152.

⁶⁹ A teljesség igénye nélkül, felsorolás jelleggel az ismertebb fiókszervezetektől.

5. Fegyverzet

Az al-Káida birtokába került fegyverekről pontos listát készíteni lehetetlen. Ennek oka, hogy gyakran a magszervezet és a mozgalom összemósódik al-Káida néven. A fiókszervezetek önállóan is beszereztek fegyvereket, ezért a módszereknél, eljárásoknál kifejtettekkel kapcsolatosan tárgyalom a fegyverzetet. Bryant Neal Viñas⁷⁰ nem kapcsolódik a merényletekhez, de az al-Káidában szerzett tapasztalatai hasznos információval szolgálnak a szervezet további fegyvereiről.

A Theo Van Goghot megölő Mohammed Bouyeri egy kukrit⁷¹ és egy filéző kést és 9 mm HS2000 félautomata pisztolyt használt.⁷² A 2015-ös Charlie Hebdo és Hyper Cacher támadások során a merénylők 7,62 × 39mm SA Vz. 58 gépkarabélyt és AK-47 gépkarabélyt, valamint 7,62 × 25mm Tokarev TT 33 pisztolyt alkalmaztak.⁷³

Az 1998-as nagykövetségek elleni merénylet során teherautókat használtak. A Tanzániában átalakított teherautónál a robbanóanyagokat – körülbelül 680 kg TNT⁷⁴ – 20 db faládba helyezték el (darált formában) a raktérben és 19 oxigénpalackkal, teherautó-akkumulátorokkal rögzítették. A nyomozás során alumíniumpor nyomait is megtalálták az összeszerelések helyszínén, amely így tritonál⁷⁵ elegyét képezhetette. A Kenyában használt robbanószerkezet ugyanaz volt.⁷⁶

A USS Cole elleni támadás során a jemeni hatóságok C4⁷⁷ és TNT robbanóanyagok keverékét mutatták ki.⁷⁸ Az MV Limburg esetén a jemeni hatóságok TNT nyomait találták.⁷⁹

A madridi robbantáshoz kezdetben a hexametilén-triperoxo-diamint (HMTD)⁸⁰ alkalmazták volna, mert az internet segítségével el tudták volna készíteni. A dinamitot – Goma 2 Eco – választották végül.⁸¹ 2004 elején Jose Emilio Suárez⁸² küldött mintái alapján a robbanóanyagot Asztúriában a Caolines de Merilles-i bányából szereztek be.⁸³

A londoni merénylők közül 2003-ban Siddiqui három ismerősével Pakisztánba utazott, hogy képzést kapjanak robbanóanyag- és robbanószerkezet-összeállításból. A csoportra szabott képzés során alumínium por, ammónium-nitrát, karbamid

⁷⁰ 2001. szeptember 11. után első amerikai állampolgárként csatlakozott az al-Káida szervezetéhez.

⁷¹ A machete nepáli fajtája, a gurkhák által használt kés.

⁷² Jonas Feltes: *Terrorist group: Al-qaeda Weapon Use.* é. n.

⁷³ Thomas Seymat: *Exclusive: Charlie Hebdo attacks may have used weapons legally purchased in the EU.* Euronews, 2015.

⁷⁴ Magyarul trinitro-toluol, trotil, angolul trinitrotoluene.

⁷⁵ Az Egyesült Államok például rombolóbombák tölteténél használta (M117 vagy Mk81 típusoknál).

⁷⁶ Becky Champagne: *Anatomy of Terrorist Attack: An In-depth Investigation into the 1998 Bombing of U.S. Embassies in Kenya and Tanzania.* 2005. 15–16., 58., 69.

⁷⁷ Composition C, C-2, C-3, C-4, plasztik robbanóanyag trotilal keverve.

⁷⁸ Robert Burns: *Persian Gulf security increase.*

⁷⁹ BBC: *Yemen says tanker blast was terrorism.* 2002.

⁸⁰ „Fehér, kristályos, szerves vegyület, mely nagy ütés- és dörzsérzékenysége következtében nem olyan stabil. [...] A rossz hő- és kémiai stabilitása miatt detonátorként nem alkalmazzák.” Daruka Norbert: *A bűnös célú/terror jellegű robbantások és az ellenük való védekezés lehetőségei, különös tekintettel a tűzszerész feladatok ellátására.* Doktori értekezés. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola, 2013. 31.

⁸¹ Reinales (2016) i. m. 146.

⁸² Spanyolországi robbanószer- és droggereskedő volt.

⁸³ Reinales (2016) i. m. 73–74.

összetétellel gyakoroltak, valamint ricinnel⁸⁴ kísérleteztek.⁸⁵ Tanweer és Siddique kísérletezett még hidrogén-peroxid és piperin keverékével, valamint HMTD robbanóanyaggal is.⁸⁶ A merényletsorozathoz végül a triaceton-triperoxidot (TATP)⁸⁷ használták, amit a HMTD-hez hasonlóan egyszerű anyagokból, a megfelelő aránypár megtalálásával létre lehet hozni.⁸⁸

Bryant Neal Viñas 2008 márciusa és 2008 júliusa között három modult végzett el az al-Káida kiképzéseiből. Az első modul alkalmával 7,62 × 39 mm AK-47 gépkarabély, 7,62 × 54 mm PKM géppuska és RPG-7 kézi páncéltörő gránátvető működését és alkalmazását sajátította el. A modul végén a kiképzők bemutatták a C3 és C4 robbanóanyagokat. A második modul a robbanóanyagok elméletéről és gyakorlatáról szólt. A képzés során a résztvevők megismerhették a TNT, C3, C4, Semtex,⁸⁹ nitropentát⁹⁰ és hexogén⁹¹ robbanóanyagokat. Megtanulták az öngyilkos merényletkez használható mellény összeszerelését. A harmadik modul az RPG kézi páncéltörő gránátvetők elméleti alkalmazását tartalmazta, és írásbeli vizsgát tettek a modul végén.⁹²

6. Összegzés

Az al-Kaidát a szovjet–afgán háború alatt hozták létre az Afganisztánba érkező mudzsahedinek segítségével, koordinálására. A háború végével és a térségben erősödő Egyesült Államok és annak a helyi kormányoknak nyújtott támogatása miatt lett célpont, a Szovjetunió helyét átvéve.

A szervezet hierarchikus felépítését negatívan, hátránynak ítélik meg, mert amennyiben a láncból egy szem is kiesik, az utasítások megrekedését és a teljes vezetés lebuktatását is okozhatja. A struktúra létrehozatala óta számos embert veszített a vezetésből és az emírt is megölték – például Oszáma bin Ládent vagy Abu Faraj al-Libit. A műveleti szinten létrehozott sejtszerkezet a támadások vagy letartóztatások után indított nyomozás során az egész szervezet felderítését megakadályozza – a szervezeti hovatartozás megtudható, de az egyes tagok vagy vezetők már kevésbé, mert nem ismerik őket közvetlenül. A Biztonsági Bizottság létrehozása, az emír és más vezetők védelmének ellátása mellett a szervezetbe való beszivárgás megakadályozásán dolgozott – például a felvételizők szűrésével. Előnyként említhető azonban, hogy mindenki előre meghatározott feladatrendszer szerint dolgozott.

A módszerek tekintetében a robbantásokat és annak fajtáit részesítették előnyben a fegyveres támadások helyett. A robbantás bár nagyobb szervezést és logisztikai hátteret igényelt, azonban a fegyveres támadásnál nagyobb médiafigyelmet kap – nagyobb

⁸⁴ Ricinus babból kinyerhető kémiai méreg. Department of Health: *The facts about ricin*. é. n.

⁸⁵ Sageman (2019) i. m. 64–65.

⁸⁶ Sageman (2019) i. m. 140–140.

⁸⁷ „Nagy hatóerejű, nagyon érzékeny fehér, kristályos, instabil robbanóanyag.” Daruka (2013) i. m. 30.

⁸⁸ The National Academies – Homeland Security: *IED attack*. é. n.

⁸⁹ „Nagy hatóerejű plasztik robbanószer.” Daruka (2013) i. m. 25.

⁹⁰ Tiszta állapotban fehér, kristályos anyag. Hernád Mária: *Robbanóanyagok toxikológiája II.* – RDX, PETN. é. n. 48.

⁹¹ Apró kristályos, fehér, iztellen, szagtalan, vízben nem oldódó anyag Hernád (é. n.) i. m. 42.

⁹² Bryant Neal Viñas – Mitchell D. Silber: Al Qaeda's First American Foreign Fighter after 9/11. *CTC Sentinel*, 11. (2018), 8. 4–5.

nyomásgyakorló eszköz is ezáltal. A robbantások során így is minimális hibafaktorial működtek – a madridi robbantás során tíz robbanószerkezet robbant, és hármat hatástalanított a rendőrség, 191 halott és több mint 1800 sérült volt. Öngyilkos merénylekre cserélve a robbantásokat Kenyában 213 halott és több mint 4000 sérült, míg Tanzániában 11 halottat és legalább 85 főt sebesített meg. A robbanószerkezeteket sikeresen felrobbantották, és az olyan problémát, mint a nagykövetség területére nem tudtak bejutni Dar es Salaamban rögtönzéssel megoldották. A londoni merényleknél Hasib Hussein technikai problémáit szintén sikeresen megoldotta, így a hibák számát csökkentették. Fegyveres támadás esetén a halálos áldozatok száma alacsonyabb. A Charlie Hebdonál történt támadás során a két támadó 12 embert lőtt agyon, míg a Theo van Gogh incidens során csak egy halott és néhány sérült volt – utóbbinál egy célpont volt, aki meghalt.

A fegyvereket és robbanóanyagokat mind az interneten vagy helyi kereskedőtől szerezték be. A robbanószerkezeteket Londonban kikísérletezték és összeszerelték, míg Madrid esetén megvásárolták.

Következtetésként megfogalmazható, hogy a fent tárgyaltak összességében hozzájárultak – számos egyéb tényező mellett –, hogy az al-Káida név ne merüljön a feledés homályába. Az Egyesült Államok és szövetségesei elleni támadások közül a spanyolországi merénylet tekinthető egyedül a célját elérő, sikeres terrortámadásnak. (Bin Ládén megtorlás említése, ha nem is értelmezhető, mérhető, de végül egy 2001-ben indult tervezés végeredménye, hogy Spanyolország kivonta csapatait Irakból. A Charlie Hebdo és Theo van Gogh elleni támadások egy-egy konkrét sérelem megtorlását célozták, és nem általánosságban meghatározott célok teljesítéséért hajtották végre.) A többi támadás érdemét ez nem csökkenti, mert olyan ikonikus, emlékeztető merényletek voltak, amelyek ismétlődően megjelennek az al-Káida nevével kapcsolatosan.

Felhasznált irodalom

- BBC: *Charlie Hebdo trial: Artist recalls being forced to let gunmen into offices*. 2020. Online: www.bbc.com/news/world-europe-54081642
- BBC: *Yemen says tanker blast was terrorism*. 2002. Online: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2334865.stm
- Burns, Robert: *Persian Gulf security increase*. Online: www.cia.gov/library/abbottabad-compound/35/3581885077095132DBBA942CC9BDB665_Persian_Gulf_Security_Increased.pdf
- Callaway, John: Learning the hard way. Force protection 1983–2000. *Naval War College Review*, 62. (2009), 1. 107–122. Online: <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol62/iss1/8/>
- Champagne, Becky: *Anatomy of Terrorist Attack: An In-depth Investigation into the 1998 Bombing of U.S. Embassies in Kenya and Tanzania*. 2005. Online: www.files.ethz.ch/isn/26356/05_anatomy_terr_attack.pdf
- Counterextremism: *Mohammed Bouyeri*. é. n. Online: www.counterextremism.com/extremists/mohammed-bouyeri

- Cruikshank, Paul – Hage Mohannad Ali: Abu Musab al-Suri: architect of the new al-Qaeda. *Studies in Conflict & Terrorism*, 30. (2007), 1. 1–14. Online: <https://doi.org/10.1080/10576100601049928>
- Daruka Norbert: *A bűnös célú/terror jellegű robbantások és az ellenük való védekezés lehetőségei, különös tekintettel a tűzszerész feladatok ellátására*. Budapest, Doktori értekezés. Nemzet Közszolgálati Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola, 2013. Online: <https://doi.org/10.17625/NKE.2014.032>
- Department of Health: *The facts about ricin*. é. n. Online: www.health.ny.gov/environmental/emergency/chemical_terrorism/ricin.htm
- Department of Justice: *Al-Qaeda associates charged in attack on USS Cole, attempted attack on an other U.S. naval vessel*. Press release, 2003. Online: www.justice.gov/archive/opa/pr/2003/May/03_crm_298.htm
- Eposito, John L.: *The Oxford Dictionary of Islam*. New York, Oxford University Press, 2003. Online: <https://doi.org/10.1093/acref/9780195125580.001.0001>
- Federal Bureau of Investigation: *East African Embassy Bombings*. é. n. Online: www.fbi.gov/history/famous-cases/east-african-embassy-bombings
- Feltes, Jonas: *Terrorist group: Al-qaeda Weapon Use*. é. n. Online: <http://counterterrorismethics.com/the-past-present-and-future-weapon-use-of-al-qaeda/>
- Ganor, Boaz: *Global Alert*. New York, Columbia University Press, 2015. Online: <https://doi.org/10.7312/columbia/9780231172127.001.0001>
- Graaf, Beatrice de: The Van Gogh Murder and Beyond. In Bruce Hoffman – Fernando Reinares (eds.): *The Evolution of the Global Terrorist Threat. From 9/11 to Osama Bin Laden's Death*. New York, Columbia University Press, 2014. 101–143. Online: <https://doi.org/10.7312/hoff16898-005>
- Gunaratna, Rohan – Aviv Oreg: Al Qaeda's Organizational Structure and Its Evolution. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33. (2010), 12. 1043–1078. Online: <https://doi.org/10.1080/1057610X.2010.523860>
- Gunaratna, Rohan: *Inside Al Qaeda*. New York, Columbia University Press, 2002. Online: <https://doi.org/10.7312/guna12692>
- Gunaratna, Rohan: The Post-Madrid Face of Al Qaeda. *The Washington Quarterly*, 27. (2004), 3. 91–100. Online: <https://doi.org/10.1162/016366004323090278>
- Hernád Mária: *Robbanóanyagok toxikológiája II. – RDX, PETN*. é. n. Online: https://mkk.uni-nke.hu/document/mkk-uni-nke-hu/2008_06%20Robban%C3%B3anyag%20toxikol%C3%B3gia%20II-RDX-PETN%20-%20Hern%C3%A1d%20M.pdf
- Hoffman, Bruce: *Inside Terrorism*. New York, Columbia University Press, 2017. Online: <https://doi.org/10.7312/hoff17476>
- Katona Magda: Az al-Káida a vezére elvesztése utáni időszakban. *Hadtudomány*, (2012), esz. Online: http://mhtt.eu/hadtudomany/2012/2012_elektronikus/2012_2_Katona_Magda_alkaida.pdf
- Kean, Thomas H. – H. Lee Hamilton: *9/11 Commission Report*. New York, Barnes & Noble, 2006.
- Kolontári Attila: Az afganisztáni szovjet beavatkozás külső és belső körülményei. In Dávid Ferenc – Kolontár Attila – Lengyel Gábor (szerk.): *Moszt Könyvek 4. – „Afganisztán – 1979-89-99-2009”*. Pécs, Moszt, 2010. 27–51.

- Maras, Marie-Helen: *A terrorizmus elmélete és gyakorlata*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2016.
- Military Commissions trial judiciary Guantanamo Bay, Cuba: United States of America v. Abd al-Rahim Hussayn Muhammad al-Nashiri*. 2012. Online: www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2014/08/Al-Nashiri-II-AE104A.pdf
- The National Academies – Homeland Security: *IED attack*. é. n. Online: www.dhs.gov/xlibrary/assets/prep_ied_fact_sheet.pdf
- Orozco, Andrés Felipe Cardona – Carlos Andrés Camargo – Jaime Correa: *FARC y Al Qaeda? Convergencia entre terrorismo y narcotráfico*. Beau Bassin, Editorial Académica Española, 2019.
- Overview of the enemy – Staff statement No. 15*. Online: https://govinfo.library.unt.edu/911/staff_statements/staff_statement_15.pdf
- Pape, Robert A.: *Dying to Win*. New York, The Random House Publishing, 2005.
- Reinares, Fernando: *Al Qaeda's Revenge*. New York, Columbia University Press, 2016. Online: <https://doi.org/10.7312/rein70454>
- Répási Krisztián: Kapcsolódási pontok a 2015 januárjában és novemberében Párizsban történt merényletek, valamint a 2016. március 22-i brüsszeli robbantások között. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 7. (2019), 1. 52–65. Online: <https://doi.org/10.32561/nsz.2019.1.5>
- Sageman, Marc: *Leaderless Jihad*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2007. Online: <https://doi.org/10.9783/9780812206784>
- Sageman, Marc: *The London Bombings*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2019.
- Sageman, Marc: *Understanding Terror Networks*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2004. Online: <https://doi.org/10.9783/9780812206791>
- Sciolino, Elaine: Bombing in Madrid. *The New York Times*, 2004. Online: www.nytimes.com/2004/03/12/world/bombings-in-madrid-the-attack-10-bombs-shatter-trains-in-madrid-killing-192.html
- Seymat, Thomas: *Exclusive: Charlie Hebdo attacks may have used weapons legally purchased in the EU*. Euronews, 2015. Online: www.euronews.com/2015/02/18/charlie-hebdo-attacks-eu-gun-laws
- Viñas, Bryant Neal – Mitchell D. Silber: Al Qaeda's First American Foreign Fighter after 9/11. *CTC Sentinel*, 11. (2018), 8. 1–9.
- Wagner Péter: *Az al-Káida metamorfózisa*. Budapest, Magyar Külügyi Intézet, 2011. Online: <https://kki.hu/assets/upload/Wagner30.pdf>

Kováts Levente Sándor¹

A NATO afganisztáni szerepvállalása

NATO's engagement in Afghanistan

Absztrakt

A 2001. szeptember 11-i terrortámadás utáni afganisztáni háború újabb lehetőséget biztosított a NATO számára, hogy az Észak-Atlanti régió határain túl is jelentős szerepet vállaljon a nemzetközi biztonság javításában. Az ISAF hamar a szövetség legnagyobb műveletévé nőtte ki magát, és befejeztével a NATO továbbra is, immár 17 éve, tevékenyen részt vesz az afganisztáni helyzet rendezésében. A háború kitörése óta a harmadik elnököt iktatják be az Amerikai Egyesült Államokban. Mind a három elnök eltérő stratégiát követett, ez pedig meghatározta a NATO stratégiáját is.

Kulcsszavak: NATO, Afganisztán, ISAF, Resolute Support, stratégia

Abstract

The war in Afghanistan following the terrorist attacks of September 11, 2001 provided another opportunity for NATO to play a significant role in improving international security beyond the borders of the North Atlantic region. ISAF soon grew into the Alliance's largest operation and, after its completion, NATO has been still playing an active role in resolving the situation in Afghanistan for more than 17 years now. Since the outbreak of the war, a third president has been registered in the United States. All three presidents followed a different strategy, which also determined NATO's strategy.

Keywords: NATO, Afghanistan, ISAF, Resolute Support, strategy

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, doktorandusz – University of Public Service Faculty of Military Sciences and Officer Training, PhD student, e-mail: kovats.levente.s@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1457-9290>

1. Az afganisztáni háború kitörése

Afganisztán azután került a nemzetközi figyelem középpontjába, hogy a 2001. szeptember 11-i merényletek kapcsán egyértelműen bebizonyosodott: az Afganisztánban menedékre lelő al-Káida áll mögöttük. A majd 3000 ember életét követelő támadásra válaszként az Egyesült Államok háborút hirdetett a terrorizmus ellen. Ultimátumot intézett Afganisztán tálib vezetéséhez, hogy adja ki az al-Káida vezetőit és tagjait, valamint számolják fel az országban a terrorszervezet kiképzőközpontjait. Mivel ennek nem tettek eleget, az Egyesült Államok hadserege, a NATO V. cikkely életbeléptetését követően a tagok támogatásával, a tálibokkal szemben álló úgynevezett Északi Szövetséget támogatva katonai erővel lépett fel a Tartós Béke Hadművelet (*Operation Enduring Freedom*) keretében. A művelet 2001. október–november folyamán sikeresen lezajlott, a tálib rezsimet megdöntötték, az al-Káida bázisainak nagyrészt felszámolták.²

A gyors katonai győzelmet politikai győzelemmé kellett átalakítani, és ennek érdekében megkezdődtek az Afganisztán jövőjét illető egyeztetések. A 2001 decemberében tartott bonni konferencia keretében meghatározták a legfontosabb elemeket, amelyek Afganisztán fejlődéséhez elengedhetetlenek. Ezek voltak az ország demokratikus alapokon való újjáépítése, valamint az ehhez feltétlenül szükséges biztonság megteremtése, amelynek megerősítésére ENSZ mandátummal létrehozták a Nemzetközi Biztonsági Támogató Erőket (*International Security Assistance Force, ISAF*).³

Az ENSZ Biztonsági Tanács 1386. számú határozata értelmében létrehoztak egy nemzetközi missziót, amelynek feladata Kabul és környéke biztonságának növelése annak érdekében, hogy az Afgán Átmeneti Hatalom (*Afghanistan Transitional Authority*), valamint az ENSZ szakértői megfelelően tudják végezni munkájukat. Eleinte hat hónapos rotációban a NATO-tagállamok, úgynevezett Vezető Államok (*Lead Nations*) által irányított misszióról volt szó.⁴

Az ISAF feladatai kitertek a stabilitás és biztonság fenntartására az Afgán Nemzeti Biztonsági Erőkkel (*Afghan National Security Forces*) együttműködésben. Támogatást biztosítottak az Afgán Nemzeti Biztonsági Erők fejlesztésében, amelynek része az Afgán Nemzeti Hadsereg (*Afghan National Army*) és az Afgán Nemzeti Rendőrség (*Afghan National Police*) kiképzése. Meghatározza és támogatja az olyan szükséges fejlesztéseket, mint iskolák, kórházak és egyébek. Feladata az illegális fegyveres erők lefegyverzése, kábítószer-ellenes műveletek támogatása, humanitárius segítségműveletek támogatása.⁵

2. A NATO előtérbe kerülése

A NATO, leszámítva, hogy életbe léptette az V. cikkelyt, egészen 2003 augusztusáig nem kapott közvetlen szerepet a háborúban. Ekkor azonban átvette az ISAF irányítását. A 2002-es prágai csúcson a tagállamok vezetői megállapodtak abban, hogy a Szövetségnek új irányra van szüksége. Ez tette lehetővé, hogy missziót hajtson végre

² Bali József: A NATO afganisztáni szerepvállalásának keretei, a bővüléséhez vezető tényezők. *Hadtudomány*, (2008), 3–4. 4–5.

³ Wagner Péter: A NATO és Magyarország szerepvállalása az afganisztáni válságkezelésben. *Külgügyi Szemle*, 6. (2007), 1. 97–98.

⁴ ENSZ Biztonsági Tanács 1386. határozata 2001. december 20.

⁵ NATO: *ISAF Mandate*. 2009.

a saját területén kívül. Azáltal, hogy állandó NATO-vezetése lett a missziónak, nem kellett folyamatosan új Vezető Államot keresni, új főhadiszállást felállítani, és a kis államok is jobban részt tudtak benne venni.⁶ Emellett a 2003 márciusában indult iraki háború egyre nagyobb terhet rótt az Egyesült Államokra, így a szövetség nagyobb szerepvállalása emiatt is üdvözlendő volt.⁷

A misszió átalakulása azonban nem állt meg az átvétellel. Ugyanebben az évben, 2003 októberében az ENSZ 1510. határozatában kiterjesztette az ISAF feladat- és hatáskörét az ország teljes területére. Természetesen az ország nagysága miatt ez egy hosszabb folyamat volt, ezért erre négy fokozatban került sor. Első körben az északi területek kerültek az ISAF mandátuma alá. Az ország északi részén a Németország vezette Kunduz Tartományi Újjáépítési Csoport PRT (*Provincial Reconstruction Team*) ISAF alá rendelésével kezdődött az átadás. Egészen 2004 októberéig mind a kilenc északi tartomány az ISAF ellenőrzése alá került. Második körben Afganisztán nyugati tartományai kerültek az ISAF ellenőrzése alá, amelyre 2005 februárjától szeptemberéig került sor. Az átvételt Olaszország és Spanyolország vezette, amellyel immár összesen kilenc PRT-t és az ország területének felét kellett biztosítani. Szükség volt a személyi állomány bővítésére is, így 2000 katonával növelték a misszió létszámát. Harmadik körben a déli tartományok kerültek ISAF-ellenőrzés alá, amely 2006. július 31-re valósult meg. Az Egyesült Államok, Kanada és Hollandia erői vonultak be e területekre. Ezáltal már az ország területének háromnegyede került az ISAF ellenőrzése alá. A korábbi 10 ezer főről 20 ezer főre emelkedett a misszió létszáma. Végül a keleti tartományok következtek 2006 októberétől, így az ország teljes területe az ISAF és ezáltal a NATO felelőssége alá került.⁸ A NATO egy úgynevezett könnyű lábnyom (*light footprint*) stratégia mentén kívánta az államépítést megvalósítani. Ennek lényege, hogy alacsony katonai létszámmal és limitált erőforrásokkal a helyi erőket támogatják. A megközelítés két legfőbb oka, hogy a helyiek maguk hajtsák végre és magukénak érzéik az átalakulást, a másik pedig, hogy elkerüljék egy invázió érzetét, amely által a Szovjetunió támadásával vonjanak párhuzamot.⁹

3. PRT-k

A PRT-k, avagy Tartományi Újjáépítési Csoportok az ISAF helyi jelenlétét biztosították, és az ISAF- és NATO-stratégia kulcselemei voltak. Ezek olyan civil-katonai csoportok, amelyek regionálisan feleltek az Afgán Kormány hatalmának megszilárdításáért, a civilek védelméért, valamint a szükséges fejlesztések koordinálásáért, támogatásáért és biztosításáért. Egy átfogó megközelítést voltak hivatottak biztosítani, amely bizalmat épít a helyi lakosokkal és vezetőkkel, kiemelten fontos fejlesztéseket hajt végre, mint például iskolákat, kórházakat és utakat épít, eközben pedig előmozdítja a biztonsági szektor reformját (*Security Sector Reform, SSR*).¹⁰ Az első PRT-eket az Egyesült Államok

⁶ NATO: *ISAF History*. é. n.

⁷ Seth Johnston: *NATO's Lessons from Afghanistan*. Harvard Kennedy School, Belfer Center for Science and International Affairs, 2019.

⁸ NATO: *ISAF's mission in Afghanistan (2001–2014)* (Archived). 2015.

⁹ Henrik B. L. Larsen: *NATO in Afghanistan: Democratization Warfare, National Narratives, and Budgetary Austerity*. International Security Program Belfer Center for Science and International Affairs, 2013. 4.

¹⁰ Larsen (2013) i. m. 5.

hozta létre még 2002 körül. Céljuk az volt, hogy az újjáépítést és fejlesztéseket segítő NGO-kal (*Non-Governmental Organisations*) együttműködve garantálja számukra a szükséges biztonságot.¹¹

Nem lehet egységes PRT-modellről beszélni. Az évek során folyamatosan nőtt a számuk, egyre több állam vezetett saját PRT-t, de minden ország kicsit másképp csinálta. Az egyik jelentős különbség a katonák és civilek aránya az adott PRT-ben, de különböztek létszámban, pénzügyi háttérben és prioritásokban is. A két legmeghatározóbb faktor a helyi viszonyok és a vezető állam kiléte volt. A számuk 28-ra nőtt az évek során. Mindegyiknél azonos volt, hogy a fejlesztésekre koncentráltak nem pedig a harcokra.¹²

A PRT-k három elkülöníthető típusra oszthatók, úgymint amerikai, német, valamint brit. Az amerikai a katonai komponensre helyezett nagyobb hangsúlyt, amelynek egyik oka, hogy olyan tartományokban voltak találhatóak, ahol a központi kormány hatalma ingatag, ezért ennek és a biztonságnak a megerősítésére koncentráltak. A katonák száma magasabb, azonban a központi bázisokat nem nagyon hagyták el a biztonsági helyzet miatt, így a távoli vidéki településeket nem érték el. A német típus a civil, fejlesztési elemre helyezte a fókuszot. A PRT vezetését civilek végezték, aminek történelmi oka is van, illetve az, hogy Németország a fejlesztésre kívánta helyezni a hangsúlyt a harcok helyett. Az északi régióban volt a legjobb a biztonsági helyzet, így a katonai feladatok jóval csekélyebbek voltak. A brit megközelítést tartják egyesek a legjobbnak. A hangsúlyt a népességgel való kapcsolatépítésre helyezték, valamint a legtávolibb pontokra is elutaztak a brit katonák annak érdekében, hogy jelezzék, a lakosság számíthat az ISAF-re.¹³

Sajnos ez az elképzelés sem volt mentes a problémáktól. Nem volt egységes koncepció, így szétaprózódtak a támogatások. Inkább sok kis fejlesztés történt ahelyett, hogy összehangolt, tartományokon átívelő stratégia mentén zajlott volna. Valamint kimaradtak olyan tartományok, ahol nem voltak PRT-k. Emellett egyre inkább bebizonyosodott, hogy a fejlesztések során létrehozott intézmények (iskolák, rendelő) csak addig képesek működni, amíg azokat a vezető államok fenntartják, és ez ugyanígy igaz volt a biztonságra is. A PRT-k pótolták az általános egészségügyi és egyéb ellátást, valamint a szakembereket, azonban nem tudták a kormánnyal előteremtetni azoknak az alapjait.¹⁴

4. Romló helyzet és problémák

Alig 3 év alatt a kezdeti 275 km²-ről 652 ezer km²-re nőtt az ISAF felelősségi területe. Azonban a területi bővítésnek egyéb következményei is lettek. Az ISAF katonái egyre gyakrabban kerültek támadás alá, és folyamatos harcokat kellett vívniuk.¹⁵ Bár az ISAF erők létszáma emelkedett, sajnos az áldozatoké is. Olyan tartományokban,

¹¹ Wagner (2007) i. m. 100.

¹² Robert Beljan: Afghanistan: Lessons Learned from an ISAF Perspective. *Small Wars Journal*, 2013.

¹³ Wagner (2007) i. m. 101–103.

¹⁴ Tólas Péter: Afganisztán: az eddigiek és a hogyan tovább. *Nemzet és Biztonság*, 3. (2010), 8. 79.

¹⁵ NATO; *ISAF's Mission in Afghanistan (2001–2014) (Archived)*. 2015.

mint Helmand vagy Kandahár, ahol a tálibok történelmileg nagyobb támogatással rendelkeztek, jelentős harcok alakultak ki.¹⁶ Ehhez az is hozzájárult, hogy nem sikerült lezárni az afgán–pakisztáni határt, így 2005-től folyamatosan tudtak visszaszivárogni a tálibok és felkészülni a későbbi harcokra. A városokban kialakult harcokban a nemzetközi erők nem tudták alkalmazni az addig nagy előnyt biztosító légierőt a lehetséges civil áldozatok miatt.¹⁷ Ilyen heves harcokra az ISAF egyáltalán nem volt felkészülve.

A feladat szabásból jól látható, hogy a részt vevő államok egy békefenntartó, békeépítő műveletre készültek, azonban a felelősségi terület növekedésével és a visszaáramló ellenséggel egy háborúban találták magukat. Ezt David McKiernan tábornok, az ISAF akkori parancsnoka is kiemelte 2008 novemberében:¹⁸ „A tény az, hogy háborúban vagyunk Afganisztánban. Ez nem békefenntartás. Nem stabilizációs művelet. Nem humanitárius segélyezés. Ez háború.”¹⁹ A NATO abban bízott, hogy az ISAF és a PRT-k képesek lesznek kizárólag a biztonságnövelő és fejlesztési feladatokra koncentrálni, míg az Egyesült Államok vezette OEF végrehajtja a szükséges harci műveleteket.²⁰ Eközben az Egyesült Államok egyre nagyobb szerepet szánt a NATO-nak és próbáltak nyomást helyezni a tagállamokra a hiányzó erők és eszközök pótlása céljából, hogy saját erőforrásait és figyelmét Irakra fordíthassa.²¹

Az ISAF-misszió feladatának teljes folyamatát öt fázisra bontották. Az első fázis a kiértékelés és felkészülés fázisa. Ez a 2003 augusztusában történt átvétellel meg is történt. A második a földrajzi kiterjesztés, amely négy fokozatban történt meg 2004 és 2006 között.²² A harmadik a stabilizáció fázisa volt, amely azután vette kezdetét, miután a missziót az ország teljes területére kiterjesztették. A negyedik és ötödik pedig az átállás, átadás és kivonulás fázisa, aminek időpontja a kezdetekben még látható sem volt.²³

Az ISAF egyértelműen a NATO legnagyobb műveletévé nőtte ki magát pár év alatt. A művelet nagyságából eredendően egyre inkább előtérbe kerültek a szövetség problémái. Az egyik a szükséges katonai létszám előteremtése volt. A megnövekedett felelősségi területhez 31 ezer katona szükséges jelenlétét állapították meg, ami rendkívül nehezen jött össze. Már korábban kiderült, hogy az európai tagok légi szállítási képességei is rendkívül korlátozottak. Egyedül az Egyesült Államok rendelkezett olyan képességekkel, amelyek ilyen távolságba, ilyen mennyiségű katonát és haditechnikát képesek voltak hatékonyan elszállítani.²⁴ Válaszként 2008-ban tíz tagállam, köztük Magyarország, elindította a NATO Stratégiai Légiszállítási Képesség (*Strategic Airlift Capability, SAC*) programját, így oldva meg részben ennek a képességnek a hiányát.²⁵ Visszatérő probléma volt a tagállamok alacsony védelmi költségvetése is, mivel akkori

¹⁶ Cameron Scott: *Assessing ISAF: A Baseline Study of NATO's Role in Afghanistan*. British American Security Information Council, 2007. 4.

¹⁷ Tálas Péter: Az új Afganisztán-stratégia esélyei. *Nemzet és Biztonság*, 2. (2009), 4. 48.

¹⁸ Beljan (2013) i. m.

¹⁹ A szerző fordítása: "The fact is that we are at war in Afghanistan. It's not peacekeeping. It's not stability operations. It's not humanitarian assistance. It's war."

²⁰ Larsen (2013) i. m. 8.

²¹ The US Presses NATO for more troops to Afghanistan. *The Times of India*, 2007.

²² Helle Dale: *NATO in Afghanistan: A Test Case for Future Missions*. The Heritage Foundation, 2006.

²³ Global Security Org: *ISAF – International Security Assistance Force. ISAF – I Saw Americans Fighting*. é. n.

²⁴ Dale (2006) i. m.

²⁵ NATO Support and Procurement Agency: *Strategic Airlift Capability*.

26 tagállamból 20 esetében nem érte el a javasolt 2%-ot. Ami természetesen a rendelkezésre álló haditechnika kapcsán is problémát okozott.²⁶

További komoly problémát jelentettek a tagállamok által meghatározott kikötések, amelyek katonáik alkalmazhatóságára vonatkoztak. Meghatározták, hogy mely területeken alkalmazhatják őket, és milyen jellegű műveletekben.²⁷ Bár ezek titkosak, talán az egyik legismertebb példa Németország esete, akik nem kívánták, hogy a Bundeswehr katonái harci feladatokban vegyenek részt. Németország mint az afganisztáni újjáépítés negyedik legnagyobb donorországa és az egyik legnagyobb európai haderő, jelentős korlátozásokat kötött ki katonái bevetésének kapcsán. Harci műveletekben nem vehettek részt, kizárólag az északi régióban alkalmazhatták őket – ez volt a legbiztonságosabb – éjszaka nem hajthattak végre járőrfeladatokat, és egyéb biztonsági megkötéseket alkalmaztak.²⁸

Osszességében az Egyesült Államok és a NATO 2006–2007-ben ismerte fel, hogy mekkora hibát követtek el azzal, hogy már győzelemként könyvelték el a Talibán elűzését 2001 végén. Az Egyesült Államok teljes mértékben Irakra koncentrált, és mire észrevették, hogy mennyire rossz a helyzet Afganisztánban, már jelentős stratégiai váltásra volt szükség, amelyet Barack Obama elnök indított el. George W. Bush még utolsó hónapjaiban növelte az amerikai erők létszámát, tudva, hogy az nem lesz elegendő, azonban politikai okokból nem kívánt komolyabb változtatásokat eszközölni azért, hogy azt a következő elnök már saját terveként hajthassa végre, nagy támogatással.²⁹

5. Új Afganisztán stratégia

A helyzet igen kényes volt, ugyanis az ISAF híján volt közös, egyértelmű stratégiának, ami szintén nehezítette a szituációt. A legtöbb állam saját belátása szerint értelmezte a megfogalmazott célokat, és dolgozott azok érdekében. Eközben az Egyesült Államok egyre inkább a felkelés elleni műveleteket (*Counter Insurgency*, COIN) részesítette előnyben. A sikeresség érdekében szükség volt egy közös stratégiai irányra, amelyet végül a 2008-as Bukaresti NATO-csúcson adtak ki.³⁰

A kiadott nyilatkozat értelmében a NATO megerősítette jelenlétét annak érdekében, hogy Afganisztán egy szabad, biztonságos, fenntartható és fejlődő demokratikus ország legyen. A legfontosabb irányelveket a következőképpen határozták meg:

- határozott és közös hosszú távú elköteleződés;
- kifejezett támogatás a jó kormányzás érdekében;
- átfogó megközelítés a katonai és civil kezdeményezések összehangolása, a stabilizáció érdekében;

²⁶ Dale (2006) i. m.

²⁷ Dale (2006) i. m.

²⁸ Sophia Becker *Germany and War: Understanding Strategic Culture under the Merkel Government*. Paris Papers, IRSEM, 2013. 41.

²⁹ Mark Perry: *Afghanistan 15 years on: Obama's Sorriest Legacy*. *Politico Magazine*, 2016.

³⁰ Johnston (2019) i. m.

- nagyobb elhivatottság Afganisztán szomszédos országaival kapcsolatban, különösképpen Pakisztánnal. Az európai tagok azonban az ehhez szükséges erőforrásokat és iránymutatást az USA-tól mint szuperhatalomtól várták.³¹

Barack Obama beiktatását követően kért egy átfogó elemzést az Egyesült Államok és a NATO afganisztáni stratégiájáról, az aktuális helyzetről, valamint a lehetséges megoldásokról. Az értékelést követően Barack Obama 2009. március 27-én hirdette ki az új Afganisztán–Pakisztán stratégiát. A következő stratégiai célokat határozták meg:

- szétverni a terroristaszervezeteket a két országban;
- hatékonyabb és elszámoltathatóbb kormányzatot biztosítani Afganisztánban;
- életképes afgán biztonsági erők létrehozása, amely képes lesz önállóan is helytállni és felvenni a harcot a felkelőkkel szemben;
- a nemzetközi közösség részvételre buzdítása ezen feladatok végrehajtásában.³²

A NATO a 2009-es Strasbourg/Kehl Csúcson elkötelezte magát az új stratégia mellett és bejelentette, hogy a szükséges létszámemelést végrehajtják.³³

Emellett 2009 novemberétől elindult a NATO Kiképző Misszió Afganisztánnak (*Training Mission to Afghanistan*), amivel a NATO az addig kizárólag az OEFD-hez (*Operation Enduring Freedom*) tartozó kiképzés egy jelentős részét vette át. A cél az volt, hogy az afgán katonák és rendőrök kiképzése, felkészítése gyorsabban haladjon, annak érdekében, hogy az ANSF zökkenőmentesen tudja majd átvenni a biztonsági feladatokat a jövőben. Ezzel is jelentősen hozzájárulva az államépítéshez.³⁴

Az, hogy Barack Obama Stanley McChrystalt nevezte ki az ISAF és az amerikai erők parancsnokává, jelezte, hogy a felkelők elleni műveletek előtérbe helyeződnek.³⁵

McChrystal tábornok 2009-ben írta le, hogy átfogó, civil-katonai COIN-ra van szükség, aminek a lényege, hogy nem levadászni kell a felkelőket, hanem meg kell védeni a lakosságot, ők az egész műveletnek a súlyponti elemei. Az ISAF eddig távol maradt a lakosoktól, nem épített ki megfelelő kapcsolatot, így pedig nem nyerheti meg a háborút, hiszen a felkelőket csakis a lakossággal együtt lehet legyőzni. Közelebb kell kerülni hozzájuk, miközben megvédik őket a felkelőktől. A sikerhez megfelelő erőforrás szükséges, illetve a következő négy pontot kell szem előtt tartani: ³⁶ hatékonyság növelése, jobb együttműködés az ANSF-fel (*Afghan National Security Force*), növelni a létszámukat, javítani a hatékonyságukat minden szinten annak érdekében, hogy majd megfelelően tudják ellátni és átvenni a feladatokat; elősegíteni a felelősségteljes és elszámoltatható kormányzást; kezdeményezés megszerzése, megtörni a felkelők lendületét; erőforrások prioritizálása: rendelkezésre álló erőforrások hatékonyabb felhasználása, a legvédtelenebb régiók támogatása.³⁷

³¹ NATO: *ISAF's Strategic Vision*. Press release, 2008.

³² Vincent Morelli – Paul Belkin: *NATO in Afghanistan: A Test of the Transatlantic Allianc*. Congressional Research Service, 2009. 4.

³³ NATO: *NATO Summit Declaration on Afghanistan*. Press release, 2009.

³⁴ NATO: *Training Mission – Afghanistan*. 2009.

³⁵ NATO: *NATO and Afghanistan*. 2020.

³⁶ Larsen (2013) i. m. 10.

³⁷ Stanley A. McChrystal. *Commander's Initial Assessment*. *The Washington Post*, 2009.

A lakosságcentrikus felkelés elleni művelet (*population-centric COIN*) három legfőbb pontja a megtisztítás (*clear*), ami biztonságos környezet létrehozására vonatkozik. Utána a megtartás (*hold*), aminek célja a kormányzat hatalmának stabilizálása az adott területen, végül az építés (*build*), ami a lakosság támogatásának megnyerésére vonatkozott.³⁸ Ehhez azonban nemcsak katonai létszámemelés volt szükséges, hanem civil szakértőké is. Egyre világosabbá vált, hogy hiába győzik le a felkelőket, ha közben az afgán kormány a korrupció és a működésképtelensége miatt nem képes támogatást szerezni magának a nép körében.

McChrystal tábornok meghatározta, hogy 80 ezer további katonával magas esélyt ad a sikernek, 40 ezerrel közepeset, vagy inkább egy terrorizmusellenes műveletet hajtanak végre és 20 ezer további katonára van szükség. Obama 2009 decemberében úgy határozott, hogy további 30 ezer katonát küld, és felkelés elleni műveletet hajtanak végre. Emellett 2 milliárd dollár támogatást helyezett kilátásba, és megnégyesezte a civil szakértők számát Afganisztánban. Bejelentette még azt is, hogy 2011-től elkezdik kivonni az amerikai erőket az ország területéről. Ez üzenet volt a NATO részére, hogy lassan elkezdődik a kivonulás Hamid Karzai és az afgán kormány érdekében. Itt az ideje, hogy lassan saját kezükbe vegyék a sorsukat, hiszen addig csak a korrupciótól és a központi kormányzat alkalmatlanságától volt hangos Afganisztán, valamint üzenet az amerikai társadalomnak, hogy ígéretéhez híven, az elnök véget vet a 2001 óta húzódó háborúnak. Sajnos azonban az a felkelőknek is világos üzenet volt, hogy ezt az időt kell csak kibírni.³⁹

A létszámemelés vagy surge az iraki tapasztalatokra hagyatkozott. Egy jelentős létszámemelést követően visszaszerezni az elvesztett területeket, kiszorítani a felkelőket és biztosítani a lakosságot a kormányzat erejéről és a nemzetközi csapatok pozitív szándékáról. Sikerült visszaszorítani a tálibokat, és a civil halottak száma is először csökkent 2012-ben a háború kitörése óta. Az eredmények hiába voltak látványosak és biztatók, megkezdték az ISAF létszámának radikális csökkentését.⁴⁰ A lisszaboni csúcson bejelentették, majd a chicagói csúcson megerősítették, hogy az afgán biztonsági erők átveszik az ország területe felett az ellenőrzést, az ISAF pedig küldetése befejeztével megszűnik. Megerősítették, hogy a NATO nem hagyja magára Afganisztánt, csak a feladata változik meg, és továbbra is támogatja az afgán kormányt.⁴¹

Az új stratégia elképzelése rendkívül nagyratörő volt, a megfelelő erőforrásokkal komoly eredményeket és jobb tárgyalási alapot lehetett volna kialakítani az afgán kormánynak, azonban azzal, hogy időkorlátot szabtak a műveletnek, és nem állapothoz kötötték az erőforrások csökkentését, teljesen ellehetetlenítették a sikeres végrehajtást. Amilyen gyorsan elhatározták a szövetséges erők bővítését, olyan gyorsan is kezdték el kivonni őket két évvel később.

³⁸ Beljan (2013) i. m.

³⁹ Paul D. Miller: Obama's Failed Legacy in Afghanistan. *The American Interest*, 11. (2016), 5.

⁴⁰ Miller (2016) i. m.

⁴¹ NATO: *Lisbon Summit Declaration*. Press release, 2010.; NATO: *Chicago Summit Declaration*. Press release, 2012.

6. Resolute Support Mission

2014. december 31-én az ISAF befejeződött hivatalosan is, az Afgán Biztonsági Erők átvették a biztonság fenntartásának feladatát. Az Eltökélt Támogatás Misszió (*Resolute Support Mission*, RSM) 2015. január 1-jén vette kezdetét, rögtön az ISAF befejeztével, amelynek értelmében az afgán biztonsági erők átvették az ország biztonsága garantálásának feladatát. A létrehozásáról a 2012-es chicagói csúcson állapodtak meg. Ez egy nem harciképesség-építő (*non-combat*) misszió, amely segíti az Afgán Nemzeti Biztonsági Erőket kiképzéssel, tanácsadással és támogatással annak érdekében, hogy feladatukat a lehető legmagasabb színvonalon láthassák el. Jelenleg a szövetség 38 tagállamának 16 ezer katonája teljesít szolgálatot a műveletben, 2017-ben döntöttek a létszám bővítésről az eredeti 13 ezer főről. A központ Kabulban található, míg négy kiegészítő helyőrség Mazar-e-Sahrifban, Heratban, Kandahárban és Laghmanban helyezkedik el, a volt ISAF-parancsnokságok helyén. A meghatározott és 2017-ben elindított négyéves biztonsági útmutató (*roadmap*) keretében a cél, hogy az afgán biztonsági erők és intézményeik hatékonyságát és elszámoltathatóságát növeljék.⁴² Az RSM legfontosabb tevékenysége a tervezés, szervezés és költségvetés-készítés, az elszámoltathatóság, átláthatóság biztosítása, valamint olyan folyamatok támogatása, mint a toborzás, kiképzés, személyi fejlesztés és egyéb. Emellett a szövetség és partnerországok pénzügyileg is támogatják az afgán biztonsági erőket.⁴³

1. ábra: A hozzájáruló országok és katonáik
 Forrás: NATO: *Resolute Support Mission (RSM): Key Facts and Figures* (2020) i. m.

⁴² NATO: *Resolute Support Mission (RSM): Key Facts and Figures*. 2020.

⁴³ NATO: *Resolute Support Mission in Afghanistan*. Press release, 2018.

A NATO a 2018-as brüsszeli csúcstalálkozóján megerősítette elhatározását és kitarítását az afganisztáni missziója kapcsán. A szövetség és a hozzájáruló országok vezetői kijelentették, hogy az RSM-et fenntartják, ameddig csak szükséges, az afgán védelmi erők anyagi támogatását 2024-ig meghosszabbítják, és tovább javítják és mélyítik a politikai és gyakorlati kapcsolataikat az országgal. Ezenfelül a szövetség újra kijelentette, hogy számára csak és kizárólag egy békés és stabil Afganisztán elfogadható, amelynek politikai életében a tálibok akkor vehetnek részt, amennyiben az afgán kormánnyal békés úton képesek megegyezni.⁴⁴

7. Aktuális helyzet

Donald Trump elnökké válásával sok kérdés merült fel a szövetségben. Trump többször kifejtette, hogy az amerikai katonákat ki kell vonni a Közel-Keletről és Afganisztánból, valamint óriási hiba volt a háború, és rendkívül drága.⁴⁵ Azonban hivatalba lépése után megváltozott a véleménye, feltehetően az őt körülvevő szakértőknek köszönhetően, mint például James N. Mattis tábornok. Végül 2017-ben a létszám emelése mellett döntött, és kijelentette, hogy a tálibok katonai győzelmét nem fogja hagyni. Amennyiben részt kívánnak venni Afganisztán politikai életében, úgy azt csak tárgyalások útján fogják elérni. Megerősítette, hogy a cél már nem az államépítés, hanem az afgán biztonsági erők kiképzése, támogatása, valamint a terroristák elleni küzdelem. Végső kivonulási időpontot azonban nem határozott meg.⁴⁶ Emellett kialakult egy új megközelítés, amelyet Donald Trump kezdeményezett, a talibánnal való direkt, az afgán kormányt nélkülöző egyeztetés. Bár ez az afgán kormányt ismét rossz fényben tüntette fel, a talibok nem kívánnak velük tárgyalni, amíg az Egyesült Államok jelen van katonai erővel az országban, mellesleg jól mérték fel, hogy a döntést végül az Egyesült Államok hozza meg. Végül 2020. február 29-én került sor a talibán és az Egyesült Államok közti békemegállapodás aláírására Dohában. Ennek értelmében az Egyesült Államok egy meghatározott tervnek megfelelően kivonja erőit, miközben a talibán megkezdi az egyeztetést az afgán kormánnyal. A megállapodást követően sajnos nőtt a felkelők támadásainak száma, amely megkérdőjelezi a hosszú távú béke lehetőségét.⁴⁷ Eközben az amerikai választások közeledtével ismét előkerült az Afganisztánban állomásozó katonák kivonása. Donald Trump egy Twitter-üzenetben arról írt, hogy karácsonyra ki szeretné vonni a katonákat Afganisztánból.⁴⁸ Hasonlóan Barack Obama azon kijelentéséhez, amikor meghatározta, hogy meddig tart a létszámemelés, ez a kijelentés is alááshatja az Egyesült Államok pozícióját a talibánnal való tárgyalás során.

⁴⁴ NATO (2018) i. m.

⁴⁵ Jon Schwarz – Robert Mackey: All the times Donald Trump said the U.S. should get out of Afghanistan. *The Intercept*, 2017.

⁴⁶ Krishnadev Calamur: Trump's Plan for Afghanistan. *The Atlantic*, 2017.

⁴⁷ Ryan Brown: Pentagon says Taliban attacks increased following signing of agreement with US. *CNN*, 2020.

⁴⁸ Emma Graham-Harrison – Julien Borger: Trump's Afghanistan withdrawal announcement takes US officials by surprise. *The Guardian*, 2020.

8. Következtetések

A NATO számára jelentős tapasztalatokat jelentett és jelent a mai napig az afganisztáni részvétel. Ez a szövetség eddigi legnagyobb művelete, amelynek csúcán több mint 130 ezer katona tartozott irányítása alá. Megjelentek hiányosságok, amelyeknek kiküszöbölésére születtek előrelépések, Afganisztán egyértelművé tette, hogy kitartanak a tagállamok egymás mellett, és ha szükséges, hosszú távon elköteleződnek a közös célok érdekében. A misszió három részre bontható, amely egybeesik az amerikai elnökváltásokkal. A Bush-adminisztráció idején nem sikerült megfelelően felmérni a helyzetet, ezért is történhetett meg, hogy míg békeépítésre készültek a részt vevő államok, addig egy háborúban találták magukat. A könnyű lábnyom megközelítés akkor lehetett volna talán sikeres, ha tárgyalás szintjén bevonják a mérsékelt tálibokat, valamint a regionális hadurakat. Miután felismerték a helyzet súlyosságát, és az Obama-adminisztráció stratégiai váltást hajtott végre, esély nyílt a helyzet stabilizálására, jobb tárgyalási pozíciót kiharcolni a tálibokkal szemben, azonban túl nagyknak bizonyultak a költségek. Egyrészt nagyobb számú katonai erő Afganisztánban tartása túl nagy gazdasági és politikai árat követelt, másrészt Obama elnök eleget akart tenni a kivonulásra vonatkozó ígéretének. Sajnos túl nagy célokat tűztek ki, és túl gyorsan kívánták elérni azt. Emellett az afgán kormány több mint tíz év alatt nem tudta a nép támogatását elnyerni, a nagy korrupció és folyamatos politikai viszályok, csalások közepette, ami csökkentette legitimitációját. A Trump-adminisztráció az örökölt helyzetből a veszteségek minimalizálását tűzte ki célul. Egyeztetés útján, valamilyen politikai megállapodás keretében megbékélés a talibánnal, miközben az afgán biztonsági erőket továbbra is támogatják és képzik. A demokráciaépítés egy olyan államban, amelyben a központi irányításnak nincs történelmi hagyománya, még 30 év alatt is nehéz feladat lenne.

Afganisztán egyértelműsítette, hogy a NATO túlzottan függ az Egyesült Államoktól a stratégiai döntéseket illetően. Láthatóvá vált, hogy az amerikai elnök határozott döntése volt csak képes egy stratégiai váltást végrehajtani. Emellett a katonai képességek terén is óriási a függőség az Egyesült Államoktól. Elég csak megnézni, hogy a misszió bármely szakaszában a rendelkezésre álló erők majd 2/3-a amerikai, vagy a logisztikát illetően, illetve az európai tagok egy részének igénye, hogy a harcoktól távol maradjon, és azokat az Egyesült Államok hajtsa végre. Így már érthető, hogy Donald Trump beiktatását követően miért vár nagyobb részvételt a szövetségeseitől, ha továbbra is élvezni kívánják az Egyesült Államok védelmét.⁴⁹

Felhasznált irodalom

- Bali József: A NATO afganisztáni szerepvállalásának keretei, a bővüléséhez vezető tényezők. *Hadtudomány*, (2008), 3–4. 4–9.
- Becker, Sophia: *Germany and War: Understanding Strategic Culture under the Merkel Government*. Paris Papers, IRSEM, 2013.

⁴⁹ Julie Hirschfeld Davis: Trump Warns Allies to Spend more on Defense, or Else. *The New York Times*, 2018.

- Beljan, Robert: Afghanistan: Lessons Learned from an ISAF Perspective. *Small Wars Journal*, 2013. Online: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/afghanistan-lessons-learned-from-an-isaf-perspective>
- Brown, Ryan: Pentagon says Taliban attacks increased following signing of agreement with US. *CNN*, 2020. Online: <https://edition.cnn.com/2020/05/01/politics/taliban-attacks-us-afghanistan/index.html>
- Calamur, Krishnadev: Trump's Plan for Afghanistan. *The Atlantic*, 2017. Online: www.theatlantic.com/international/archive/2017/08/trump-afghanistan/537474/
- Dale, Helle: *NATO in Afghanistan: A Test Case for Future Missions*. The Heritage Foundation, 2006. Online: www.heritage.org/node/16436/print-display
- Global Security Org: *ISAF – International Security Assistance Force. ISAF – I Saw Americans Fighting*. é. n. Online: www.globalsecurity.org/military/ops/isaf-intro.htm
- Graham-Harrison, Emma – Julien Borger: Trump's Afghanistan withdrawal announcement takes US officials by surprise. *The Guardian*, 2020. Online: www.theguardian.com/us-news/2020/oct/08/donald-trump-afghanistan-us-troops-taliban
- Hirschfeld Davis, Julie: Trump Warns Allies to Spend more on Defense, or Else. *The New York Times*, 2018. Online: www.nytimes.com/2018/07/02/world/europe/trump-nato.html
- Johnston, Seth: *NATO's Lessons from Afghanistan*. Harvard Kennedy School, Belfer Center for Science and International Affairs, 2019. Online: www.belfercenter.org/publication/natos-lessons-afghanistan
- Larsen, Henrik B. L.: *NATO in Afghanistan: Democratization Warfare, National Narratives, and Budgetary Austerity*. International Security Program Belfer Center for Science and International Affairs, 2013.
- Miller, Paul D.: Obama's Failed Legacy in Afghanistan. *The American Interest*, 11. (2016), 5. Online: www.the-american-interest.com/2016/02/15/obamas-failed-legacy-in-afghanistan/
- Morelli, Vincent – Paul Belkin: *NATO in Afghanistan: A Test of the Transatlantic Alliance*. Congressional Research Service, 2009.
- NATO: *Chicago Summit Declaration*. Press release, 2012. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en
- NATO: *ISAF History*. é. n. Online: <https://rs.nato.int/about-us/history/isaf-history.aspx>
- NATO: *ISAF Mandate*. 2009. Online: www.nato.int/isaf/topics/mandate/
- NATO: *ISAF's mission in Afghanistan (2001–2014) (Archived)*. 2015. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm
- NATO: *ISAF's Strategic Vision*. Press release, 2008. Online: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8444.htm
- NATO: *Joint Statement on the Resolute Support Mission in Afghanistan*. Press release, 2018. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156625.htm?
- NATO: *Lisbon Summit Declaration*. Press release, 2010. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68828.htm
- NATO: *NATO and Afghanistan*. 2020. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/topics_8189.htm
- NATO: *NATO Summit Declaration on Afghanistan*. Press release, 2009. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/news_52836.htm

- NATO: *Resolute Support Mission (RSM): Key Facts and Figures*. 2020. Online: www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/2/pdf/2020-02-RSM-Placemat.pdf
- NATO Support and Procurement Agency: *Strategic Airlift Capability*. Online: <https://www.nspa.nato.int/about/namp/sac>
- NATO: *Training Mission – Afghanistan*. 2009. Online: www.nato.int/cps/en/natolive/news_52802.htm
- Perry, Mark: Afghanistan 15 years on: Obama's Sorriest Legacy. *Politico Magazine*, 2016. Online: www.politico.com/magazine/story/2016/10/afghanistan-longest-war-next-president-214324
- Schwarz, Jon – Robert Mackey: All the times Donald Trump said the U.S. should get out of Afghanistan. *The Intercept*, 2017. Online: <https://theintercept.com/2017/08/21/donald-trump-afghanistan-us-get-out/>
- Scott, Cameron: *Assessing ISAF: A Baseline Study of NATO's Role in Afghanistan*. British American Security Information Council, 2007.
- Stanley A. McChrystal. Commander's Initial Assessment. *The Washington Post*, 2009. Online: www.hsdl.org/c/gen-mcchrystals-isaf-initial-assessment-published/
- Tálas Péter: Az új Afganisztán-stratégia esélyei. *Nemzet és Biztonság*, 2. (2009), 4. 46–55.
- Tálas Péter: Afganisztán: az eddigiek és a hogyan tovább. *Nemzet és Biztonság*, 3. (2010), 8. 77–86.
- The US Presses NATO for more troops to Afghanistan. *The Times of India*, 2007. Online: <https://timesofindia.indiatimes.com/world/us/US-presses-NATO-for-more-troops-for-Afghanistan/articleshow/2616233.cms>
- Wagner Péter: A NATO és Magyarország szerepvállalása az afganisztáni válságkezelésben. *Külügyi Szemle*, 6. (2007), 1. 95–121.

Jogi forrás

- ENSZ Biztonsági Tanács 1386. határozata 2001. december 20. Online: <http://unscr.com/en/resolutions/1386>

Váradi Gréta Vanessza¹ – Göblyös Bence²

A magyar és olasz fegyveres erők jelenléte nemzetközi missziókban és műveletekben

The Participation of Hungarian and Italian Armed Forces in International Missions and Operations

Absztrakt

A jelenlegi biztonsági környezetben Olaszország az egyik legmeghatározóbb európai ország a nemzetközi missziókban és műveletekben való részvétel terén. A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a gyakran használt prezencialismo kifejezés alkalmazható-e Magyarországra részvételére is. A főbb nemzetközi szervezetek misszióihoz és műveleteihez való hozzájárulás vizsgálatával a cél annak bizonyítása, hogy Magyarország részvétele az adott ország erejével és lehetőségeivel arányosan összehasonlítható-e vagy sem Olaszország tevékenységeivel. Az egyik fő megállapítás az, hogy a két ország érdeklődési területe szinte azonos. A két ország egyetért abban is, hogy a transzatlanti régió biztonságának megőrzésében a NATO-t tartják a legfontosabb partnernek. Mindkét nemzet fegyveres erőiben reform folyik, de ezek nem vezethetnek a missziókban és műveletekben való részvétel gyengüléséhez. Annak ellenére, hogy Olaszország részvétele túl szembetűnő; megállapítottuk, hogy Magyarország arányosan nem marad el jelentősen Olaszország hozzájárulásától.

Kulcsszavak: Magyarország, Olaszország, nemzetközi missziók és műveletek, jelenlétpolitika, középhatalom, kisállam

Abstract

*It is beyond doubt that in today's security environment Italy is one of the major stakeholders when it comes to participation in missions and operations. The aim of this essay is to examine if the often used expression *prezencialismo* is also applicable*

¹ Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: greta.varadi@gmail.com

² Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: goblyos.bence2@gmail.com

to Hungary's participation. With the method of overviewing the contributions to the missions and operations of the main international organisations, the goal is to prove whether Hungary's participation is or is not comparable to Italy's actions in proportion to their respective power and opportunities. One of the main findings is that the two countries' areas of interest are almost identical. They also share a common view that they consider NATO as the main partner in safeguarding the security of the transatlantic region. There is a kind of reform ongoing in the armed forces of both nations, but these shall not result in the weakening of the participation in missions and operations. Nevertheless, Italy's participation is way too more conspicuous; we found that Hungary does not fall short significantly of Italy's contribution proportionately.

Keywords: *Hungary, Italy, international missions and operations, presenzialismo, middle power, small power*

1. Bevezetés

Jelen tanulmány az olasz és magyar fegyveres erők nemzetközi jelenlétét és annak változását vizsgálja 2015 és 2020 között. A két ország nemzetközi missziókban és katonai műveletekben részt vevő állományának száma eltérést mutat, hiszen míg Olaszország középhatalomnak, addig Magyarország kisállamnak tekinthető.³

A közép- és kis hatalmiság kérdését több kutató is feldolgozta különböző vizsgálati szempontok alapján. Simai Mihály szerint a 21. századi multipoláris világban három szint különböztethető meg. A vezető államok, a középhatalmak – jelen esetben Olaszország, valamint a kis államok, például Magyarország.⁴ A kis államok kategóriája és szerepe Simai szerint nehezebben fogalmazható meg, mint a középhatalmaké, amit azzal magyaráz, hogy idesorolhatók a mini- és mikroállamok is, amelyek a legebezehetőbbek a nemzetközi rendszerben. Céljaik általában közösek, fennmaradás a világgazdaság meghatározó és vezető erőivel szemben.⁵ Carsten Holbraad 1984-es tanulmányában megfogalmazta, hogy a középhatalmi kategóriába igen nehéz az államokat besorolni, hiszen érdekeik, befolyásuk és politikájuk is különbözik. Nem lehet hasonlóságokat keresni egy korábban vezető vagy kis állam között, amelyek a középhatalmi kategóriába emelkedtek fel vagy csúsztak le.⁶ Garai Nikolett, Koncz-Kiss Júlia és Szalai Máté 2017-es tanulmányukban írták le a kisállamok definícióját és lehetőségeit. Bemutatták a kifejezés két teljesen eltérő meghatározását. Az egyik fogalom szerint a kisállam korlátozott erőforrásokkal rendelkezik, míg a másik azokat az államokat foglalja magában, amelyek a nemzetközi rendszerben a hatalom hiányával küzdenek. A szerzők a nemzetközi rendszert gyenge és erős kisállamokra, illetve kis és nagy méretű gyenge államokra bontják. Kvantitatív elemzésük során figyelembe vették Maurice East kisállam-definícióját, miszerint egy állam területének, lakosságának, gazdaságának

³ Molnár Anna: Olaszország biztonsági kihívásai és stratégiai irányai. *Felderítő Szemle*, 17. (2018), 3. 91–112.

⁴ Simai Mihály: A szuverenitás a XXI. század formálódó multilaterális rendszerében. *Magyar Tudomány*, 174. (2013), 4. 459–467.

⁵ Simai (2013) i. m.

⁶ Simai (2013) i. m.

és katonaságának egyikéből valamelyiknek kicsinek kell lennie.⁷ Összefoglalva elmondható, hogy az államok világrendben elfoglalt helyét hagyományos hatalmi tényezők határozzák meg. Ebbe beletartoznak többek között a gazdasági helyzet, a népesség, a földrajzi elhelyezkedés és sajátosságok, a kultúra vagy éppen a fegyveres erőinek mérete, fejlettsége és erőketítő képessége.

Tanulmányunk célja a két állam missziós és műveleti szerepvállalásának bemutatása a hasonlóságok és különbségek figyelembevételével. A különböző nemzetközi szervezetek keretei között végrehajtott szerepvállalás a két állam külpolitikai fókuszpontjainak és geostratégiai megfontolásainak indikátora. A szerepvállalás tényén túlmenően bemutatjuk, hogy a két állam anyagi lehetőségeihez és fegyveres erőinek méreteihez képest melyik műveletekben, missziókban aktívabb és melyekben kevésbé. A vizsgálat módszere az egyes, Európa és a transzatlanti térség biztonságát meghatározó nemzetközi szervezetek (ENSZ, NATO, EU, EBESZ) égisze alatt végrehajtott válságkezelő tevékenység legfőbb mutatóinak és aktuális trendjeinek vizsgálata. Elemzésünk során csak olyan missziókat és műveleteket mutatunk be, amelyek az előbb említett szervezetekhez köthetők, a bilaterális együttműködési megállapodásokat tanulmányunk nem tárgyalja.

Végül bemutatjuk, hogy az Olaszország nemzetközi szerepvállalására gyakran használt *prezenzialismo*⁸ kifejezés – azaz a jelenlétpolitika – mennyiben alkalmazható Magyarország szerepvállalásának vizsgálatához. Mindezzel összefüggésben az előbb említett két ország fegyveres erejének arányos eloszlását kívánjuk elemezni nemzetközi szinten. A kifejezést Olaszország nemzetközi szerepvállalásának jellemzésére szokás használni. Lényege, hogy az ország, ha anyagi ráfordításait tekintve el is marad a NATO hasonló méretű és jelentőségű országokétól, erőteljes jelenlétével hozzájárul a műveletek sikeréhez.

A missziók tekintetében mindenképp érdemes megemlíteni Olaszország szempontjából a hazai kutatók közül Dr. Molnár Annát és Marsai Viktort, akik több a témával kapcsolatos tanulmányt írtak és publikáltak. A Magyar Honvédség nemzetközi szerepvállalásával Prof. Dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes,⁹ Prof. Dr. Padányi József vezérőrnagy, Dr. Boldizsár Gábor ezredes¹⁰ és sok más katonai szakíró is foglalkozott.

A tanulmány tartalmának felépítésénél az átláthatóság és érthetőség mellett kiemelt figyelmet fordítottunk mindkét ország átfogó vizsgálatára, így az első fejezet áttekinti az országok aktív haderejének missziós megjelenését, amelyet követően külön fejezetekben tárgyaljuk az olasz és magyar katonák nemzetközi szerepvállalását.

2. A magyar és olasz katonák missziós és műveleti megjelenése

A különböző nemzetközi szervezetekben megvalósított szerepvállalás bemutatása előtt, a két állam haderejének áttekintése szükséges. Mindkét ország esetében a 2020-as *The Military Balance* adatait vesszük alapul, érdemes számolni, hiszen a valós adatok sokszor

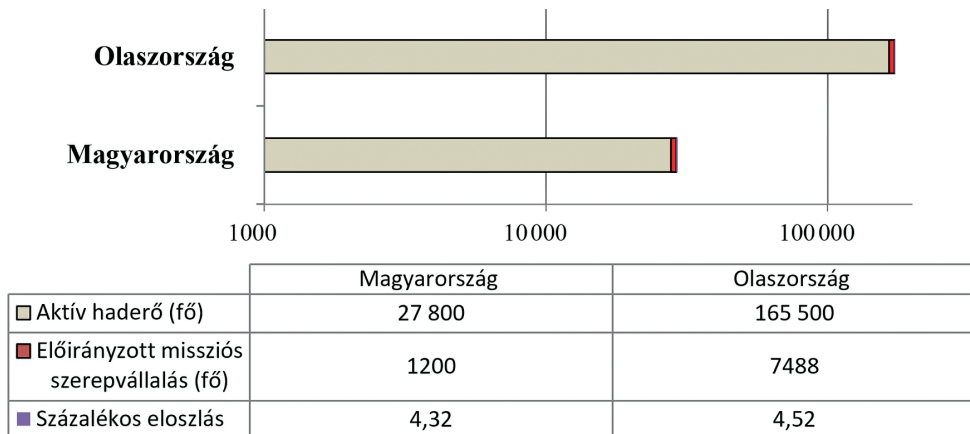
⁷ Garai Nikolett – Koncz-Kiss Júlia – Szalai Máté: *A kisállamok lehetőségei és kihívásai a 21. században*. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2017.

⁸ Treccani: *prezenzialismo* szócikk. é. n.

⁹ Szenes Zoltán: A békefenntartás hatása a magyar haderőre. *Hadtudomány*, 16. (2006), 3.

¹⁰ Boda József et alii: Fókusz és együttműködés. *Honvédségi Szemle*, 144. (2016), 3. 3–19.

eltérőek lehetnek, és változhatnak is a hónapok során, de az említett kiadványban szereplő számokat tekintjük összehasonlítási alapnak. A kiadvány tartalmazza a bilaterális együttműködési megállapodások, illetve a koalíciós szerepvállalások személyi állományának számát, azonban a tanulmány csak említés szintjén foglalkozik ezekkel. Ha a két ország aktív haderejét vesszük alapul (nem számítjuk bele a tartalékos erőket) akkor a 2020-as *The Military Balance* alapján Magyarország tekintetében ez a szám 27 800 fő, míg Olaszországnál 165 500.¹¹ Kiemelendő azonban, hogy Olaszország célja csökkenteni aktív haderejének méretét, amelynek létszámát körülbelül 150 ezer főben határozta meg Roberta Pinotti egykori védelmi miniszter.¹²

1. ábra: Magyarország és Olaszország aktív fegyveres erejének, valamint nemzetközi missziókban való megjelenésének arányos eloszlása
 Forrás: Chapter Four: Europe. *The Military Balance*, 120. (2020), 1. 64–165.

Az 1. ábra alapján a két ország közel azonos arányban küld katonát nemzeti kívüli misszióba és/vagy műveletbe. Igaz, hogy Olaszország európai szinten közepes vagy akár nagyhatalomnak tekinthető, ezzel szemben Magyarország kisállamnak, de mindkét állam vonatkozásában elmondható, hogy a NATO által előírt védelmi célú kiadásokra szánt összeget nem éri el. Ezt próbálják azzal ellensúlyozni, hogy több nemzetközi misszióban és béketámogató műveletben is részt vesznek. Olaszország „nagyságát” és az Európai Unióban elfoglalt helyét a 2020-as *The Military Balance* adatai is bizonyítják, hiszen világszinten a 12., európai szinten a 4. helyet foglalta el 2019-ben a védelmi célú kiadásokra fordító országok rangsorában.¹³ A *Military Balance* adatai szerint 2019-ben Magyarország hozzávetőlegesen GDP-jének 1,2%-át, Olaszország pedig körülbelül GDP-je 1,35%-át fordította védelmi kiadásokra. Ezek nagyságrendileg eltérő összegek, Magyarország esetében körülbelül 2 milliárd dollárról beszélhetünk, Olaszország esetében ez az összeg meghaladja a 27 milliárd dollárt. Ez azt is jelenti, hogy míg Magyarországon egy katonára körülbelül 72 ezer dollár

¹¹ Chapter Four: Europe. *The Military Balance*, 120. (2020), 1. 64–165.

¹² Ministero della Difesa: *Libro Bianco per la Sicurezza Internazionale e la Difesa*. 2015.

¹³ Chapter Two: Comparative defence statistics. *The Military Balance*, 120. (2020), 1. 21–27.

védelmi kiadás esik, addig Olaszországban nagyjából 160 ezer. Emellett Magyarország védelmi célú kiadásait az európai összevetésben a 21. helyre rangsorolják, az európai NATO-tagállamok között pedig a 15.¹⁴

A két ország több nemzetközi szervezet (ENSZ, NATO, EU és EBESZ) égisze alatt futó misszióban és műveletben vesz részt. Ezeket mindig létrehozásuk szerinti időrendi sorrendben említjük. Jelenleg Magyarország három földrészen tesz eleget a békeművelési feladatokból adódó missziós kötelezettségeinek. 9 országban, 11 misszióban és 800 katonával teljesítenek szolgálatot.¹⁵ Olaszország jelenleg több mint 7400 katonát biztosít nemzeten kívüli missziókba és műveletekbe. A legfontosabb olasz kontingensek Libanonban, Irakban, Afganisztánban, Koszovóban, Líbiában, Nigerben és Szomáliában működnek. Összességében 24 országban teljesítenek az olasz katonák szolgálatot.¹⁶

3. Az olasz fegyveres erők szerepvállalása ENSZ-, NATO-, EU- és EBESZ-missziókban és -műveletekben

Az olasz katonai szerepvállalás missziókban és műveletekben 2005-ben tetőzött, jóval 10 ezer fő fölött állt, majd lassú csökkenésnek indult. Mélypontját 2011–2012-ben érte el, az alig 6000 fővel. Ezután a 2010-ben kezdődő évtizedben szintén lassú emelkedésnek indult a biztonsági környezet változásának következtében (ukrán válság, ISIS, arab tavasz eseményei). Fontos kiemelni, hogy 2011 óta az akkori körülbelül 190 ezres olasz haderő létszámcsökkenésnek indult. Jelenleg nagyjából 165 ezer fős az olasz haderő. Ez a csökkentés a stratégia szerint modernizációval jár együtt, és célja egy olyan haderő kialakítása, amely teljes mértékben készen áll a 21. század biztonsági kihívásaira. A dokumentum ugyanakkor leszögezi, hogy az olasz haderő közel negyedét érintő csökkentés nem járhat együtt a műveletekben és missziókban részt vevő olasz katonák számának csökkenésével.¹⁷

Az ENSZ esetében Olaszország jelenleg öt misszióban vesz részt.¹⁸ Az olasz katonák már az első, 1948-ban az indiai–pakisztáni tűzszünet felügyelésére (UNMOGIP) létrehozott megfigyelő misszióhoz csatlakoztak. Azóta is támogatják az ott állomásozó kontingenst két fővel. A ciprusi misszió (UNFICYP) nemzeti hozzájárulása már 15 évre tehető, hiszen 2005-től segítik a csendőrök¹⁹ a ciprusi béke biztosítását és fenntartását. A négy katonai rendész egy 180 km hosszú pufferzóna ellenőrzésében működik közre, és lát el rendőri feladatokat. Az időrendben következő libanoni békefenntartó misszióban (UNIFIL) az olasz haderő több haderőneme is megtalálható (szárazföld, haditengerészet, csendőrség). Az olaszok által *Leonténak* nevezett missziót Stefano

¹⁴ International comparisons of defence expenditure and military personnel. *The Military Balance*, 120. (2020), 1. 529.

¹⁵ Országgyűlési Napló: *Németh Szilárd István a Honvédelmi Minisztérium parlamenti államtitkárának felszólalása*. 2018–2022. országgyűlési ciklus, 2020. 05. 05, 125/1. szám, 17259 hasáb.

¹⁶ Alessandro Marrone – Nones Michele: *Le forze italiane in missione all'estero: trend e rischi*. Istituto Affari Internazionali, 2020.

¹⁷ Vincenzo Camporini: *Goals and Shortcomings of Italy's Peace Operations*. Istituto Affari Internazionali, 2019.

¹⁸ Ministero della Difesa: *Operazioni Internazionali in corso (ONU)*. é. n.

¹⁹ Carabinieri: Az olasz csendőrség katonai hierarchia alapján épül fel, és az olasz haderő haderőneme. Nemzeten belül rendőri feladatokat, nemzeten kívül pedig katonai (rendészeti) feladatokat látnak el, és sajátos státusuk miatt gyakran alkalmazzák őket békétámogató műveletekben.

Del Col tábornok²⁰ vezeti. A 10 180 katonából jelenleg 1044 fő olasz, amely a második legnagyobb hozzájáruló kontingenst jelenti Libanonban az UNIFIL honlapja alapján.²¹ További két afrikai misszió közül az 1991 óta működő nyugat-szaharai (MINURSO) feladata a népszavazás biztosítása, amelyet Olaszország két fő katonával támogat. Ha ezt összehasonlítjuk az ENSZ többdimenziós integrált stabilizációs misszióval, megállapítható, hogy Maliban nemcsak a civil lakosság biztonságát, hanem az alapvető emberi jogokat is garantálniuk kell. A feladatok ellátására hét fő olasz katonát biztosítanak, akik az ország fővárosában, a bamakói katonai parancsnokságon látják el munkájukat.²²

Ha a NATO-műveletekhez történő hozzájárulását nézzük, Olaszország az euroatlanti térség biztonságának komoly hozzájárulója. Habár védelmi kiadásai nem közelítik meg a NATO 2%-os célkitűzését a GDP-hez viszonyítva, az Amerikai Egyesült Államok mögött a második legnagyobb létszámot tudhatja magáénak a NATO-műveletekben.²³ Az olasz gazdaság méretét ugyanakkor figyelembe kell vennünk, hiszen bár valóban nem teljesíti az elvárt 2%-os szintet, volumenében így is az ötödik legnagyobb ráfordító az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Németország, valamint Franciaország mögött, úgy, hogy a 2%-ot csak az első kettő éri el.²⁴ Emellett ki kell emelnünk, hogy Olaszország egyik külpolitikai prioritása a NATO-val és az Egyesült Államokkal ápolta kapcsolata, valamint az olasz katonák NATO-műveletekben való részvétele.²⁵

Olaszország 2015-ös Fehér Könyvében megjelenik a szándék, hogy a nemzetközi szervezetek keretei között vagy akár önállóan is végrehajtsa válságreagáló műveleteket.²⁶ Azt a földrajzi területet, amelyen belül Olaszország artikulálni kívánja nemzeti érdekeit, a Védelmi Minisztérium által jegyzett, de soha el nem fogadott stratégiai dokumentum (*Rapporto 2020 – Le scelte di politica estera*)²⁷ fekteti le, ezt a területet kitágult Mediterráneumnak nevezzük. Az előbbire kiváló példa az Egyesült Államok által vezetett, majd NATO-parancsnokság alá helyezett afganisztáni szerepvállalás, vagy a saját érdekeit jobban érintő Nyugat-Balkánon zajló műveletekben való részvétel, utóbbira pedig a Földközi-tengeren önállóan végrehajtott műveletek.²⁸ A Nyugat-Balkánon ki kell emelnünk Olaszország KFOR-ban játszott szerepét. Itt szintén a második legnagyobb létszámmal vannak jelen az Egyesült Államok mögött, és rendszerint olasz tábornok vezetésével zajlik a művelet, Olaszország számára kifejezetten fontos területen. A korábban említett több mint 7300 fős missziós létszámból közel 600-an itt teljesítenek szolgálatot. A legjelentősebb hozzájárulást a NATO műveleteihez az afganisztáni *Resolute Support* (Eltökélt Támogatás) műveletében tanúsítja, itt 800 olasz katonát találunk, illetve szövetségi és koalíciós erőkben Irakban, Kuvaitban és Törökországban további több mint 1200 olasz katona van jelen.²⁹

²⁰ UNIFIL: *Leadership*. é. n.

²¹ UNIFIL: *Troop-contributing countries*. é. n.

²² Váradí Gréta: Olaszország szerepvállalása nemzetközi missziókban és béketámogató műveletekben. In *A hadtudomány és a 21. század tanulmánykötet*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2020.

²³ Elisabetta Trenta: Italy's Defense Minister: Let's Redefine Burden-sharing. *Defense News*, 2018.

²⁴ NATO: *Defence Expenditure of NATO Countries (2013–2019)*. Press release, 2019.

²⁵ Stefania Forte – Alessandro Marrone: *L'Italia e le missioni internazionali*. Istituto Affari Internazionali, 2012. 32.

²⁶ Ministero della Difesa (2015) i. m.

²⁷ Gruppo di Riflessione Strategica: *Rapporto 2020 – Le scelte di politica estera*.

²⁸ Camporini (2019) i. m.

²⁹ *The Military Balance*, (2020) i. m. Chapter two.

Olaszország NATO-műveletekben való részvételével kapcsolatban kiemelendők a Koszovóban és Afganisztánban végrehajtott missziós tevékenységek. 1999-ben a koszovói rendezés kapcsán Olaszország elévülhetetlen érdemeket szerzett. Még ha a műveletek végrehajtásában aktívan kevéssé is vett részt, repülőterei, kikötői és azok infrastrukturális fejlettsége, valamint földrajzi elhelyezkedése révén nagyban hozzájárult azok sikeres végrehajtásához. Ez nem véletlen, hiszen Olaszország elemi érdeke a nyugat-balkáni stabilitás. Az egyik ok, ami miatt fontos volt Koszovó Olaszországnak, az egy esetlegesen kialakuló menekültválság elkerülése. A másik ok az, hogy egyszerűen nem engedhette meg magának az ország, hogy ily közel szárazföldi és tengeri határaihoz egy eszkalálódott konfliktussal találja magát szemben. Ezek mellett természetesen komoly gazdasági érdekek is szerepet játszottak, valamint a szövetségen belüli helyzetének megtartása, erősítése is kulcsfontosságú volt a döntések meghozatalakor.³⁰

A műveletben Olaszország a *Multinational Specialized Unit* szervezeti elemet biztosítja, ez egy teljes egészében olasz csendőrből álló, elsősorban rendvédelmi feladatok ellátására kijelölt szerv. Parancsnoka jelenleg Enio Simone ezredes.³¹

Afganisztán ennél magasabb intenzitású műveleti terület, itt 2011-ben több mint 130 ezer katona szolgált. A NATO történetének legnagyobb művelete nem klasszikus békefenntartó feladatokkal rendelkezett, hiszen itt több összecsapás is történt a felkelőkkel, és a halálos áldozatok száma is igen magasra ugrott, amely miatt az amerikai közvélemény is komoly nyomást gyakorolt az Egyesült Államok kormányára. Olaszország az ISAF-művelet 2002-es indulása óta részt vett benne, itt is kimondottan magas létszámmal, amely 2009-ben 4000 fő környékén tetőzött. Az ország regionális parancsnokságot üzemeltetett, valamint a NATO afganisztáni kiképzőmissziójában is nagy létszámmal képviseltette magát. A nemzeti érdekekre reflektálva az afganisztáni szerepvállalás a koszovói ellentéte: nem látunk egyértelmű, közvetlen kapcsolatot Olaszország nemzeti érdekei és a szerepvállalása között. Az okokat a közvetett tényezők között érdemes keresni, azaz az Egyesült Államokkal való jó szövetségesi viszony fenntartása és erősítése mellett, Olaszország elő kívánta mozdítani a nemzetközi rendszerben elfoglalt pozícióját, amiből természetesen deriválható a nemzeti érdek.

A műveleti szerepvállalás mellett kiemelendő, hogy a NATO több fontos szervezeti eleme is Olaszországban települ. Így például a kettő közül az egyik hadműveleti szintű parancsnokság Nápolyban, ugyanitt az újonnan megalakuló, a szövetség déli szomszédságának figyelemmel követéséért felelős NSD-S Hub. Ezek mellett egyéb fontos katonai képességeknek is otthont ad, például Avianóban, de említhetnénk akár a KFOR vezetését is. Ennek a műveletnek jelenleg Michele Risi tábornok a parancsnoka. Olaszország emellett részt vett és részt vesz a magyar katonák számára is jól ismert, a saját légvédelemmel nem rendelkező országok *air policing* műveleteiben, így a Baltikumban, Szlovéniában és Izlandon.

Többször láthattuk, hogy Olaszország igyekszik kerülni a fegyveres erő támadó jellegű alkalmazását műveletei során. Az afganisztáni műveletek, a líbiai intervenció során, de az ISIS elleni koalícióban is vonakodtak a fegyveres erő alkalmazásától.

³⁰ *The Military Balance*, (2020) i. m. Chapter four.

³¹ NATO: *MSU. Multinational Specialized Unit*. é. n.

Ez a hozzáállás leginkább történelmi és ideológiai okokra vezethető vissza.³² Eltérő okokból kifolyólag, de kevés kivételtől eltekintve ez Magyarországra is igaz. Magyarország a NATO-csatlakozás utáni években részt vett ugyan veszélyesebb válságreagáló műveletekben (például Irakban), sőt helyenként túl is vállalta magát hazánk. A katonai gondolkodás, a haderő struktúrája és főleg haditechnikai felszereltsége még nem tette késszé az újdonsült NATO-tagországot ezeknek a nagyobb intenzitású műveletekhez való hozzájárulásra. Mindezek mellett az országgyűlés pártjai körében sem volt realitás konszenzus elérése ilyen műveletek elindításáról.³³

Olaszország az Európai Unió vezető államai közé tartozik, ami az Unió válságreagáló műveleteit és misszióit illeti. Az EU Közös Biztonság- és Védelempolitikájában, mint az Unió átfogó megközelítésének egyik eszközében nem kizárólag a katonai és civil, feladatot végrehajtó állomány vesz részt, hanem 2014-től öt éven keresztül a területért felelős főképviselet az olasz Federica Mogherini volt.

Olaszország számára két fő ok miatt fontos az EU válságreagáló műveleteiben való részvétel. Egyrészt – habár biztonsága legfőbb letéteményesének továbbra is a NATO-t tekinti – déli szomszédsága tekintetében az EU keretei között hatékonyan tudja érvényesíteni érdekeit. Másodsorban a multilateralizmus, a nemzetközi jog vívmányai és a civil-katonai együttműködés mind olyan elemek, amelyeket az EU fontosnak tekint, és Olaszország stratégiai kultúrájának részét képezik, és sokkal inkább magáénak érezheti ezeket a műveleteket, missziókat.³⁴

Az ország szerepvállalásáról elmondható, hogy az Európai Unió műveletei közül a legnagyobb számban a somáliai válsággal járó kalózkodás megfékezése céljából indított EUNAVFOR Somalia (Atalanta) műveletben vesznek részt. Ugyanezen válságterületen, az EUTM Somalia berkein belül a somáli biztonsági erők kiképzésében játszanak fontos szerepet az olasz kiképzők. Ebben a két műveletben közel 550 olasz katona szolgál. Ez azt jelenti, hogy tíz EU-missziós olasz katonából több mint kilenc a somáliai műveletek valamelyikében szolgál.³⁵ Emellett Olaszország a Földközi-tengeren végrehajtott EUNAVFOR MED IRINI műveletben is részt vesz, amelynek célja az ENSZ Líbiára vonatkozó fegyverembargójának végrehajtása légi, műholdas és tengeri eszközök felhasználásával. Az idén márciusban induló IRINI-művelet megkezdésével az EUNAVFOR MED földközi-tengeri művelete, a Sophia véglegesen beszüntette tevékenységét.³⁶ Az EUNAVFOR MED IRINI műveletet Fabio Agostini ellentengernagy vezeti.³⁷

Szomáliában az EU a válság egyik okának tekinthető halászat ellenőrzését, illetve a megfelelő állami szervek támogatását is végzi, civil missziójában, az EUCAP Somáliában, de ezt is segíti három olasz katona. Az Unió Szomália mellett Maliban is végrehajt kiképző missziót, a kiképzés mellett pedig logisztikai támogatást is nyújt

³² Alessandro Marrone – Paola Tessari – Carolina De Simone: *Italian Interests and NATO: From Missions to Trenches?* Istituto Affari Internazionali, 2014.

³³ Szenes (2006) i. m.

³⁴ Alessandro Marrone: Italy and the CSDP. In Daniel Fiott (ed.): *The Common Security and Defence Policy: National Perspectives*. Gent, Academia Press, 2015. 47–49.

³⁵ Giulia Tercovich: *Peacekeeping Contributor Profile: Italy*. 2017.

³⁶ Molnár Anna: Az EUNAVFOR MED Sophia művelet. In Molnár Anna – Komlósi Orsolya (szerk.): *Az Európai Unió mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata: Párbeszéd és konfliktusok*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 95–121.

³⁷ *Operation EUNAVFOR MED IRINI*. é. n.

Malinak. Itt 12 olasz kiképző és törzstiszt teljesít szolgálatot. Emellett jelen van további négy olasz katona az országban, az EUCAP Sahel Mali misszióban, amelynek célja Mali állami intézményeinek, valamint a nem katonai fegyveres erőknek (nemzeti gárda, rendőrség, csendőrség) támogatása. Az Európai Unió a Közép-afrikai Köztársaságban is végrehajt egy kiképző missziót, amelyben három olasz katona teljesít szolgálatot a törzsben. Afrika utolsó vizsgált EU-missziójában, a nigéri EUCAP Sahel Nigerben két olasz katona segíti a biztonsági stratégia kidolgozásának folyamatát. Az iraki kormány felkérésére az EU művelete 2017-ben vette kezdetét, amelynek a biztonsági szektor reformja (*Security Sector Reform, SSR*) volt a célja, két olasz tanácsadóval soraiban. Bár a Nyugat-Balkánon elsősorban a NATO KFOR misszióján keresztül kívánja Olaszország az érdekeit képviselni, támogatja a Koszovói Rendőri Erőket is. Ezt a Kosovo EULEX műveletben teszi, ahol magas rendőri létszám mellett legfeljebb négy katona lát el feladatot. A KFOR mellett a térség másik nagyobb műveletében, a Bosznia-Hercegovinában végrehajtott EUFOR Althea műveletben öt törzstiszt, valamint NATO- (benne KFOR-) összekötő dolgozik.³⁸

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek saját missziós hálózata van. Ezek különféle mandátumok alapján működnek a Balkánon, a Kaukázusban, Közép-Ázsiában és a volt Szovjetunió néhány tagállamában.³⁹ Tevékenysége során az ENSZ Alapokmány VI. és VIII. fejezete alapján jár el, így nem meglepő, hogy már az 1999-es isztambuli csúcstól kiadott EBESZ-dokumentumban is megtalálható a békefenntartás témaköre.⁴⁰ Missziói során katonai eszközöket nem használnak, azaz a puha biztonság fogalma jellemző nemzetközi megjelenésükre.⁴¹

Az olasz Külügyminisztérium adatai alapján Olaszország a szervezet egyik fő hozzájárulója az Egyesült Királyság és Franciaország mellett.⁴² A rendes hozzájárulásokon kívül kiegészítő kifizetéseket fizetnek annak a jelenleg körülbelül 60 olasz tisztviselőnek, akik különböző helyszíneken, különböző beosztásokban és szinteken dolgoznak.⁴³ Az egyik ilyen helyszín Szerbia, ahol az olaszok segítséget nyújtanak a szerb hatóságoknak, és segítenek az emberi jogok védelmében is. A misszió vezetője Andrea Orizio olasz nagykövet. Továbbá tagja annak a minszki csoportnak, amelyet a Hegyi-Karabah körüli vita megoldására hoztak létre.

Az EBESZ-ben utoljára 2018-as soros elnökséget ellátó Olaszország hangsúlyozta, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani a Földközi-tenger térségében felmerülő migrációs problémákra, az ukrán válságra, valamint összpontosítani kell az elhúzódozó konfliktusokra is (Hegyi-Karabah, Abházia és Dél-Oszétia).⁴⁴

³⁸ Ministero della Difesa: *Operazioni militari*. é. n.

³⁹ Ministero degli Affari Esteri: *OSCE (Organizzazione per la Sicurezza e la Cooperazione in Europa)*. é. n.

⁴⁰ Váradi (2020) i. m.

⁴¹ Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.

⁴² Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale: *Italy and the OSCE*. é. n.

⁴³ Ministero degli Affari Esteri (2020) i. m.

⁴⁴ Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale: *Italy's 2018 OSCE Chairmanship*. é. n.

4. A Magyar Honvédség szerepvállalása ENSZ-, NATO-, EU- és EBESZ-missziókban és -műveletekben

„A válságkezelési és békefenntartási feladatokban való részvétel a magyar biztonságpolitika egyik kiemelt eleme.”⁴⁵ Magyarország békefenntartó szerepvállalása egészen a 19. század végéig vezethető vissza. Az első magyar modern fegyveres békefenntartói feladatok 1995-ben, Cipruson vették kezdetüket.⁴⁶ Azóta a magyar kontingenst kivonták 2018 augusztusával,⁴⁷ azonban magyar katonák a mai napig töltenek be egyéni beosztásokat. Több törzstiszt (körülbelül hat-hét fő) és három fő katonai rendész teljesít a szigeten szolgálatot. Cipruson kívül a Magyar Köztársaság kormányának H/986. számú országgyűlési határozati javaslat alapján megállapították, hogy 2006-tól kezdődően hat fő katonai térképészt küldenek a libanoni békefenntartó misszióba.⁴⁸ A magyar hozzájárulás pillanatnyilag négy fő az UNIFIL adatai szerint,⁴⁹ azonban az 1344/2019. (VI. 11.) Korm. határozat értelmében a 2019–2022 időszakban a magyar kormány növeli a magyar katonai szerepvállalást maximum 260 fős létszámkerettel összesen három misszióban (KFOR, RSM, UNIFIL).⁵⁰ Mindezekén túl a Magyar Honvédség hét katonát biztosít az ENSZ Nyugat-Szaharai Választásokat Ellenőrző Missziójába (MINURSO) 1999 óta folyamatosan. 2002 és 2005 között a missziót Száraz György vezérőrnagy vezette, akinek a neve azóta is ismert Nyugat-Szaharában.⁵¹

A magyar katonák váltásának felkészítését a Magyar Honvédség Béketámogató Kiképző Központja végzi, akik évente kiadnak egy kiképzési kalendáriumot a váltóállomány felkészítésének „elméleti” dátumaival.⁵²

A 2020-as *Military Balance* adatai alapján alig kevesebb mint 900 magyar katona szolgál külföldön. A fent említett, legfeljebb 260 fős létszámnövelés a Magyar Honvédség szerepét erősíti abban a két NATO-műveletben, ahol egyébként is a legjelentősebb a magyar hozzájárulás: a KFOR-erőkhöz való hozzájárulást és a Resolute Support Missiont erősítik ezzel a létszámmal. Ebben a két műveletben teljesít szolgálatot jelenleg is a teljes magyar szerepvállalást képviselő katonák több mint fele, 500 fő.⁵³ A KFOR vonatkozásában érdemes megemlíteni, hogy Hodoniczki Mátyás alezredes vezetésével egy zászlóaljszintű szervezeti elem áll a művelet parancsnokának rendelkezésére, a *Kosovo Tactical Reserve Battalion* (KTRBN). Ez teljes egészében magyar katonákkal van feltöltve. A KTRBN katonai és rendvédelmi feladatokra is bevethető, leginkább tömegkezelési (*Crowd and Riot Control*, CRC) és kiképzési feladatokat látnak el.⁵⁴

A két nagy NATO-műveleten kívül Magyarország támogatja az Egyesült Államok Inherent Resolve elnevezésű műveletét Irakban 170 fővel, a boszniai EUFOR-műveletben

⁴⁵ Az ENSZ szerepe a nemzetközi békefenntartásban. é. n.

⁴⁶ Szalai Petra: ENSZ, békefenntartás, magyar missziós szerepvállalás. *Hadtudomány*, 21. (2011), esz. 1–9.

⁴⁷ Faragó Fanny: *Hazatértek*. Honvédelem, 2018.

⁴⁸ Magyar Köztársaság kormányának H/986. számú országgyűlési határozati javaslata az ENSZ libanoni békefenntartó missziójában (UNIFIL) való magyar részvételről. 2006.

⁴⁹ UNIFIL: *Troop-contributing countries*. é. n.

⁵⁰ *Magyar Közlöny*, (2019), 97.

⁵¹ Besenyő János: Nyugat-Szahara és az ENSZ: A MINURSO létrehozásához vezető út. *Szakmai Szemle*, (2011), 3. 104–114.

⁵² *Magyar Honvédség Béketámogató Kiképző Központ Kiképzési Kalendárium 2020*.

⁵³ *The Military Balance*, (2020) i. m.

⁵⁴ *KFOR Tactical Reserve Battalion (KTRBN)*. é. n.

164-en vesznek részt, az ENSZ ciprusi tevékenységét már csak 11 fő támogatja, emellett pedig a magyar katonák a MINUSCA, az UNIFIL, az EUTM Mali és Somalia, és a MINURSO műveleteiben vesznek részt, illetve két EBESZ-misszióban, Ukrajnában és Moldovában.⁵⁵

A *Resolute Support Mission* (Eltökélt Támogatás) művelet elsőszámú profilja az afganisztáni fegyveres erők kiképzésének támogatása. Ebben szintén együtt dolgoznak magyar és olasz katonák, mindkét nemzet aktívan részt vesz a helyi biztonsági erők kiképzésében. A közös munka az északi és a délnyugati regionális parancsnokság alárendeltségében valósul meg, az olaszok részéről itt is nagyszámú csendőr bevonásával. Ezenfelül magyar szerepvállalást láttunk még az afgán légielő képzéséért felelős *Train Advise Assist Command – Air (TAAC-Air)* munkájában. Korábban tanácsadó és mentor beosztásokat láttak el itt magyarok egyesült államokbeli vezetésű alegységben. Ezek a feladatok mára véget értek.⁵⁶

Magyarország – noha az Európai Unió műveleteiben és misszióiban alacsonyabb létszámmal vesz részt – nemzeti érdekeinek képviselője itt is hangsúlyosan megjelenik. A koszovói művelet után a második legnagyobb létszámú magyar szerepvállalás szintén a stratégiai fontosságú Nyugat-Balkánon valósul meg. A magyar jelenlét már az EUFOR Althea előtt is biztosított volt az országban, hiszen a NATO által vezetett SFOR- (először IFOR-, majd 2004-ig SFOR-) műveletből is kivette részét az ország. Magyarország azonban a koszovói jelentős részvétel mellett Bosznia-Hercegovinában lövészszázaddal járult hozzá a művelethez. A szarajevói Butmir táborban többnemzeti zászlóalj alárendeltségébe tartozik ez a magyar század. A zászlóaljat további két század, egy osztrák és egy török század alkotja, jelenleg az osztrák Alfred Steingress alezredes a parancsnoka.⁵⁷ Magyar főtisztek itt több jelentős beosztást vállaltak, sőt 2020. május 15-én Szabó László dandártábornokot Baráth Ernő dandártábornok váltotta a törzsfőnöki székben.⁵⁸

Az említett magyar nagy mozgékonyaságú manőverszázad a klasszikus, hagyományos feladatai ellátása mellett együttműködik Bosznia-Hercegovina fegyveres erőinek kiképzésében és gyakorlatok végrehajtásában. Az Európai Unió és a NATO az Egyesített Balkán Hadszíntéren végrehajtott két művelete vonatkozásában együttműködik, és szükség esetén feladataikat meg tudják osztani egymás között. A felkészülést szolgálja a minden évben megrendezett Quick Response gyakorlat is.

Olaszország mellett Magyarország is elkötelezett az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet mellett. 2017-ben az EBESZ osztrák soros elnöksége kinevezte dr. Varga György nagykövet urat az EBESZ orosz–ukrán konfliktus rendezésére létrejövő határmegfigyelő misszió vezetőjének, aki a 13 ország szakértőiből álló kontingenst vezette. Varga Györgyön kívül további három szakértőt biztosított Magyarország a misszió működése érdekében.⁵⁹

⁵⁵ *The Military Balance*, (2020) i. m.

⁵⁶ RS Commands.

⁵⁷ Multinational Battalion (MNB).

⁵⁸ Carl Perry: *Ceremony at Camp Butmir for the Transfer of Authority of the EUFOR Chief of Staff*. EUFOR Operation Althea, 2020.

⁵⁹ Külgazdasági és Külügyminisztérium: *Magyar diplomata az EBESZ orosz–ukrán határmegfigyelő missziója élén*. 2017.

5. Összegzés

Olaszország és Magyarország missziós és műveleti szerepvállalását értékelve elmondhatjuk, hogy mindkét ország – saját képességeihez mérten – jelentős hozzájárulója az euroatlanti térség biztonságának. Mint láthattuk, a két ország egyaránt tagja azoknak a nemzetközi szervezeteknek, amelyek térségünk biztonságának legfőbb letéteményesei. A missziós szerepvállalás mértéke arányaiban és a missziók prioritizálása szempontjából is hasonló elveket követ Magyarország és Olaszország. Erejükhöz képest jelentős létszámú műveleteiket elsősorban a Nyugat-Balkánra és az Egyesült Államok által vezetett koalíció támogatására fordítják. A KFOR teljes létszámát tekintve Olaszország képviselteti magát a második, Magyarország pedig a harmadik legtöbb katonával (az Egyesült Államok az első), a két ország adja a teljes missziós létszám közel harmadát. Hazánk alulreprezentáltságát jelzi, hogy a parancsnoki beosztást jellemzően olasz tábornok tölti be, addig Magyarország a művelet elindulása óta (1999) csupán kétszer delegált parancsnokhelyettest, Csombók János és Korom Ferenc tábornokokat.

A Nyugat-Balkán hangsúlyos mind a két ország geostratégiájában. Ezernyi történelmi-földrajzi szál köti a két országot a térség kérdéseire, és természetesen gazdasági kapcsolataik miatt is komoly szereplői az itt zajló műveleteknek és misszióknak. Igaz ez akkor is, ha természetesen a két állam érdekérvényesítő képességei – akár a térségben, akár a regionális vagy világpolitikában – eltérőek, a különböző hatalmi pozíciójukból eredően. Az elsősorban az EU és a NATO által végrehajtott műveletek (Althea és Joint Enterprise), valamint másodsorban az ENSZ és az EBESZ missziói jelentős mértékben támaszkodnak a két ország hozzájárulására. Az elmúlt évek folyamatai alapján látható, hogy Olaszország nem csökkenti jelenlétét ezen a területen, Magyarország pedig Koszovó esetében növeli is jelenlétét.

Szintén közös a két országban, hogy a katonai biztonság területén a legfontosabb nemzetközi szervezetnek a NATO-t tekintik, hiszen műveleti szerepvállalásuk túlnyomó többsége ilyen keretek között valósul meg, ugyanakkor az egyéb nemzetközi szervezetekben is aktívan részt vesz mind a két ország. Bár Olaszország történelme és katonai képességei miatt nagyobb mértékben hozzájárul az Egyesült Államok koalíciós műveleteihez, ez a fajta hozzájárulás szintén jellemző Magyarországra is. Ugyan e dolgozatnak nem volt célja ezt bővebben bemutatni, de Olaszország képes arra is, hogy önállóan, korlátozottan végrehajtsa műveleteket.

Az Európai Unió műveleteiben ehhez képest különbség mutatkozik a két ország között. Magyarország esetében az Althea-művelet az egyetlen, ahol számottevő csapaterővel vesz részt. Ezzel szemben Olaszország sokkal inkább az Európai Unió haditengerészeti, illetve tengeren megvalósított műveleteiben aktív. A tengeri hatalmi státusz kézenfekvő különbözőségein túlmenően ennek oka, hogy az Olaszország számára létfontosságú terület, amelyet érdekeltségi területeként definiál, és amely területen zajló események befolyással vannak biztonságára, a Földközi-tenger területére, illetve egyéb tengeri területekre esik, vagy legalább is a fenyegetések, kockázatok szállítóközege.

Magyarország és Olaszország hadereje is átalakul. Hazánkban Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program zajlik, Olaszországban pedig a haderő létszámának csökkentése mellett modernizálják a haderőt, felkészítendő a 21. század biztonsági kihívásaira. Míg Magyarországon ez a műveleti ambíciószint emelését hozta magával,

addig Olaszország csökkenő hadereje mellett ambíciószintjét megtartja, tehát a műveletekben, missziókban részt vevő katonák aránya mindkét ország esetében nő. Ezen természetesen változtathat az Európában 2020 elején kibontakozó, új típusú koronavírus, azonban látható, a két állam képes és kész érdekeltégi területein, elsősorban nemzetközi szervezetek vagy koalíciók kötelékében szerepet vállalni.

Összegezve elmondható, hogy Olaszország esetében a mai napig érvényesül a *presenzialismo* politikája, hiszen igen hangsúlyos a szerepvállalása a saját biztonsága szempontjából fontos területeken és az Egyesült Államok, illetve a NATO által vezetett műveletekben, és ezt folytatni is kívánják a haderő létszámának csökkentése ellenére. Több esetben az olasz szerepvállalás az első három legnagyobb hozzájáruló közé emeli Olaszországot, ami a személyi állomány létszámát illeti. Kijelenthető, hogy erejéhez képest Magyarország is igen jelentős hozzájárulója éppen azon területek biztonságának, ahol Olaszország is érdekelt (a tengeri műveleteket leszámítva), így hazánkra is alkalmazható volna a *presenzialismo* kifejezés. Ahogyan a védelmi kiadásokra fordított összegek a GDP arányában is igen hasonlóak a két állam esetében (természetesen arányaiban, volumenében nagyságrendi különbség van), úgy a missziókban, műveletekben részt vevő katonai erő is erősen hasonlít a két állam esetében. Noha Olaszország esetében szembetűnőbb ez a szerepvállalás, hiszen ez sokkal több katonát jelent, arányaiban itt is szinte egyenlő mértékben vesz részt a két állam a nemzetközi szervezetek műveleteiben, misszióiban.

Felhasznált irodalom

- Besenyő János: Nyugat-Szahara és az ENSZ: A MINURSO létrehozásához vezető út. *Szakmai Szemle*, (2011), 3. 104–114.
- Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szenes Zoltán: Fókusz és együttműködés. *Honvédségi Szemle*, 144. (2016), 3. 3–19. Online: <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/issue/view/49/50>
- Camporini, Vincenzo: *Goals and Shortcomings of Italy's Peace Operation*. Istituto Affari Internazionali, 2019. Online: www.iai.it/en/pubblicazioni/goals-and-shortcomings-italys-peace-operations
- Chapter Four: Europe. *The Military Balance*, 120. (2020), 1. 64–165. Online: <https://doi.org/10.1080/04597222.2020.1707964>
- Chapter Two: Comparative defence statistics. *The Military Balance*, 120. (2020), 1. 21–27. Online: <https://doi.org/10.1080/04597222.2020.1707962>
- Az ENSZ szerepe a nemzetközi békefenntartásban. é. n. Online: <https://ensz.kormany.hu/az-ensz-szerepe-a-nemzetkozi-bekefenntartasban>
- Faragó Fanny: *Hazatértek*. Honvédelem, 2018. Online: <https://honvedelem.hu/galeriak/hazatertek/>
- Forté, Stefania – Alessandro Marrone: *L'Italia e le missioni internazionali*. Istituto Affari Internazionali, 2012. Online: www.iai.it/sites/default/files/iai1205.pdf
- Garai Nikolett – Koncz-Kiss Júlia – Szalai Máté: *A kisállamok lehetőségei és kihívásai a 21. században*. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2017.

- Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.
- Gruppo di Riflessione Strategica: *Rapporto 2020 – Le scelte di politica estera*. Online: www.astrid-online.it/static/upload/protected/Rapp/Rapporto2020-SCELTE-POLITICA-ESTERA.pdf
- International comparisons of defence expenditure and military personnel. *The Military Balance*, 120. (2020), 1. 529–534. Online: <https://doi.org/10.1080/04597222.2020.1707977>
- KFOR Tactical Reserve Battalion (KTRBN). é. n. Online: <https://jfcnaples.nato.int/kfor/about-us/units/ktm>
- Külgazdasági és Külügyminisztérium: *Magyar diplomata az EBESZ orosz–ukrán határmegfigyelő missziója élén*. 2017. Online: <https://2015-2019.kormany.hu/hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium/biztonsagpolitikai-es-nemzetkozi-egyuttmukodesert-felelos-allamtitkar/hirek/magyar-diplomata-az-ebesz-orosz-ukran-hatarmegfigyelo-misszioja-elen>
- Magyar Honvédség Békétámogató Kiképző Központ Kiképzési Kalendárium 2020. Online: https://pstc.hu/rovatok/felkeszitesek/kalendarium/kikepzesi-kalendarium-2020/kikepzesi_kalendarium_2020.pdf
- Magyar Közlöny, (2019), 97. Online: <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/07512ba3d381d08eb2ec0f75eb7d07e2b7e0c98f/megtekintes>
- Magyar Köztársaság kormányának H/986. számú országgyűlési határozati javaslata az ENSZ libanoni békefenntartó missziójában (UNIFIL) való magyar részvételtől. 2006. Online: www.parlament.hu/irom38/00986/00986.pdf
- Marrone, Alessandro: Italy and the CSDP. In Daniel Fiott (ed.): *The Common Security and Defence Policy: National Perspectives*. Gent, Academia Press, 2015. 47–49.
- Marrone, Alessandro – Michele Nones: *Le forze italiane in missione all'estero: trend e rischi*. 2020. Online: www.iai.it/it/pubblicazioni/le-forze-italiane-missione-al-lestero-trend-e-rischi
- Marrone, Alessandro – Paola Tessari – Carolina De Simone: *Italian Interests and NATO: From Missions to Trenches?* Istituto Affari Internazionali, 2014. Online: www.iai.it/sites/default/files/iai1412e.pdf
- Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale: *Italy and the OSCE*. é. n. Online: www.esteri.it/mae/en/politica_estera/osce/l-italia-e-l-osce.html
- Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale: *Italy's 2018 OSCE Chairmanship*. Online: www.esteri.it/mae/en/politica_estera/osce/la-presidenza-italiana-dell-osce.html
- Ministero degli Affari Esteri: *OSCE (Organizzazione per la Sicurezza e la Cooperazione in Europa)*. é. n. Online: www.esteri.it/mae/en/politica_estera/osce
- Ministero della Difesa: *Libro Bianco per la Sicurezza Internazionale e la Difesa*. 2015. Online: www.difesa.it/Primo_Piano/Documents/2015/04_Aprile/LB_2015.pdf
- Ministero della Difesa: *Operazioni militari*. é. n. Online: www.difesa.it/OperazioniMilitari
- Ministero della Difesa: *Operazioni Internazionali in corso (ONU)*. é. n. Online: www.difesa.it/OperazioniMilitari/op_intern_corso/Pagine/Operazioni_int.aspx

- Molnár Anna: Az EUNAVFOR MED Sophia művelet. In Molnár Anna – Komlósi Orsolya (szerk.): *Az Európai Unió mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata: Párbeszéd és konfliktusok*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 95–121.
- Molnár Anna: Olaszország biztonsági kihívásai és stratégiai irányai. *Felderítő Szemle*, 17. (2018), 3. 91–112.
- Multinational Battalion (MNBN). Online: www.euforbih.org/index.php/eufor-elements/multinational-battalion
- NATO: *Defence Expenditure of NATO Countries (2013–2019)*. Press release, 2019. Online: www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_11/20191129_pr-2019-123-en.pdf
- NATO: *MSU. Multinational Specialized Unit*. é. n. Online: <https://jfcnaples.nato.int/kfor/about-us/units/msu>
- Országgyűlési Napló: *Németh Szilárd István a Honvédelmi Minisztérium parlamenti államtitkárának felszólalása*. 2018–2022. országgyűlési ciklus, 2020. 05. 05, 125/1. szám, 17259 hasáb. Online: www.parlament.hu/documents/10181/1569934/ny200505-ossze.pdf/e5a16e89-ef14-2e2f-b85f-2e28f642482f?version=1.0&t=1589176607590&download=true
- Perry, Carl: *Ceremony at Camp Butmir for the Transfer of Authority of the EUFOR Chief of Staff*. EUFOR Operation Althea, 2020. Online: www.euforbih.org/index.php/press-corner/press-statements/2728-ceremony-at-camp-butmir-for-the-transfer-of-authority-of-the-eufor-cos
- Simai Mihály: A szuverenitás a XXI. század formálódó multilaterális rendszerében. *Magyar Tudomány*, 174. (2013), 4. 459–467.
- Szalai Petra: ENSZ, békefenntartás, magyar missziós szerepvállalás. *Hadtudomány*, 21. (2011), esz. 1–9.
- Szenes Zoltán: A békefenntartás hatása a magyar haderőre. *Hadtudomány*, 16. (2006), 3. Online: http://mhtt.eu/hadtudomany/2006/3/2006_3_1.html
- Tercovich, Giulia: *Peacekeeping Contributor Profile: Italy*. 2017. Online: www.ipinst.org/wp-content/uploads/2020/05/Italy-Tercovich-12April2017_FINAL.pdf
- Trenta, Elisabetta: Italy's Defense Minister: Let's Redefine Burden-sharing. *Defense News*, 2018. Online: www.defensenews.com/outlook/2018/12/10/italysdefense-minister-lets-redefine-burden-sharing
- Váradi Gréta: Olaszország szerepvállalása nemzetközi missziókban és béketámogató műveletekben. In *A hadtudomány és a 21. század tanulmánykötet*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2020. 329–353.

Internetes források

- Operation EUNAVFOR MED IRINI*. é. n. Online: www.operationirini.eu/
- RS Commands. Online: <https://rs.nato.int/rsm/about-us/resolute-support-commands>
- Treccani: *presenzialismo* szócikk. é. n. Online: www.treccani.it/vocabolario/presenzialismo
- UNIFIL: *Leadership*. é. n. Online: <https://unifil.unmissions.org/mission-leadership>
- UNIFIL: *Troop-contributing countries*. é. n. Online: <https://unifil.unmissions.org/unifil-troop-contributing-countries>

Füleki Réka¹

A kulturális emlékezet megjelenése a katonai protokollban

The Emergence of Cultural Memory in Military Protocol

Absztrakt

A kulturális emlékezet szimbólumok, jelek és jelképek azon megjelenése, amely egy nemzet emlékezetét és identitását generációkra meghatározza. A magyar történelemben számos olyan eseményt találhatunk, amelyek nemzedékekre meghatározták a magyarságtudat szimbólumait, jelképeit. A katonák által közvetített szimbólumokon a 20. század során nem csak jelentős, de meglehetősen gyors ütemű, dinamikus változások figyelhetők meg. Az adott korszak politikai berendezkedésének, ideológiai rendszerének a nemzet emlékezetére gyakorolt hatása az állami és a nemzeti ünnepek alkalmával közvetített kulturális értékek szimbolikájára is kiterjedt.

Kulcsszavak: szimbólum, jelkép, kulturális emlékezet, katonai protokoll, nemzeti ünnep, nemzeti identitás

Abstract

Cultural memory is the appearance of symbols, signs, and emblems that define the memory and identity of a nation for generations. In Hungarian history we can find many events that have defined the symbols of the Hungarian consciousness for generations. Not only significant but rather fast-paced, dynamic changes can be observed on the symbols conveyed by soldiers during the 20th century. The influence of the ideological system of the political system of the given period on the memory of the nation extends to the symbolism of the cultural values conveyed on the occasion of state and national celebrations.

Keywords: symbol, emblem, cultural memory, military protocol, national day, national identity

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, PhD student, email: reka.fuleki.91@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7124-3198>

1. A szimbólumok szerepe a társadalomban

Az emberi létezés és kultúra egyik fundamentális kifejezőeszközeként tekinthetünk a szimbólumok, jelek és jelképek rendszerére, amelyek akár generációkon át összekötnek egy nemzetet, mivel a metakommunikáció szintjén szemlélve, funkciójuk ellátása során hatással vannak a kulturális és a történelmi emlékezet továbbörökítésére, valamint különböző korszakokban való értelmezésére. Minden nemzet életében a történelmi múlt olyan értékeket őriz, amelyek nemzedékekre meghatározzák a kulturális és nemzeti identitás alapjául szolgáló társadalmi emlékezetet. Ennek egyik eszközéül tekinthetünk a történelem során kialakult szimbólumokra, jelképekre, azok együttes rendszerére, amelyek a nonverbális kommunikáció tárházának mögöttes tartalommal rendelkező jelentéshordozó elemei.

A belgiumi születésű francia szociológus, etnológus és antropológus, Claude Lévi-Strauss az alábbi értelmezést nevezi meg a kultúra és a szimbólumok közti kapcsolat viszonyára vonatkozóan: „Minden kultúra felfogható szimbolikus rendszerek együttesének, amelyek közül a legfontosabbak a nyelv, a házassági szabályok, az ökonomiai viszonyok, a művészet, a tudomány, a vallás. Mindezek a rendszerek a fizikai valóság és a társadalmi valóság bizonyos szempontjainak kifejezésére törekednek, de még inkább a valóság e két típusa között fennálló viszonyoknak, nemkülönben a szimbolikus rendszerek egymás közti viszonyainak a kifejezésére.”² A Lévi-Strauss által megfogalmazott megállapítást alapul véve kijelenthetjük, hogy a szimbólumok a társadalom életében fontos helyet töltenek be, a kommunikáció során jelentéshordozó képességük meghatározó szerepű. Hiszen például egy katonai tiszteletadással megrendezendő eseményen minden felvonuló elem – egyenruha, térhasználat, zászlók stb. – saját, nonverbális nyelven kommunikál a rendezvény résztvevőivel.

Geert Hofstede, holland szociálpszichológus, a nemzeti és szervezeti kultúrák interakcióinak szakértője a kultúra és az azt meghatározó szimbólumok relációját tekintve megfogalmazta, hogy egy kultúraréteg vizsgálata során a szimbólumokat a rétegek külső burkaként értelmezhetjük. Ezek a szimbólumok meghatároznak speciális jelentéstartalommal rendelkező szavakat, tárgyakat (például zászlók, építészet), gesztusokat (például az igen bólintása), státuszszimbólumokat, amelyek a társadalom formálódása során gyorsan változhatnak.³ Hofstede kultúra és szimbólumok kapcsolata közti vonatkozás megállapítására támaszkodva kimondhatjuk, hogy Magyarország történelme a 20. század során nemcsak jelentős, de meglehetősen gyors ütemű, dinamikus változásokon esett át, amely kihatott a nemzet identitására, az alkalmazott szimbólumok rendszerére, valamint a tanulmány fókuszába helyezett katonai haderőre, annak protokolláris feladataira.

A tanulmány fő célja, hogy rávilágítson azokra az eseményekre, elemekre, amelyek alapvető változásokat hoztak a katonai tiszteletadással végrehajtott rendezvények jellegén. A felvillantott kérdéseket, vizsgálati pontokat a későbbiekben önálló tanulmány formájában fogom részletesen kidolgozni. Az elkövetkezőkben röviden ismertetem azokat a nagy erejű változtatással bíró korszakokat, amelyek meghatározzák jelenkori

² Claude Lévi-Strauss: *Strukturális antropológia*. Budapest, Osiris. 2001. I. k. 231.

³ Geert Hofstede: *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Thousand Oaks, CA – London – New Delhi, Sage Publications, 2001. 9–10.

nemzeti identitásunkat, kulturális emlékezetünket. Külön kitérek a honvédség helyzetére, jelképeinek változásaira, amelyek részben a ruházaton, részben pedig protokolláris eseményeken való szolgálatteljesítés közben jelennek meg.

2. Kulturális emlékezetünk a 20. században

A 20. század eseményei, történelmi fordulatai – I. világháború, II. világháború, rendszerváltás – meghatározó szerepet játszottak jelenünk kollektív kulturális és történelmi emlékezetének alakulásában. A 20. századi magyar történelem bővelkedik olyan döntő fontosságú történelmi eseményekben, amelyek nemzedékekre meghatározták a magyarságtudat szimbólumait, jelképeit. Nemzeti identitásunk és emlékezetünk formálódásának vizsgálata során, véleményem szerint, a vizsgált történelmi időszakot (legalább) öt korszakra tagolhatjuk; dualizmus kora, Horthy-korszak, Rákosi-korszak, Kádár-korszak és rendszerváltás.

Egy nemzet kulturális és történelmi emlékezete leginkább az állami és nemzeti ünnepeiben figyelhető meg. A megnevezett korszakok gyors ütemű ideológiai változásának demonstrálása során több ízben kitérek államalapító Szent István királyunk ünnepére, augusztus 20-ra, amely legrégebbi magyar ünnepként maga is önálló szimbólummá vált. Az ünnep értelmezése során szigorúan szimbólumrendszerére, eszmei hátterére, valamint a katonai szerepvállalás sajátosságaira szorítok. Az eredetileg egyházi, szekularizált ünnep a 20. század során az uralkodó politikai hatalom által közvetített értékeknek megfelelően változásokon, tartalmi megújításon ment keresztül.

Az I. világháború veszteségeit követően Vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó a trianoni békeszerződés okozta nemzeti traumára építve alapozta meg revizionista ideológiáját, amely szorosán összekötötte a sokféle fájdalmat elszenvedett magyarságot. A trianoni békeszerződést követően az addig elsősorban egyházi ünnep nemzeti tartalommal egészült ki. A területében és népességében is jelentősen megfogyatkozott magyarság számára közös nemzeti cél, a Szent István-i Magyarország visszaállítására való emlékezés jelképpé vált.⁴ Az ünnep megtartása kibővült tiszta ünnepélyes őrségváltással, a néphagyományok ápolásával. Szimbolikáját tekintve ez a Horthy-korszak revizionista politikája végett még a dualista, Osztrák–Magyar Monarchia jelképeiből merítkezik, amely többek között a katonai egyenruha részleteiben is megmutatkozik.

A korszakot meghatározó látásmód nem különítette el a hagyományossá vált díszruha és tábori ruha kettősségét, hanem az újonnan létrejött tömeghadsereg elvárásaihoz mérten úgynevezett „általános rendeltetésű” egyenruhákat vezettek be, amely a mindennapokra vetítve azt jelentette, hogy a gyakorlóruhát próbálták meg úgy átalakítani, hogy az díszelgő és kimenő alkalmakkor is hordható legyen.⁵

A ruházatot tekintve az első szembeszökő változásként a színét emelhetjük ki. Tábori szürkéről tábori barnára változtatták, és magyar vagy magyarosnak vélt öltözetet készítettek. A ruházat különböző elemein a Szent Korona mint jelkép és a kor

⁴ Múlt-kor: *Szent Istvántól az új kenyérig*. 2012.

⁵ Ságvári György: *Magyar uniformisok a honfoglalástól napjainkig*. Budapest, Kossuth, 2010. 172.

szellemének, követendő eszméjének reprezentatív eszköze több ízben is megjelent, ezzel is erősítve a Szent István szimbolikát, amely a revizionista politika ideológiai eszközüvé vált. Az egyenruha leegyszerűsödött, a praktikum játszott szerepet, egyszerre kellett több funkciót – harctéri, kimenő és parádé – ellátnia. A tisztikar számára új díszruházatot rendszeresítettek, amely nem aratott sikert, így 1926-tól újra használatba került az 1918-as atilla. 1931-ben újabb változásokat rendeltek el, mivel az atillák költségesnek bizonyultak, a tisztek társasági zubbonyt kaptak, amelyek az atillák színével voltak megegyezők, valamint azok egyszerűsített díszítőelemeivel voltak ellátva.⁶

Az 1920-as újjászervezés következtében nem csupán az öltözet, de a hadsereg életében elhanyagolhatatlannak számító jelképrendszerben is változások figyelhetők meg. Alkalmazásba került a Magyar Királyság aranyozott kiscímere, amelyet főként a tiszti díszsisakokon helyeztek el, illetve ugyanezt a kiscímert helyezték el a lovasság vállszíjas tölténytáskáján is. A Szent Korona hímezett változatának használatát is bevezették – államcimer nélkül ábrázolták, nemzeti színű szalaggal –, főként a szurony- és kardbojtokat ékesítette. A magyar középcímert pedig mint katonai jelképet, 1938-tól vették használatba és főként a csapatzászlókon jelent meg.⁷ Megállapíthatjuk, hogy a Horthy-korszak nem csupán az állami ünnepek tekintetében követte a Szent István korából eredő vagy az államalapító királyunk nyomán létrejött vallási és állami ünnepeket, de a hazához való kötődést a katonaság egyenruháján is tükrözni kívánta, amely eszmét a finom részletekben jelenítette meg, egyben felidézve a nagy Magyarország gondolatát is, amely a kormányzó revíziós politikájának alapját képezte.

A Szent Korona és egyéb koronázási jelvények őrzésével megbízott Koronaőrség egyenruháján az évek előrehaladtával nem figyelhető meg jelentős mértékű változás. Egy, a Magyar Királyi Honvédség részére 1876-ban kiadott öltözeti és fölszerelési szabályzat pontos leírással szolgál a koronaőrök megjelenését illetően a legénységre vonatkozóan, akik „[d]íszben a koronaőr-legénység sastollas sisakkal, nyáron vörös atillában, télen mentében, vörös magyar dísz-nadrágban, barna csizmában (sarkantyú nélkül), rojtos nyakravalóval, bőrkesztyűvel, víbárdal, díszkarddal és fehér derékövvel vonul ki”.⁸ Továbbá a tisztekre vonatkozó alaki elvárásokat illetően is részletes leírást kapunk: „Díszben (parade) a koronaőrség tisztjei sastollas sisakkal, nyáron vörös atillában, télen mentében, vörös magyar nadrágban, barna csizmában (sarkantyú nélkül), rojtos nyakravalóval, a gyalogtiszti kardbojttal fölszerelt és a gyalog-tiszti kardkötőn függő díszkarddal és szolgálati derékövvel vonulnak ki és összes érdemjeleiket viselik.”⁹

A II. világháborúból Magyarország a vesztes oldalon került ki, amely gyökeres változást hozott az ország életébe. A Rákosi-korszak kezdetével és a Szovjetunióval való politikai kapcsolatfelvétel eredményeképpen nemzeti ünnepeink átalakultak, jellegük megváltozott. Az államalapítás ünnepe, augusztus 20-a, amely ez idáig kiemelt fontosságú egyházi és állami ünnep volt, háttérbe szorult, 1945–1949 között nem számított állami ünnepnek, valamint 1948-tól az *új kenyér ünnepeként* jegyezték. 1946-ban

⁶ Bacsoni Tamás: A honvédség egyenruházata és felszerelése. In Holló József Ferenc (szerk.): *Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség*. Budapest, Zrínyi, 2008. 365–366.

⁷ Udovecz György: A magyar államcimer megjelenése a honvédség ruházatán, felszerelésén és technikáján. In Holló József Ferenc (szerk.): *Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség*. Budapest, Zrínyi, 2008. 357–358.

⁸ *Öltözeti és Fölszerelési Szabályzat a Magyar Kir. Honvédség részére*. Budapest, Légrádi Testvérek, 1876. 9.

⁹ *Öltözeti és Fölszerelési Szabályzat a Magyar Kir. Honvédség részére*. (1876) i. m. 10.

elfogadták az új alkotmányt, ezzel kötötték az ünnephez, amelyet a Népköztársaság napjaként jegyeztek be. Ezt követően 1950-től az államalapítás ünnepét törvény szerint ismét állami ünnepé nyilvánították, ám annyi módosítást tettek, hogy nem a sokéves tradíció szerint tartották nyilván. 1989-ig a Népköztársaság Alkotmányának napjaként, az új kenyér ünnepével kiegészülve rendezték meg. Ezekkel a kiegészítésekkel Szent István királyunkról alkotott emlékezetet, történelmi tettei ideológiai jelentőségét igyekeztek elhalványítani.¹⁰ Ugyanakkor az 1980-as évekbeli ünnepségeken már méltatták (Szent) István király államalapító tevékenységét.

A *Jogtörténeti Szemle* 2007-es különszámában Horváth Attila fejtette ki, hogy a szovjet típusú államberendezkedés hogyan és milyen mértékben alakította át nem csupán állami ünnepeinket, de a kor ideológiai szemléletét is. A szovjet típusú mintára működő országok törekedtek arra, hogy jelentőséggel ruházzák fel az általuk meghonosított különféle jeleket és szimbólumokat. Akárcsak a Horthy nevével fémjelzett rendszerben, ezekben az országokban is nyomatékot adtak az ideológiájuknak megfelelő propagandakeltésre és a minél látványosabb, minél impozánsabb külsőségekre. A Rákosi-korszak nem egy újdonsággal szolgált, hiszen egy új időszak köszöntött be, amely magával hozta az egyházi ünnepek fokozatos visszaépítését, valamint a régmúlt ünnepeinek megszüntetését, amely eszmei átalakulás következtében, a szocializmust szimbolizálni hivatott jelképek jegyében új ünnepnapok meghonosítására került sor. A politikában bekövetkező változások nem elhanyagolható újdonsága a munkanapok számának növekedése volt,¹¹ amely a lecsökkentett ünnepnapok és átstrukturált nemzeti ünnepeknek volt köszönhető.¹²

Az 1956-os forradalom eseményeivel – amelynek kirobbanását a Rákosi-korszak kemény diktatúrájának tulajdonítják –, s annak bukásával egy időben a Rákosi Mátyás által vezetett kormány is elbukott, változásra volt szükség. Hruscsov Kádár Jánost jelölte ki az ország élére. 1957-ben a pártállami irányítás visszatért, a forradalom okozta meggyengült hatalom ismételten való megszilárdítása érdekében diktatórikus eszközöket alkalmaztak.

A történészek, akik Kádár János 33 évének kutatásával foglalkoznak, úgy vélik, hogy a kort nem lehet egységként szemlélni és azonos következtetéseket levonni. Hatalomgyakorlási stílusát tekintve megállapíthatjuk, hogy Kádár János a Rákosi-korszak politikai és intézményrendszerét alkalmazta, viszont úgynevezett puha diktatúrába ágyazta, így az emberek jobban elfogadták azt. A hatalom újbóli megszilárdítása után, az 1960-as évek második felétől a diktatúra fokozatosan enyhült, az 1980-as évekre a rendszeren belüli „liberalizálódás” ment végbe. A Kádár-korszakban megfigyelhető kispolgárosodás nem a nyugati mintára megy végbe, hanem a 20. századi polgárokat vette alapul.¹³ A korszak negatívumait – ügynökök, szellemi elnyomás, ideológia – háttérbe szorították a pozitív változások, hiszen ebben az időben lassan ugyan, de lehetett gyarapodni, a munkanélküliek száma alacsony volt, mivel volt munka.

¹⁰ Gyáni Gábor: *Relatív történelem*. Budapest, Typotex, 2007. 95–97.

¹¹ Az egyházi részvétellel megtartott ünnepek visszaszorításának szándéka mellett, a munkanapok számának növekedését a lerombolt ország háború utáni újjáépítésének feladatával történő indoklások is okolhatták.

¹² Horváth Attila: A hatalom ünnepe – az ünnep hatalma. Ünnepek Magyarországon a szovjet típusú diktatúra korában. *Jogtörténeti Szemle*, (2007), ksz. 42–43.

¹³ Szegő Iván Miklós: Rendszert vagy korszakot alkotott Kádár János? *Origo*, 2012.

A korszakot a katonaság szempontjából vizsgálva az 1956-os események következménye határozta meg. Az 1956-os forradalom és szabadságharc után következett a megtorlási időszak, amely alól a katonaság sem képezett kivételt, így megkezdődött a tisztogatás a lefegyverzett hadsereg állományában. A megbízható haderő érdekében az új hatalomhoz lojális állomány maradhatott meg. Az ennek következtében lecsökkent létszámú hadsereget újrászervezték, amely teljes mértékben alárendeltjévé vált a pártvezetés irányításának.¹⁴ Ugyanaz a folyamat és stratégia figyelhető meg, amelyet már a Rákosi-rendszerben is megismerhettünk, vagyis az új korszak új és megbízható haderőt igényelt.

A Kádár-korszak ünnepei elemeit, szerkezeti felépítésüket tekintve nem sokban tértek el a Rákosi Mátyás által megszilárdított ünnepek forgatókönyvétől. A periodikusan ismétlődő és szertartásrendhez kötött állami rendezvények sorában az államalapítás ünnepét változatlanul az egyház bevonása nélkül és a Szent Istvánhoz kötődő eszmék elhomályosításával, tényleges jelentéstartalmát elnyomva, az alkotmány napjaként rendezték meg.

A későbbi Kádár-korszakban augusztus 20-a az alkotmány ünnepe és az új kenyér szentelése mellett további tartalommal bővült, ehhez a naphoz kötődik megannyi épületátadás, a tisztavatások, valamint a légi parádék. Az új ünnepi elemekkel igyekezett a hatalmon levő kormány bizonyítani a nép felé a rendszer pozitív hozadékait.

Fiatal tisztek nyilvános avatási ünnepségéről először az 1969. augusztus 21-én megjelent *Népszabadság* ad tudósítást. A Horthy-korszaktól eltérően a tisztavatás nem az addig megszokott helyszínen zajlott, hanem a Kossuth térre, a parlament épülete elé helyeződött át, amely döntésnek mögöttes tartalma a Magyar Néphadsereg a hazáért tett áldozatkész szerepvállalásának tudatosítása volt az emberekben. A nyilvános avatási ünnep és az ország lobogójának ünnepélyes felvonása, valamint az ezt követő légi parádé és a későbbiekben az esti tűzijáték – amelyeket az ország lakosságának figyelme követett – vélhetően a hadsereg jelentőségének és a katonai hivatásnak az elismerését is szolgálta.

A Kádár-kormány 1957-es hatalomra jutásával nem csupán a Magyar Néphadsereg összetételében, de ruházatában is változások következtek be. A tiszthelyettesek, tisztek és tábornokok egyenruháján már 1957 tavaszán változásokat lehetett megfigyelni, a későbbiekben rendszeresítették a galléron a fegyvernemi szín megjelenítését. 1959-ben a sorállomány ruházatának nagymértékű változtatása kezdődött el, bár ezek az újítások nagyrészt a kimenőruházatot érintették. 1965-ben a zubbonyokon feltűntették a rendfokozati jelzést; a sorállományban szolgáló katonáknak a zubbony gallérra került rendfokozatuk, míg a hivatásosoké a vállszalagra húzott váll-lapon volt látható.¹⁵

Az új kormány megalakulása az államcímerre is kihatott. A korábbi Kossuth-címert felváltotta a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió egységét reprezentálni hivatott vörös és piros-fehér-zöld szalaggal átfont búzakoszorúban elhelyezett vágásos címerpajzs, amelynek tetejére vörös csillagot helyeztek. Ez az új címer volt látható a Magyar

¹⁴ Kiss Balázs: A Magyar Néphadsereg 1957 – 1990. In Holló József Ferenc (szerk.): *Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség*. Budapest, Zrínyi, 2008. 157–158.

¹⁵ Ságvári (2010) i. m. 212–214.

Néphadsereg valamennyi ruházatán, valamint 1965-től a díszöveken és tábornoki sapkákon is elhelyezték azokat.

Magyarország történelmében az I. világháború lezárását követően, egészen a rendszerváltásig terjedő időszakig két politikai államberendezkedést és három korszakot határolhatunk körül. A két világháború közötti Horthy-korszak, majd a II. világháború utáni szovjet állami mintára berendezkedett Rákosi- és Kádár-korszak állnak egymással szemben. A Horthy-korszak hagyománytisztelő, nemzeti öntudatra felszólító revíziós politikája kiemelt szerepkört biztosított a katonaságnak.

A trianoni békeszerződés súlyos következményei arra sarkallták a kormányzót, hogy összefogja a magyar népet, ezért Szent István és az államalapítás emléknapját nevezte meg az ország állami ünnepeként. A Magyar Királyi Honvédség protokolláris szolgálatot teljesített az állami és nemzeti ünnepeken. Ruházatuk a dicső múltat idézte. Horthy Miklós politikája a múltidézésre épült, és a revíziót mindenáron megvalósítani akarva vezette az országot. A II. világháború tragikus eseményei és a szovjet Vörös Hadsereg bevonulását követően viszont megváltozott a politika és a katonaság egymáshoz való viszonya.

A Rákosi- és a Kádár-korszakban az államalapítás nem számított nemzeti ünnepnek, így ismételten egyházi lebonyolítással ünnepelték meg, bár sokkal szerényebb ünnepség keretében, mint azt korábban tették. Hazánkban részint a lecsökkent ünnepnapok számának következtében is a katonaság állami ünnepségeken történő protokolláris szerepe is átértékelődött. A honvédekről lekerült a régmúltat idéző atilla, helyette szovjet típusú egyenruhát kaptak, amely a kommunista rendszerhez való tartozás, a Szovjetunióval való baráti kapcsolat tudatosítását szolgálta. Az államalapítás ünnepét felváltotta április 4-e, a felszabadulás napja, és a díszmenetben menetelő katonák az átpolitizált ünnep alkalmával már nem a múltat idézték, hanem az új rendszer iránti lojalitást voltak hivatottak közvetíteni a nép felé.

3. Nemzeti jelképeink és kulturális emlékezetünk megjelenése a rendszerváltás után

Magyarország viharos és viszontagságokkal teli történelmében fundamentális jelentőségű az 1989. év, a rendszerváltás éve, amely hazánk történelmének meghatározó periódusát zárta le. A rendszerváltás bekövetkeztével alapvetőleg a magyar állam demokratikus állammá vált. Ennek érdekében szakított a pártállammal, annak kulturális, ideológiai relációival. Ezzel a lépéssel az államszocialista rendszert felszámolták, Magyarország békés úton átalakult egy demokratikus, köztársasági berendezkedésű, európai állammá.

Az időjárási és egyéb katasztrófa helyzetektől eltekintve a polgári társadalom és a honvédség hazánkban hosszú ideje az állami és nemzeti ünnepek rendezvényeire érintkezik. Érdemes megfigyelni, hogy a történelem során, az eltérő politikai berendezkedés hatására mennyiben változott, módosult kulturális és történelmi emlékezetünk. Egyes korszakokban előfordult, hogy eltért az ünnepnapok száma, de az sem volt lehetetlen, hogy bizonyos napokra máshogyan emlékeztünk. A protokolláris katonai szerepvállalás jelentéstartalmában is módosulások fedezhetők fel.

Maga az emlékezés köznapi értelemben nézve az individuum saját tudatában létezik, esetleg egy csoport osztozik a megtörtént események emlékéen. Jan Assmann, német származású egyiptológus magyarázata alapján az egyéni, belső megélés egyértelműen nem elegendő az emlékezés meghatározásához és kiterjesztéséhez, kulturális és társadalmi behatások döntik el, milyen hosszan marad fenn a tudatban, milyen eszmék társulnak hozzá. Assmann az emlékezet külső dimenziójának négy területét különbözteti meg – mimetikus emlékezet,¹⁶ tárgyak emlékezte, kommunikatív emlékezet és kulturális emlékezet¹⁷ –, és ezen belül a *kollektív emlékezés* ernyője alatt magyarázza el az alapvető különbségeket a *kommunikatív* és a *kulturális* emlékezet között. Mind a két fogalom a múlt értelmezésével, annak a jelenre gyakorolt hatásával foglalkozik, ellenben a kettő között rejlő különbség az emlékezés mikéntjében, annak időtartamában és élettartamában jelenik meg. Assmann azt mondja, hogy „[a] *kommunikatív* emlékezet a közelmúltra vonatkozó emlékeket öleli fel. Olyan emlékekről van szó, amelyekben az ember a kortársaival osztozik.”¹⁸ Az emlékezés tehát egyéni vagy csoportos szinten valósul meg, élettartama rendszerint egy nemzedékre szorítkozik, ezáltal rövidtávon marad csak fenn, nem válik részévé a hosszú távon elraktározott emlékeinknek, amelyek esetlegesen kanonikus jelleget öltenek.¹⁹

A kommunikatív emlékezettel szemben, Assmann értelmezése szerint, a *kulturális* emlékezet sokkal összetettebb folyamat során jön létre, egyfajta fúzióként tekinthető mimetikus emlékezet, tárgyak emlékezte és kommunikatív emlékezet között. Ez a fajta emlékezet a történelem már megszilárdult pontjaira épít, „a múlt itt szimbolikus alakzatokká olvad, ezekbe kapaszkodik az emlékezés”.²⁰ A kulturális emlékezet számára nem a történelem konkrét eseményei fontosak, hanem az üzenetük, ezáltal nem maga a tényleges esemény válik a társadalom részévé, hanem a mögöttes jelentéstartalom örökíti nemzedékről nemzedékre, és lassan válik mítosszá. Az emlékezés leggyakrabban ünnepek formájában marad fenn, tehát elhatárolódik a mindennapoktól, vagyis ceremoniális jelleget öltve határozza meg egy csoport kollektív identitását.²¹

Magyarország Kormánya, az állami ünnepek mellett kiemel és nemzeti ünneppé nyilvánít három olyan eseményt történelmünkéből, amely jeles dátumok meghatározták a magyar gondolkodást és szellemiséget. Periodikus rendezvényként március 15-én megemlékezünk az 1848–49-es forradalom és szabadságharcról, az államalapítás és államalapító Szent István király emlékééről augusztus 20-án, továbbá október 23-án az 1956. évi forradalom és szabadságharc eseményeiről.²²

Az emlékezésnek megvannak a formái, tárgyasult eszközei, sajátos hordozói, amelyeket segítségül hívva nemcsak kapcsolatot teremt, de az esemény időtartamára egyesíti is a polgári lakosságot a katonasággal. Ilyen kelléke egy rendezvénynek Magyarország himnusza és a *Szózat*, a történelmi zászlók, hazánk lobogója, de maga

¹⁶ Mimetikus emlékezet definiálása: a szó eredendően utazással kapcsolatos fogalmat jelent, a kultúra területén a megszerzett tapasztalat bizonyos szintű átvitelére, megőrzésére utal. Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Budapest, Atlantisz, 2018. 20.

¹⁷ Assmann (2018) i. m. 19–20.

¹⁸ Assmann (2018) i. m. 51.

¹⁹ Assmann (2018) i. m. 51–53.

²⁰ Assmann (2018) i. m. 53.

²¹ Assmann (2018) i. m. 53–54.

²² Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Társadalmi Kapcsolatokért Felelős Államtitkárság: *Nemzeti ünnepek*. é. n.

a 32. Nemzeti Honvéd Díszegység is, amely az emlékezés különböző területeit vizsgálva számos információt közöl a polgári társadalom irányába a kulturális emlékezet felidézése érdekében.

A díszegység szervezetileg a Magyar Honvédség vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandárhoz tartozik, rendeltetése szerint három alegységből áll: a Honvéd Koronaőrségből, a Honvéd Palotaőrségből és a Honvéd Díszzászlóaljából. Mindhárom alegységnek megvan a maga rendeltetése és protokolláris feladata a mindennapok során, valamint ünnepi alkalmak esetén díszegységként jelennek meg. Fő feladataik közé tartozik a Szent Korona őrzése, a Sándor-palota őrzése és a nemzeti lobogó Kossuth téren katonai tiszteletadással történő fel- és levonása. Ezek csupán azok a feladatok, amelyeket a hétköznapok során láthatunk, ám ennél sokkal átfogóbb munkakörrel rendelkeznek, amelyek megjelennek a mimetikus emlékezet és a tárgyak emlékezete szintjén.

Mimetikus emlékezetnek nevezzük a cselekvésre irányuló viselkedésformát, amely magában foglalja a szokásokat, erkölcsi normákat, vagyis Assmann meghatározása alapján egy átöröklött, elsajátított, tanult forma.²³ Tehát, ebben a dimenzióban vizsgálva, a 32. Nemzeti Honvéd Díszegység történelmi hagyományoknak, szertartásrendnek megfelelően, a már bevett eljárásrendet követve hajt végre egy-egy katonai tiszteletadással történő eseményt, hiszen a koszorúzás ceremóniája nem változik, bár a dízlépés a 20. századi politikai berendezkedéseknek megfelelő módosulásokon ment át. A szocializmus időszakában – hasonlóan a Varsói Szerződés többi tagországhoz – a (porosz eredetű) szovjet mintához igazodó dízlépést vette át a honvédség. Majd az 1989-es rendszerváltozás után visszatérés történt az 1945 előtti rendszerben alkalmazott dízlépéshez. A 32. Nemzeti Honvéd Díszegység protokolláris feladatainak ellátásán túl egy különösen nemes feladatot is kapott, amelyet nem mondanak ki valójában egyetlen alkalommal sem, amikor a nyilvánosság előtt szerepelnek. Külön-külön szemlélve az alegységeket, első ránézésre fel sem tűnhet a szakavatatlan szemnek, viszont az alegységek legénységeit egységként látva már mindenkinek feltűnik a trikolor, amely a ruházati elemeken jelenik meg. Minden alegység saját színnel – piros, fehér és zöld – rendelkezik, Magyarország zászlajának, hazánk egyik jelképének élő reprezentációjaként, amely tudat alatt a nemzeti egységet és összetartozást hivatott erősíteni.

A nemzeti lobogó, az öltözet a tárgyak emlékezete halmazba sorolható elemek, amelyek jellemzően személyes használati tárgyak, amelyeket a mindennapok során veszünk kezünkbe, önmagunkra reflektálnak, és valamilyen szintig a múltat is magukban foglalják, tehát a korábbi időkre is emlékeztethetnek.²⁴ Ennek fényében a díszegység, ruházatát tekintve mindenképp múltidéző tárgyi elemnek tekinthető, amelyhez egységes megjelenés és a történelmi hagyományokhoz és gyökerekhez való visszatérés társítható. Mindhárom alegység számára „Tihany” típusú díszegyenruha bakancsos változatát határozták meg.²⁵ Az alegységek feladatainak megfelelően, a hivatástudat erősítése érdekében egyedi karjelzést és jelmondatot kaptak.

²³ Assmann (2018) i. m. 20.

²⁴ Assmann (2018) i. m. 20.

²⁵ Honvéd Vezérkar: *Vitézséggel és hűséggel!* é. n.

A mimetikus emlékezet és a tárgyak emlékezete szintjéről továbblépve, a megnevezett értelmezéseken túl a díszegység a kulturális emlékezet dimenziójában szemlélve, a koszorúzások, szemlék alkalmával a hagyományt örökítik tovább, már nem a cselekedet, hanem a mögöttes eszme kerül előtérbe. Hasonlóképp a tárgyak emlékezetének dimenziójából példaként kiemelve, a ruházat túllép alaprendeltetésén, nem csupán öltözteti a katonát, de közös múltunk felidézésével üzenetet is közvetít a honvédség szervezetén belül és a polgári társadalom felé is. Úgy tartom, hogy a díszegység újra- és egységge szervezése mindenképpen nemes dolog, amely az országimázs-építésben is fontos szerepet játszik, hiszen a legénységet turistafrekventált lokációkon, gyakran látogatott objektumoknál helyezték el, így lehetetlen őket kikerülni egy városnézés alkalmával.

Az assmanni meghatározásokat alapul véve megállapíthatjuk, hogy a múltat igazából megőrizni nem tudjuk. A mindenkori politikai berendezkedés döntő szerepet játszik kulturális emlékezetünk alakulásában, közös nemzeti emlékeink reprezentálásában, amelynek egyik eszköze a 32. Nemzeti Honvéd Díszegység. Az állomány tagjai állami és nemzeti ünnepeinken, katonai tiszteletadással megrendezett hivatalos alkalmak során megjelenésükkel az emlékezés élő eszközeként, az ország múltjának felidézésében vesznek részt. Kulturális örökségünk, nemzeti jelképeink megjelenésében a díszegységnek kiemelt szerepe van, mivel a katonai tiszteletadással megrendezett eseményeken a legtöbb szem rájuk szegeződik.

A rendszerváltozás minden tekintetben megújulást hozott a nemzet életébe. A szovjet típusú diktatúrát követően Magyarország a demokratikus államberendezkedésű országok sorába állt, amely nem csak a politikai ideológiában történő gyökeres változás újrastrukturálásában nyilvánult meg. Kihatott nemzeti és kulturális emlékezetünkre is, amely megmutatkozik a nemzeti ünnepeink számában és az események jellegében is. A rendszerváltást követően, 1989-től ismét lehetővé vált a Szent Jobb-körmenet egyházi jelenléttel történő megtartása a Szent István-bazilikánál.²⁶ Az 1991-es évben az első szabadon választott Országgyűlés törvényben emelte hivatalos állami ünnepé államalapító Szent István király napját.²⁷ A 2011-ben elfogadott Alaptörvényben külön cikkben nevezik meg a nemzeti ünnepeket, köztük augusztus 20-át mint az ország hivatalos állami ünnepét.

A rendszerváltozás okán egyfajta identitáskeresés indult meg. Demokratikus állam lévén Magyarország szakított a pártállami berendezkedés eszméivel, hagyományrendszerével. Lehetségessé vált ezáltal a történelmi múltunk emlékeinek ismételt beillesztése a nemzeti és állami ünnepek alkalmába. Az említett identitáskeresés érezhető az augusztus 20-i ünnepsorozat programelemeiben is. Részben fellelhetők a dualista, a Horthy-kor ünnepének egyes alkotórészei, amelyek kiegészülnek a kommunista rendszerben meghonosult szokásokkal, ceremóniákkal. Így maradt fenn az 1949-ig új kenyér ünnepének nevezett elem, amely az aratóbálokkal, aratási felvonulással megtartott ünnepet, a „dolgozó parasztságot” helyezte előtérbe.²⁸

A katonai feladat-végrehajtás szempontjából szemlélve is szembeszökő változások figyelhetők meg. Minden szovjetes elem – ruházat, díslépés, jelképek – értelemszerűen

²⁶ Múlt-kor: *Hitek és tévhitok Szent István napjával kapcsolatban*. 2013.

²⁷ 1991. évi VIII. törvény a Magyar Köztársaság állami ünnepéről.

²⁸ Múlt-kor (2012) i. m.

lekerült a palettáról, helyette visszatértünk a korábbi díszlépéshez. A II. világháborúig rendszeresített egyenruhák már csak hagyományörzés szintjén képviseltetik magukat az ünnepségeken, mivel felváltotta őket a „Tihany” típusú egyenruha, amely egységesíti a díszegység állományát.

Katonai protokolláris feladataikat tekintve, a 32. Nemzeti Honvéd Díszegység állománya rendszeresen „bevetésen van”. A Szent Korona őrzése, a Sándor-palota őrzése és a nemzeti lobogó Kossuth téren katonai tiszteletadással történő fel- és levonása mellett számos egyéb protokolláris feladatot is ellátnak. Részt vesznek a nemzeti ünnepeken és kiemelt fontosságú társadalmi eseményeken, koszorúzásokon. Továbbá kegyeleti feladatokat is teljesítenek, valamint magas rangú külföldi állami és katonai vezetők fogadása is a teljesítendő feladatkörük részét képezi.²⁹

Sokrétű feladataikat szemlélve megállapíthatjuk, hogy a díszegység széles spektrumon teljesít szolgálatot. A lakossággal való kapcsolata a kulturális és társadalmi emlékezet életben tartásán, erősítésén túl a nemzeti egység tudatának megszilárdítására szolgál, valamint a kiemelt objektumok protokolláris és biztonsági őrzésével egyfajta biztonságtudatot is keltenek a lakosságban. A hazánkba látogató magas rangú állami és katonai vezetők protokolláris fogadása alkalmával a tiszteletadás mellett nem túlzón, de megjelenik a korábbi korszakokban is ismertetett erődemonstráció képe is.

4. Összegzés

Kétségtelen, hogy Magyarország történelmének, nemzeti identitásának meghatározó periódusa a 20. század, amely fordulataival és politikai ideológiai változásaival nemzedékekre megalapozta a társadalom kulturális emlékezetét. A múltat természetesen semmissé tenni, kitörölni nem lehet. Magyarország történelmének legnagyobb részében királyság volt, royalista államberendezkedéssel. A 20. század traumatikus fordulatai részben, de nem egészben felülírták a hozzávetőlegesen ezeréves royalista nemzeti identitás kulturális eseményein keresztül végbement beégését.

A Horthy-korszak hagyománytiszteelő, nemzeti öntudatra felszólító revíziós politikája kiemelt szerepkört biztosított a katonaságnak. A trianoni békeszerződés súlyos következményei arra sarkallták a kormányzót, hogy összefogja a magyar népet, ezért Szent István és az államalapítás emléknapját nevezte meg az ország állami ünnepeként. A Magyar Királyi Honvédség protokolláris szolgálatot teljesített az állami és nemzeti ünnepeken. Ruházatuk a dicső múltat idézte. Horthy Miklós politikája a múltidézésre és a hagyományápolásra épült, a revízió szem előtt tartásával vezette az országot. A II. világháború tragikus eseményei és a szovjet vörös hadsereg bevonulását követően viszont megváltozott a politika és a katonaság egymáshoz való viszonya.

A Rákosi- és a Kádár-korszakban az államalapítás ugyan nemzeti ünnepeink között volt számon tartva, de a politikai berendezkedés nem engedte a korábban megszokott szertartásrendet. Az ünnepség egyházzal közösen történő lebonyolítása nem volt lehetséges. A II. világháborút követően hazánkban az egyházi szerepvállalással tartott ünnepnapok száma lecsökkent, és a katonaság állami ünnepségeken történő

²⁹ Honvédelem: *MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár*. 2012.

protokolláris szerepe is átértékelődött. A honvédekről lekerült a régmúltat idéző atilla, helyette szovjet típusú egyenruhát kaptak, amely a kommunista rendszerhez való tartozás, a Szovjetunióval való baráti kapcsolat tudatosítását szolgálta. Az államalapítás ünnepét felváltotta április 4-e, a felszabadulás napja, és a díszmenetben menetelő katonák az átpolitizált ünnep alkalmával már nem a múltat idézték, hanem az új rendszer iránti lojalitást voltak hivatottak közvetíteni a nép felé.

A kommunizmus idejében az ünnepnapok forgatókönyvében tulajdonképpen jelentős változás nem figyelhető meg. A berögzült ceremoniális elemek megmaradtak, csupán az adott társadalmi és politikai berendezkedés számára tették elfogadhatóvá. Ennek egyik leggyakrabban alkalmazott eszköze a szovjet himnusz és az internacionálé programba történő beillesztése volt. A katonaság inkább az erődemonstráció kellékéül szolgált, sem mint a korábban megismert nemzeti összetartozást erősítő feladatot ellátó szerv.

Az 1989-es ideológiai változás eredményeképpen a Szent István király nevéhez, az államalapításhoz fűződő augusztus 20-i állami és egyházi ünnepeket a régi hagyományok és szokásrendek alapján rendezik meg. Az ünnepségsorozat programjában a régi és a kevésbé régi tradíciók és szokások keverednek, amelyet a 20. század dinamikus változásai, az egyes korszakok nemzeti és történelmi emlékezetbe való beégése eredményez. Az ország, valamint a hadsereg többszöri átszervezése kihatott a nemzeti és szűkebb értelemben szemlélve a katonai identitásra is, hiszen a múltat elfelejteni nem lehet. Generációk őrizték meg kulturális emlékezetükben és örökítették tovább a történelem eseményeinek fontosabb momentumait. Ezáltal lehetővé tette a tényleges esemény mögöttes jelentéstartalmának – a társadalom számára az emlékezés révén –, hogy értéket teremtsen. A hagyományok nemzedékről nemzedékre történő átadásával az emlékképekből, történeti tapasztalatokból és élményekből közösségi emlékezet formálódott.

Felhasznált irodalom

- Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Budapest, Atlantisz, 2018.
- Bacsoni Tamás: A honvédség egyenruházata és felszerelése. In: Holló József Ferenc (szerk.): *Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség*. Budapest, Zrínyi, 2008. 360–374.
- Gyáni Gábor: *Relatív történelem*. Budapest, Typotex, 2007.
- Hofstede, Geert: *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Thousand Oaks, CA – London – New Delhi, Sage Publications, 2001.
- Horváth Attila: A hatalom ünnepe – az ünnep hatalma. Ünnepek Magyarországon a szovjet típusú diktatúra korában. *Jogtörténeti Szemle*, (2007), ksz. 42–48.
- Honvédelem: *MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár*. 2012. Online: <https://web.archive.org/web/20150913010709/http://www.honvedelem.hu/szervezet/Szurmay>

- Honvéd Vezérkar: *Vitézséggel és hűséggel!* é. n. Online: <http://2010-2014.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/honved-vezerkar/hirek/vitezseggel-es-huseggel>
- Kiss Balázs: A Magyar Néphadsereg 1957 – 1990. In Holló József Ferenc (szerk.): *Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség*. Budapest, Zrínyi, 2008. 157–164.
- Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Társadalmi Kapcsolatokért Felelős Államtitkárság: *Nemzeti ünnepek*. é. n. Online: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/kozigazgatasi-es-igazsagugyi-miniszterium/tarsadalmi-kapcsolatokert-felelos-allamtitkarsag/felelossegi-teruletek/nemzeti-unnepek>
- Lévi-Strauss, Claude: *Strukturális antropológia*. Budapest, Osiris, 2001.
- Múlt-kor: *Hitek és tévhitek Szent István napjával kapcsolatban*. 2013. Online: https://mult-kor.hu/20130819_hitek_es_tevhitek_szent_istvan_napjaval_kapcsolatban
- Múlt-kor: *Szent Istvántól az új kenyérig*. 2012. Online: <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=6702>
- Öltözeti és Fölszerelési Szabályzat a Magyar Kir. Honvédség részére*. Budapest, Légrádi Testvérek, 1876.
- Szegő Iván Miklós: Rendszert vagy korszakot alkotott Kádár János? *Origo*, 2012. Online: www.origo.hu/tudomany/20120525-rendszert-vagy-korszakot-alkotott-kadar-janos.html
- Ságvári György: *Magyar uniformisok a honfoglalástól napjainkig*. Budapest, Kossuth, 2010.
- Udovecz György: A magyar államcímer megjelenése a honvédség ruházatán, felszerelésén és technikáján. In Holló József Ferenc (szerk.): *Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség*. Budapest, Zrínyi, 2008. 355–359.

Jogi forrás

1991. évi VIII. törvény a Magyar Köztársaság állami ünnepéről. Online: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99100008.TV>

Kanyó Mária¹

A társadalom „szövetét” alkotó jelképi kultúra mint a közösséget integráló kötőanyag

The Symbolic Culture That Makes Up the 'Fabric' of Society as a Binder That Integrates the Community

Absztrakt

A kultúra fogalmának meghatározásakor számos definíció az alkotóelemeket emeli ki. A Magyar nyelv értelmező szótára is a kultúra összetevőinek két nagy csoportja kiemelésével határozza meg a kultúrát, mint az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összességét. Az előbbiek az emberek által létrehozott anyagi természetű létezőket magában foglaló anyagi kultúra, az utóbbi a jelképi kultúra, amely a jelképi természetű létezőket foglalja magában. Mások materiális (tárgyasult) és immateriálisnak (szellemi) nevezett elemekre bontják.²

Tanulmányomban a kultúra szűkebb értelmezését jelentő, jelképi kultúrával foglalkozom. Be kívánom mutatni, hogy a jelképi kultúra az emberi társulások „szövetét”, összetartó erejét alkotja, s mint ilyen, a közösséget integráló és egyben kontrolláló erőként funkcionál. A jelképi kultúra elemeinek kibontásával érzékeltetem, hogy a társadalmak általuk teremtenek rendezettséget, visznek kiszámíthatóságot a jelenségek kaotikus világába.

Kulcsszavak: kultúra, civilizáció, értékrendszer, norma, szimbólum

Abstract

When defining the concept of culture, a number of definitions highlight the components. The Hungarian Interpretive Dictionary also defines culture as two 'groups of material

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem, címzetes egyetemi tanár – University of Public Service, Honorary Professor, e-mail: kanyo.maria@uni-nke.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0619-9546>

² Rudnák Ildikó: *A multikulturális környezet kihívásai a magyarországi nagyvállalatok vezetői körében*. Doktori értekezés. Gödöllő, Szent István Egyetem, 2010. 11.

and spiritual values created by humanity', highlighting two major groups of cultural components. The former is the material culture that includes beings of a material nature created by humans, while the latter, the symbolic culture includes beings of a symbolic nature. Others break it down into elements called tangible (objectified) and intangible (spiritual). In my study, I deal with the narrower, symbolic culture. I want to show that symbolic culture is the 'connecting fabric', the cohesive force of human associations, and as such, it functions as a force that integrates and controls the community. By unfolding the elements of symbolic culture, I demonstrate that societies create with them order in the disordered reality, bring predictability into the chaotic world of phenomena.

Keywords: culture, civilisation, value system, norm, symbol

1. A jelképi kultúra identitásteremtő világa

A jelképi kultúra áttekintése során a „másodlagos kultúrának”³ is nevezett, kognitív és normatív elemeket felölelő kulturális mezővel foglalkozom, amelynek során annak összetevőit: az adott emberi közösségben érvényes értékrendszert, az általánosan elfogadott viselkedési normákat és a szimbolikus teret vizsgálom.

Amikor emberi társadalomról beszélünk, egyúttal kultúráról is szó van. Társadalom nem létezhet kultúra nélkül, az minden népnek van, legfeljebb más, és ez a másság különbözteti meg őket. „A kultúra az emberi közösségek számára azt jelenti, mint az egyének számára az egyéniség [...] azaz az önmagával való azonosságot határozza meg.”⁴ „Kulturálatlan” nép nincs, a törzsi viszonyok között élő szociális közösség is „ugyanolyan értékű” kultúrával bír, mint a modern kor társadalmi. A kultúra mindig az „egyetemesnek egy változatát jelenti, valamely közösség, nép, nemzet összetartozását szolgálja.”⁵ Geertz nézete szerint a bali kakasviadal ugyanazt nyújtja a bali emberek számára, mint amit más vérmérsékletű és más hagyománnyal rendelkező népeknek a *Lear király* és a *Bűn és bűnhődés* ad.⁶ A törzsi közösségeknek is ugyanúgy megvannak az isteneik, a közösséget szabályozó normáik, a követendő értékeik, ünnepeik, nyelvük, a gazdag szimbólumrendszerük. Amint Elias a „kultúra” és a „civilizáció” szociogenezisének feltárása során kifejti, legfeljebb a civilizációs folyamat fejlődése során nem történt meg az a fajta elindulásuk, mint ami a 16. századi európai társadalmakban megtörtént, és továbbhaladt a viselkedésváltozás társadalmiszükséglet-igényén.⁷

³ A kultúra anyagi részeit „elsődleges kultúrának” is szokás nevezni, míg „másodlagos kultúra” alatt az értékek, normák, szimbólumok világa értendő. Falkné Bánó Klára: *Kultúrák közti kommunikáció. Az interkulturális menedzsment aspektusai*. Budapest, Perfekt, 2008. 25.

⁴ Geert Hofstede: *A kultúra következményei*. Értékek, magatartásformák, intézmények és szervezetek összehasonlítása az egész nemzetek között. Tilburgi Egyetem, 2011. Geert Hofstede: *Culture's Consequences. International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hills – London, Sage, 1980. 25.

⁵ Vitányi Iván: A kultúra szerepe a társadalomban és a demokráciában. *Beszélő*, (2016), március 6. 2.

⁶ Clifford Geertz: *Az értelmezés hatalma*. Antropológiai írások. 2. kiadás. (Válogatás, utószó Niedermüller Péter). Budapest, Osiris. 2001. 181–182.

⁷ Norbert Elias: *A civilizáció folyamata I–II*. Budapest, Gondolat, 1987. 141–148., 162–178. A civilizációs folyamatnak a kezdeti szakaszát Rotterdami Erasmusnak a gyermekek „viselkedésbeli jólneveltségéről” írt kézikönyve (*De civilitate morum puerilium*) alapján részletesen taglalja, miután itt fogalmazódik meg a civilizáció sajátos értelme, amely napjainkig meghatározza a társadalmi magatartás irányelveit. Megemlíti, hogy e könyv alapján honosodott meg a „civilizáció” kifejezés, mint az emberi viselkedés kívánatos pallérozása.

Weber szintén különbséget tesz a kultúra és a civilizáció között.⁸ Hankiss nem tesz distinkciót, nézete szerint a „kultúra” és a „civilizáció” fogalmának kezdetektől fogva lényege, nélkülözhetetlen alkotóeleme volt a magatartás korlátozása, a természetes, ösztönös lény pallérozása, az ösztönök, vágyak, félelmek visszaszorítása.⁹ A német gondolatkörben, más formában, máig ható érvennyel választják külön a civilizációt és a kultúrát. Értelmezésük szerint a civilizáció inkább külső formákat, a kultúra inkább belső értékeket jelöl.

A társadalom kultúrája szerteágazó, szövevényes mintázattal rendelkezik. Az a sok-rétű „kötőanyag”, amely összefogja, egységes keretbe integrálja az adott entitást, tagjai számára az önazonosság megélésének élményét teszi lehetővé. Identitást ad a közösségnek, s egyben egy információrendszer, amely a kódok ismerete által segíti az embereket egymás megértésében. A kultúra kollektív mintázatainak átörökítése biztosítja annak folytonosságát. Valójában a világot a kultúránk – összetevői által alkotott – szemüvegén keresztül szemléljük és értelmezzük. A kultúránk határozza meg többek között, hogy az ember életében legfeljebb egyszer látható teljes napfogyatkozást babonás félelemmel vagy tudományos tájékozódással szemléljük.¹⁰

Kultúránk biztosítja az „otthonosságot”, a „mi” kategóriáit. Ezért kötődünk azokhoz az értékekhez, eljárásokhoz, értelmezésekhez, amelyeket kultúránk elsajátításakor magunkba szívunk. A szocializáció során elsajátított „közös tudat” ismeretanyaga jelenti azt a folyamatot, amelyen haladva a közösség tagjai „felszavakból is megértik egymást”. Ez teszi lehetővé, hogy bonyolult összefüggéseket, jelentéseket nem mindenkor szükséges részletesen kifejteni, elégséges csupán utalni rájuk valamilyen jelzéssel.

2. A társadalmi együttélést biztosító, közösséget szabályozó normarendszer

A normák az intézményesült rendből származnak, „a normativitás a társadalmi lét egészében gyökerezik, annak egyfajta tárgyiassági formája”.¹¹ Egy kulturális közösség társadalmi együttélésének feltétele, hogy legyenek szabályok, úgymond cövekek, hogy „eddig és ne tovább”, azaz olyan eligazító pontok, amelyek jelzik, hogy az adott közösségben mi az irányadó magatartás, mi a helyes, és mi nem az, melyek a kívánatosnak tartott cselekvés- és életmódok, a követendő értékek. Az írott és íratlan normák ezt az eligazító, szabályozó szerepet töltik be minden társadalomban, függetlenül attól, hogy koronként és társadalmanként különbözőek (lehetnek). A társas viszonyok szabályozásának követelményét korán felismerték, „a társadalmi normák léte egyidős az emberi társadalommal. Minden típusa a helyes, a követendő magatartásformát írja

⁸ Pangákisz a két fogalom értelmezését vizsgálja a különböző tudományágak teoretikusainál. Álláspontja szerint Weber a kultúra fogalmával az individuum szellemi műveltségét jelöli, amely kapcsolatos az emberi részvétellel a kultúra létrehozásában, a civilizáció fogalmával a részvétel mértékét és jellegét jelöli. Grigóriosz L. Pangákisz: *Civilizáció és kultúra. Kultúra és Közösség*, 7. (2003), 1. 71.

⁹ Hankiss Elemér: *Proletár reneszánsz. Tanulmányok az európai civilizációról és a magyar társadalomról*. Budapest, Helikon, 1999. 37.

¹⁰ Gordon W. Allport: *A személyiség alakulása*. Győr, Kairosz, 1998. 186.

¹¹ Szigeti Péter: *Norma és valóság*. Győr, Széchenyi István Egyetem, MTA Politikai Tudományok Intézete 2006. 6.

elő, melyek képesek az emberi cselekedetek befolyásolására és irányítására.”¹² Heller utal rá, hogy a normák és szabályok differenciáltak. Lehetnek parancsoló erejűek, illetve választhatóak, valamint óhajtást is kifejezhetnek. A parancsoló erejű normák és szabályok feltétlenek, azaz kategorikusak, előírják, mit kell és mit nem szabad tennünk, illetve megtilt bizonyos cselekvést, megszegésük büntetésért kiált.¹³ A primitív társadalmakban a szokásokba beleszövődött értékelemek normatív funkciója csírájában már kitapintható, azonban a normák mint kötelező elvárások mintakénti működése csak a későbbiekben honosodott meg.¹⁴

A normarendszerek különbözőségeiben foglalt tartalom tükrözi az egyes közösségeknek a világról alkotott képét, önmagáról vélekedését, másokról való szemléletmódját, és közös értelmezési keretet nyújt az élet dolgairól. Bár a különböző cselekvési szituációkban az egyéneknek mozgásterük van szerepfelfogásuk, viselkedésük alakítására, mindazonáltal a kultúra alkotórészeit képező szabályok és a – társadalmi élet különböző terepein betöltött – szerepekhez fűződő elvárások alapvetően meghatározzák magatartásukat.¹⁵ Mindez előmozdítja a társadalmi rend kiszámíthatóságát, amelynek feltétele, hogy az egyes egyének meghatározott szabályok, eljárásmodok keretei között cselekedjenek. Ennek megvalósulása teszi lehetővé, hogy bizonyos magatartást mások tekintetében elvárjunk, és azzal számolhassunk.

A szabályozó szerep érvényesülését törvényekkel és pozitív (jutalmazó), illetve negatív (büntető) jellegű szankciókkal támasztják alá. Durkheim a közösség létérdeke felől közelíti meg a (szabályszegő) bűnös fogalmának értelmezését. Szerinte egy tett „nem azért sérti a közös tudatot, mert bűnös, hanem azért bűnös, mert sérti a közös tudatot. Nem azért utasítjuk el, mert büntett, hanem azért büntett, mert elutasítjuk.”¹⁶ Végző fokozaton az így megerősített elvek, szabályok teszik lehetővé a társadalmi együttélést, együttműködést. A szociális közösséget reguláló „szabálynak az a funkciója, hogy megelőzze a közös tudat¹⁷ és következtetésképpen a társadalmi szolidaritás minden megrázkódtatását”¹⁸ A büntetés szerepét is abban látja, hogy az a társadalom tagjai felé a határvonalak jelzése, egy intelem, amely a normarendszer megbomlott egyensúlyát hivatott visszaállítani. Foucault a társadalmi normákat megsértőkkel szembeni büntetés történetét vizsgálva¹⁹ ugyancsak hangsúlyozza a büntetésnek (a bűnelkövető mellett) a társadalom tagjai felé irányuló funkcióját, a normák megerősítését. Ez szembeötlően a 19. század előtt volt jelen, a büntetés – megfélemlítésre rendezett – látványossága

¹² Csink Lóránt – Mayer Annamária: *Variációk a szabályozásra*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2012. 10.

¹³ Heller Ágnes: *Általános etika*. Budapest, Cserépfalvi, 1994. 45–48.

¹⁴ Heller Ágnes: *A szándéktól a következményig*. Budapest, Magvető, 1970. 46–54.

¹⁵ Erving Goffman: *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Budapest, Gondolat, 1981. 10. 21.

¹⁶ Emile Durkheim: *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest, MTA Szociológiai Kutató Intézet, 1986. 58.

¹⁷ Durkheim közös vagy kollektív tudatnak nevezi a meggyőződéseknek és érzéseknek az együttesét, amely közös egy adott társadalom átlagos tagjaiban, meghatározott rendszert alkot, amelynek saját élete van. Durkheim (1986) i. m. 7.

¹⁸ Durkheim (1986) i. m. 206.

¹⁹ Michel Foucault: *Felügyelet és büntetés*. Budapest, Gondolat, 1990. A könyv a börtönök történetével párhuzamosan bemutatja a különböző korokban a társadalmi regulázás eszközeit, valamint a büntetés „tárgyának” változását. Míg a 19. század előtt a test a törvényes megtorlás céltáblája, majd a modern büntető rendszerben „tárgycsere” történik, és célpont a lélek lesz. A büntetés „szemérmessé válik”.

által,²⁰ majd akkortól megszűnik a színpadias formája és a büntetés javító jellegének meghatározása kerül előtérbe.

3. A kultúra építőköveit alkotó értékek

A társadalmi szabályozás összekapcsolódik az értékekkel, a normák mindig a mögöttük lévő értékek kifejezői. „Az értékek magva mindig a normatív szférában keresendő.”²¹ Ugyanakkor kapcsolatuk dinamikus, mert az értékek azáltal, hogy a „kell” igényével, elvártságával rendelkeznek, további szabályrendszereket generálnak. Az értékekben érhető tetten, hogy a közösség mit tart „jónak”, „értékesnek”, ami megóvandó és megőrzendő. Mi a kívánatos, előnyben részesítendő és mi a nem kívánatos a közösség léte szempontjából és hátránnyal sújtható.²² Az értékek kulturális alapelvek, a kultúra építőkövei: érvényesülésüket szolgálják a normák, tudatosítását (többek között) az ünnepek, példaképek állítása, megőrzését a szokásjellegű szimbolikus cselekvések és a szimbólumrendszerek világa, átörökítését a fennálló intézményeken belüli és az azon kívüli szférák „értékközvetítő” csatornáit.

Az értékek a normákhoz hasonlóan koronként és társadalmanként változnak, azaz „olyan társadalom-, illetve kultúrspecifikus eszmei objektívációk, amelyekben az emberek szelektív és értékelő viszonya fejeződik ki meglévő világukhoz, társadalmi és természeti jelenségekhez, egymáshoz, tevékenységfajtákhoz és nem utolsósorban önmagukhoz”.²³ Mindemellett léteznek egyetemes, kultúrákon átívelő értékek és erkölcsi normák. Azonban még az úgynevezett örök emberi vagy univerzális értékek esetében is kiviláglik azoknak a konkrét társadalmi és élethelyzetekhez kötött jellege. Az adott társadalomban alapvetőnek tekintett értékek érvényesülését a belőlük fakadó további, másod-, harmadlagos értékek realizálódása követi, mintegy kiterjesztve az alapértékek hatósugarát. A modern társadalmakban az emberi élet felbecsülhetetlen érték, és minden körülmények közötti megóvása, az életvédelem erkölcsi kötelesség. Ezzel szemben a rabszolgatartó társadalmakban az emberi élet nem számított alapvető értéknek, a rabszolgákat helyenként „beszélő gépeknek” tekintve, a legdurvábban gázoltak át a humánumon. Ebből következően e társadalmakban nem volt számon kérhető az együttérzés, az emberség, a tolerancia, a „nem ártunk másoknak” mint az életvédelem kiteljesítő értékei, amelyek korunkban testet öltve, az alapérték újbóli megerősítését jelzi a közösség tagjai számára. A kora középkorra jellemző állandó háborúskodás, harc helyett – amikor az örökös küzdelem, kegyetlenség, a halált megvető bátorság alapértékeként határozták meg a kívánatos magatartást –, a modern kor a békét emeli az alapértékek sorába. Érvényesülését kiterjesztve és megerősítve a bizalom, az erőszak-nélküliség, a más kultúrák elfogadása, levezetett értékeivel,

²⁰ A büntető szertartások színpadias jellegűek, az ítélet-végrehajtás a nép jelenlétében zajlik. A szertartás révén a nép előtt a hatalom manifesztálódik, az erők aránytalanságának megfordíthatatlanságát is tükrözi. A kinhalálnak politikai funkciója is van, mintegy helyreállítja a megsértett rendet. Foucault (1990) i. m. 21–39.

²¹ William L. Kolb: Az értékfogalom jelentőségének változása a mai szociológiai elméletben. In Balog L. (szerk.): *Modern polgári szociológia IV.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1966. 247.

²² Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába.* Budapest, Osiris, 1997. 490.

²³ Váriné Szilágyi Ibolya: Az ember, a világ és az értékek világa. In Lengyel Zsuzsanna (szerk.): *Szociálpszichológia.* Budapest, Osiris, 1997. 133.

és a nemzetek megszületésével a hazafias erények is központi helyet foglalnak el az értékskálában.

Farkas megkülönbözteti a közösségi és a társadalmi értékeket, bár hangsúlyozza, hogy a kettő között sincs éles határ, részben áthatják egymást, vagy akár erősíthetik, illetve gyengíthetik is a másikat. A közösségi érték, „amellett, hogy (1) valamennyi egyén tudatának az alkotórészét képezi, (2) az adott értékről valamennyi egyén feltételezi, hogy az adott körben mások tudatának is az alkotórészét képezi, és (3) amelynek közlésére egységesen értelmezett szimbólumrendszer alakult ki”.²⁴ A társadalmi értéket eszközjellegűnek tekinti, azok „az egyének adott körében a szükségletkielégítés társadalmi eszközeinek [...] az adott körülmények között a legmegfelelőbbnek tartott állapot, képesség vagy viselkedésmód mintája”.²⁵ Rokeach szintén differenciálja az értékeket, szerepük szerint beszél cél- és eszközértékekről. Az előbbieket életvezetésünk célját (az elérni kívánt állapotot, helyzetet) adják, míg az utóbbiak a célok elérésének eszközeit szolgálják. Adott érték funkcionálhat cél- vagy eszközértékként is, a személytől függően (a gazdagság mint olyan, lehet életcél, míg másnak ez pusztán eszköz, egy tartalmas, élménydús élet megvalósításához). A cél- és eszközértékek rendszere oly mértékben meghatároznak bennünket, hogy Rokeach szerint egy személy valóját, énonozosságát, identitását legjobban a centrális értékekkel való azonosulása fejezheti ki. Ugyanez vonatkozik a társadalmi csoportokra, sőt népekre, nemzetekre is.²⁶ Bár társadalmon belül a különböző szociológiai változók (nem, kor, társadalmi státusz stb.) eltéréseket eredményez(het)nek az egyének, csoportok értékrendszerében, az azon belüli értékprioritásokban, azonban az „értékjelenség, a preferenciális magatartás legerősebb prediktora [...] az adott nemzeti kultúra egészében keresendő”.²⁷

Az értékek személyes természetűek, belső indítatásként jelentkeznek, ezért érzelmileg hangsúlyosak, a személyiség legmélyebben beágyazott támpontjai. Értékítéleteink alapján hozzuk döntéseinket és cselekszünk. „Az értékek szervezik, tagolják múltunkat, jelenünket és jövőnket. Orientálnak, szabályozzák testi- lelki energiáink felhasználását, behatárolják és kifejezik társadalmi hovatartozásunkat, társadalmi énünket.”²⁸ Rendszert alkotva irányítják az egyének életét, vezérlik gondolkodásukat, energetizáló erejük van a cselekvésekben, és navigálnak a helyzetek, eszközök és célok megítélése során.

Minden nemzet értékrendszere a közös tudat kikristályosodásaként tekinthető. E közös tudat tartalma és rugalmassága az emberi társulások változásával módosulhat. A korábbi társadalmakban a közös tudat nagyobb mértékben határozta meg az egyén kulturális mozgásterét, jelentős nyomtaték esett a viselkedés egyöntetűségére, a kulturális formákhoz való szigorú, engedelmessé ragaszkodásra.²⁹ Tönnies

²⁴ Farkas Zoltán: *Társadalomelmélet. Az intézményes szociológia elmélete II.* Miskolc, Bíbor, 2010. 104.

²⁵ Farkas (2010) i. m. 104.

²⁶ Milton Rokeach nézetét idézi Váriné Szilágyi (1997) i. m. 134.

²⁷ Varga Károly: *Értékek fénykörében.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. 135.

²⁸ Kamarás István: *Érték, értékkelés és értékrend (szociológiai és szociálpszichológiai szempontból).* é. n.

²⁹ Allport (1998) i. m. 185.

okfejtése szerint³⁰ a hagyományokra orientált, tradicionális társadalmakban a közös értékekhez, a közös sorshoz és hagyományokhoz fűződő érzelmi közösség kapcsolja elsősorban egybe az emberi társulást. Az érzelmi alapú összetartó erőt mutatja, hogy itt közös az öröm, közös a bánat, egyéni érdekek nem feszítik a közösséget. A modern társadalmakban viszont a kultúra rugalmassága jellemző, ami nagyobb mozgásteret enged az egyénnek. A társadalom kohéziójának alapja a közös célok elérésére irányuló társulás szükségességének racionális belátása, amelyet csak másodlagosan támogatnak meg az érzelmek.³¹ Csepeli e változásra utalva állapítja meg, hogy „a tradicionális társadalmak kollektív értékrendjét a modernizáció érvényteleníti, és helyére az egyén számára választható értékek széles kínálati spektrumát állítja”.³²

Az értékrendek különbözőségeitől függetlenül, a mindenkori társadalom az értékei segítségével – annak konformizáló szerepe által – szabályozni tudja önmagát. E szabályozó hatás markánsan kitapintható a 19. századi protestáns munkaerőkölcs és a vele kapcsolatos érzelm- és gondolatvilág megnyilvánulásai sorában: a kemény munka, a puritán életmódra, a takarékosagra, a gazdaságosságra törekvés, és az olyan értékek hangsúlyozása, mint a mértékletességre törekvő életvitel, a szükségletek kielégítésének késleltetése, a kötelességtudat és a hedonizmus megvetése.³³

4. A szimbólumok jelentéses világa

A kultúra lényeges vonatkozása az adott közösség egységesen értelmezett szimbólum-rendszere, mivel a társadalmi jelentések intézményesült mintái, akárcsak az örökölt koncepciók, szimbolikus formákban (a nyelvben, a mítoszok, az ünnepek, a jelképek, a ceremóniák, a szokások, a rítusok és ezek tárgyi megnyilvánulásaiban) testesülnek meg.³⁴ „Egy olyan jelentésteli szerkezetet biztosítanak az emberek számára, amely eligazításul szolgál egymás, az őket körülvevő világ és önmaguk vonatkozásában.”³⁵ Geertz a szimbólumoknak alapvető funkcionális szerepet tulajdonít, szerinte a kultúra „a szimbólumokban megtestesülő jelentések történetileg közvetített mintáit jelöli, [...] amelynek segítségével az emberek kommunikálnak egymással, állandósítják és fejlesztik az élettel kapcsolatos tudásukat és attitűdjeiket”.³⁶ Parsons, a kultúra konstruáló elemének tekinti a szimbólumokat, „felfogása szerint a kultúra szimbólumok mintázott

³⁰ Ferdinand Tönnies: *Közösség és társadalom*. Budapest, Gondolat, 1983. 6–27., 32–35., 57–59., 73–74. Tönnies könyvében az emberi társulásokban a kapcsolatok minőségét és az ezeket összetartó erőket, motivációkat próbálta elméletileg megragadni. Úgy vélte, hogy a hagyományokra orientált társadalmakban a spontán és természetes életközösségeket jelentő emberi társulás a *Gemeinschaft*, a közösség a domináns társulási forma, míg a modern polgári fejlődés során létrejött uralkodó társulási forma a *Gesellschaft*, a társadalom, amely a tagok érdekeinek és választott céljainak tudatos szolgálatába állított, e célokra orientált egysülése.

³¹ Tönnies (1983) i. m. 5–33.

³² Csepeli György: *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris, 2001. 145.

³³ Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest, L'Harmattan, 2018. 18–41.

³⁴ Maróti a szimbólum szó eredetét illetően Gadamer leírását tartja hitelesnek: a régi görög társadalomban szokásos volt, hogy „a vendéglátó [...] kettőtört egy cserepet, az egyik felét megtartotta, a másikat pedig a vendégnek adta, hogy ha harminc vagy ötven év múlva ő vagy a leszármazottja a házba érkezik, akkor a két töredék összeillesztésével felismerjék egymást. Valami, amiről valakit régi barátként ismerünk fel”. Maróti Andor: *Amit a kultúráról tudnunk érdemes*. 2019.

³⁵ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *A szimbólumok és a szimbolizáció kérdései a kulturális antropológiában III.* é. n. 19.

³⁶ Geertz (2001) i. m. 74.

rendszereiből épül fel, amelyek a cselekvések irányultságainak a tárgyait, az egyéni cselekvők személyiségének az elsajátított összetevőit, és a társadalmi rendszerek intézményesült mintáit képezik”.³⁷

Valamennyi emberi társadalomban kimutatható a szimbólumok „érvédelmének” rendszere, a szimbólumképzés már a primitív társadalmakban megjelent. Hankiss szerint „szüntelen és lázasan igyekeztek szimbólumok védőszférájával, védőpajzsával körülvenni magukat”, „mert ez volt az egyetlen lehetőség arra, hogy életben maradjanak ezen a planétán; nem egyszerűen csak fizikailag, hanem lelkileg és szellemileg is”.³⁸ A címer mint szimbólum megjelenése is a primitív közösségektől eredeztethető. A totemnek mint emblémának a heraldikus címerrel való rokonságát erősíti meg Durkheim a primitív népek életének vizsgálata során. Az ausztrál törzseknel a totem egy-egy csoport (klán) megkülönböztető jelvénye, emblémája, úgyszintén az észak-amerikai indiánoknál a totem a civilizált országok címereinek felel meg. Az indiánok az európaiakkal való szerződésalkotáskor a klán totemével (ami valójában egy rajz, egy faragás) pecsételték le a szerződést. Az észak-amerikai indiánok pajzsukra festették a totemet csatába indulás előtt, az ausztrál klánok harcosainak a sisakjukon volt a totemük. A megkülönböztető (egyben azonosító) szimbólum alkalmazása végigkövethető a történelem folyamán. A feudalizmusban a nemesek címereiket megjelenítették kastélyukon, fegyvereiken és minden más birtokolt tárgyaikon.³⁹

A szimbólumok társadalmi létéről elmondható, hogy „minden emberi viselkedés szimbólumok használatából áll vagy attól függ. Az emberi viselkedés szimbolikus viselkedés; a szimbolikus viselkedés emberi viselkedés.”⁴⁰ Az alapvető szimbólumok azokat az értékeket testesítik meg, amelyek központi jelentőségűek a társadalom számára, és amelyekre a társadalom integrációja támaszkodik. Parsons szerint az értékek intézményesült mintái a kollektív reprezentációk.⁴¹ Miután ezeknek közös jelentésük van, ezért képesek az emberek, használatuk révén egymással kommunikálni. A szimbólumok a tapasztalatok sorából születnek, viszont attól elvonatkoztatva, közvetett jelentéssel rendelkeznek. Turner szerint „a rituális kontextusban használt szinte minden tárgynak, minden gesztusnak, minden dalnak vagy imának, minden térbeli vagy időbeli egységnek [...] önmagán túlmutató jelentése van. Több, mint aminek látszik, esetenként sokkal több.”⁴² Köztudott, mit jelent a zászló a katona számára, holott önmagában csak egy vászondarab. Durkheim megfogalmazásában: „A katona, aki a zászlót védelmezve esik el, nem gondolja úgy, hogy egy vászondarabért áldozta életét.” A szimbólumnak tulajdonított erényt a rész is megjeleníti, és ugyanúgy felidézi a hozzá fűződő érzéseket, ezért a „zászló egyetlen kis darabkája is éppúgy jelképezi a hazát, mint az egész zászló”.⁴³

³⁷ Talcott Parsons: *The Social System*. New York: Free Press, 1951. Idézi Farkas Zoltán: *A kultúra a szabályok és az intézmények*. Miskolci Egyetem, 2005. 8.

³⁸ Hankiss Elemér: *Az emberi kaland. Egy civilizáció-elmélet vázlatja*. Budapest, Helikon, 1999. 264.

³⁹ Emile Durkheim: *A vallási élet elemi formái*. Budapest, L'Harmattan, 2004. 111–112.

⁴⁰ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *A szimbólumok és a szimbolizáció kérdései a kulturális antropológiában I.* Budapest, MTA TK SZI – MOME, é. n. 1.

⁴¹ Talcott Parsons: *A modern társadalmak rendszere*. In Felkai Gábor – Némédi Dénes – Somlap Péter (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. században*. Budapest, Új Mandátum, 2000. 43.

⁴² Victor Turner: *A rituális folyamat*. Budapest, Osiris, 2002. 38. Idézi Maróti Andor (2019). i. m. 6.

⁴³ Durkheim (2004) i. m. 214–215.

A szimbólumok körülölelik életünket, bennük az emberi közösség különböző szféráinak (életterületeinek) jelentést hordozó mozzanatai tükröződnek. E jelenségek hálózatszerű rendszereiben mintegy összesűrűsödnek a mindenkori társadalom üzenetei, értelmezései. A társadalmi folyamatok függvényében a szimbólumok képesek újabb s újabb jelentéstartalmakat magukhoz társítani.⁴⁴ A nemzeti színű zászlóhoz újabb tartalmat kapcsol a lyukas nemzeti zászló. A sírjelként szolgáló (hagyományos csónak alakú) fejfa helyett a kopjafa (mint ősi, keleti harci eszköz) magyarságszimbólum is.⁴⁵ Szimbolikák jelenítik meg a társadalom közös tudattartalmát, mindamellett őrzik a múltat, és egyesítve őket továbbadják a jövőnek. Így biztosítva a múlt, jelen és jövő egymásba kapcsolódását. A múlt örökségét valamennyi emberi társulás szimbolikus formákban kifejezett tartalmakkal ápolja. Ezért a szimbólumrendszerek jelentései nem érthetők meg attól a kultúrától elszigetelten, amelybe beágyazódtak.⁴⁶ Ugyanazt a dolgot és jelenséget a különböző nyelvek másképpen fejezik ki, a név jelentése csak az adott kultúrában lesz általánosan elfogadott, egy expresszív szimbólum üzenete egy másik kultúrában teljesen más értelmű lehet.

A szimbólumelemek mindig valamilyen érzelmi viszonyulást váltanak ki az egyénből (ami lehet erősebb vagy gyengébb) és viselkedése motivációjaként léphetnek fel. A nemzeti zászló, a himnusz, a kereszt vagy a nemzeti viselet a meglévő identitás erős érzését hozza felszínre. Az érzelemkeltő funkcion túl, társadalomszervező funkciója is van, miután a szimbólumokban megtestesülő értékjelentések hálói befolyásolják a cselekvéseket.⁴⁷ A közösen vallott szimbólumok az együvé tartozás kifejezői, közösségteremtő funkcióval. Farkas szerint „az egységesen értelmezett szimbólumrendszer [...] fényében értelmezett tapasztalat eredményeként válhat az adott tudattartalom általánossá az egyének adott körében, [] s ismerik fel az egyes egyének, hogy mások is osztoznak az adott tudattartalomban”.⁴⁸ Minden társadalom törekszik arra, hogy rendszeresen megerősítse a sajátos arculatát biztosító kollektív érzéseket és gondolatokat. Ezért a szimbólumokban szervesült jelentések időnkénti újabb és újabb (nyelvi, képi, viselkedésbeli) kollektív megjelenítése a hozzájuk kapcsolódó érzelmek tartósságát hivatottak őrizni, míg a hősök, példaképek felidézésével (a cselekedetükben megtestesült értékek által) az elismerésre, tiszteletre méltó, a kívánatos magatartás nyer megerősítést.

Durkheim szerint a szimbólumképzés a hatásgyakorlás eszközeként is megjelenhet, azt a képzetet kínálva, hogy befolyásolni tudjuk az eseményeket. Így a mag ültetésekor elmondott ima a jó termés reményét adja, vagy halászatkor a jó fogással történő hazatérést segíti elő. Úgyszintén az élet nagy fordulópontjait is minden társadalomban ünneppel, szertartásokkal kapcsolják össze, átsegítve ezzel az embert a születés, a serdülés és a meghalás tragédiáján. A temetési rituálé megkönnyíti a gyászoló(k)nak az új élethelyzettel való szembenézést. A rítusoknak valódi funkciója a közösség

⁴⁴ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *A szimbólumok és a szimbolizáció kérdései a kulturális antropológiájában II.* Budapest, MTA TK SZI – MOME, é. n. 4.

⁴⁵ L. Juhász részletesen taglalja („Kopjafa” versus hagyományos fejfa?) a fejfák, illetve a „folklorizmus-kopjafák” állításának gyakorlatát és annak szabályozását a hajdúböszörményi hagyományos csónak alakú fejfás védett temetőrész bemutatása során. L. Juhász Ilona: *Rítusok, jelek, szimbólumok.* Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központ, 2011. 190–197.

⁴⁶ Anthony Giddens: *Szociológia.* Budapest, Osiris, 1997. 68.

⁴⁷ Geertz (2001) i. m. 74–78.

⁴⁸ Farkas (2005) i. m. 8.

szolidaritásának és kohéziójának a fenntartása és megerősítése.⁴⁹ Érzelmek kifejezését is szimbólumok segítségével tesszük, de ugyanígy, egyes interakciós helyzetekben mások viselkedési mintáinak megértése is csak a szimbólumok ismeretében lehetséges. A kollektív szimbólumok mellett vannak egyéni szimbólumok is. „Lehet személyes kifejező szimbólum vagy szimbolikus rendszer például a szeretet, a helyeslés és megbecsülés nyilvánításának valamilyen formája, az öltözet, a műalkotás, az üdvözlés, a születésnap, a vallási szertartás.”⁵⁰

5. Összegezve

A társadalom szövevényes mintázatú jelképes kultúrája egységes keretbe integrálja a közösséget és tagjai számára az identitás megélését biztosítja. A szocializáció során elsajátított „közös tudat” a társadalmi szolidaritás megalapozója, az e mögötti ismeretanyag segíti az embereket egymás megértésében. A társadalmi rend kiszámíthatóságát, az együttélés feltételét a normarendszer teremti meg. Az elvek, szabályok megerősítését szankciókkal alátámasztott normakontroll szolgálja. A kultúra építőkövei a kultúrspecifikus eszmei objektívációként létező értékek, és ezek konformizáló szerepe által szabályozza önmagát a társadalom. A rendszerbe szerveződött értékek a személyiség legmélyebben beágyazott támpontjai, motiváló, energetizáló erővel hatnak. A társadalom közös tudattartalmát a jelentéssel rendelkező szimbólumok jelenítik meg, amelyek egyben őrzik a múltat, körbefonják a jelent, és továbbadják a jövőnek, valóra váltva a kultúra átörökítését.

Felhasznált irodalom

- Allport, Gordon W.: *A személyiség alakulása*. Győr, Kairosz, 1997.
- Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris, 1997.
- Csepeli György: *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris, 2001.
- Csink Lóránt – Mayer Annamária: *Variációk a szabályozásra*. Budapest, Média tudományi Intézet, 2012. Online: <https://mek.oszk.hu/13500/13526/13526.pdf>
- Durkheim, Emile: *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest, MTA Szociológiai Kutató Intézet, 1986.
- Durkheim, Émile: *A vallási élet elemi formái*. Budapest, L'Harmattan, 2004.
- Elias, Norbert: *A civilizáció folyamata I–II*. Budapest, Gondolat, 1987.
- Falkné Bánó Klára: *Kultúraközi kommunikáció. Az interkulturális menedzsment aspektusai*. Budapest, Perfekt, 2008.
- Farkas Zoltán: *A kultúra a szabályok és az intézmények*. Miskolci Egyetem, 2005. Online: <http://midra.uni-miskolc.hu/document/11758/3695.pdf>
- Farkas Zoltán: *Társadalomelmélet. Az intézményes szociológia elmélete II*. Miskolc, Bíbor, 2010. Online: https://mek.oszk.hu/14800/14863/pdf/14863_2.pdf

⁴⁹ Durkheim (2004) i. m. 151–159., 210–215., 361–366.

⁵⁰ Talcott Parsons: *The Social System*. New York, The Free Press, 1951. 389. Idézi Farkas (2005) i. m. 11.

- Foucault, Michel: *Felügyelet és büntetés*. Budapest, Gondolat, 1990.
- Geertz, Clifford: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. 2. kiadás. (Válogatás, utószó Niedermüller Péter). Budapest, Osiris, 2001.
- Giddens, Anthony: *Szociológia*. Budapest, Osiris, 1997.
- Goffman, Erving: *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Budapest, Gondolat, 1981.
- Hankiss Elemér: *Az emberi kaland, Egy civilizáció-elmélet vázlata*. Budapest, Helikon, 1999.
- Hankiss Elemér: *Proletár reneszánsz. Tanulmányok az európai civilizációról és a magyar társadalomról*. Budapest, Helikon, 1999.
- Heller Ágnes: *A szándéktól a következményig*. Budapest, Magvető, 1970.
- Heller Ágnes: *Általános etika*. Budapest, Cserépfalvi, 1994.
- Hofstede, Geert: *Culture's Consequences. International Differences in Work-Related Values*. London – Beverly Hills, Sage, 1980.
- Kamarás István: *Érték, értékelés és értékrend (szociológiai és szociálpszichológiai szempontból)*. é. n. Online: www.metaelmelet.hu/pdfek/tanulmanyok/ertek_ertekeles.pdf
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *A szimbólumok és a szimbolizáció kérdései a kulturális antropológiában I.* Budapest, MTA TK SZI – MOME, é. n. Online: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YqD-yyl8hIoj:www.tit.hu/studio/Szimbolumok_1.pdf+&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *A szimbólumok és a szimbolizáció kérdései a kulturális antropológiában II. (Bachofentől Sperberig)*. Budapest, MTA TK SZI – MOME, é. n. Online: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ot2_12NJ-pzMJ:www.tit.hu/studio/Szimbolumok_2.pdf+&cd=3&hl=hu&ct=clnk&gl=hu
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *A szimbólumok és a szimbolizáció kérdései a kulturális antropológiában III.* Budapest, MTA TK SZI – MOME, é. n. Online: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:3m2gY0qtkZsj:www.antroport.hu/wp-content/uploads/2016/03/Kapitany-Szimbolizacio-III..pdf+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>
- Kolb, William L.: Az értékfogalom jelentőségének változása a mai szociológiai elméletben. In Balog László (szerk.): *Modern polgári szociológia IV*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1966. 241–253.
- L. Juhász Ilona: *Rítusok, jelek, szimbólumok*. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központ, 2011. Online: <https://mek.oszk.hu/10300/10315/10315.pdf>
- Maróti Andor: *Amit a kultúráról tudnunk érdemes*. 2019. Online: <https://mek.oszk.hu/19300/19385/19385.htm>
- Pangákisz Grigóriosz L.: Civilizáció és kultúra. *Kultúra és Közösség*, 7. (2003), 1. 71–86.
- Talcott Parsons: *The Social System*. New York, The Free Press, 1951.
- Parsons, Talcott: A modern társadalmak rendszere. In Felkai Gábor – Némedi Dénes – Somlai Péter (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. században*. Budapest, Új Mandátum, 2000.
- Rudnák Ildikó: *A multikulturális környezet kihívásai a magyarországi nagyvállalatok vezetői körében*. Doktori értekezés. Gödöllő, Szent István Egyetem, 2010. Online: https://kisebbségkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/multikulturalizmus/Rudnak_Ildiko_ertekezes.pdf

- Szigeti Péter: *Norma és valóság*. Győr, Széchenyi István Egyetem, MTA Politikai Tudományok Intézete, 2006. Online: <https://mek.oszk.hu/04000/04073/04073.pdf>
- Tönnies, Ferdinand: *Közösség és társadalom*. Budapest, Gondolat, 1983.
- Victor Turner: *A rituális folyamat*. Budapest, Osiris, 2002.
- Varga Károly: *Értékek fénykörében*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.
- Váriné Szilágyi Ibolya: Az ember, a világ és az értékek világa. In Lengyel Zsuzsanna (szerk.): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris, 1997. V. fejezet. Online: <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/szocialpszichologia/ch05s04.html#id504400>
- Vitányi Iván: A kultúra szerepe a társadalomban és a demokráciában. Beszélő, (2016), március 6. Online: <http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/a-kultura-szerepe-a-tarsadalomban-es-a-demokraciaban>
- Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest, L'Harmattan, 2018.

Molnár Zoltán¹

A járványos megbetegedések elleni harc Magyarországon a Nagy Háború időszakában, 1914–1918

The Fight against Epidemic Diseases during the Great War, 1914–1918

Absztrakt

Az I. világháború borzalmi egyre súlyosabb formában érintették a hátszág lakosságát. A mérhetetlenül nagy lelki megterhelésnek és az élet minden területén jelentkező hiánynak köszönhetően, a társadalom egésze fogékonyabbá vált a betegségekre. A háború során fokozatosan elterjedő éhezés, fázás, valamint a nincstelenség következtében fellépő járványok sorra szedték áldozataikat. Ezek közül a leginkább pusztítóak voltak a kolera, a hastífusz, a tuberkulózis, a vérhas, a himlő, a különböző nemi betegségek, illetve a háború végén nagy pusztítást végző spanyolnátha. A tanulmányban megvizsgálom mindezen betegségek kialakulásának legfőbb okait és a megfékezésükre tett intézkedések hatásait.

Kulcsszavak: I. világháború, hátszág, járványok

Abstract

The horrors of the First World War increasingly affected the people of the hinterland. Due to the immeasurable mental strain and the shortage in all areas of life, society has become more susceptible to disease. During the war, the gradual spread of hunger, colds as a result of poverty led to casualties. Of these, the most devastating were cholera, typhoid, tuberculosis, dysentery, smallpox, various venereal diseases, and the Spanish Flu that wreaked havoc at the end of the war. In this study, I examine the main causes of the development of these diseases and the effects of measures taken to curb them.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: molnarzoltan91021@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0357-8265>

Keywords: *First World War, hinterland, epidemics*

1. A háborús hiány következtében terjedő betegségek

A háborúk során a harci egységeket ellátó és az utánpótlásról gondoskodó hátszónak mindig kiemelkedő szerepe van, ezért is szükséges annak átszervezése a háborús viszonyoknak megfelelően. Elmondható, hogy a Nagy Háború időszakában a polgári lakosság leginkább a kórházakat, az egészségügyi, valamint az élelmiszer-ellátást érintő lépéseket érzékelte.

1914 augusztusában, a háborúba lépéskor Magyarország lakossága Horvátország nélkül 18 264 000 fő volt. Ennek a népességnek az egészségügyi ellátását 5805 orvos és sebész, továbbá 461 kórház szolgálta. Gyakorlatilag már a háború első évének telén súlyos zavar támadt az élelmiszer-ellátásban elsősorban az ország északkeleti és déli részein, a hadműveleti területeken, leginkább a Galíciához és Szerbiához közel fekvő részeken. A kormány által meghozott intézkedések, a tartalékok takarékosabb elosztása, a zugkereskedők internálása, valamint az árak maximalizálása nem jártak kellő eredménnyel. Az élelmiszereket hamarosan adagolni kellett, ezért 1915 tavaszán a kabinet elrendelte a lisztjegyek bevezetését, amellyel megkezdődött az élelmiszerjegyek megjelenése. Az 1915-ös viszonylag jó termés csak átmenetileg tudta enyhíteni a gondokat, ugyanis a betakarított gabona a kenyérnek való szükséglet csupán $\frac{3}{4}$ -ét fedezte.

Magyarország és Ausztria között komoly vita bontakozott ki a magyar lakosság élelmezésének kérdésében. Az osztrákok ugyanis már az első háborús télen kevésnek találták a magyarok mezőgazdasági szállítmányait Ausztria és a hadsereg számára. A háborús helyzetre való tekintettel, Ausztria igen szigorúan elvárta, hogy Magyarország a megállapított kvóta szerint szolgáltatson terményt a hadseregnek és az örökös tartományoknak. A magyar kormány álláspontja szerint viszont a katonák után a magyar polgárok ellátását kell biztosítani, és ha marad felesleg, csak akkor tud szállítani az osztrák lakosság számára. Az osztrák kabinet nem értett ezzel egyet, és az élelmezés magyarországi korlátozását, valamint a szigorúbb rekvirálást tartotta indokoltnak.

A munkaképes férfinépeség harctérre vonulása, továbbá az igavonó állatok, a szarvasmarha-, valamint a lóállomány pusztulása a mezőgazdasági termelés jelentős visszaesésével járt. Ennek következtében az élelmiszer-előállítás jelentősen csökkent. A betakarított gabona mennyisége folyamatosan elmaradt a szükségéstől a háborús években. Egyre inkább növekedett a hiány, ezért 1915 decemberében be kellett vezetni a kenyérjegyet. 1916 nyarán száj- és körömfájás-járvány tört ki hazánkban. Az ellátási problémák enyhítése céljából már augusztusban megjelent a földművelésügyi miniszter azon rendelete, amely enyhített az 1888. évi VII. törvény 79. §-ának a szigorán. Az új rendelkezés értelmében a beteg állatok tejét csupán nyers állapotban volt tilos forgalmazni és fogyasztani, forralást követően nem. Az egyre nagyobb élelmiszerhiány miatt a lakosság a kormány lakhelyelhagyási rendeletét megszegve, cserekereskedelmet folytatott, ami hozzájárult a járványok még gyorsabb terjedéséhez. A korábban említett rekvirálások azonban jelentős mértékben csökkentették a vidékiek élelmiszer-ellátását. Egyre gyakrabban kellett pótélelmiszereket alkalmazni. Az *Orvosi Hetilap* számaiban német példára javasolták az árpadara és a lóhere fogyasztását is. Ennek oka ezeknek

a termékeknek a magas mész- és foszfortartalma volt. A spenóthoz hasonlóan javasolták elkészíteni. Az egyre silányabb étkezés és a fűtetlen lakások következtében a polgári lakosságnál is hiánybetegségek léptek fel. Az orvosok tehetetlenül álltak a járványszerűen jelentkező strúma, a skorbut és a pellagra előtt. A strúma a pajzsmirigy megnagyobbodását jelentette. Ezt elsősorban a jódiány okozta. A fővárosban és környékén folyamatosan emelkedett az új esetek száma. A pellagra is hiánybetegség, elsősorban ott fordult elő, ahol a kukorica a legfőbb táplálék. Erdélyben például járványszerűen jelent meg. A jelentkező tünetek közül kiemelendő, hogy a bőr felületét vörös hólyagok borítják, amelyeknek a felszíne a pergamenhez hasonlóan száraz és zsugorodott. Mindez égő érzésű fájdalommal járt. Az ország egyes vidékeiről skorbutos betegséget is jelentettek, amelynek jellegzetes tünetei voltak a fáradtság- és levertségérzés, valamint a vérzékenység, amely súlyosabb esetben halállal is járhatott. A betegség a C-vitamin-hiány következtében alakult ki. Enyhébb lefolyás esetén is veszélyes volt, mivel a más betegségekkel szembeni ellenálló képességet jelentősen csökkentette.²

2. A háború idején jellemző fertőző betegségek

A magyar királyi belügyminiszter 6405/1914. B. M. sz. körrendeletben július elsejei hatállyal, kölcsönös közlésre kötelezte valamennyi szomszédos törvényhatóságot, a bejelentésre kötelezett fertőző betegségek vonatkozásában. Ilyen volt a kolera, himlő, tuberkulózis, diftéria, vérhas, bujakór és a tífuszos betegségek. A rendelet célja az volt, hogy a fertőzés terjedésének a megakadályozására még időben meghozhassák a szükséges intézkedéseket, valamint felszámolhassák a fertőző góccokat.

Már a háborút megelőzően is rendkívül magas volt a halálozási arány a tuberkulózis esetében. 1914-ben több mint 55 ezer, míg a rá következő évben már meghaladta a 63 ezret a betegségben meghaltak száma. 6555 fő hétéven aluli gyermek volt az elhunytak közül.³

A háborúk mindig együtt jártak a járványok terjedésével. A legtöbb áldozatot is ezek a betegségek követelték, nem pedig a hadműveletek. A Nagy Háború idejére az orvostudomány és az egészségügy fejlődése mérsékelte ugyan ezeket az arányszámokat, de a harctereken ismét felütötték a fejüket a különböző járványos megbetegedések.

A kolera Ázsiából származott, és 1817-ben került az Öreg Kontinensre. Jellemző tünetei az állandó hasmenés, hányás, levertség és szédülés voltak. Súlyosabb esetekben a szervezet képtelen volt pótolni a folyadékvesztéséget, így halálos kimenettel járt. A háború kezdetekor a rossz higiéniai viszonyok és a nyári hőség is hozzájárult a járvány kitéréséhez. Az osztrák–magyar hadseregben is nagy gondot fordítottak a megelőzésére. Tilos volt mosatlan gyümölcsöt, zöldséget és nyers tejet, valamint fertőtlenítés nélküli vizet fogyasztani. A drasztikus módszerek között olyanok voltak, mint napi három csepp jódtinktúra vagy napi 300 gramm hígított sósav fogyasztása, amelyből öt napon keresztül, az étkezés előtt tíz cseppet kellett egy fél pohár vízben feloldani és meginni.⁴

² Kótyuk Erzsébet: A hátszág egészségügyi csatái (1914. június 28.–1918. november 3.). *Hadtörténeli Múzeum Értesítője*, (2011), 12. 113–116.

³ Kótyuk (2011) i. m. 115–116.

⁴ Kazareczki Noémi: *Veszedelemes ragályok – Avagy a Nagy Háború járványai. I.* Magyar Nemzeti Levéltár, é. n.

Jelentések kezdetben a katonai alakulatoktól, a vasútvonalak mentén fekvő településekről és a katonai kórházakból érkeztek a betegséget illetően. Már 1914 őszén járványveszély jelentkezett, a kórt Oroszországból hurcolták be a sebesült és szabadságolt katonák, valamint az orosz hadifoglyok. A kormányzat intézkedései nem jártak eredménnyel, ugyanis a betegség lappangási ideje kettő és 21 nap között van, ezért a harctéri betegmegfigyelő állomásokon kötelezően eltöltött öt nap nem volt elegendő a betegek teljes bizonyossággal való kiszűréséhez. A hátszág kórházaiba tünetmentesen került vírushordozók a lappangási időszakban tovább fertőzték a környezetüket. A kórházakban, valamint az úgynevezett lábadozóknál a sebesült katonák szükségszerűen polgári személyekkel is érintkeztek. Ezért a kór a lakosság körében is nagymértékben terjedt. A helyzet drámai voltát mutatja, hogy az ország területéről 1915. július 26. és augusztus 1. közötti időszakban 600 új kolerás megbetegedésről számoltak be, amelyek közül 529 volt a polgári személyek száma, az elhunytaké pedig 292. A magyar királyi belügyminiszter 1915. október 24-én rendeletben intézkedett a polgári lakosok védőoltásáról. Törvényi alap híján azonban nem tehetette kötelezővé, mindössze ajánlani tudta azt.

Ugyancsak ez év augusztusában szintén rendeletben szabályozták a ronggyűjtést, illetve a kivitelt. Fertőzött településekről tilos volt rongyokat szállítani. A hazai textiliparnak azonban fontosak voltak ezek a termékek, ezért a rendelet kimondta, hogy megfelelő fertőtlenítés után folytatható a gyűjtés. A kolera ellen bevezették a hadseregben a kötelező védőoltást, amely 1916 januárjára eredménnyel járt.

A leggyakoribb betegségeknek a tífusz és a vérhas számítottak. Legfőbb hordozói a harcterekről hazatérő sebesült katonák voltak, hiszen mozgásukkal terjesztették ezeket a megbetegedéseket. Sokszor nyitott vagonokban utaztak haza a harctérről, a vasúti megállóknál és a tisztálkodóhelyeknél akaraton kívül adták tovább a kórt. Az északi frontról, valamint a Balkánról már 1914 decemberének végén kiütéses tífuszos betegséget jelentettek. A hadvezetés azonnal intézkedéseket hozott a fertőzöttek kiszűrése céljából. Azokat a katonákat, akiken a betegség jelei mutatkoztak, a hadtápkörletben elkülönítették és nem szállították vissza őket a hátszágba. Azonban itt sem tudták az összes fertőzöttet kiszűrni akárcsak a kolera kapcsán, mivel a betegség leginkább a tünetmentesen fertőző sebesült személyekkel került a hátszágba.

A rendkívül rossz higiéniai viszonyok miatt az emberek ruháját tetvek lepték el, amelyek a kiütéses tífuszt terjesztették. A belügyminiszter ezért 1914. december 26-án rendeletet adott ki a fertőtlenítésre. Úgynevezett fertőtlenítőállomásokat hoztak létre, megfelelő fertőtlenítőszerrel. Ezeket a szabályokat nem csupán a sebesült és szabadságolt katonáknak, hanem a hadifoglyoknak és menekülteknek is be kellett tartani. Szintén nagyon elterjedt volt a hastífusz, amelyet ugyancsak a nem megfelelő körülmények, illetve a tisztálkodás hiánya okozott. 1915 áprilisában rendelték el a védőoltást. A szegények és nincstelenek számára az Országos Betegellátási Alap biztosította a vakcinát. A legfontosabb volt ezeknek a fertőzött betegeknek az elkülönítése.

A spanyolnátha 1918 októberében ütötte fel a fejét, leggyakrabban torokfájással kezdődött, majd nagyfokú hányás és magas láz kísérte. Súlyos légzőszervi szövődmények léphettek fel, rendkívül hamar képes volt elvinni a beteget. Leggyakrabban a felnőtt lakosság 20–40 év közötti körében volt elterjedt. Amíg 1914-ben 471-en

hunytak el a fertőzés következtében az országban, addig 1918-ban már több mint 53 ezren. Az antibiotikumokat még nem ismerték, ezért a betegség általában súlyos tüdőgyulladás következtében pár nap alatt végzett áldozatával. A kór ellen meleg, cukrozott teát, a változatos táplálkozást, illetve a meghűlés és a fárasztó munka elkerülését javasolták.

A himlő kapcsán az egészségügyi hatóságok úgy vélték, hogy hamarosan eltűnik a betegségek sorából. A lakosság himlő elleni oltottsága megfelelőnek tűnt és a mortalitási adatok is alacsonyak voltak. Évente átlagban 128 eset történt. Azonban a háború második évében, 1915-ben ütötte fel a fejét a hólyagos himlő, és már ekkor 1800 halálos áldozatot követelt. 1916-ra ez a szám 6200-ra nőtt. Ez elsősorban Szlavóniában és Északkelet-Magyarországon okozott gondot. Későn kezdtek el védekezni ellene, ezért az egész országra áttért. 1917-re azonban sikerült megfékezni a kényszeroltásoknak köszönhetően.

A különféle fertőző betegségek elszaporodása arra készítette az egészségügyi főhatóságot, hogy rendeletben nyomatékosítsa és ismételten kötelezze az előjárókat a betegségek bejelentésére, körleírására, valamint a páciensek ellátását szolgáló kórházi helységek felállítására és a fertőzöttek elkülönítésére. A betegek elszigetelése azonban lehetetlen volt, hiszen így is jelentős helyhiány volt tapasztalható a kórházakban. Sokszor még a hátszobákba érkező sebesülteket sem tudták ellátni. Sok nagyobb épületet ezért hadikórházzá alakítottak át. Ilyen volt Budapesten a Múcsarnok épülete is. A gyógyítás rendkívül nehézkes volt, hiszen jelentős orvos- és ápolóhiány lépett fel. Sok másod orvos ugyanis szintén a frontokon harcolt. A kórházi főorvosok egy része pedig helyi katonai szolgálatot teljesített. A másod orvosok helyére gyakran orvostanhallgatókat, illetve szigorló orvosokat állítottak be. A kórházi ápolószemélyzet jelentős részét tették ki az apácák, akiknek a rendszeres elméleti és gyakorlati képzését nem szervezték meg. A világi ápolónők oktatásáról az 1883-ban alakult Magyar Vöröskereszt gondoskodott, de még így is sokan dolgoztak mindenféle képzettség nélkül.⁵

3. A betegmegfigyelő állomások működése

A háború kitörése nagy kihívást jelentett a polgári közegészségügy és azon belül a járványügy számára. Az elhúzódó konfliktusra egyik hadviselő fél sem készült fel, sem katonai, sem közegészségügyi értelemben. A harcterektől már 1914 őszén tömegével érkeztek haza katonák súlyos sebesülésekkel és járványoktól szenvedve. Az ellátórendszer nem volt képes ilyen sok beteget ellátni. Zemplénben és Kárpátalján kolerajárvány tört ki, a kórt a hazatérő katonák hurcolták be a hátszobákba. Gróf Mailáth József sátoraljaujhelyi földbirtokos levelet írt Tisza István miniszterelnöknek, amelyben ismertette a hátszobák egyre romló egészségügyi helyzetét, kiemelve azt, hogy a lakosság járványügyi szempontból ki van téve a hazatérő katonák által behurcolt betegségeknek. Felhívta a kormányfő figyelmét a járványvédelmi intézkedések fontosságára. A leginkább hatásos módszernek a hátszobai betegmegfigyelő állomások létrehozását tartotta, amelyekben a hazatérő katonák szűrésen vennének részt,

⁵ Kótyuk (2011) i. m. 117–127.

és csak az egészségesek léphetnének a hátszágba. A honvédelmi miniszter, Hazai Samu 1914. október 18-án rendeletet adott ki a megfigyelőállomások megszervezésére. Ezt követően Mailáthot miniszteri biztosi ranggal kinevezték a sátoraljaújhelyi megfigyelőállomás élére.⁶

Mailáth József gróf szerint azonban „az országnak a járványos betegségekkel való megvédésére és ezzel összefüggően a beteg és sebesült katonák gyógykezelésére nem történt előre gondoskodás”.⁷ A gróf tíz esztendővel a világháború befejezése után két kötetben jelentette meg a háború alatt a sátoraljaújhelyi betegmegfigyelő állomás miniszteri biztosaként szerzett tapasztalatait. A galíciai harctér szomszédságában lévő Zemplén vármegye lakosaként, az elsők között figyelte meg a harctérről özönlő, tífuszban szenvedő betegek szállításának és elhelyezésének megoldatlanságát. A hátszág egyre nagyobb fertőzöttségének a veszélyére is felhívta a figyelmet. Rendszeresen táviratot küldött a miniszterelnöknek, a belügyminiszternek, és az ő hatáskörébe tartozott a közegészségügy is. Emellett szervezőképessége is jelentős volt, hiszen a sátoraljaújhelyi barakk-kórház már 1914. december 29-én, két hónappal az építkezés megkezdése után fogadhatta az első 300 beteget. Az állomás területén látogatást tett Sándor János belügyminiszter és Hazai Samu honvédelmi miniszter is, akik elismerően nyilatkoztak az ellátásról. 1915 februárjában már 2158 harctérről hazaszállított katona, köztük 1330 fertőző beteg volt az állomás területén. A jelentős elismerésnek is köszönhetően Mailáth 1915. július 16-án előadást tarthatott a megfigyelőállomások működéséről. Az előadást pedig részletesen ismertette az *Orvosi Hetilap*, valamint friss statisztikai adatokkal kibővítve jelent meg az *Orvosképzés* című folyóiratban. A szerző munkái a legfontosabb forrásai a betegmegfigyelő állomások történetének.

Miután az orosz hadszíntéren járványok ütöttek fel a fejüket, a belügyminiszter egyetértésben a magyar honvédelmi és a közös hadügyminiszterrel 14 betegmegfigyelő állomás létrehozását rendelte el. Ezek közül hét a Felvidéken (Besztercebánya, Kassa, Losonc, Nyitra, Rózsahegy, Trencsén, Zsolna), további kettő Kárpátalján (Munkács, Ungvár), 1 pedig Szatmárnémetiben működött. A trianoni Magyarország területén mindösszesen négy ilyen állomás volt Debrecenben, Miskolcon, Nyíregyházán és Sátoraljaújhelyen. Fontos volt, hogy vasúttal könnyen megközelíthető helyeken feküdjenek.

A betegmegfigyelő állomásoknak kettős célja volt. Elsődlegesen mint szűrőkórházak működtek, amelyek a nem fertőző betegeket engedték csak tovább a hátszágba. Az érintett pácienseket elkülönítették és gyógyították. Azokat a betegeket is visszatartották, akiknek a szállítását nem tette lehetővé az állapotuk. Ez a kettős funkció azért is volt fontos, mivel a harctérről jött szállítmányban, válogatás nélkül, egymás mellett feküdtek a sérültek és a betegek, közöttük többen voltak már, akiknek szervezetében valamely fertőző kór lappangott. A páciensek válogatását az állomás orvosai végezték. A fizikai állapot felmérése után megmérték a testhőmérsékletet és négy csoportot különítettek el. Az egyértelműen fertőző betegeket, a gyanús eseteket, az egészséges, de fertőzésre gyanúsakat (kontaktus), valamint a sebesülteket

⁶ Balogh Gábor: „Mint cseppben a tenger...” – a modern közegészségügy kezdetei a betegmegfigyelő állomások tükrében. In Balogh Gábor (szerk.): „Isten hozzád Európa.” 1914–1918. Tanulmányok az első világháború kitörésének centenáriumán. Piliscsaba, Szent Vincze Kollégium, 2014. 72–75.

⁷ Mailáth József: *Élményeim és tapasztalataim a háború alatt*. 1. köt. Budapest, MTA, 1928. 49.

és az egyéb betegeket. Az utóbbi csoportba tartozók is csak öt nap megfigyelés után indulhattak tovább, kivéve, ha egészségügyi állapotuk vagy halaszthatatlan műtét szükségessé tette a szállítást. Az elkülönítés munkáját volt hivatva segíteni az Orvosi Továbbképzés Központi Bizottsága által 1915 tavaszán kiadott, Korányi Sándor által szerkesztett *Tanácsadó a megfigyelő állomások orvosai számára* című füzet. Feistmantel Károly a budapesti 16. sz. helyőrségi kórház orvosa is a szerzők között volt. A háború kitörése után tért haza több évnyi teheráni küldetéséből. A megszerzett tapasztalatait felhasználva, kórháza laboratóriumában tífuszellenes oltóanyagot kezdett előállítani, amelyet 1916 januárjától már a harctereken is bevetettek.

A barakk-kórházak legfontosabb része volt az úgynevezett gyűjtőbarakk, itt helyezték el az ide érkezőket. Ezután került sor a fürdetésre, ahol nagy szerepet kapott a tetvek elleni védelem. Ezután felöltöztették a betegeket, majd a pihenőszobába kerülve az ügyeletes megvizsgálta és továbbküldte őket a megfelelő barakkba. Az úgynevezett fertőtlenítő állomásokon tették ápolttá a pácienseket. Sátoraljaújhelyen például külön-külön barakk állt rendelkezésre a pozitív kiütéses tífuszos, a pozitív kolerás, valamint a kiütéses tífuszra és kolerára gyanús betegek részére.

A megfigyelőállomás legfontosabb célja a hátszág megóvása volt, a barakk-kórház legfontosabb orvosának pedig a bakteriológus számított. Nagyon kevés ilyen szakember állt azonban rendelkezésre, mivel már a háborút megelőzően bakteriológiai kurzust elvégző orvosokat elsősorban a hadsereg vezényelte el. Sőt még azokat az orvos-tanhallgatókat is, akiket a budapesti egyetem bakteriológiai intézetében egyenesen a betegmegfigyelő állomások laboratóriumai számára képeztek ki. Jelentős nehézséget okozott a laboratóriumok berendezésének és a termosztátoknak, valamint a sterilizátoroknak beszerzése is. Még 1915 júniusában is öt megfigyelőállomáson jelentett problémát – bakteriológus hiányában – a hadügyi igazgatás rendeletének a betartása, amely szerint csak három negatív lelet után hagyhatja el a beteg az állomást.

Az 1915-ös év katonai sikereinek a következtében, a hadszíntér keletebbre tolódásával jelentősen csökkent a megfigyelőállomások betegforgalma. A hátszág járványokkal szembeni védelmét egyre inkább a harcterek közelében felállított tábori járványkórházak vették át. Ezekben is hasonló osztályozómunka folyt. Ezért 1916 tavaszán a betegmegfigyelő állomások megszűntek.

Mailáth összegyűjtötte az összes betegmegfigyelő állomásra vonatkozó statisztikai adatokat. Kimutatásai alapján 1914 végétől 1916 tavaszáig 715 ezer beteg és sebesült katona fordult meg ezeken az állomásokon. Működésük alatt majdnem 67 ezer fertőző személyt vettek fel, tehát csaknem minden tizedik harctérről hazatérő beteg szenvedett ilyen kórbán. A betegségek közül a legnagyobb problémát a hastífusz okozta. A fertőzöttek közül minden második e kórbán szenvedett. Majdnem 34 ezren voltak hastífuszosak, 25 ezren szenvedtek vérhasban, csaknem négyezren kolerában, ezek mellett mindössze 486 kiütéses tífuszos és 265 hólyagos himlős beteget regisztráltak. Az előfordulási arány azonban pusztán nem elegendő egy-egy kór súlyosságának a megállapításához. Mivel a hastífusz halálzási aránya mindösszesen 10,5% volt, addig a himlő esetében ez az arány már 14%, de a legmagasabb a kolera esetében volt, mintegy 50%. Már 1914 őszén súlyos kolerajárvány ütötte fel a fejét a harcoló csapatoknál, ám tekintettel a magas halálzási mutatókra, csak kevés megbetegedett szállíthatnak el a megfigyelőállomások felé. Sátoraljaújhelyen mindösszesen hat ilyen

beteget kezeltek az állomás fennállásának ideje alatt. A harctéri higiénikus viszonyok javulásának köszönhetően, valamint a kolera elleni rendszeres védőoltásoknak meglett az eredménye. Az állomásokat 1916 tavaszától átalakították, mivel egyre érezhetőbbé vált a hiány a háborús rokkantak ellátását illetően.⁸

Összességében elmondható, hogy a betegmegfigyelő állomásoknak jelentős szerepük volt abban, hogy fennállásuk alatt nem alakult ki komolyabb járványhelyzet az országban. Ugyanilyen lényeges volt a védőoltások hatékonysága és a fertőtlenítési módszerek alkalmazása. Kiemelendő az is, hogy a katonákon kívül a civil lakosságot is ellátták a barakk-kórházakban, mindezzel javítva a közegészségügy helyzetét.⁹

Bár a háború óriási pusztítást végzett, Mailáth felhívta a figyelmet arra, hogy a közegészségügy helyzete jelentősen javult. A hadi sebészet lényegesen hozzájárult az orvostudomány fejlődéséhez, hiszen számos, korábban bonyolult beavatkozás vált egyszerűbbé és biztonságosabbá. Sorra jelentek meg az újabb és újabb találmányok. Fontos változás volt, hogy a szakszerű gyógyítás immáron széles rétegek számára elérhetővé vált. Emellett alapvető változás történt a társadalom és az egészségügy viszonyrendszerében. Leginkább a vidéki lakosság körében történt szemléletváltás, hiszen a bevonult katonák többsége parasztfiú volt, akik rendszeres kapcsolatba kerültek az orvosokkal és az egészségüggyel. Megismerkedtek az alapvető higiéniai szabályokkal és a mindenféle gyógyfűvek és javaslatok helyett a szakszerű orvosságokkal is. Mind a katonák, mind a hozzátartozóik tapasztalhatták a szakszerű munkát, amelynek következtében jelentősen megnőtt a bizalom az egészségügyi intézmények iránt.¹⁰

4. A nemi betegségek elleni harc

A prostitúciónak mint az egyik legősibb mesterségnek a népszerűsége töretlen maradt a történelem folyamán, különösképpen elmondható volt ez a háborús időszakokban. A legújabb kori történelemben megállapítható, hogy a hadseregek már központilag is igyekeztek a prostitúciót szervezett keretek közé szorítani. Az I. világháború kapcsán kiemelendő, hogy már a kitörését követő néhány héttel addig soha nem látott méreteket öltött, ugyanis minden hadviselő fél milliós tömeghadseregeket állított fel és a férfiakat a hadszínterekre küldték, ezáltal kiszakítva őket a jól ismert családi környezetből.¹¹ Nem csupán az ellátásuk, hanem a fegyelmezésük és egészségügyi ellenőrzésük is komoly feladatot jelentett a hadvezetésnek. Az összezártság mentális és pszichés problémákat okozott. A katonáknak nap mint nap szembesülniük kellett a halállal. A háború brutalitása és az emberi élet értékének relativizálódása az erkölcsöt is kikezdtte. A férfiak kényszerből elszakadtak hosszú időre a megszokott, otthoni környezetétől, a háború szétszakította a családokat. Megnövekedett az alkalmi

⁸ Kiss László: *A hátszáz járvány elleni védelme az I. világháború idején. Betegmegfigyelő állomások (Barakk-kórházak.)*

⁹ Balogh (2014) i. m. 75–77.

¹⁰ Mailáth (1928) i. m. 50–52.

¹¹ Balla Tibor: Érosz a hadszíntéren, avagy a Nagy Háború osztrák-magyar tábori és tartalék bordélyai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. (2010), 4. 1023.

szexuális kapcsolatok száma.¹² Mindez pedig elősegítette a nemi betegségek rohamos terjedését. A két leggyakrabban előforduló nemi betegség típus: a kankó (gonorrhoea), valamint a szifilisz (vérbaj) volt. A szifilisz sokáig nehézkes volt kimutatni, mivel az hosszú időn át lappang a szervezetben, tünetmentesen. A betegség beigazolására idővel sikeresen alkalmazták az úgynevezett Wassermann-féle vérvizsgálati módszert. A kórnak rendkívül súlyos lefolyása lehetett, ugyanis maradandó agykárosodást és akár halált is okozhatott. A kankónak ellenben szemmel is jól látható tünetei jelentkeznek a nemi szerveken. A fertőzött katona ugyan hetekre harcképtelenné vált, de az esetek többségében később helyreállt az egészsége.¹³

1915 elejétől a kezdeti mozgóháborút a legtöbb hadszíntéren állásháború követte, mivel megmerevedtek a frontvonalak és a katonák beásták magukat a lövészárkokba. Kézenfekvő volt az a megoldás, hogy a lövészárkokból több hét vagy hónap után rövid időre kiszabaduló katonák ösztönös nemi vágyaikra a legközelebbi tábori vagy tartalékbordélyokban találjanak megoldást. A Monarchia hadvezetése a német példát követve rövidesen felismerte az ilyen célú intézmények felállításának a szükségességét. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a háború során rohamosan terjedő nemi betegségek ellen így könnyebben lehetett védekezni, mivel a bordélyokban dolgozó kéjhölgyek egészségi állapotát az orvosok szigorúan ellenőrizték, és a katonák is csak a szabályok betartása mellett vehették igénybe a szolgáltatást. A nemi betegségek már békeidőben is komoly problémát jelentettek, hiszen 17–31%-át tették ki a hadseregben előforduló összes megbetegedésnek. A hadvezetésnek alapvető érdeke fűződött a harctéren küzdők egészségének és hadrafoghatóságának megőrzéséhez, illetve a járványok megakadályozásához.

Ezért 1915 nyarán a császári és királyi hadsereg-főparancsnokság közzétett egy nyolc pontból álló szervezeti szabályzatot, amelyet széles körben juttattak el a szárazföldi haderő csapataihoz. A katonai adminisztráció minden apró részletre figyelve járta körül a kérdéskört. A sorszámmal ellátott tábori és tartalékbordélyok a tábori hadsereg szerves részét alkották. Céljuk a tiszték és a legénység igényeinek a kielégítése, továbbá a hátszorból bevonuló pótalakulatok szexuális felvilágosítása és a homoszexualitás visszaszorítása volt.

Az összes gyalog- és lovashadosztály-parancsnokságnál egy-egy tábori, a fontosabb hadtáplálomásokon, várakban, erődített helyeken pedig igény alapján tartalékbordélyokat állítottak fel. Azonban a katonai egészségügyi intézményeknél, ahol vöröskeresztes nővérek is dolgoztak, nem állítottak fel bordélyokat, mivel azt valószínűsítették, hogy a női ápolószemélyzet szolgálati jókedvét is jelentősen rontotta volna. A tábori bordélyok törzsszotályra és egy trénoosztályra, valamint annyi dandárosztályra tagolódtak, ahány dandárral a hadtest vagy a hadosztály rendelkezett. A helyi viszonyokat figyelembe véve az osztályok több alosztályra tagolódhattak. A tábori nyilvánosházak legfelsőbb szintű vezetését az osztrák–magyar haderő tábori bordélyügyeinek a főnöke töltötte be, aki a közös Hadügyminisztérium segédközegeként tevékenykedett, és udvari tanácsosi címmel rendelkezett. A Hadsereg-(Hadtáp-) főparancsnokságon a helyettese a tábori bordélyok főfelügyelője volt, a hadsereg- és hadtáp-parancsnokságokra

¹² Völgyesi Zoltán: *Harctértől a hátszorbáig. Az első világháború gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon a levéltári források tükrében*. Budapest, L'Harmattan, 2016. 159–160.

¹³ Balogh (2014) i. m. 80–81.

egy-egy táboribordély-felügyelőt jelöltek ki. Minden tábori nyilvánosház élén állt egy igazgató, akinek alárendeltségébe a csoportvezető, továbbá a tisztviselők, valamint a gyakornokok tartoztak. Az egyes alcsoportokat rangosztályba nem sorolt havidíjasok (1. és 2. osztályú örömlányok) alkották, és azokat törzskurtizánok vezették. Segédközégeként egy madám címet viselő nő támogatta tevékenységüket. A tábori bordélyok tisztviselői külön állományt jelentettek, őket hiány esetén olyan tisztekkel pótolhatták, akik impotenciájukat hivatalos iratokkal igazolni tudták.

Az intézmény működése kapcsán általános alapelvként határozták meg, hogy a tisztii örömlány 24 óra alatt átlagban hat, egy legénységi pedig 12 alkalommal szolgálhatta ki a jogosultakat. A tábornokok 120, a törzstisztek 60, a főtisztek 30, a legénység pedig már csak 15 percre vehette igénybe a szolgáltatást. Szex közben a csukasziürke színű tábori óvszert kellett használni, amelyért a madámnak 20,3 fillért kellett fizetni. Mivel az óvszer – amelyre a hátszágban is megugrott a kereslet – utánpótlása Párizsból a háború következtében majdhogynem lehetetlen lett volna, emiatt nagyfokú takarékosagra, valamint a túlságosan heves használat következtében történő gyors elhasználódás veszélyeire hívták fel a figyelmet. Három csoportra osztották a tábori nyilvánosházak női személyzetét. Ők voltak a tisztii, valamint az 1. és 2. osztályú örömlányok. Utóbbi csak lövészároklotyónak (*Schützengrabermentcher*) hívták. A különböző állománycsoportokból nem lehetett egy másikba átkerülni. Az alkalmas nőket egy hátszági prostituáltatató bizottság rendelte ki, az állományt belőlük töltötték fel, és a későbbi kiegészítés is így zajlott. Minden hadtest területén egy mozgó bizottság tevékenykedett. Az avatási bizottság által a három kategória valamelyikébe ajánlott lányok az osztrák–magyar tábori bordélyok főnökének az útmutatása alapján kerültek a tábori vagy a tartaléklétesítményekhez. A tisztek részére fenntartott és az „elhasználódás” miatt már nem megfelelő teljesítményt nyújtó nőket átsorolták az 1. osztályú legénységi kurtizánok csoportjába. A 2. osztályú legénységi kéjnököt kizárólag a rendfokozat nélküli katonák számára tartották fenn, és a tervek szerint a háború során az 1. osztályú örömlányok köréből egészítették ki őket. Amennyiben már nem felelt meg az igényeknek, akkor a bal farpofáján fordított császári billoggal kellett ellátni, kiselejtezni és a legközelebbi alkalommal alaposan megfertőzve az ellenséghez eljuttatni.

A katonai szabályzatokat követő kéjhölgyeknek csukasziürke, a vöröskeresztes ápolónők egyenruhájának a szabását követő tábori öltözetet határozták meg. Mindehhez egy 8 cm széles, 1,5 cm-es gumiszegéllyel ellátott fekete karszalagot viseltek. Fehérnemüként meghosszabbított hordási idejű normál fehérneműt írtak elő. A tisztii kéjnöknek a legfinomabb minőségű fekete félselyem harisnyát kellett felvenni, míg a legénységieknek közepes minőségű vörös pamutharisnyával kellett beérniük. A harisnyakötők ugyanilyen színűek voltak. Azok a tisztii kurtizánok, akik a bécsi Kereskedelmi Minisztérium szakakadémiáját látogatták, különös befolyást gyakorolhattak a tábornokokra, fekete harisnyájukon ismertetőjegyként vörös nadrágpaszományt viselhettek.

Elmondható, hogy hadszínterénként változtak ezeknek a nyilvánosházaknak a díjai. Alkalmazkodtak a katonák szerény zsoldjához. A bordélyokat a háború során folyamatosan szervezték. A tábori bordélyokat a harcvonaltól minimális távolságra, általában elhagyott kastélyokban, a háború által megkímélt falusi házakban vagy

újonnan felállított fabarakokban hozták létre. Az első vonalba induló vagy onnan tartalékba visszavont csapatok katonái keresték fel ezeket. Általánosságban elmondható, hogy rövid ideig üzemeltek és csupán két-három fő alkotta a személyzetet. Számuk lényegesen kevesebb volt a felmerülő igényeknél. A tartalékbordélyokat a hadtápterületeken állították fel. Azokat hosszabb időre rendezték be, és sok esetben már a civilek is használták azokat korábban. Fontos előnyük volt, hogy nem voltak kitéve a háborús pusztításnak. Átmeneti állomásnak számítottak minden csapatrész számára, amelyeket a harctérre rendeltek vagy onnan visszatértek. Lényeges, hogy a tisztí, a légénységi és a csupán néhol létező altiszti bordélyok mindenhol szigorúan elkülönültek egymástól.

A nyilvánosházakba jelentkező nőknek érvényes fényképes igazolvánnyal kellett rendelkezniük, emellett hetente kétszer ingyenes orvosi vizsgálaton kellett részt venniük. Igazolványukat a kuncsaftnak felszólítás nélkül be kellett mutatniuk, azokat, akik nem rendelkeztek igazolvánnyal, és megfertőzték a katonákat, kiutasították a városból, és testi sértés miatt emeltek vádat ellenük. Mivel a prostitúció a nemi betegségek melegágyának számított, emiatt az osztrák–magyar csapatok által birtokba vett területeken a katonai hatóságok szigorú higiéniai szabályokat rendeltek el. A szerb hadtápterületen található bordélyokban például német, magyar és horvát nyelven is tájékoztatták a katonákat a szabályokról. Minden örömlánynak vissza kellett utasítani a beteg kuncsaftot, és részeg férfit nem volt szabad a szobájába engednie. A kéjhölgynek meg kellett követelnie az óvszer használatát, ha erre nem volt hajlandó a vendég, akkor a nemi szervét a kurtizántól kapott bőrvazelinnel kellett fertőtlenítenie az aktus előtt. Aki tudta magáról, hogy beteg, és mégis megszegte a szabályokat, bűncselekményt követett el, amit börtönnel büntettek. Óvszerhasználat esetén is be kellett kenni a férfinak a nemi szervét bőrvazelinnel. Szex után meleg, szappanos vízzel meg kellett mosni a hímtagot. A bordélyból való távozás előtt minden látogatónak fel kellett keresnie a fertőtlenítő helyiséget. A fertőtlenítés mindenki számára kötelező volt, annak elmulasztását a katonai hatóságok szigorúan büntették. A hadtápterületeken katonáorvosok felügyelték a bordélyok személyzetének az egészségügyi állapotát. A hadsereg által ellenőrzött területeken razziákat tartottak, a titkos prostitúció terjedésének így akartak gátat szabni. A prostituáltak közül sokan összeomlottak a nyomás alatt, és az alkohol rabjává váltak.

Habár a tábori nyilvánosházak teljes kapacitással üzemeltek, elégtelen számuk és puritán felszereltségük következtében az illegális prostitúció is virágzott. Sokan látogatták az illegálisan működő örömtanyákat, amelynek eredménye többek között a nemi betegségek rohamos terjedése lett. A császári és királyi hadvezetőség kétségbeesett erőfeszítéseket tett a megelőzés érdekében, figyelmet szenteltek a katonák felvilágosítására és a már fertőzöttek kiszűrésére. Minden alakulatnál bevezették a légénység felvilágosító oktatását a nemi betegségek veszélyeiről, sokszor a csapattisztek végezték ezt a feladatot. Számos szakorvosok által írt és a Monarchia kilenc nyelvére lefordított ingyenes brosúrát, tisztálkodási készletet, ingyenes óvszert osztottak ki. A katonáorvosok hetente két-háromszor megvizsgálták a bakákat, akik között a csak „farokparádénak” nevezett eljárás nem aratott osztatlan sikert. A háttországba utazó katonáknak a szabadság megkezdése előtt egészségügyi vizsgálaton kellett átesniük, sokszor azonban igen felületesen végezték azt. A csapatorvos részére az új fertőzéseket

azonnal jelenteni kellett. Ha a harctérre valaki fertőzötten tért vissza, és nem tudta megmondani a nő nevét, akitől a betegséget kapta, megbüntették. Az, aki a nemi betegségét, (legtöbbször a gyógyítható kankót) a frontszolgálattól való néhány hetes mentesülés reményében szándékosan szerezte, vagy a betegségét eltitkolta, több hónapos börtönbüntetésre számíthatott.

A Monarchia ellenőrzése alá vont területeken különösen szigorú intézkedéseket rendeltek el. A császári és királyi Szerbiai Katonai Főkormányzóságban erre azért is volt szükség, mivel számos szerb nő hazafias kötelességének érezte az ellenség megfertőzését, ezáltal is csökkentve a megszálló hadsereg ütőképességét. A legénység rendszeres felvilágosítása és orvosi vizsgálata, valamint óv- és tisztálkodási szerekkel való ellátása mellett polgári és táborig bordélyokat állítottak fel, folyamatosan ellenőrizték az örömlányokat, a titkos prostitúciót Belgrádban a rendőrség, vidéken a táborig csendőrség ellenőrizte.

A beteg kéjnőket kötelezően ingyenes kórházi kezelésnek vetették alá, emellett a bordélyok férfi látogatóit is alaposan megvizsgálták. A nemi betegségben szenvedő katonáknak külön kórházakat állítottak fel. A táborig bordélyok ugyan segítettek a fertőzések csökkentésében, ugyanakkor a fertőzések döntő hányadát az eltávozóban lévő katonák a hátszárzgbeli bordélyokban szedték össze. Becslések szerint az esetek mintegy 50-80%-át. A nyilvánosházakban az erkölcsrendészeknek minimum havonta egyszer egy hivatali orvos bevonásával kellett ellenőrzést tartania. A prostituálnak be kellett szereznie fertőtlenítő- és tisztálkodási eszközöket. Bárcakönyvét önként meg kellett mutatnia kuncaftjának, hiszen abból azonosítható volt a neve és az utolsó orvosi vizsgálatának az ideje. Az aktus előtt bőrvazelint, utána pedig meleg vizet kellett használni. A kurtizánoknak havonta egyszer alapos orvosi vizsgálaton kellett részt venniük, amely a teljes bőrfelületnek, a toroknak és a szájjüregnek az átvizsgálásából állt. Közös hadügyminiszteri rendeletet adtak ki 1915. november 5-én, amelyben a nemi beteg nők számára állítottak fel kórházakat többek között Bécsben, Prágában és Brünben is. A bécsi kórházban felállított öt osztály azonban nem volt elegendő, és a prostituáltakat túl hamar bocsátották el ezekből az intézményekből, amikor azok még fertőzők voltak. A rendőri szerveknek nem volt megfelelő jogosítványuk az internálásukhoz.

A rendőrség által végrehajtott nyilvános razziák során előállított nőket orvosi vizsgálatnak vetették alá. Ilyen razziákat tartottak a pályaudvarokon, a hotelekben, a vendéglőkben és a kocsmákban is. A nemi betegségben érintetteket 1916 márciusában az egyes katonai főparancsnokságok területén található nagyobb városok kórházaiban vonták össze. A beteg örömlányokat a hátszárzgi kórházakban elkülönítették és külön helyiségben kezelték őket. Budapesten a Szent Gellért fertőző kórházban például négy barakkot hoztak létre számukra. A nemi betegségek elleni küzdelemben fontos szerep jutott a neves korabeli orvos-szakíróknak is. Felhívták a közvélemény figyelmét arra, hogy a harctéren a felvilágosító füzetek szétesztásával, a napi parancsokban a veszélyekre utaló felhívással, a személyes higiénia betartásával és az óvszer használatával, valamint a rendszeres orvosi ellenőrzéssel lehet eredményt elérni. Nélkülözhetetlennek tartották a szabadságra a hátszárzgba utazó katonák számára úgynevezett ellenőrző állomások létrehozását a Monarchia határain. Ugyanilyen fontos volt a hátszárzgba a nemi beteg állomások felállítása, valamint az ezekben a betegségben szenvedők

kezelésére szakosodott kórházakban női osztályok létrehozása. Kiemelt szempont volt a kéjnők rendszeres hatósági ellenőrzése. Emellett még a hadvezetés megrendelésére készült, leginkább a vallásos, szigorú erkölcsi nevelést kapott katonákat megszólító névtelen szerzőségű füzetecskéknek is fontos szerep jutott.¹⁴

A Monarchia haderejében a háborút megelőzően 5,6%-ot tett ki a fertőzött katonák aránya. 1914-ben ez a szám elérte a 12,2%-ot, majd 1916-ban sikerült 6,4%-ra mérsékelni. A házas férfiak közül került ki a beteg katonák 41%-a. A fertőzések elleni harc sikerét mutatja, hogy a hadseregben ritkábbá váltak a nemi betegségek, míg a hátszágban 1916-ban 7,57%-ot mutatott a hivatalos statisztika.¹⁵

5. Összegzés

A háború során a mindent eluraló hiány és nélkülözés következtében sorra ütötték fel a fejüket a különböző járványos megbetegedések. Azonban a háború nem csupán a pusztítást, hanem az orvostudomány fejlődését is magával hozta. Az elkülönítésnek, a védőoltásoknak, valamint a szigorú pandémiás intézkedéseknek köszönhetően sikerült komoly eredményeket elérni, és számos beteg életét tudták megmenteni. Létrejött egyfajta intézményrendszer, a betegmegfigyelő állomások, továbbá a barakk-kórházak formájában, amellyel lefektették a modern egészségügy alapjait. A legfontosabb pedig az volt, hogy a szakszerű gyógyításnak köszönhetően a társadalom egyre nagyobb része kezdett bizakodni az orvostudományban. A népi gyógyítást kezdte felváltani a modern egészségügy. Az intézményesült formában működött prostitúció pedig a nemi betegségek elleni harcban bizonyult komoly eszköznek.

Felhasznált irodalom

- Balla Tibor: Érosz a hadszíntéren, avagy a Nagy Háború osztrák–magyar tábori és tartalék bordélyai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. (2010), 4. 1023–1030.
- Balogh Gábor: „Mint cseppben a tenger...” – a modern közegészségügy kezdetei a betegmegfigyelő állomások tükrében. In Balogh Gábor (szerk.): *„Isten hozzád Európa.” 1914–1918. Tanulmányok az első világháború kitörésének centenáriumán*. Piliscsaba, Szent Vincze Kollégium, 2014. 67–83.
- Kazareczki Noémi: *Veszedelmes ragályok – Avagy a Nagy Háború járványai. I.* Magyar Nemzeti Levéltár, é. n. Online: https://mnl.gov.hu/mnl/nml/veszedelmes_ragalyok_avagy_a_nagy_haboru_jarvanyai_i
- Kiss László: *A hátszág járvány elleni védelme az I. világháború idején. Betegmegfigyelő állomások (Barakk-kórházak.)* Online: <https://docplayer.hu/3515511-A-hatorszag-jarvany-elleni-vedelme-az-i-vilaghaboru-idejen-1-a-betegmegfigyeli-alomasok-barakk-korhazak.html>

¹⁴ Balla (2010) i. m. 1023–1030.

¹⁵ Völgyesi () i. m. 166–168.

- Kótyuk Erzsébet: A hátország egészségügyi csatái (1914. június 28. – 1918. november 3.). *Hadtörténeli Múzeum Értesítője*, (2011), 12. 113–126.
- Mailáth József: *Élményeim és tapasztalataim a háború alatt*. 1. köt. Budapest, MTA, 1928. 49–53.
- Völgyesi Zoltán: *Harcértől a hátországig. Az első világháború gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon a levéltári források tükrében*. Budapest, L'Harmattan, 2016.

Szilágyi-Kiss Hajnalka¹

Az I. világháború hadműveleti változásai

Operational Changes of the First World War

Absztrakt

Jelen írás összefoglalja az I. világháború főbb harcművészeti változásait, a hangsúlyt az új fegyvernemek megjelenésére és a levonható tapasztalatok összegyűjtésére fektetve. Az I. világháború éveit a rövid 1914-es mozgóháborút nem figyelembe véve az állásharc és a mozdulatlanság jellemezte. A nyugati nagyhatalmak gyors gazdasági fejlődése és a népesség növekedése lehetővé tette a modern technika bevetését, és ezen keresztül vezetett az anyagháború kibontakozásához. Az antant sikerét elsősorban a harckocsinak és a repülőgépeknek köszönheti, bár fontos tényező az is, hogy a német oldalon elmondható, hogy a kapituláció közvetlen okozója elsősorban a hátsóország, a társadalom támogatásának összeomlása és kimerülése.

Kulcsszavak: I. világháború, 1914–1918, központi hatalmak, hármasszövetség, antant, fegyvernemek

Abstract

In my study I summarise the major changes of the martial arts in the First World War, with an emphasis on the emergence of new types of weapons and the gathering of lessons to be learned. The years of the First World War were marked by the immobility and motionless trench warfare not taking into account the short moving war of 1914. The rapid economic development of the Western powers and the growth of the population made it possible to use the modern technology. This led to the unfolding of the material war. The success of the Triple Alliance is mainly due to the usage of tanks and planes. On the German side the direct cause of the capitulation is primarily the collapse and exhaustion of the support of the hinterland and society.

Keywords: First World War, 1914-18, central powers, triple entente, triple alliance, types of weapons

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: kisshaj@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2930-0467>

1. Bevezetés

Az I. világháború – ahogy a nevében is szerepel – világméretű, a világ minden tájára kiható globális háború volt, 33 ország részvételével. Németország villámháborút tervezett: központi helyzetét kihasználva néhány hét alatt akarta megsemmisíteni a francia hadsereget. Végül hozzávetőleg 9 millióra rúgott az emberáldozatok száma és – többek között – azzal végződött, hogy a nagyhatalmak a korabeli gyarmatokat újra felosztották.²

A német haditerv alapjait 1894-ben Alfred von Schlieffen vezérkarfőnök dolgozta ki. „Gyors lefolyású”, támadó háborút tervezett először egyenes „arctámadással”, de a francia erődrendszerek fokozatos kiépítése miatt ezt elvetették. A következő német vezérkarfőnök, Moltke vezérezredes már számolt az Oroszország elleni háborúval is, így 1908-ban készítette el hadászati tervét, amely szerint nyugaton egy hatalmas átkarolással valósítaná meg az ellenség legyőzését, miközben keleten a terv csak védekezést írt elő, és a nyugati „győzelem után kívánta az egész haderőt Oroszország ellen fordítani”.³

2. A világegyezés történelmi háttere és előzményei

Az I. világháború politikai, gazdasági előkészítése a 19. század utolsó évtizedeire nyúlik vissza. A hármas szövetség (később központi hatalmak) 1882-ben jött létre Németországgal, az Osztrák–Magyar Monarchiával és Olaszországgal, később Románia is csatlakozott. Az antanthatalmak a francia–orosz szövetség (1892), a francia–angol (1904), valamint az angol–orosz (1907) megegyezések alapján fogtak össze. Az ellentéteket mindkét katonai szövetség fegyverrel akarta megoldani, ezért a századfordulótól egyre nagyobb méreteket öltött a fegyverkezés, a háborúra való felkészülés. Az 1910-es években a Balkán – azt követően, hogy felszabadult a török uralom alól – a nagyhatalmak érdekkellentéteinek ütközőpontjába került, mert politikai és gazdasági terjeszkedés lehetőségét látták benne. 1914. június 28-án egy Boszniában tartott hadgyakorlat alkalmával Sarajevóba érkezett Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége. Egy szerb merénylet, Gavrilo Princip megölte őket. A Monarchia ezt követően Szerbiától követelt elégtételt, de az ország elutasította a Monarchia részvételét a merénylet körülményeinek a kivizsgálásában. Mindez jó ürügyül szolgált a háború kirobbantásához. Bécsben és Berlinben is háborút akartak. A merénylet után pontosan egy hónappal, a Monarchia hadat üzent Szerbiának, majd Németország hadat üzent Oroszországnak. Németország augusztus elejére már Franciaországgal és Belgiummal is hadiállapotban volt, az Egyesült Királyság szintén hadat üzent Németországnak, majd – Franciaországgal együtt – a Monarchiának is.⁴ 1914 őszére az emberiség addigi történetének legnagyobb háborúja bontakozott ki, amely az általa előidézett jelentős politikai és társadalmi változások mellett rányomta a bélyegét a hadtudomány

² *Magyar Larousse enciklopédia III.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994. 1082–1084.

³ Csikány Tamás: *Az első világháború eseményei és hadművészete.* Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZNME), 2010. 13–14.

⁴ Csikány (2010) i. m. 12–13.

és a hadművészet területeire, de a hadtörténetírás bizonyítékainak segítségével hiteles képet kaphatunk a tárgyalt időszakról, mert alapfeladata „a múltbeli és aktuális események elemzése és feldolgozása a jövő számára”.⁵

Christopher Clark *The Sleepwalkers (Az alvajárók)* című írását az I. világháború 100. évfordulója alkalmából tették közzé. A szerző kiemelkedő művet alkotott. Legtöbb kollégájával ellentétben a konfliktus nyugati szereplői mellett alaposan vizsgálja a háború közvetlen okát, a szarajevói merényletet is, annak hátterével. Nem tekinti Németországot (vagy az Osztrák–Magyar Monarchiát) a világháború kizárólagos vagy fő okozójának, szerinte a felelősség egyformán oszlik meg. Írásában vizsgálja Szerbia és Oroszország felelősségét is.⁶

3. Hadművészeti változások és új fegyvernemek az események tükrében

A világháború első szárazföldi hadműveletei a nyugat- és kelet-európai, valamint a balkáni hadszíntéren bontakoztak ki. Később, 1914 októberében Törökországnak a központi hatalmakhoz való csatlakozásával a háború kiterjedt a Kaukázusra és a Közel-Keletre is, majd 1915-ben megnyílt az olasz hadszíntér, a következő évben pedig a romániai arcvonal. A döntő fontosságú hadműveletek azonban Európában zajlottak.

1914 végéig manőverező, mozgóháború jellemezte az I. világháborút, de 1915-től állásháború alakult ki. Az I. világháború új fegyvereinek tekintünk néhány már korábban megalkotott, de tömeges előállításra és felhasználásra csak ekkor kerülő fegyvert. Ezek közül a legfontosabb az aknavető, a géppuska, a kézigránát, a lángszóró és a harci gázok. Mindezeket mindkét fél használta. A hadművészet fejlődésének jellege és a hadviselés módjának, formájának változása alapján az I. világháború a mozgóháború időszakával kezdődött, amelyet az állásháború követett.

4. Mozgóháború a kezdetekben

A nyugati hadszíntéren 1914 augusztusától az év végéig, a keleti hadszíntéren 1914 augusztusától 1915 őszeig tartott a mozgóháború, amikor jellemzően széles arcvonal-szakaszokon tevékenykedtek nagy létszámú csapatok, a vezetés leginkább az átkarolás és megkerülés manővereit alkalmazta. Ilyenkor az ellenséges felek egymással szemről találkoztak, ami az összefüggő állásrendszerrel megerősödött arcvonalak kialakulásához vezetett. A háború elején német győzelmek voltak jellemzőek, amelyeknek alapján a német vezetés azt gondolta, hogy az ellenség elveszítette ütőképességét. Keleten a németek nem tudták feltartóztatni az oroszokat, támadásuk a vártnál korábban indult.⁷ A német hadvezetés döntésének következménye – mivel kénytelen volt a nyugati hadszíntérről csapatokat keletre irányítani –, hogy nyugaton elszenvedte a marne-i vereséget.

⁵ Szem Géza: „A világháború 1914–1918” A nagy háború iratanyagainak feldolgozása a hadilevéltárban. *Hadtudományi Szemle*, 6. (2013), 1. 176.

⁶ Jeszenszky Géza: Közép-Európa vesztesége az I. világháború. *Magyar Szemle*, 23. (2014), 9–10. 36.

⁷ Csikány (2010) i. m. 18.

Az oroszok kezdetben sikeresen törtek előre, de a németek lehallgatták a rejtjelezés nélkül leadott parancsait és jelentéseiket, ezért Tannenbergnél sikerült visszaverniük őket.⁸ A német sikereket később orosz győzelmek követték abban az időben, amikor Verdunnél 1916 februárjában megkezdődött az I. világháború egyik legkegyetlenebb csatája, a „vérszivattyú”. A többszörös túlerőben lévő német csapatok célja a velük szemben álló franciák totális kivéreztetése volt. Párizs azt kérte Szentpétervártól, indítson ellentámadást a központi hatalmak ellen, hogy tehermentesítse a nyugati arcvonalat.⁹ Az oroszok vetették be először a megerősített páncélvonatokat, amelyek négy géppuskával vagy kis kaliberű lövegekkel voltak felszerelve. A vonat elején és végén egy-egy lapos oldalfalú kocsi szolgálta a biztonságot, amely 57 mm-es gyorstüzelő Nordenfelt ágyúval volt felszerelve. A MÁV igazgatósága is felismerte a páncélvonatok hadászati jelentőségét, és javaslatot tett a Hadügyminisztériumnak ezek építésére. A javaslatot hamarosan rendelkezés követte, és megkezdtek nyolc páncélvonat építését a MÁV Északi Főműhelyében 1914. október 10-től. Ezek közül hat csak gépfegyveres, de kettő ágyúval felszerelt volt. Valamennyi vonat elejére és végére egy-egy nyitott, azaz pórekocsit soroltak be. E harci jármű 45 km/h-s sebességgel volt képes haladni.¹⁰ Végül az Orosz Birodalomban kitört a forradalom, és a szovjet hatalomátvétel után Leninék kiléptek a háborúból, amivel a keleti fronton befejeződött a háború.

A nyugati hadszíntéren mindkét fél átkaroló hadműveletekkel próbálkozott egészen az Északi-tengerig, és ezzel elkezdődött a „versenyfutás a tengerhez”. A németek ugyan 1914 októberében Ypres-nél súlyos vereséget mértek a brit erőkre, de bekerítő hadműveletük nem sikerült. Ezt követően, a szemben álló csapatok beásták magukat. A megmerevedett nyugati hadszíntéren kialakult az állóháború, azaz fedezékekből, lövészárkokból lötték egymást. „Minden jel arra mutatott, hogy az ellenség legyőzése csak erőinek megsemmisítésével lehetséges, így elkezdődtek a hosszú háborút jelentő felőrlő küzdelmek.”¹¹

Az első időszak hadművészeti tapasztalatait úgy lehetett összegezni, hogy a széles arcvonalon folyó tevékenységeket fontos lenne hadászati szinten összehangolni, majd vezetni, ehhez azonban nem volt megfelelő módszer és tapasztalat az I. világháború elején. Az események kiszámíthatatlanul következtek egymás után, nem a legfelsőbb vezetés irányítása határozta meg a hadműveletek menetét. Bebizonyosodott, hogy erőfölény nélkül a támadás bármelyik formája kudarcra van ítélve, és a hátországnak is fontos befolyásoló szerepe van, mert hadászati tartalékok nélkül nem lehet megsemmisítő csapást mérni az ellenségre, viszont „a pusztítás már nem csak az arcvonalat fogja érni [...] a háború sikeres megvívásának érdekében az egész nemzetgazdaságnak, minden állampolgárnak maximális erőfeszítéseket kell tennie”.¹²

⁸ The editors of *Encyclopaedia Britannica: Battle of Tannenberg. World War I* [1914].

⁹ Draveczi-Ury Ádám: Tehermentesítette a vérszivattyút Bruszilov offenzívája. *Honvédelem*, 2011.

¹⁰ Kovács Dániel: Az első világháború tíz leghalálosabb fegyvere. *Honvédelem*, 2014.

¹¹ Salamon Konrád: *Világtörténet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006.

¹² Lengyel Ferenc: *Katonapolitika és hadművészet a két világháború között*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2003. 36.

5. Az állásháború időszaka

Az I. világháborút – a rövid 1914-es mozgóháború kivételével – a merev frontvonalak jellemezték. Az állásháború időszaka a nyugati hadszíntéren 1914 végétől, a keleti hadszíntéren 1915 ősztől a világégés végéig tartott. Az állásrendszerek tökéletesedésével az arcvonalak áttörésére tett kísérletek meghiúsultak. Nagy tömegben jelentek meg új harceszközök és a szemben álló felek hadvezetése a hadműveletek új formáival kísérletezett.

Fegyverzet tekintetében az ellenfelek eltérő fejlettségi színvonalon álltak, ami aszimmetrikussághoz vezetett. A megmerevedett arcvonalak állásháborúiban gyökeres változást hozott a harcokosi, illetve a repülőgép megjelenése a hadrendben.¹³ A harcokosit a lövészárkokban zajló háború nehézségei és a pusztító fegyvernemek okozta emberveszteség hívták életre, mert képes az útjába kerülő árkokon, akadályokon átjutni, megvédi a géppuskatűzzel szemben a benne ülőket, és fegyverzetével „megtisztítja” az utat az előretörő gyalogság előtt. A „biztonságos behatolást”¹⁴ megvalósító feltartóztathatatlan harci eszközt 1916 őszen vetették be az angolok Big Willie néven, amelynek gyártását titokban indították, s a lepezés érdekében még a munkások is úgy tudták, hogy folyadék szállító tartályokkal dolgoznak. Innen erednek az első időszak fedőnevei: Water Carrier vagy az azóta is sokak által használt „tank”.¹⁵ 1917 év végén a cambrais-i tankcsata kiváló példa a harcokosik tömeges alkalmazására, amikor az angolok 378 harcokosival, 98 szerelék kocsival, hat gyaloghadosztállyal és három lovashadosztállyal vonultak fel a németek ellen. A németek, bár nem tudták megfigyelni az angolok előkészületeit, mégis tudomást szereztek a támadásról, ezért védelmi készültségben voltak, várva az angol tüzéség pergőtűzét. A támadás azonban másként történt. November 20-a ködös reggelén több száz harcokosi dübörgött a német állások felé. A 100 méter széles, több sorban megépített drótkadályokból felépített rendszert lerombolva törtek be az állásokba. A németek pánikszerűen menekültek. Az angolok egy nap alatt hét kilométer mélyen ékelődtek be a németek védelmébe. Végül az angolok a csatát szervezetlenségük miatt veszítették el. Nem sikerült kihasználniuk a harcokosokban rejlő lehetőséget, mert a gyalogsággal nem szervezték meg az együttműködést, így a gyalogság leszakadása miatt a siker továbbfejlesztése nem volt lehetséges.¹⁶

A harcokosítamadások után az első vonalakban harcoló német gyalogság választ keresett a britek új fegyverére, és előretolt tábori ágyúkkal próbálták megállítani a páncélozott monstrumokat, a rohamcsapatok és utászok pedig kötegelt kézigránátot hajítottak az angol tankok lánctalpai alá. A háború második felében a gyalogsági

¹³ Szendy István: A hadviselés, mint tudományelméleti és tudomány-rendszertani kategória. *Hadtudomány*, 27. (2017), 3–4. 121.

¹⁴ J. F. C. Fuller: *Tanks in the Great War 1914–1918*. New York, E. P. Dutton and Co., 1920. 73.

¹⁵ Kovács (2014) i. m.

¹⁶ Csikány (2010) i. m. 32.

páncélelhárításra helyeződött a hangsúly, a tábori és gyalogsági ágyúkhöz¹⁷ pedig páncélgránátot rendszeresítettek.¹⁸ A németek – harckocsik hiányában – 1917-ben a tűz- és az ütőerő növelése érdekében kísérőlövegeket és aknavetőket alkalmaztak, illetve 1918-ra kidolgozták a rohamharcászat elméletét és gyakorlatát.

Az ellenségeskedések kezdetekor még egyik hadviselő félnek sem volt semmilyen elképzelése arra nézve, hogy miként lehetne a repülőgépet mint fegyvert használni, a háború végére viszont a légierő önálló fegyvernemmé fejlődött. Eleinte csak feldeleitési feladatokat végeztek, és a szárazföldi csapatokat támogatták gránátok szórásával, illetve légi felvételeket készítettek. A technológia később hatalmasat lépett előre: sokat fejlődtek a motorok, a fedélzeti és bombafegyverek, a híradástechnika és a légvédelem is. Ezeket a tényezőket összevetve az antant egyértelmű fölénye mutatkozott meg, főként a repülőgép átgondolt alkalmazásának terén, de a haditechnikai fejlesztésekben is a központi hatalmak előtt jártak. Az ellenséges repülőgépek megsemmisítésére kezdetben a légvédelmi tüzérséget – amit szintén létre kellett hozni – alkalmazták. Talán, a többnyire védekezésre kényszerített, anyagcsatát nehezebben bíró Németország helyzete is rákényszerítette, hogy a vadász- és elfogó célra szánt repülőgépek kifejlesztésében nagyot alkosson.¹⁹ Szintén a németek ismerték fel a géppuska kiváló szerepét. Eleinte még csak védekezésre használták az egymást fedező géppuskafészekben. Kezdeti sikereik részben ennek köszönhetők. Önműködő, sorozatlövés leadására alkalmas löfegyverek léteztek már az I. világháború kitörése előtt is, de a géppuska a rohamozó gyalogság ellen nagyon hatékony volt. Egyre nagyobb számban vetettek be automata fegyvereket is.²⁰

A kezdeményezés tekintetében a keleti hadszíntéren a központi hatalmak, nyugaton viszont az antant kísérte meg többször a támadást. Az állásháborúban a harcok, ütközetek folyamatosan kiújultak. Ilyen volt például a „téli champagne-i” csata Reimstől keletre, amikor öt francia hadtest támadott 20 kilométer szélességben. A rohamot több mint 800 löveg többszöri óras tüze készítette elő. Az I. világháború folyamán ekkor ismerkedtek meg a katonák a pergőtűzzel. Mivel minden fegyver és katona fedezékben volt, nem lehetett látni a célokat, ezért a tüzérség egy kijelölt területre lőtt, és mivel az egyik lövést folyamatosan a másik követte, kialakult a pergőtűz, amely főképpen lelkiileg okozott komoly károkat a katonákra nézve. Másik komoly „újítás”, amikor Ypres-nél a németek rohamozták meg az antantcsapatok állásait, miután gázzal elárasztották az ellenfél védelmi vonalát. Ez volt az első eset a világháborúban, hogy az egyik fél nagy mennyiségű gázzal igyekezett a másik fél ellenállását megtörni. A németek 180 tonna klórgázt fújtak az angolok hat kilométer széles arcvonalszakaszára, amelynek során 15 ezer katona szenvedett gázmérgezést, ebből 5000

¹⁷ A gyorstüzelő ágyúk is hatékony fegyvernek bizonyultak, percenként hússzor is tüzelhettek velük. Először a franciák vetették be nagyobb számban híres „hetvenötösüket”, a Canon de 75 modèle 1897-et, amely sikeresen megbirkózott a hátrasiklás nehézségeivel, és az addigi ágyúkkal szemben újítást jelentett, hogy a hidraulikus ütközésgátló lecsökkentette a fegyvercső visszarúgását annyira, hogy ne kelljen minden egyes elsütés után újra a kiinduló helyzetbe visszatolni az ágyút és újra célozni. Karosszék tábornok: 329. *Canon de 75 Mle. 1897 – Avagy a francia 75-ös, a világ első korszerű lövege.* 2020.

¹⁸ Kloska Tamás: Gentleman acélszörnyeteggel – a brit válasz az állásháborúra. *Hadtudományi Szemle*, 11. (2018), 2. 84–85.

¹⁹ Kovács (2014) i. m.

²⁰ Kovács (2014) i. m.

meg is halt.²¹ A mustárgázt először 1917-ben vetették be a németek a belgiumi Ypres mellett; a britek és a franciák ellen. Hatásuk annyira szörnyű volt, és olyan maradandó emlékeket hagyott a háborút megjárt katonákban, hogy Adolf Hitler, aki a saját bőrén érezhette a hatásukat, 20 évvel később még a legkilátástalanabb helyzetben sem adott parancsot ilyen fegyverek bevetésére. Az első sorban támadófegyverként ismert, de védő fegyverként is használható vegyi fegyver, a harczi gáz az élő szervezetben okozott vegyi változások révén tette harcképtelenné a katonákat, súlyos esetben halált is okozva. A háború végére már mindkét fél elő tudta állítani a szert, amelyet 1925-től a genfi egyezmény, illetve 1993-tól a Vegyifegyver-tilalmi Egyezmény is tiltólistára helyezett.²² Ezek a harczi gázok (a későbbi vegyi fegyverek elődei) az I. világháború alatt váltak a tömeges pusztítás eszközeivé.²³ A mérges gázok hadrafoghatóságának ötlete a franciáktól ered, akik már a világháború kitörésekor rendelkeztek brómcetészterrel töltött puskagránáttal és kézigránáttal. Különösen növelte a harczi gázok hatásfokát, hogy a védőfelszerelések fejlesztése nem tudta követni a vegyi fegyverekét.

A kézigránát is a lövészárkokban zajló hadviselés során tudott nagy pusztulást okozni, amikor a katonák jól beásott ellenséget támadtak, ahol a puskák háttérbe szorultak, viszont a kézigránatok segítségével a lövészárkokat tüzérségi támogatás nélkül is képesek voltak „megtisztítani”. Az ellenség mozgásának akadályozását a lövészárkokban zajló harcok ideje alatt az aknák segítették meg, amelyeket álcázva helyeztek el nagyobb területeken. Az aknák önműködően vagy irányítással robbantak. Az utóbbiakat elektromos gyújtással, gépi vagy emberi vezérléssel hozták működésbe, sokszor egy rejtékhelyen tartózkodó katona. A tengereken akár kilométeres aknazárakat is telepítettek, ami a hajók egyik legfőbb ellensége lett.²⁴

A háború alatt kifejlesztett új fegyverek egyike volt a lángszóró, amelyet elsőként a német rohamcsapatok vetettek be, de hamarosan a másik oldalon is megjelent. A pergőtűzhöz hasonlóan, inkább pszichológiai hatással rendelkezett. Nehézkes fegyverként a kezelői sebezhetőek voltak, mivel nem tudtak a földre lapulni az ellenséges tűz alatt. Akár három méter vastag betonfalat is képes volt 140 fokra hevíteni, kiűzve a védőket biztosnak hitt állásaikból. Feltalálója Szakáts Gábor volt, aki számos egyéb harceszközt szabadalmaztatott. A lángszóró működési elve az 1915-ös prototípus óta nem változott, eltérés csak a hajtó- és gyújtóanyagok összetételében van.²⁵

6. Az anyagcsata mint az állásháború fő jellemzője

Az anyagcentrikus hadi kultúra (az ellenfelek hatalmas mennyiségű utánpótlást, fegyvert, hadianyagot és embert vetnek be a küzdelembe) filozófiájának²⁶ alapja, hogy az ellenséget a védelemre való kényszerítésével a végletekig kifárasztják, illetve hatalmas veszteségeket okoznak. A sikerek a pusztítóeszközök maximális bevetésével

²¹ Csikány (2010) i. m. 25.

²² Kovács (2014) i. m.

²³ N. Rózsa Erzsébet – Péczeli Anna (szerk.): *Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzetellenőrzés, leszerelés és non-prolifерáció.* Budapest, Osiris, 2013. 19.

²⁴ Kovács (2014) i. m.

²⁵ Kovács (2014) i. m.

²⁶ Csikány (2010) i. m. 19.

érhető el. Mivel az új katonai eszközöket korábban nem ismerték, az I. világháborúban meglepetést okoztak. A katonák nem számítottak rájuk, és így a védekezésre sem voltak felkészülve. Az anyagcentrikus hadviselés meghatározó jellemzője a nagy mennyiségű haditechnikai szakanyag felhalmozása, a légierő és a haditengerészet megnövekedett csapásmérő képességei. A támadó tevékenységet csak nagy erőfölény birtokában, a kockázatvállalás elkerülése mellett, elsősorban a tengereket és óceánokat uraló Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok valósítják meg.²⁷

Az anyagháború kibontakozását, nagy hadseregek felállítását és azok modern technikával való felszerelését elsősorban a nyugati nagyhatalmak gyors gazdasági fejlődése és a népesség növekedése tette lehetővé már a 19. század második felétől kezdődően. A fegyverek és más harceszközök, harcjárművek, hadfelszerelés tömeges gyártásával több százezres vagy milliós haderő ellátására volt lehetőség. A gyalogság fő fegyvernemként az összerők 75%-át tette ki, a tüzérség 15, a lovasság 8, a műszaki és egyéb csapatok 2%-ával szemben. A gyaloghadosztály rendszerint két dandárba szervezett négy gyalogezredből, tüzérdandárból és szakcsapatokból állt, 12–16 ezer fővel. Fő fegyvere valamennyi hadseregben a percnként tíz lövés leadására alkalmas és 2000 méter távolságra tüzelni képes ismétlő puska volt. A könnyű tábori tüzérség 75–77 milliméteres lövegei általában 6–8 kilométeres lőtávolságra lőttek. A közepes lövegek lőtávolsága 7–10 kilométer, az aknavetőké 1–1,5 kilométer volt.²⁸ A harcok tapasztalatai bebizonyították a tüzérség és a gyalogság közötti szoros együttműködés megszervezésének szükségességét.

A továbbiakban néhány fontos példát említek, ahol az állásháborúban az anyagszata érvényesült.

Amikor a Somme mentén 40 kilométer széles szakaszon 28 antanthadosztály (két angol és két francia hadsereg) vonult fel a németekkel szemben, a védelem első állásaiban elhelyezkedők közel 100%-os veszteséget szenvedtek. A Somme-től északra és délre a franciáknak néhány kilométer mélységben már az első napon sikerült beékelődniük a német védelembe. A németek az áttörés megakadályozására két hadosztályt vetettek be, amelyeknek sikerült is a támadást megállítani. Öt hónapig tartott a küzdelem, döntő csata nélkül egészen addig, amíg megrekedt a támadás az őszi esőzések miatt. Ekkor bizonyosodott be, hogy a technika önmagában még nem jelent győzelmet, ha a hadvezetés nem képes az együttműködést megszervezni.²⁹ A nagy viláégés legtöbb csatájában nem volt döntő ütközet.³⁰ Helyette több hónapos, széles arcvonalon végrehajtott ütközetek sora, elhúzódó küzdelem volt jellemző, s így a vezetők rákényszerültek a több hadszíntéren folyó tevékenység irányítására a levont tapasztalatok alapján. Ez vezetett a hadművelési szintű vezetés létrejöttéhez.

A hadművelési vezetés a hadművészet egyik ága, a háború gépi korszakának, a milliós tömeghadseregek megjelenésének (1914-ben 16,5 millió katona, 56 millió

²⁷ Szendy (2017) i. m. 115.

²⁸ Csikány (2010) i. m. 16–17.

²⁹ M. Szabó Miklós: *Az európai hadügy fejlődése a XIX–XX. században*. Előadás, Nemzeti Közszerológai Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Védelem társadalomtudományi kérdései kutatási terület, 2020. március 3.

³⁰ A tudományos, oknyomozó hadtörténetírás egyik megteremtője, Hans Delbrück azt a következtetést vonta le a háborúk tapasztalataiból, hogy valamennyi háború hadászata két alaptípusra: a döntő csatát mindenek elé helyező „megsemmisítő” (*Niederwerfung*) és a döntő csatát kerülő „kifárasztó” (*Ermattung*) hadászatra vezethető vissza. Csikány (2010) i. m.

mozgósított) a tömeges fegyvergyártás elterjedésének, a szállítás, az összeköttetés és manőverezés megnövekedésének következménye. Mindez akkor alakult ki, amikor a fegyveres küzdelem szükségessé tette.³¹

Az anyagháborúra vonatkozó másik gyakran használt példa a Siegfried-vonal kiépítése, ami 500 ezer tonna homok és kavics, 175 ezer tonna cement, 20 ezer tonna gömbvas, 16 ezer tonna formavas, 3 millió m³ deszka, 430 ezer m³ egyéb faanyag, 3 millió darab vascsölöp és 1,5 millió darab facölöp segítségével valósult meg.³² Amikor 1917-ben a német hadvezetés tisztában volt azzal, miszerint a rendelkezésre álló erővel lehetetlen támadó hadműveleteket kezdeményezni, de reménytelennek látszott a védelem is – mivel az is szintén hasonló számú embert és hadianyagot igényelt –, azt a stratégiát választották, hogy hirtelen visszavonultak az előre jól kiépített Siegfried-vonalba³³ az Arras és Laffaux közötti területen. A közbeeső terepet tökéletesen letarolták, a kutakat betömték, az utakat használhatatlanná tették, és az épületeket lerombolták, hogy a támadók helyzetét minél inkább ellehetetlenítsék. Az ellenség parancsnoka, Robert Georges Nivelle tábornok volt, aki kora tavasszal szándékozott ellentámadásba átmenni, kénytelen volt a már kidolgozott hadműveleti tervet megváltoztatni. Hosszú, elkeseredett küzdelem kezdődött, hatalmas vérveszteséggel. Végül a német vonalakat nem sikerült teljesen áttörniük, és a csupán méterekben mérhető előrenyomulásnak hatalmas ára volt.³⁴

Végül az utolsó példa az amiens-i csata, ahol Erich Ludendorff német főparancsnok többször próbálta a „tavaszi hadjárat” során a brit–francia erőket térdre kényszeríteni, de nyárra kivért a szövetségesekkel szemben. Majdnem 2000 repülőgép és 500 harckocsi bevetésével az antant szövetségesei az utolsó pillanatig titokban tartották a támadási szándékot. A gondos stratégiának köszönhetően, a támadás elsöprő győzelmet hozott. Az angolok pár óra alatt 3700 méter mélyen benyomultak a korábban áthatolhatatlannak tűnő német állások mögé, a nap végéig pedig összesen 11 kilométert tettek meg ellenséges területen, ami az I. világháború történetében szinte példa nélkül állt. Erich Ludendorff okkal nevezte később 1918. augusztus 8-át a császári haderő „fekete napjának”, ám a főparancsnok a következő napokat sem értékelhette sokkal pozitívabban, hiszen 96 óra alatt a német veszteségek 74 ezer főre emelkedtek a halottakat, sebesülteket és hadifoglyokat számolva. Az amiens-i ütközet nemcsak azért volt fontos, mert Sir Henry Rawlinson tábornok, a világháborús stratégiák közül elsőként hangolta össze a különböző fegyvernemek támadását, hanem azért is, mert a világegés végkimenetele ezzel eldőlt. A csata eredményeként a nyugati hadszíntéren is véget ért az állóháború, a brit–amerikai–francia túlerő pedig a következő hetekben felőrlötte II. Vilmos császár seregeit. A német kapitulációra 1918. november 11-én került sor.³⁵

³¹ M. Szabó (2020) i. m.

³² M. Szabó (2020) i. m.

³³ Csikány (2010) i. m. 30.

³⁴ Feith László: Antant Attak. *Honvédelem*, 2017.

³⁵ Tarján M. Tamás: 1918. augusztus 8., Az amiens-i csata kezdete a nyugati fronton. *Rubicon online*, é. n.

7. Az I. világháború főbb hadművészeti tapasztalatai

A brit hadtörténetírás leginkább harcászati szinten dolgozta fel a háború eseményeit, mert a brit haderő főképpen technikai szempontból tudta legyűrni ellenfelét. Az antant sikerét elsősorban a harckocsinak és a repülőgépek köszönheti, bár fontos tényező az ellenfél kimerülése, amire a győztes csak közvetett módon lehetett hatással.³⁶ Az I. világháborúban magasabb szintű műveletek legfeljebb elméletben voltak lehetségesek az eszközöknek az alkalmazásával kapcsolatos eljárási háttér hiánya miatt.³⁷ Számos csata elvesztésére azért került sor, mert a vezetők nem megfelelőképpen, átgondoltan hangolták össze a fegyvernemekben rejlő előnyöket, és az ellenség ki tudta használni az ez által kialakult rést. Ma már közismert, hogy sikert csak összefegyvernemi együttműködés hozhat.

A németországi tendenciák ennek éppen az ellenkezőjét mutatták. A britek sikerei nem bontakozhattak volna ki a német stratégiai összeomlás bekövetkezése nélkül. Általában elterjedt nézet, hogy a német haderő 1918 áprilisában szűkebb katonai értelemben nem állt a vereség szélén, a kapituláció közvetlen okozója elsősorban a hátsóország, illetve a társadalom támogatásának összeomlásában keresendő. Németország kevesebb, mint fél évszázaddal korábban, sorozatos győzelmek révén vált egységes állammá. A fiatal birodalom nem tudta feldolgozni a háborús vereségeket és a nagyhatalmi ambíciók meghiúsulását, ami osztársadalmi traumához vezetett.³⁸

Voltak olyan harcászati tapasztalatok is, amelyeket az események ismeretében utólag már máshogy látnak a szakértők: a támadás és a védelem dialektikus kapcsolatát nem ismerték fel. „Megoldásra váró feladatok voltak a védelem harcászati mélységének áttörése, annak hadműveleti és hadászati sikerré váló továbbfejlesztése, a mélyen lépcsőzött hadászati védelem létrehozása, a több hadszíntéren folyó és koalíciós jellegű tevékenység vezetési rendszerének kialakítása.”³⁹ 1915-ben az áttörést keskeny arcvonalszakaszon (10–15 kilométer) igyekeztek végrehajtani. 1915-ben, az előző év sikertelenségei a hadviselő feleket a „hullámharcrend” létrehozására kényszerítették. Ebben a támadó harcrendben a támadók szélességi kiterjedése másfél-két kilométerre csökkent, ugyanakkor mélysége egy-két kilométerre meg növekedett. A hadosztály ezredei, illetve zászlóaljai egymás mögött széles lánclakzatban támadtak. Az egymás mögött 70–100 méterre előrenyomuló 8–16 soros hullámokban zászlóaljak biztosították az erőkiejtés fokozását a mélységből. 1916-ban az áttörési szakasz 45–50 kilométerre való kiszélesítésével és a tüzérség további összpontosításával igyekeztek a védelmet áttörni. Jelentős tapasztalatokat hozott az orosz Délnyugati Front 1916 nyarán végrehajtott támadása. Ennek során, a 400 kilométeres arcvonalszakaszon egy időben 11 szakaszon rövid (25 perces) tüzérségi előkészítés után mértek csapást a központi hatalmak csapataira, megfosztva őket a hadműveleti tartalékokkal való manőverezés lehetőségétől. 1916-ban felismerték, hogy a tüzérség egy időben nem képes lefogni a védelem teljes mélységét, ezért a tüzet csak a védelem egyes állásaira irányították.⁴⁰

³⁶ Szem (2013) i. m. 176.

³⁷ Fuller (1920) i. m.

³⁸ Szem (2013) i. m. 176.

³⁹ Szántó (2007).

⁴⁰ M. Szabó (2020) i. m.

Alapvetően minden vezérkar a támadásra, a hadjárat gyors befejezésére építette hadászati tervét, amit a haderő létszámára és tűzerejére alapozott, miközben a géppuska és a gyorstüzelő ágyúk elsősorban a védelmet erősítették. Az említett hadi eszközök és a rengeteg katona mozgatása is nehézségekbe ütközött. Az általános mozgósítás után mintegy 20 millió katona állt fegyverbe, majd sorakozott fel Európa nyugati, keleti és déli részein.⁴¹ Ezt a hatalmas tömeget és a hozzájuk kapcsolódó felszerelést, élelmiszert, takarmányt ugyan vasúton ki lehetett szállítani a hadszíntérre, de ott már csak gyalog, lóvontatással lehetett mozgatni, ami megakadályozta a stratégia esetleges módosításának lehetőségét, a hirtelen kialakuló helyzetekre való gyors választ.

A háborús tapasztalatok utólagos levonásában sokat segítettek a civil haditudósítók, akiket akkortájt csoportba szerveztek, és koordinálásukról, megfelelő információkkal való ellátásukról a hadvezetés gondoskodott. A haditudósítók a számukra biztosított és a helyben szerzett értesülésekből, valamint saját tapasztalatuk alapján írták meg tudósításaikat, és küldték haza.⁴² A haditudósító egy adott helyszínen a saját élményei, tapasztalatai vagy a másoktól kapott információk alapján ad hírt. Szükséges szigorúan a tényekre szorítkoznia, de az események hangulatát is megőrökíti. A történetek megítélése, bírálata nem a haditudósító feladata. A sajtót általánosságban a történelem másodpercmutatójaként is hívják, mert azonnal hírt ad. Közben nem szabad vizont elfelejtenünk, hogy a háborús híreknek nem csak pillanatnyi jelentőségük van. Sok művész is haditudósító volt, akik az aktualitáson túl művészi, történelmi és szociográfiai szempontból is alkottak. A tudósítás hitelességét az adja, hogy a haditudósító a helyszínen van. Ugyan ez nem feltétlenül teljesült, és a cenzúra is nagymértékben meghatározta a haditudósítók mozgásterét.⁴³ A frontról hazatérve számos haditudósító írta meg emlékiratait, és adta ki könyv formájában, még 1915-ben, ezáltal is fokozva a háborús lelkesedést, és kielégítve az olvasóközönség információéhségét. Az 1915 és 1916 között megjelent haditudósító regények a háború „szép” oldalát mutatták be, azonban objektivitásuk vitatható. Az alábbi részletek tükrözik a haditudósítások stílusát, hangulatát: „A világháború hirtelen kerekedett tornádója végzetes próba elé állította ennek a háborúra fel nem készült generációnak íróit, a befogadóképesség és a távol tartani tudás, a részvét és az elfogulatlanság, a komolyság és az egyszerűség etikai és esztétikai próbája elé. Azzal a gondolattal, hogy minden újságcikk, riport, napló, esszé, novella és krónikáskönyv, mely akár a részletek megjelenítésével, akár az összefüggések vizsgálatával a körülöttünk tomboló világháborút akarja megmutatni, az igazságnak a cenzúra dróttakadályai közt fennakadt és a furfangos maszkirozású érdekek farkasvermeiben elhullott mínuszával indul.”⁴⁴

Lázár Miklós nemes és humánus *Fronton* című könyve a szenvedőkkel szolidaritást vállalva, fájdalommal és őszintén ír halálra szánt embertársaink ágyúörgések közötti nyomorúságáról. Herczeg Géza *Sarajevótól Lodzig* című könyvére leginkább az egyensúlyozás jellemző, ahogy autójával, szemével, szívével végigszáguld a harc-tereken. Landauer Béla nyugtalan és kereső ember, könyve (*A nagy esztendő*) minden

⁴¹ Salamon (2006) i. m.

⁴² Gorda Éva: *A magyar haditudósítás az első és második világháborúban*. Doktori értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2012.

⁴³ Gorda (2012) i. m. 12–13.

⁴⁴ Franyó Zoltán: *Haditudósítások. Nyugat*, 8. (1915), 16.

fejezetében törekszik az objektivitásra a művészi stilizálással, lírai elérzékenyüléssel szemben. Pilisi Lajos önkéntes riporterként eljutott a csapatok hadtápkörletébe. Sajnos érzelgős fordulatokban túl gazdag az írása. Fehéri Armand a nyugati frontról, a számunkra távoli és idegen harctér különleges harcmódoráról küldött érdekes egzotikumokat. Dénes Sándor cikkei szimpla, középszerű riportok. A fenti haditudósítókra is jellemző, hogy a tények és hangulatok közül inkább az utóbbit választották.⁴⁵ Adorján Andor a fronttapasztalatairól a következőket írta: „Tegnap, október 29-ike volt az első nap, amelyen igazán szemébe néztem a háborúnak. Akkor láttam először borzalmasan kusza alakját, akkor hallottam először rettenetes, lihegő és harsogó leheletét! Láttam kegyetlen szemét, amely, mint a dzsungelnek fenevadjaié, titokzatos fenyegetéssel teli pillantást lövell.”⁴⁶ Persian Ádám az *Alkotmány* című újság haditudósítójaként egyedül indult útra, hogy a balkánon folyó eseményekről tudósítsa a lapját. Útja során rövid ideig egy csendőri biztosított részére kíséretet és védelmet. Persian Ádám gyalog és lóval közlekedett, megkülönböztető karszalagja sem volt. Haditudósítói felszerelése három ceruzából, kéziratpapírból, térképből, konzuli ajánlásokból, egy browning típusú fegyverből és a hozzá tartozó 18 töltényből állt. Haditudósítóként tűzharcba is került, az átélt kalandjairól a következőket írta: „Ezekben az izgalmas órákban sem feledkezhettem meg arról, hogy én így fegyverrel is, – csak riportot csinálok. Nem szabad volt megfélemlenem, hogy a veszedelem, a künn ropogó puskák, a mi ellenállásunk és ennek a rettenetes helyzetnek minden mozzanata az én részemre nem lehet más, mint riport részlet. Nem kellett sokat jegyzetelnem, hiszen ezek az események úgy belévésődtek az emlékezetembe, hogy egy egész élet sem lesz elég azok elhomályosítására. Megelégszem tehát azzal, hogy csak a fontosabb időpontokat jegyezsem fel.”⁴⁷

A levonható tapasztalatokat többen igyekeztek összegyűjteni. Egy évtized elteltével megjelent *A világháború 1914–1918* című monográfia első kötete. A hatalmas munka egy új kezdeményezés volt, hiszen a hadtörténelem szemléletében változást eredményezett. Az összeütközés intenzitása és kimenetele nemcsak a népeket, de a katonai alrendszer is megdöbbentette. A korlátait vesztett háború történetét már nem volt elég egyszerűen leírni. A mélyebb okok és összefüggések feltárására volt szükség, különösen a rövid békeidőszakban, amikor mindenki mindent meg akart tenni, hogy a világégés ne hogy megismétlődjön. Felértékelődött a hadtudomány, mint a háborúra való eredményes felkészüléshez és annak megvívásához szükséges tudományok gyűjteménye. A hadtörténelmet lehet és kell a hadtudomány érdekében művelni. Lippai Péter szavaival kifejezve: „A hadtörténelem módszereivel levont következtetésekről és kutatási eredményekről a hadtudomány soha nem mondhat le”.⁴⁸ „Az igazán jól kiválasztott hadtörténelmi példa olyan, amelynek vizsgálata során a levont következtetések és tapasztalatok az aktuális környezetben is átültethetők, és hasznos ötleteket képesek adni a jelen kor harcászati, hadművelési vagy éppen hadászati problémáinak megoldásához.”⁴⁹

⁴⁵ Franyó (1915) i. m.

⁴⁶ Adorján Andor: *Egy haditudósító feljegyzései*. Békéscsaba, Tevan Adolf, 1913. 100.

⁴⁷ Persian Ádám: *Hat óra hosszat puskatűzben*. Budapest, Apostol Nyomda Rt., 1913. 55.

⁴⁸ Lippai Péter: Aktuális-e ma a hadtörténelem? *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, 8. (2004), 3. 77.

⁴⁹ Lippai (2004) i. m. 83.

Megszületett tehát az osztársadalmi igény a háború megismerésére és megértésére. Adott volt a képesség is, hiszen már a napóleoni háborúk életre hívták a vezérkarokat és a harctéri vezetést segítő dokumentumokat. Felértékelődött a vonatkozó memoárirodalom, a részt vevők egyéni tapasztalatait sokan szívesen olvasták.⁵⁰ A Nagy Háború után minden részt vevő fél elkezdte összegyűjteni, rendszerezni és feldolgozni a világhégés során keletkezett dokumentumait. Magyarországon Bialoskórski Ödön a német Gotthold Bässler⁵¹ és Karl Demeter⁵² kollégák munkásságát tekintette leginkább referenciapontnak, és kategorizálta az I. világháborús hadtörténeti kutatás lehetséges forrásait, amely műveléséhez mind a katonai ismeretek, mind a történelmi szemlélet fontos, bár sajnos ezek együttesen ritkán jelennek meg. Az információ forrásértékét eredeti rendeltetésük és az eseményektől való fizikai, időbeni és logikai távolságuk alapján határozta meg.⁵³ A magyar anyag döntő hányada csak másolat vagy átirat formájában áll rendelkezésre. Jellemző a kutatott események résztvevőinek szubjektív értelmezése, amely az események közvetlen hatásától az emlékek megfakulásán át a tények tudatos igazításáig terjedhet. A hazai kutatás aktuális állapotára utal, hogy a levéltári munka bemutatása kapcsán Bialoskórski százados is felhívást intézett a még magánkézben lévő forrásanyag közgyűjteménybe adására.⁵⁴ Fontosnak tartja az egyéni motivációk megértését; az események megismerése és megírása kapcsán a beleélő készség fontosságát hangsúlyozza. Ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy események elképzelése és plasztikus ábrázolása nem történhet a tények rovására. A valóságot még ott sem pótolhatja ki a kutató képzelete, ahol a források nem nyújtanak elegendő információt. Foglalkozik a hadtörténeti kutatás kettős jellegével, nevezetesen hogy műveléséhez mind a katonai ismeretek, mind a történelmi szemlélet szükséges lenne, illetve hogy ezek együttes megléte igen ritkán adott. Utalásaiból úgy tűnik, a korban – hozzá hasonlóan – általában olyan katonák kezdik művelni a műfajt, akiknél a második adottság vár bepótlásra.⁵⁵ John Keegan is megkísérli a csaták emberi perspektíváját megírni, előfordul, hogy absztraháló képességét kihasználja az írás során.⁵⁶ Különösen a források hiátusainak kezelése kapcsán vezet be Bialoskórski a valószínűségek és lehetőségek hadtörténeti helyét és szerepét. Ezzel a területtel majd Perjés Géza foglalkozik és hoz jelentős elméleti teljesítményt a hadtörténeti kutatásban a valószínűségi modell és a praxeológia (a cselekvés tudománya) bevezetésével, amelyben a céltudatos magatartáson van a fő hangsúly.

⁵⁰ Szem Géza: A hadtörténetírás néhány alapkérdéséről. *Hadtudományi Szemle*, 12. (2019), ksz. 310.

⁵¹ Gotthold Bässler: *Die Kriegstagebücher als geschichtliches Quellenstoff*. Archivstudien, 1931. 7–19.

⁵² Karl Demeter: Weg und Wert archivalischer Forschung für den Offizier. *Wissen und Wehr*, (1935), 3. 162–167.

⁵³ Bialoskórski Ödön: Adalékok a világháborús okmányanyag tudományos értékeléséhez. *Magyar Katonai Szemle*, 4. (1934), 2. 119–222.

⁵⁴ Bialoskórski Ödön: A világháborús hadinaplók forrásértékéről. *Magyar Katonai Szemle*, 2. (1932), 2. 199–205.

⁵⁵ Bialoskórski Ödön: Módszertani kérdések a világháborús hadtörténetírás köréből. *Magyar Katonai Szemle*, 8. (1938), 4. 210–211.

⁵⁶ John Keegan: *A csata arca*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2013.

8. Következtetések

Az I. világháborúban végig megoldatlan probléma maradt a nagy ellenséges csoportok bekerítése, megsemmisítése, az új fegyvernemek harcászati és hadműveleti alkalmazása, az együttműködés és az összefegyvernemi harc megszervezése, végül a mélyen lépcsőzött védelem áttörése. A háború gyors lefolyású helyett állásháborúvá, anyagháborúvá alakult. A harcok több hadszíntéren, több ezer kilométeres arcvonalon, 250–300 kilométeres hadműveleti mélységben zajlottak. Az antantnak kezdetben fölényben volt, de ezt a német hadsereg magasabb harckészültsége és a kiképzettségi foka kiegyensúlyozta. „A véres 4 év alatt a katonai vezetők sokáig abban a meggyőződésben éltek, hogy a frontálisan, nagy létszámú gyalogsággal indított rohamok sikert hozhatnak.”⁵⁷ A gyors győzelem egyedüli eszközeivé a páncélos, gépesített csapatok váltak hivatásos hadsereggel, állandó harckészültségben. Bebizonyosodott, hogy egy ilyen újfajta helyzetben már nem lehet a régen alkalmazott módon vezetni. A hátország, a hadigazdaság meghatározó szerephez jutott.

Felhasznált irodalom

- Adorján Andor: *Egy haditudósító feljegyzései*. Békéscsaba, Tevan Adolf, 1913.
- Bässler, Gotthold: *Die Kriegstagebücher als geschichtliches Quellenstoff*. Archivstudien, 1931.
- Csikány Tamás: *Az első világháború eseményei és hadművészete*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZNME) 2010. Online: <https://ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/8523/Teljes%20sz%c3%b6veg%21%20%28Csak%20NKE%21%29?sequence=1&isAllowed=y>
- Demeter, Karl: Weg und Wert archivalischer Forschung für den Offizier. *Wissen und Wehr*, (1935), 3. 162–167.
- Draveczki-Ury Ádám: Tehermentesítette a vérszivattyút Bruszilov offenzívája. *Honvédelem*, 2011. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/tehermentesitette-a-verszivattyut-bruszilov-offenzivaja.html>
- The editors of Encyclopaedia Britannica: *Battle of Tannenberg*. World War I [1914]. Online: <https://global.britannica.com/event/Battle-of-Tannenberg-World-War-I-1914>
- Feith László: Antant Attak. *Honvédelem*, 2017. Online: <https://honvedelem.hu/hatter/antant-attak/>
- Franyó Zoltán: Haditudósítások. *Nyugat*, 8. (1915), 16. Online: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00180/05710.htm>
- Fuller, J. F. C.: *Tanks in the Great War 1914–1918*. New York, E. P. Dutton and Co., 1920. Online: <https://ia800208.us.archive.org/18/items/cu31924027835168/cu31924027835168.pdf>
- Gorda Éva: *A magyar haditudósítás az első és második világháborúban*. Doktori értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2012. Online: <https://doi.org/10.17625/NKE.2012.017>

⁵⁷ Kloska Tamás: Rohamharcászat az első világháborúban. *Hadtudományi Szemle*, 8. (2015), 4. 46–83.

- Jeszenszky Géza: Közép-Európa veszte: az I. világháború. *Magyar Szemle*, 23. (2014), 9–10. 36–52. Online: www.magaryszemle.hu/cikk/kozep_europa_veszte_az_elso_vilaghaboru
- Karosszék tábornok: 329. *Canon de 75 Mle. 1897 – Avagy a francia 75-ös, a világ első korszerű lövege*. 2020. Online: https://karosszektabornok.blog.hu/2020/05/19/329_a_francia_75-os_a_vilag_elso_korszeru_lovege_canon_de_75_mle
- Keegan, John: *A csata arca*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2013.
- Kloska Tamás: Gentleman acélszörnyeteggel – a brit válasz az állásháborúra. *Hadtudományi Szemle*, 11. (2018), 2. 77–88. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/hsz/article/view/1514/832>
- Kloska Tamás: Rohamharcászat az első világháborúban. *Hadtudományi Szemle*, 8. (2015), 4. 46–83. Online: <https://adoc.pub/queue/kloska-tamas-rohamharcaszat-az-els-vilaghaboruban-stormtoope.html>
- Kovács Dániel: Az első világháború tíz leghalálosabb fegyvere. *Honvédelem*, 2014. Online: <https://honvedelem.hu/hatter/az-elso-vilaghaboru-tiz-leghalalosabb-fegyvere/>
- Lengyel Ferenc: *Katonapolitika és hadművészet a két világháború között*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2003. Online: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15524/katonapolitika_es_hadmuveszet_a_2vh_kozott.pdf;jsessionid=56524CA79565D4B288D24724AF5AA7D8?sequence=1
- Lippai Péter: Aktuális-e ma a hadtörténelem? *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, 8. (2004), 3. 76–89.
- M. Szabó Miklós: *Az európai hadügy fejlődése a XIX–XX. században*. Előadás Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Védelem társadalomtudományi kérdései kutatási terület, 2020. március 3.
- Magyar Larousse enciklopédia III*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.
- Moynihan, Michael (szerk.): *People at War 1914–1918 (Battle Standards)*. London, David & Charles, 1973.
- N. Rózsa Erzsébet – Péczeli Anna (szerk.): *Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzetellenőrzés, leszerelés és non-prolifерáció*. Budapest, Osiris, 2013.
- Németh Györgyi: A 10-es honvédek és a „10-es honvéd” 1917-18-ban. In A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 22-23., 1985, Online: http://epa.oszk.hu/02000/02030/00020/pdf/HOM_Evkonyv_22-23_131-148.pdf
- Németh István (szerk.): *Az I. világháború 1914–1918. Tanulmányok és dokumentumok*. Budapest, L'Harmattan, 2014.
- Németh István: *Az I. világháború elfeledett keleti frontja*. Online: https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/nemeth-istvan-az-elso-vilaghaboru-elfeledett-keleti-frontja_56a7286481209.pdfKiadó
- Ortner, Mag Christian M. – Thomas Ilming: *The Emperor's Coat, in the First World War*. Militaria Verlag, 2002.
- Ortner, Christian M.: *Die K. u. K. Sturmtruppen im Weltkrieg 1916–1918. Elitesoldaten der Monarchie*. Bécs. 2005.
- Persian Ádám: *Hat óra hosszat puskatúzben*. Budapest, Apostol Nyomda Rt., 1913. Online: <https://mek.oszk.hu/18700/18762/18762.pdf>
- Rose, Kenneth: *King George V*. London, Weidenfeld and Nicolson, 1983.
- Salamon Konrád (szerk.): *Világtörténet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006.

- Smithers, A. J.: *A New Excalibur: The Development of the Tank 1909, 1939*. London, Pen and Sword Books, 1986.
- Szem Géza: „A világháború 1914–1918” A nagy háború iratanyagainak feldolgozása a hadilevéltárban. *Hadtudományi Szemle*, 6. (2013), 1. 176–186.
- Szem Géza: A hadtörténetírás néhány alapkérdéséről. *Hadtudományi Szemle*, 12. (2019), ksz. 303–318. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.21>
- Szendy István: A hadviselés, mint tudományelméleti és tudomány-rendszertani kategória. *Hadtudomány*, 27. (2017), 3–4. 106–129.
- Tarján M. Tamás: 1918. augusztus 8., Az amiens-i csata kezdete a nyugati fronton. *Rubicon online*, é. n. Online: www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1918_augusztus_8_az_amiensi_csata_kezdetek_a_nyugati_fronton/

László Viktória¹

A honvédelmi törvény védelmi igazgatást érintő, 2020. január 1-jén hatályba lépett módosításai, különös tekintettel a védelmi bizottságokat érintő módosításokra

Amendments of the National Defence Act concerning Defence Administration, Coming into Force on January 1, 2020, with Special Regard to Amendments concerning Defence Committees

Absztrakt

Modern kori világunkban a felgyorsult események és folyamatosan változó jelenségek kihatással vannak a jogszabályalkotás területére is. A rohamos tempójú globális és hazai változások szükségessé teszik a meglévő jogi szabályozások felülvizsgálatát és jogszabályaink módosítását. A honvédelmi kérdésekkel összefüggésben 2019. év folyamán indokoltta vált a szabályozásnak a felmerült és hangsúlyossá váló követelményekhez való igazítása. Ennek a folyamatnak az eredményeképpen 2020. január 1-jén sor került a honvédelmi törvény módosítására.

A szerző ebben a cikkben megvizsgálja, hogy milyen előzmények, szabályozási szükségességek indokolták a honvédelmi törvény módosítását. Saját szempontrendszer alapján – kategorizálva az egyes módosító rendelkezéseket – általános, átfogó képet ad a törvényi szabályozás változásairól. Kiemelten vizsgálja a védelmi igazgatás rendszerét, azon belül a megyei és helyi védelmi bizottságok szervezeti és feladatrendszerét érintő módosításokat. Célja, hogy rámutasson a szabályozás pozitív vonásai mellett az esetleges ellentmondásokra, hiányosságokra, ezzel megfontolandó felvetéseket szolgáltatva a későbbi alacsonyabb szintű szabályozás során azok megszüntetéséhez.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: laszlovik@freemail.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2895-1719>

Kulcsszavak: *honvédelmi törvény módosítása, honvédelmi kérdésekkel összefüggő módosítás, védelmi igazgatás, megyei védelmi bizottságok, helyi védelmi bizottságok*

Abstract

In our modern world, accelerated events and ever-changing phenomena also have an impact on legislation. The rapid-paced global and domestic changes necessitate the review of the existing legal regulations and the amendment of our legislation. In connection with defence issues, during the year 2019 it has become justified to adapt the regulations to the requirements that have arisen and have become more emphasised. As a result of this process, the National Defence Act was amended on January 1, 2020. In this article, the author examines the antecedents and regulatory necessities that have justified the amendment of the National Defence Act. Based on its own system of criteria – through categorisation of the amending provisions – it gives a general, comprehensive picture on the changes in the legal regulations. It focuses on the changes in the system of the defence administration, including the amendments in the organisation and task system of the county and local defence committees. In addition to highlighting the positive features of the regulation, its aim is to point out the possible contradictions and shortcomings, thereby providing suggestions to be considered during the subsequent lower-level regulation in order to eliminate them.

Keywords: *amendment of defence act, amendment related to defence issues, defence administration, county defence committees, local defence committees*

1. Bevezetés

A biztonsági környezet változása hazánkban is felgyorsította a védelmi igazgatással kapcsolatos tudományos kutatásokat, így többek között középpontba került a védelmi bizottságok rendeltetésének, működésének és az ezzel kapcsolatos gyakorlati kérdéseknek az elemzése is.

Az elmúlt időszakban folyó kutatások kitértek a védelmi igazgatás honvédelmi igazgatással való összefüggéseire, a védelmi rendszer komplexitásának vizsgálatára stb.,² de értelemszerűen nem foglalkoztak a napjainkban folyó jogszabályváltozásokkal és az ezzel kapcsolatos gyakorlati kérdésekkel.

² Hornyacsek Júlia: A védelmi igazgatási feladatok rendszere, a végrehajtás személyi, technikai feltételei, lehetséges módszerei, eszközei. In Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 87–99.; Lakatos László: A honvédelmi típusú különleges jogrendek életbeléptetését igénylő helyzetek és azok korszerű gyakorlati megoldása. In Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 37–60.; Muhoray Árpád: A katasztrófavédelem hivatásos és civil ágának fejlődése, feladatai a védelmi igazgatásban. In Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás fő területeinek változásai az elmúlt időszakban, és a fejlesztés lehetséges irányai*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2019. 59–71.; Keszely László: A védelmi igazgatás fejlődési irányai 1989-től napjainkig és lehetséges fejlesztési irányai az átfogó megközelítés szempontjából. In Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás rendszere és a honvédelmi igazgatással való kapcsolatának elméleti és gyakorlati összefüggései*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 9–28.

Mára számos olyan globális és hazai szintű tényező, folyamat, jelenség jelent meg, került előtérbe Magyarországon, amely felvetette a honvédelmi törvény³ módosításának szükségességét. Ezeknek a törvényi szintű szabályozást igénylő kérdéseknek a rendezése érdekében a Kormány megtárgyalta, elfogadta és 2019. november 12-én benyújtotta az Országgyűléshez a honvédelmi törvényt módosító T/8029. számú törvényjavaslatát,⁴ majd az Országgyűlés a törvényalkotás folyamatát követően 2019. december 10-én elfogadta a 2019. évi CV. törvényt az egyes törvények honvédelmi kérdésekkel összefüggő módosításáról. Az Országgyűlés elnöke, valamint a köztársasági elnök aláírását követően 2019. december 16-án sor került a törvény kihirdetésére,⁵ amely 2020. január 1-jei hatállyal beemelte a honvédelmi törvénybe a rögzített módosításokat.⁶

A módosítások több területet érintettek, így a hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépést, a katonai kibertér műveletekkel kapcsolatos feladatrendszert, a kritikusinfrastruktúra-védelemmel kapcsolatos feladatokat. A jogalkotó új jogintézményeket is beemelt a törvénybe, mint például a honvédelmi bírság jogintézményét, a honvédelmi referens intézményét, illetve számos rendelkezés érintette a védelmi igazgatás, ezen belül a megyei és helyi védelmi bizottságok szervezet- és feladatrendszerét is.

2. A honvédelmi törvény módosításának legfontosabb okai

Korábban, 2019. január 1-jei hatállyal sor került a honvédelmi törvény módosítására. A módosítások közül az egyik legjelentősebb a honvédelmi tárca és a Magyar Honvédség (MH) integrációjának megszüntetésével a honvédelem irányítási és vezetési rendszerének átalakítása volt. Ennek következtében 2019. január 1-jétől a Honvédelmi Minisztérium (HM) hatás- és jogkörébe az irányítói, a kontroll- és a közigazgatási feladatok, míg a MH Parancsnoksága – amely a HM Honvéd Vezérkar és a MH Összhaderőnemi Parancsnokság összevonásával jött létre – hatás- és jogkörébe a katonai feladatok vezetése és azok végrehajtása került. Ezzel megvalósult az elsősorban politikai és közigazgatási szakértelmet igénylő irányítás és a katonai szakmai tudást követelő vezetés határozott elkülönülése. A honvédelmi tárca továbbra is végzi a honvédelem kormányzati szintű kidolgozó, irányító és koordinációs feladatait, míg a Parancsnokság a Honvédség katonai felső szintű tervező, szervező és katonai tevékenységének vezető szerveként működik.⁷

A HM és a MH szétválasztásával felmerült az igény a tárca és az MH Parancsnoksága közötti koordináció megteremtésére, amelynek érdekében sor került a honvédelmi államtitkári tisztség létrehozására. A korábban a közigazgatási államtitkár irányítása alatt működő HM Védelmi Igazgatási Főosztály a honvédelmi államtitkár irányítása alá került, erősítve ezzel a főosztály kormányzati szinten betöltött interface szerepét.

³ 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről (Hvt.).

⁴ A honvédelmi törvényt módosító T/8029. számú törvényjavaslat.

⁵ A honvédelmi törvény módosítása.

⁶ *Magyar Közlöny*, (2019), 205. 8923–8931.

⁷ Nyulas Szabolcs: Új alapok, tiszta viszonyok a Magyar Honvédség vezetésében. *Honvédelem*, 2019.

A honvédelem vezetési és irányítási rendszerének 2019. évi átalakítása felvetette a honvédelmi törvény ismételt módosításának szükségességét.

A törvény 2020. január 1-jei módosításának másik fontos indokát a biztonsági környezet változása, a hibrid fenyegetések megjelenése és törvényi szintű szabályozásának igénye jelentette. A hibrid hadviselés lényegi vonása a katonai dimenzió mellett az egyre erőteljesebben megjelenő nem katonai – gazdasági, politikai, információs stb. – eszközök alkalmazása megfélemlítéssel, illetve manipulációval, ezért az ellene való fellépés összkormányzati feladatként jelentkezik. A hibrid fenyegetésekkel szemben a társadalom ellenálló képességének (*resilience*) növelésére van szükség, ehhez pedig a polgári felkészültséget (*civil preparedness*) kell erősíteni.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) tagjai már 2016. év nyarán kinyilvánították elköteleződésüket a nemzeti ellenálló képességük és ennek érdekében a polgári felkészültség javítása, erősítése mellett.⁸ Ezen célok eléréséhez⁹ a kormányzat, a létfontosságú szolgáltatások folytonosságára, a civil infrastruktúra biztonságára és a katonai erők civil eszközökkel történő támogatására szükséges fókuszálni.¹⁰ A tagállami elköteleződést követően a NATO – a Szövetség egészére kiterjedően – felmérte a tagállamokkal a saját nemzeti ellenálló képességüket, amelynek eredményét ezt követően összegezte és értékelte, majd abból következtetéseket levonva ajánlásokat fogalmazott meg a nemzetek felé. Ezzel segítséget nyújtott ahhoz, hogy meginduljon a polgári felkészültség helyzetének feltérképezése.¹¹

A jogszabályi háttér hiányos volta miatt Magyarországon az egyes tárcák között a szükséges intézkedések, feladatok megvalósítása vonatkozásában az érintett hatáskörök és felelősségi körök nem voltak egyértelműen tisztázottak, ezért a megfelelő jogi szabályozottság érdekében 2019. január 1-jétől a jogalkotó – a HM Védelmi Igazgatási Főosztály javaslatára – a honvédelmi törvényben rögzítette a polgári felkészültség nemzeti fogalmát,¹² amely honvédelmi feladatként jelenik meg. A definíció rögzítése következtében szükségessé vált a honvédelemben közreműködő egyes szervek vonatkozásában a feladatok konkretizálása, ennek következtében a honvédelmi törvény 2020. január 1-jei módosítása során sor került a Kormány, a honvédelmi miniszter, az illetékes miniszter és a megyei védelmi bizottság feladatrendszerében a konkrét feladatok telepítésére. Jelenleg folyamatban van a törvényi szintű fogalomnak a végrehajtási rendeletben történő részletes kidolgozása, amely már a polgári felkészültség követelményeit is fogja tartalmazni.¹³ A NATO komoly hangsúlyt fektet a tagállamok

⁸ Fontos rögzíteni, hogy az ellenállóképesség és a polgári felkészültség – a NATO álláspontja szerint – elsősorban nemzeti kompetencia, a NATO szerepe e képességek vonatkozásában döntően a segítségnyújtás, a nemzetek támogatása, hozzáadott értéket adva.

⁹ NATO: *Warsaw Summit Communiqué*. (Varsói csúcstalálkozó közleménye az Észak-atlanti Tanács 2016. július 8–9-én tartott ülésén.)

¹⁰ NATO: *Commitment to enhance resilience*. (Az állam- és kormányfőknek az Észak-atlanti Tanács 2016. július 8–9-én Varsóban tartott ülésén tett nyilatkozata az ellenálló képesség fokozása iránti elkötelezettségükről.)

¹¹ NATO: *The Secretary General's Annual Report*. (A NATO főtitkár 2018. évi jelentése.) 2018.

¹² Hvt. 80. § „28.: *polgári felkészültség*: a honvédelemben közreműködő szervek honvédelmi feladatai ellátása körében végrehajtott, külön meghatározott követelmények teljesítése érdekében végzett tevékenysége, melynek célja a kormányzat folyamatos működésének biztosítása, és a katonai műveletek polgári képességekkel történő támogatása békeidőszakban, különleges jogrend idején, valamint a válságkezelés katonai feladatai végrehajtása időszakában.”

¹³ Hvt. 81. § (1) bekezdés x) pontja alapján a Kormány felhatalmazást kapott, hogy rendeletben állapítsa meg a polgári felkészültség követelményeit.

védelmi tervezési képességének felmérésére, amelynek során a katonai képességeken kívül egyre inkább a – tagállam védelmi képességének részét képező – polgári felkészültség képességére fókuszál, és követelményként jelenik meg egy integrált civil-katonai terv megléte. Hibrid fenyegetések napi gyakorisággal érik a NATO tagállamait, ezért egy olyan aktuális problémáról beszélhetünk, amellyel szemben a hatékony fellépés – jellegéből adódóan – összkormányzati szintű feladatként jelenik meg, és amelynél döntő szerepe van a koordinációnak. A hibrid fenyegetések folytán új, szerteágazó, összetett feladatrendszerrel egészült ki a NATO-tagállamok védelmi rendszere.

A törvény 2020. január 1-jei módosításának szükségességét vetette fel a kritikus-infrastruktúra-védelem – létfontosságú rendszerek védelme – területe is. A honvédelmi törvénnyel egy időben a létfontosságú rendszerek védelméről szóló törvény¹⁴ módosítására is sor került. A nemzeti létfontosságú rendszeremek kijelölése a vonatkozó szabályozás alapján ágazati keretek között történt. Az ország, a lakosság védelme érdekében a hibrid és egyéb fenyegetésekkel szemben felmerült azonban az ágazatokon átívelő, horizontális koordináció igénye, ezért a létfontosságú rendszerek védelméről szóló törvénybe a jogalkotó beemelte, hogy a HM Hatósági Főosztály – mint a honvédelmi rendszerek és létesítmények ágazati kijelölő hatósága – honvédelmi érdekből, honvédelmi kritériumok alapján bármely ágazatnál az adott ágazatba tartozó rendszeremet nemzeti létfontosságú rendszeremmé kijelölheti.¹⁵ Rögzítette a jogalkotó továbbá azt is, hogy a nemzeti létfontosságú rendszeremek nyilvántartásából az adott nyilvántartó hatóság az illetékes honvédelmi szervezeteknek – a honvédelmi ágazat javaslattevő hatóságának – a lehetséges honvédelmi létfontosságú rendszeremek körének felmérése céljából adatot továbbíthat.¹⁶

A szabályozás szükségességét vetették fel a hibrid fenyegetések között megjelenő kiberfenyegetések is. Az infokommunikációs rendszerek védelme a polgári felkészültség egyik meghatározó területét képezi. A jogalkotó a törvény VIII. fejezetében a 40/A alcím alatt „A katonai kibertér műveletekre vonatkozó különös szabályok” címmel részletesen szabályozta a Honvédség katonai kibertér műveleti erői tevékenységét. A szabályozás hivatalos indokolása szerint:

„A rendelkezés igyekszik a NATO elvárásaival és fejlesztési irányjaival összehangolt módon, a nemzeti érdekek érvényesítését szavatolva, az egyes kibertér műveleti feladatok körében a fokozatosság, szükségesség és arányosság elvét érvényesítve sajátos szabályozást megfogalmazni a katonai kibertér műveleti képességek igénybeviteléhez. Ennek részeként a szabályozás a katonai és szövetségi érdekek, valamint az országvédelem szempontjából közelíti meg a kibertérből érkező fenyegetéseket és támadásokat, és ezekre mint katonai tevékenységekre tekint. A jelzett szabályozás a kibertérben megvalósuló műveletek váratlanságára és valós idejű megvalósulására kíván törvényileg szabályozott reagálási rendszert kiépíteni, amelynek részletszabályait alacsonyabb szinten kell kidolgozni.”¹⁷

¹⁴ 2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről.

¹⁵ 2012. évi CLXVI. törvény 2. § (5) bekezdés.

¹⁶ 2012. évi CLXVI. törvény 5. § (4) bekezdés h) pont.

¹⁷ *Indokolások Tára*, (2020), 2. 11–12.

Meg kell még említeni a módosítások okai között, hogy egyes változtatások célja más jogszabályok (például a kormányzati igazgatásról szóló törvény,¹⁸ az Alaptörvény) rendelkezéseivel való összhang megteremtése, a kollíziók megszüntetése volt.

3. A honvédelmi törvény módosításairól általánosságban

A honvédelmi törvény módosításai számos megközelítés¹⁹ alapján elemezhetők. Ennek egyik lehetséges módja, ha megvizsgáljuk, hogy a kiegészítő, pontosító, korábbi szövegrészek helyett hatályba lépő rendelkezések milyen területeket érintenek. E megközelítési mód alapján megállapítható, hogy a módosítások három csoportba sorolhatók: az elsőbe a *hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépéssel, valamint a katonai kibertér-műveletekkel* kapcsolatos, a másodikba a *védelmi igazgatás, azon belül a katonai igazgatás rendszerét érintő* rendelkezések, míg a harmadik kategóriába az *egyéb* területekkel kapcsolatos szabályozás sorolható.²⁰

3.1. A hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépéssel, valamint a katonai kibertér műveletekkel kapcsolatos rendelkezések

A biztonságot veszélyeztető tényezők közül a 21. század egyik legösszetettebb problémáját jelentik a világ országai számára az úgynevezett hibrid fenyegetések, támadások, amelyek kezelésére mind a NATO, mind az Európai Unió jelentős hangsúlyt fektet, hiszen a nem, vagy nem kizárólag katonai (fegyveres) jellegű fenyegetések (például média-, kiber-, politikai, gazdasági stb.) külön-külön vagy egymással összehangolt, célirányos alkalmazása az egyes országok biztonságát súlyosan veszélyeztetheti vagy károsíthatja. A hibrid fenyegetések, támadások elleni hatékony fellépés globalizált világunkban összetett, szerteágazó feladatokat követel meg, ami felveti a valamennyi ágazatra kiterjedő, összkormányzati együttműködés igényét. A törvénymódosítás célja ennek megfelelően, hogy törvényi szinten szabályozza és a Kormány felelősségi körébe utalja a hibrid fenyegetések elleni védelemmel kapcsolatos feladatokat, valamint az ennek alapját biztosító ellenálló képesség megteremtésének feladatait, amelyeknek a honvédelem egységes rendszerében, a honvédelmi felkészülési feladatok körében kell megjelennie.²¹

A hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépés, az ellenálló képesség és a védelem definícióját a jogalkotó a jelenlegi módosítás során nem rögzítette törvényi szinten, viszont ezzel kapcsolatban feladatokat telepített a védelmi igazgatás központi és területi szintjeire, amelynek részletes vizsgálatára lentebb, a védelmi igazgatást érintő rendelkezések elemzése során kerül sor. Várhatóan a jelenlegi törvényi szintű szabályozás

¹⁸ 2018. évi CXXV. törvény (Kit.) a kormányzati igazgatásról.

¹⁹ Sokféle megközelítés lehetséges, mint például a szabályozással érintettek köre, továbbá a szabályozás indokai, a szabályozás terjedelme, milyen jellegű módosításokra került sor, a törvény mely fejezetét érinti a változás, stb.

²⁰ A kategorizálás a szerző saját szempontrendszere alapján történt.

²¹ *Indokolások Tára*, (2020) i. m. 10.

részletszabályainak, így a hibrid fenyegetésekkel kapcsolatos rendelkezések részleteinek a kidolgozása a honvédelmi törvény végrehajtási rendeletében meg fog történni.

A katonaikibertér-műveletekkel kapcsolatos rendelkezések vonatkozásában megállapítható, hogy a NATO műveleti területnek (úgynevezett „az ötödik hadszíntér”-nek) minősítette a kibertérrel, és ezzel összefüggésben kiemelten kezeli a kibertérműveleti képességek fokozatos fejlesztését. Ez a védelmi funkció azonban nemcsak a honvédelem rendszerét érinti, hanem több más ágazatot is, ezért mind az ágazatok közötti, mind pedig a kormányzati intézkedések terén szükséges az összhang megteremtése, valamint az, hogy a honvédelem területén a kibertérműveleti képességekkel összefüggő feladatmeghatározás rögzítve legyen a Kormány feladatai között.²²

A katonaikibertér-műveletek vonatkozásában a szabályozás rögzíti a Honvédség katonaikibertér-műveleti erőinek feladatait, az alkalmazott intézkedések arányosságának elvét, a végrehajtásról szóló azonnali tájékoztatási kötelezettséget, továbbá meghatározza a szakmai koordinációért felelős, valamint az intézkedések végrehajtásának elrendelésére jogosult parancsnok személyét, továbbá a külföldről érkező jelentős támadás esetén szükséges eljárásrendet. Külön kitér a jogalkotó a legsúlyosabb támadások körében történő fellépés esetére, a Kormány döntési jogkörébe utalva annak megítélését.²³

A Kormány feladatrendszerében a módosítások következtében rögzítették azt is, hogy meghatározza a katonaikibertér-műveleti erők védelmi, támadás megelőzési és nemzetközi műveletekkel és felkészüléssel összefüggő feladatait, valamint az ezekkel összefüggő kivételes döntéshozatal kereteit.²⁴

Az ország biztonságát, honvédelmi érdekeit sértő, veszélyeztető katonai jellegű kibertérműveletek, kibertérre ható cselekmények, valamint a kibertámadások elleni fellépés, illetve az ezekkel összefüggő szövetségi, illetve nemzetközi együttműködési keretben megvalósuló feladatok megjelennek a Honvédség feladatrendszerében is mint fegyverhasználati jog nélkül ellátandó feladatok.²⁵ A törvény rögzíti többek között azt is, hogy ezeknek a feladatoknak a végrehajtása, továbbá a kibertérműveleti képességek fejlesztése, valamint a kapcsolódó tervezési, biztonsági és szabályozási feladatok teljesítése során a Honvédség és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat kötelesek együttműködni egymással.²⁶

3.2. Az egyéb területeket érintő rendelkezések

Ebbe a csoportba sorolhatók a honvédelem irányítási és vezetési rendszerének átalakításából adódó, az egyes jogszabályi változások következtében szükségessé váló, a különböző eljárásokkal kapcsolatos, a honvédelem szempontjából létfontosságúnak kijelölt rendszerelemekre vonatkozó, a Honvédséghez köthető megjelölések használatával

²² *Indokolások Tára*, (2020) i. m. 10.

²³ Hvt. 62/A. §.

²⁴ Hvt. 21. § (1) bekezdés o) pont.

²⁵ Hvt. 36. § (2) bekezdés g) pont.

²⁶ Hvt. 53. § (5) bekezdés.

összefüggő, a korábbi hiányosságokat pótló, a technológiai fejlődés következtében szükségessé váló, a nemzetközi szintű kártérítési ügyekre vonatkozó rendelkezések.

Említést érdemel, hogy a jogalkotó új jogintézményt emelt be a törvénybe, a honvédelmi bírság jogintézményét, amelyet önálló fejezetben, a III/B. fejezetben szabályozott.²⁷ A törvény hivatalos indokolása szerint a honvédelmi bírság jogintézményével kívánja a jogalkotó jogkövető magatartásra sarkallni a honvédelmi adatkezelésben érintetteket. A honvédelmi bírság kiszabására a fővárosi és a megyei kormányhivatal lesz jogosult, a törvényben tételesen rögzített honvédelmi feladatok végrehajtásának elmulasztásával, késedelmes teljesítésével stb. összefüggésben. Ezek alapján bírság kiszabására számíthat többek között, aki a hadkötelezettség teljesítésével összefüggésben elrendelt orvosi vizsgálatnak nem veti alá magát, vagy az a gazdasági és anyagi szolgáltatásra kötelezett, aki a kötelezettségének nem tesz eleget. A kormányhivatal az eljárást a honvédelmi adatkezelés szervének, a Honvédség katonai igazgatási és központi adatfeldolgozó szervének vagy a megyei, fővárosi védelmi bizottság honvédelmi elnökhelyettesének a kezdeményezésére folytatja le, a meghatározott szubjektív és objektív határidőkön belül. A fentiek alapján megállapítható, hogy a szabályozás arra vonatkozóan nem tartalmaz rendelkezéseket, hogy a kormányhivatalok milyen eljárásrend szerint, milyen jogszabály alapján fogják lefolytatni az eljárást, továbbá a bírság összegére vonatkozó rendelkezést sem rögzít a jogalkotó. Indokolt ezeknek a hiányosságoknak a rendeleti úton történő tisztázása. Feltételezhető, hogy a törvény végrehajtási rendelete a részletszabályok lefektetésével pótolni fogja a szabályozás hiányosságából adódó tisztázatlan kérdéseket.

Az egyéb kategóriába sorolt módosítások közül fontos kiemelni, hogy a honvédelem szempontjából létfontosságúnak kijelölt rendszerelemekre vonatkozó rendelkezések következtében a Honvédség feladatrendszerében új, fegyverhasználati joggal ellátandó feladatként határozta meg a jogalkotó a honvédelem szempontjából létfontosságúnak kijelölt rendszerelemek őrzését és védelmét,²⁸ továbbá fegyverhasználati jog nélkül ellátandó feladatként ezeknek a rendszerelemeknek a működtetésében való közreműködést.²⁹ A törvényi szintű szabályozás egyértelműen arra mutat rá, hogy ezeknek a rendszerelemeknek az őrzés-védelme, működtetése kiemelt jelentőségű.

Említésre érdemesek a technológiai fejlődés következtében szükségessé váló módosítások is, amelyek a különleges jogrendben elrendelhető, a közigazgatásra, közrendre és közbiztonságra vonatkozó rendkívüli intézkedések között jelennek meg. Szükséges és indokolt, hogy a sajtótermékeken és a tömegtájékoztatást szolgáló más közleményeken kívül az internetes hírportálok, valamint a közösségi médiát használó hírmegosztók előzetes ellenőrzése és a megjelenésük közzétételi engedélyhez kötése is elrendelhető legyen. A technológia rohamos fejlődése következtében szintén indokolt, hogy nemcsak a rádió, televízió és egyéb tömegkommunikációs intézmény helyiségeinek, stúdióinak, műsorszóró adóinak, berendezéseinek, létesítményeinek, hanem ezek webhelyeinek, tájékoztatást szolgáló információs rendszereinek igénybevétele, használatra való átengedése vagy ezek használatának mellőzése is elrendelhetővé

²⁷ Hvt. 34/S. §.

²⁸ Hvt. 36. § (1) bekezdés d) pont. Tervezetten az önkéntes területvédelmi tartalékosok egyik kiemelt feladata a kritikus infrastruktúrák védelme lesz.

²⁹ Hvt. 36. § (2) bekezdés b) pont.

váljon. Figyelemmel arra, hogy infokommunikációs világunkban az információs és kommunikációs csatornák működése nélkül ellehetetlenül a társadalom és az állam mindennapi működése, a jogalkotó új rendelkezésként emelte be a törvénybe, hogy az állami információs és kommunikációs rendszerek folyamatos üzemeltetésének biztosítása érdekében elrendelhető a javítókapacitások és alkatrészkészletek igénybevétele, vagy használatuk korlátozása, valamint a javítókapacitásokkal rendelkező társaságok tulajdonosait és munkavállalóit terhelő javítási, üzemeltetési szolgáltatás teljesítése.³⁰

3.3. A védelmi igazgatás, azon belül a katonai igazgatás rendszerét érintő rendelkezések

A katonai igazgatáshoz kapcsolódó módosítások közül említésre érdemes, hogy változott, bővült a katonai szolgálatra be nem hívható hadkötelesek személyi köre. A hivatalos indoklás a honvédelmi tárca és az MH dezintegrációját emeli ki a módosítást előidéző okként, amelynek következtében szükségessé vált a honvédelmi törvényben meghatározott honvédelmi szervezeteknél állományban lévő hivatásos és szerződéses katonák, kormánytisztviselők megjelenítése annak érdekében, hogy hadkötelezettség alapján ne legyenek behívhatók katonai szolgálatra.³¹ A szerző véleménye ugyanakkor, hogy az új szabályozás révén tételesen meghatározott személyi kör bővebb, mint korábban volt, és a bővítés csupán a dezintegrációval nem magyarázható. A korábbi normaszöveghez képest a törvény jelenleg a honvédelmi szervezetnél állományban lévőket rögzíti a Honvédség helyett,³² a személyi kör kiegészült az önkéntes tartalékos állománnyal, valamint a közös háztartásban élő élettárs a házastárs mellett bekerült a felsorolásba. A törvény ezen bekezdése további három ponttal egészült ki, tovább bővítve a személyi kört. Nem hívható be katonai szolgálatra az a hadköteles sem, aki honvédelmi alkalmazott és a katonai szolgálat teljesítését törvény alapján önként vállalta, továbbá aki szolgálathasztásban részesült, vagy a szolgálatát félbeszakították, a szolgálathasztás idejének, illetve a félbeszakítás időtartamának lejártáig. Az sem hívható be, aki fegyver nélküli katonai szolgálat iránti kérelmet nyújtott be, annak végleges elbírálásáig, és aki gondnokolt személy gondnokául ki lett jelölve.³³ A szerző megítélése alapján a módosítások indoka a korábbi – 2019-es – módosításban szereplő fogalmakkal való összhang megteremtése, a szabályozásnak az egyéb jogszabály-módosításokhoz történő igazítása, valamint a társadalmi viszonyok változásához való alkalmazkodás volt.

A fentiek mellett a jogalkotó egy önálló szakasznak, az 5/A. §-nak a törvénybe történt beemelésével lehetővé tette az MH katonai igazgatási és központi adatfeldolgozó szerve számára, hogy a behívás előkészítése és tervezése során, honvédelmi

³⁰ Hvt. 68. § (3), (4), (5a) bekezdés.

³¹ *Indokolások Tára*, (2020) i. m. 9.

³² Hvt. 80. § 13–14. pontjában rögzített definíciók alapján a honvédelmi szervezet tágabb kategória, hiszen a Honvédségen – Magyar Honvédség Parancsnoksága, valamint alárendeltségébe tartozó katonai szervezetek – kívül a definíció alatt a honvédelemért felelős miniszter által vezetett minisztériumot, a honvédelemért felelős miniszter közvetlen alárendeltségébe tartozó szervezetet, valamint a KNBSZ-t is érteni kell.

³³ Hvt. 5. § (4) bekezdés h)–i), m)–p) pontok.

érdekből a katonai szolgálatra történő behívhatóság megállapításához szükséges mértékig bűnügyi személyes adatokat kezeljen.³⁴

Kiemelést érdemel továbbá, hogy a módosítások következtében bővült a honvédelmi munkakötelezettség alól mentesülők köre: míg korábban csak a Honvédség, most már a honvédelmi szervezet honvédelmi alkalmazottjaira, közalkalmazottjaira, munkavállalóira, valamint a honvédelmi miniszter fenntartói irányítása alatt álló köznevelési intézmény közalkalmazottjaira és a rendvédelmi szervek munkavállalóira sem terjed ki ez a kötelezettség.³⁵ A módosítás következtében a jogalkotói célzat némileg ellentmondásos, hiszen a honvédelmi szervezetek honvédelmi alkalmazottjai, közalkalmazottjai, munkavállalói mentesülnek a kötelezettség alól, ezzel szemben ezeknek a szervezeteknek a tényleges állományú tagjai – a Honvédségnél szolgálatot teljesítők kivételével – nem tartoznak a mentesülők személyi körébe.

A Honvédség tartalékos rendszerének egyik elemét képező kiképzett tartalékos állomány személyi körét is bővítette a módosítás. A hallgatói, honvédtisztjelölti vagy -altisztjelölti szolgálatot teljesített férfiak esetében már nem feltétel a katonai tanintézetben az alapkiképzés előzetes teljesítése a kiképzett tartalékos állományhoz tartozáshoz, továbbá újabb személyi csoportként a jogalkotó beemelte a honvédelmi szervezetnél katonai alapkiképzést, alapfelkészítést vagy annak valamely modulját teljesített férfiakat is.³⁶ Vélelmezhetően a módosítás indoka az volt, hogy a lehető legtágabb legyen az a személyi kör, amely rendkívüli állapot vagy megelőző védelmi helyzet idején a hadkötelezettség bevezetését követően tényleges katonai szolgálatot teljesíthet.

A védelmi igazgatás szervezet- és feladatrendszerét érintő módosításokat elemezve megállapítható, hogy az egyik legfontosabb, a szabályozás szükségességét igénylő terület a hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépésre vonatkozó szabályozás megteremtése volt. A hibrid fenyegetésekkel szembeni ellenálló képesség és védelem feladatai a védelmi igazgatás központi szintjén, irányítási szinten valamennyi szervnél megjelennek, továbbá területi szinten, az igazgatás szintjén a megyei védelmi bizottságokra is telepít ezzel kapcsolatos feladatokat a jogalkotó.

Az irányítás szintjét vizsgálva megállapítható, hogy a törvény új feladatként a Kormányhoz telepíti a hibrid fenyegetésekkel szembeni ellenálló képesség és védelem feladatainak meghatározását.³⁷ A hibrid fenyegetések összetett, szerteágazó volta miatt az ellenük való hatékony fellépés elképzelhetetlen együttműködés és koordináció nélkül. Ez a gondolat jelenik meg a honvédelmi miniszter feladatkörét érintő módosításokban is. A honvédelmi miniszter feladatai kiegészültek a polgári felkészültséggel kapcsolatos feladatok végrehajtásának koordinációjával, továbbá plusz elem, hogy ezeket a feladatokat a honvédelmi miniszter a belügyminiszter tájékoztatása mellett végzi.³⁸

Az érintett miniszterek szintjén is megjelenik a terület szabályozása, amikor a törvény rögzíti, hogy a miniszter a honvédelmi miniszterrel együttműködve biztosítja

³⁴ Hvt. 5/A. §.

³⁵ Hvt. 12. § (3) bekezdés.

³⁶ Hvt. 41. § (4) bekezdés b)–c) pont.

³⁷ Hvt. 21. § (1) bekezdés l) pont.

³⁸ Hvt. 22. § (3) bekezdés.

a hibrid fenyegetések elhárítása érdekében meghatározott feladatokat.³⁹ A hibrid fenyegetések (támadások) lényegi voltából – az ország védelmét oly módon veszélyeztetik, hogy katonai és nem katonai eszközöket egyaránt alkalmaznak – adódóan indokolt az érintett minisztereknek a honvédelmi miniszterrel történő együttműködése.⁴⁰

A központi irányítás szerveire vonatkozó módosításokat vizsgálva megállapítható, hogy a szabályozás nem tekinthető koherensnek: a hibrid fenyegetésekkel szembeni feladatok rögzítése megfigyelhető a Kormány és az illetékes miniszterek vonatkozásában, azonban a jogalkotó a honvédelmi miniszter feladatrendszerébe azokat nem telepíti, a honvédelmi miniszter feladatai között „csupán” a hibrid fenyegetésekkel összefüggésben a polgári felkészültséggel kapcsolatos feladatok végrehajtásának koordinációját rögzítették. A jogalkotó területi szinten, a megyei védelmi bizottságokra vonatkozó szabályozás során már mindkét fogalommal operál, amikor rögzíti, hogy a megyei védelmi bizottság összehangolja a hibrid fenyegetések elleni védelem, valamint a polgári felkészültség területi feladatait.⁴¹

A védelmi igazgatás területi, helyi szintjeire vonatkozó módosítások elemzését megelőzően a védelmi igazgatás települési szintjén, a polgármesterekre vonatkozó rendelkezéseket vizsgálva kiemelést érdemel, hogy sor került a polgármester vonatkozásában annak törvényi szintű rögzítésére, hogy a törvényben tételesen felsorolt feladatait honvédelmi igazgatási jogkörben látja el.

Ezen túl két, a polgármester hatáskörébe utalt feladat esetében is erősödött a polgármester jogköre. A korábbi szabályozás szerint összehangolta a honvédelemben közreműködő települési szervek tevékenységét, a hatályos törvényszöveg alapján már megszervezi ezt a tevékenységet. Míg korábban közreműködött a gazdaságfelkészítés és -mozgósítás helyi feladatainak szervezésében és ellátásában, addig a hatályos szabályozás szerint irányítja az ezzel kapcsolatos feladatokat. Ezek mellett a feladatok mellett a hatáskörébe utalt, a fegyveres összeütközések időszakában végrehajtandó polgári védelmi feladatok ellátásának és az azokra történő felkészülésnek az irányítása vonatkozásában a korábbi szabályozáshoz képest a tételes felsorolásban megjelent a honvédelmi veszélyhelyzet is, mint az az időszak, amikor ez a feladatellátás szükségessé válhat. A törvény a polgármester jogkörébe telepíti a honvédelmi referens személyének kijelölését, amely új jogintézményként jelenik meg.⁴²

További változás, hogy a polgármester a honvédelmi törvény szerint a honvédelmi felkészítéssel kapcsolatos feladatok teljesítése érdekében köteles együttműködni a helyi védelmi bizottság rendelkezései szerint más települések polgármestereivel, a módosítások következtében azonban már nemcsak a honvédelmi felkészítéssel kapcsolatos, hanem a honvédelmi igazgatási jogkörében ellátandó feladatok vonatkozásában is köteles lesz az együttműködésre más települések polgármestereivel és a fővárosi kerületek polgármestereivel is, ami szintén új elem a rendelkezésben.⁴³

Míg korábban a polgármester a védelmi igazgatási feladatait a járási hivatal közreműködésével látta el, addig a hatályos szabályozás szerint jelenleg mindezt

³⁹ Hvt. 23. § (2) bekezdés bd) pont.

⁴⁰ *Indokolások Tára*, (2020) i. m. 10.

⁴¹ Hvt. 26. § (1) bekezdés b) pont.

⁴² Hvt. 29. § (2) bekezdés.

⁴³ Hvt. 29. § (3) bekezdés.

a polgármesteri hivatal közreműködésével teszi.⁴⁴ (A járási hivatal a hatályos szabályozás alapján a helyi védelmi bizottság munkáját segíti.) A polgármester feladat- és jogkörét érintő módosítások a polgármester jogkörének erősítését célozzák, amely a rá vonatkozó szélesebb körű együttműködési kötelezettséggel indokolt lehet a települési szintű feladatok hatékonyabb végrehajtásához. Azzal, hogy a jogalkotó a járási hivatal helyett a polgármester mellett a védelmi igazgatási feladatok ellátásában a polgármesteri hivatalt jelölte meg, koherenciát teremtett, amely illeszkedik az államigazgatás struktúrájához, közreműködőként azonos szintű szerveket egymás mellé rendelve.

Itt kell megemlíteni továbbá, hogy a törvény bevezette a honvédelmi referens intézményét, amelynek definícióját a jogalkotó az értelmező rendelkezések között rögzítette. A referensi tisztséget betöltő személy a polgármestert segítő személy, akit a polgármester jelöl ki, a honvédelmi törvény végrehajtási rendeletében meghatározott iskolai végzettséggel kell rendelkeznie, és a polgármester honvédelmi felkészülési és védekezési szakmai feladataiban működik közre.⁴⁵ A normaszöveg egyéb feltételt nem tartalmaz, ezért a meghatározás alapján az állapítható meg, hogy minden település polgármesterének honvédelmi feladatait szakmailag a honvédelmi referens fogja segíteni. Felmerül azonban a kérdés, hogy valamennyi polgármester – a legkisebb települések esetén is – mellett szükséges és indokolt-e ilyen tisztséget betöltő személyt foglalkoztatni? Feltételezhetően, a módosítás előtt álló végrehajtási rendeletben sor kerül a részletszabályok kidolgozásával a felmerülő kérdések tisztázására.

A védelmi igazgatás feladatrendszere vonatkozásában kiemelendő továbbá, hogy a jogalkotó törvényi szinten, önálló új fejezet, a III/C. fejezet alatt „A nemzetgazdaság védelmi célú felkészítése és a gazdaságmozgósítás” címmel rögzítette a vonatkozó alapvető rendelkezéseket, ezzel korábbi hiányosságokat pótolva. A nemzetgazdaság védelmi célú felkészítésével kapcsolatosan a jogalkotó meghatározta annak alapvető elemeit, a tervezési folyamatot, a védelmi célú tartalékolás rendszerének működtetését, valamint a gazdaság mozgósítását. A tervezési folyamat részeként előírta a védelemgazdasági alapterv, a védelemgazdasági tervek, valamint a lakosságellátási tervek elkészítését. A tervek elkészítésének felelőseit, a jóváhagyásra jogosult szervezet, valamint az alapvető követelményeket szintén rögzítette a jogalkotó. A védelmi célú tartalékolás vonatkozásában tételes felsorolást adott az ország védelmi célú tartalékát képező termékekről, eszközökről, készletekről. A szabályozás a Kormány hatáskörébe utalta a kapcsolatos részletszabályok kidolgozását és a szükséges költségvetési források biztosításának feladatát.⁴⁶

A gazdaságmozgósításra vonatkozó rendelkezések között fontos kiemelni, hogy a gazdaságmozgósítás értelmező rendelkezések között meghatározott definíciójában számos módosítás történt. A korábbi törvényszövegben – a fogalom egyik meghatározó elemeként – szerepelt „a Kormány által elrendelhető intézkedések rendszere” kitétel, a hatályos szabályozás szerint viszont a gazdaságmozgósítás a Kormány irányításával, a védelemgazdasági alaptervben, a védelemgazdasági tervekben és a lakosságellátási tervekben meghatározottak szerint, a honvédelem területi és helyi igazgatási szerveinek

⁴⁴ Hvt. 29. § (4) bekezdés.

⁴⁵ Hvt. 80. § 16a. pont.

⁴⁶ Hvt. 34/T-U. §.

közreműködésével végzett tevékenysége. Megállapítható, hogy a jelenlegi meghatározásból kimaradt az alany, a törvény szövege nem határozta meg, hogy ez kinek, milyen szervnek a tevékenysége, csupán azt rögzíti, hogy mely szerv irányításával és mely szervek közreműködésével, milyen tervekben meghatározottak alapján kell végezni a tevékenységet, anélkül, hogy a tevékenység végzésére kötelezett szerv/személy nevesítve lenne. A korábbi definíció meghatározta, hogy a gazdaságmozgósítás a nemzetgazdasági erőforrások szabályozott igénybevételét jelenti, valamint „a különleges jogrendi időszak, az országvédelmi feladatok hatékony kezelése érdekében” szófordulatokkal rögzítette azt is, hogy erre az igénybevételre mely esetekben, milyen időszakokban kerülhet sor. A módosítás következtében a hatályos normaszöveg továbbra is tartalmazza azt, hogy mely esetekben kerülhet sor a gazdaság mozgósítására – a különleges jogrend, valamint az országvédelmi feladatok hatékony kezelése érdekében –, azonban a meghatározásból hiányzik az „igénybevétel” szó, ezáltal a definíció elején szereplő „a nemzetgazdaság erőforrásainak” kifejezés értelmét veszíti.⁴⁷ Mindezek alapján megállapítható, hogy a definíció a fentebb ismertetett hiányosságok folytán nem tartalmaz egyértelmű, világos meghatározást, valószínűsíthetően a kidolgozás alatt álló végrehajtási rendelet pótolja majd ezeket a hiányosságokat.

A fogalom módosítása mellett a gazdaságmozgósításra vonatkozóan a jogalkotó meghatározta többek között – annak a Kormány általi elrendelését követően – a gazdasági és anyagi szolgáltatásra kötelezettek, a felelős teljesítő szervek, a követelménytámasztó szerv, a feladat- és hatáskörrel rendelkező miniszter alapvető kötelezettségeit is.⁴⁸

3.4. A védelmi igazgatás területi és helyi szerveit, a megyei és a helyi védelmi bizottságokat érintő módosítások

A megyei védelmi bizottságok vonatkozásában megállapítható, hogy a bizottságok szervezeti rendszere a törvénymódosítás következtében átalakult. A megyei védelmi bizottság eddigi két szakmai elnökhelyettese mellett megjelent egy harmadik, általános elnökhelyettes a fővárosi/megyei kormányhivatal főigazgatója személyével,⁴⁹ továbbá a szakmai elnökhelyettesek és a tagok vonatkozásában is megfigyelhetők változások. Az általános elnökhelyettesi tisztség létrehozásának indoka a 2018. évi CXXV. törvény⁵⁰ 41. § (3) bekezdésével való összhang megteremtése volt, amely szerint a kormány megbízott általános helyettese a főigazgató.⁵¹

A szakmai elnökhelyettesek vonatkozásában is eszközölt változtatásokat a jogalkotó. A két szakmai elnökhelyettes egyike, a honvédelmi elnökhelyettes már nem a Honvédség állományába tartozó tényleges állományú katona, hanem a honvédelmi miniszter által kijelölt tényleges állományú katona.⁵² A honvédelmi törvény végrehajtási

⁴⁷ Hvt. 80. § 6. pont.

⁴⁸ Hvt. 34/V. §.

⁴⁹ Hvt. 25. § (4) bekezdés.

⁵⁰ Kit.

⁵¹ *Indokolások Tára*, (2020) i. m. 10.

⁵² Hvt. 25. § (4) bekezdés.

rendelete, a 290/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet⁵³ 23. § (4) bekezdése szerint azonban a honvédelmi elnökhelyettes a HM védelmi igazgatási feladatokat ellátó szervezeti egységének vezetője vagy az általa kijelölt személy. A jogszabályi ellentmondások feloldása a végrehajtási rendelet átdolgozásával vélhetően meg fog történni.

A tagok személyében bekövetkezett változásokat vizsgálva megfigyelhető, hogy a korábbi szabályozás szerint nemcsak a katonai igazgatás területi szervének vezetője, hanem annak képviselője is tag lehetett. Korábban tag volt a megyei, fővárosi rendőrfőkapitány, míg a hatályos törvényszöveg szerint a módosítások folytán a bizottság illetékességi területén működő rendvédelmi szerv – tehát nemcsak a rendőrség – illetékes vezetője tagja a bizottságnak. A módosítást megelőzően tag volt a vízügyi igazgatási szerv képviselője, jelenleg az árvízi védekezésért felelős szervezet vezetőjét jelöli meg a törvény a bizottság tagjaként. Továbbá a 2020. január 1-je előtti szabályozás alapján a bizottság titkára is a tagok közé tartozott, a hatályos szabályozás szerint azonban már nem tagja a bizottságnak.⁵⁴ A módosítások közül megkérdőjelezhető, hogy valóban szükség van-e a bizottsági üléseken valamennyi, a bizottság illetékességi területén működő rendvédelmi szerv vezetőjének a részvételére. Vélhetően, a tagokra vonatkozó szabályozás részleteit a végrehajtási rendelet rögzíteni fogja.

A megyei védelmi bizottságok feladatrendszerét érintő módosításokat elemezve megállapítható, hogy új feladatként jelenik meg a hibrid fenyegetések elleni védelem, valamint a polgári felkészültség területi feladatainak összehangolása. A meglévő feladatok között is történtek változtatások. Korábban a helyi védelmi bizottságok és a polgármesterek honvédelmi tevékenységének irányítása tartozott a bizottság feladatai közé, a hatályos szabályozás szerint a polgármesterek honvédelmi tevékenységének irányítása a helyi védelmi bizottságokon keresztül történik.⁵⁵ A korábban kifejtettek alapján jól látható, hogy a hibrid fenyegetések elleni fellépéssel kapcsolatos feladatok a védelmi igazgatás központi szintjétől kezdődően egészen a területi szintig megjelentek. A polgármesterek honvédelmi tevékenységének a helyi védelmi bizottságokon keresztül történő irányítása vonatkozásában indokolt volt a jogalkotó részéről a módosítás, hiszen a módosított rendelkezéssel a védelmi igazgatás struktúrájához igazodó irányítási rendszert teremtett.

A nemzetgazdaság védelmi célú felkészítésére vonatkozó új törvényi szintű szabályozás a felkészítés egyik elemeként jelöli a tervezési folyamatot, amelyben a megyei védelmi bizottságokra is feladatot telepít. A bizottságok illetékességi területükre vonatkozóan kötelesek lakosságellátási tervet készíteni, amelyet a bizottság elnöke hagy jóvá.⁵⁶

A bizottság elnökére vonatkozó megváltozott rendelkezések közül kiemelendő, hogy a 2020. január 1-jét megelőző szabályozás az elnök védelmi igazgatási feladatait rögzítette, míg a hatályos törvény a honvédelmi igazgatási feladatok kifejezést alkalmazza, amely feladatokat a fővárosi, megyei kormányhivatal közreműködésével

⁵³ 290/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról.

⁵⁴ Hvt. 25. § (4) bekezdés c)–f) pont.

⁵⁵ Hvt. 26. § (1) bekezdés a)–b) pont.

⁵⁶ Hvt. 34/T. § (4) bekezdés.

lát el.⁵⁷ A módosítás a szerző álláspontja szerint bizonytalan helyzetet teremt azért, hogy a kormányhivatal közreműködését a honvédelmi igazgatási feladatokra korlátozza. Felmerül a kérdés, hogy az elnök a honvédelmi igazgatási feladatain kívüli egyéb, védelmi igazgatási feladatait a későbbiekben milyen szerv közreműködésével fogja ellátni, ha nem a fővárosi, megyei kormányhivatal segítségével?

Egy, a fentebb kifejtett új jogintézményre, a honvédelmi bírság intézményére vonatkozó szabályozás szintén kapcsolódik a megyei védelmi bizottságokhoz, hiszen új rendelkezésként a jogalkotó rögzítette, hogy a honvédelmi bírság kiszabásával kapcsolatos eljárás kezdeményezésére jogosult – többek között – a megyei, fővárosi védelmi bizottság honvédelmi elnökhelyettese is.⁵⁸

A *helyi védelmi bizottságok* felépítését, feladatrendszerét illetően is módosult a szabályozás. A bizottságok struktúráját tekintve kisebb mértékű változások figyelhetők meg, hiszen a megyei védelmi bizottságoknál megjelenő általános elnökhelyettesi rendszert a jogalkotó a helyi védelmi bizottságoknál nem alakította ki, ezáltal a megyei és helyi védelmi bizottságok korábbi egyező struktúrája megszűnt. Az elnökhelyettesekre vonatkozó rendelkezések annyiban változtak, hogy a hatályos törvény az elnökhelyettesek vonatkozásában rögzíti a „szakmai” jelzőt. Az egyik szakmai elnökhelyettes, a honvédelmi elnökhelyettes a Honvédség állományából vezényelt katona.⁵⁹ A korábbi normaszöveg szerint a honvédelmi elnökhelyettes a Honvédség állományából szükség esetén vezényelt tényleges állományú katona volt, ezáltal a hatályos törvényszövegből kimaradt a „szükség esetén” vezényelt és a „tényleges állományú” kitétel, amellyel a jogalkotó bővítette a honvédelmi elnökhelyettesi tisztséget betölteni alkalmas katonák személyi körét.

A tagokra vonatkozó módosítás alapján megállapítható, hogy bővült a helyi védelmi bizottság tagjainak száma az árvízi védekezésért felelős szervezetnek a bizottság illetékességi területe szerinti vezetője személyével.⁶⁰ Hasonlóan a megyei védelmi bizottság tagjainak összetételéhez, a helyi védelmi bizottságok szintjén is szükségesnek tartotta a jogalkotó a tagok között az árvízi védekezésért felelős szervezet képviselőjét, tekintve, hogy Magyarországon a vízrajzi adottságok következtében jelentős veszélyforrást jelentenek az árvizek. A helyi védelmi bizottságok esetében a titkár továbbra is a bizottság szavazati joggal rendelkező tagja, míg a megyei védelmi bizottságok esetében már nem tag a hatályos szabályozás szerint. Ez utóbbi módosítás szintén a megyei és a helyi védelmi bizottságok eltérő strukturáltságának irányába hatott.

A helyi védelmi bizottság elnöke vonatkozásában kiegészült a törvény szövege azzal a rendelkezéssel, hogy az elnök védelmi igazgatási feladatait a járási hivatal közreműködésével látja el.⁶¹ A törvény módosítás előtt álló végrehajtási rendelete, a 290/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet 32. § (1) bekezdése szerint az elnököt védelmi igazgatási feladatai ellátásában a járási hivatal javaslattevő, döntés-előkészítő joggal segíti, és közreműködik a döntések végrehajtásában. A módosítás következtében, amelyet törvényi szinten rögzítettek, már mindenfajta feladat ellátása a hivatal

⁵⁷ Hvt. 26. § (2) bekezdés.

⁵⁸ Hvt. 34/S. § (2) bekezdés.

⁵⁹ Hvt. 27. § (4) bekezdés.

⁶⁰ Hvt. 27. § (4) bekezdés d) pont.

⁶¹ Hvt. 28. § (5) bekezdés.

közreműködésével történik, amely nagyobb szintű együttműködést feltételez. Várhatóan a végrehajtási rendelet vonatkozó rendelkezéseit módosítani fogják majd.

Fontos megjegyezni, hogy míg a megyei védelmi bizottság esetében az elnök a honvédelmi igazgatási feladatait a fővárosi, megyei kormányhivatal közreműködésével látja el, addig a helyi védelmi bizottság elnöke a járási hivatal közreműködésével a védelmi igazgatási feladatait végzi. A fentiekből kitűnik, hogy a módosítások megszüntették a koherens szabályozást, amelynek újbóli megteremtése remélhetőleg a végrehajtási rendelet módosított rendelkezéseivel meg fog történni.

4. Befejezés

A honvédelmi törvény 2020. január 1-jén hatályba lépett módosításait elemezve megállapítható, hogy a jogalkotó az aktuálisan felmerült és szabályozást igénylő kérdéskörökre reagált a változtatásokkal. A hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépéssel kapcsolatos feladatok rögzítése a NATO elvárásai alapján, illetve tagállami elköteleződésünk alapján is időszerű és szükségszerű volt. Hasonlóképpen a kiberfenyegetésekkel szemben is szükségessé vált törvényi szinten a válaszadás, továbbá a kritikusinfrastruktúra-védelem, a honvédelem vezetési-irányítási rendszerének 2019. évben történt átalakítása, az egyéb jogszabályokkal való összhang megteremtése, a technológiai fejlődésből adódó, valamint a korábbi szabályozási hiányosságokat rendező, kollíziókat megszüntető szabályozási szükségszerűségek is indokolták a törvény módosítását.

A változások a védelmi igazgatás, azon belül a megyei és helyi védelmi bizottságok szervezet- és feladatrendszerét is érintették. A védelmi igazgatás központi és területi szintjén megjelentek a hibrid fenyegetésekkel összefüggő feladatok, továbbá a nemzetgazdaság védelmi célú felkészítéséből és a gazdaságmozgósításból adódó feladatok szintén megjelentek a védelmi igazgatás szereplőinek feladatrendszerében. A polgármester feladat- és jogkörét érintő módosítások is megfigyelhetők a törvényben, amelyek a polgármester jogkörének erősítését célozzák, egyben szélesebb körű együttműködési kötelezettséget rögzítenek. Ezek a módosítások alkalmasak arra, hogy hozzájáruljanak a polgármester települési szintű feladatainak hatékonyabb végrehajtásához. Azzal, hogy a jogalkotó a járási hivatal helyett a polgármester mellett a védelmi igazgatási feladatok ellátásában a polgármesteri hivatalt jelölte meg, koherenciát teremtett, amely illeszkedik az államigazgatás struktúrájához, közreműködőként azonos szintű szerveket egymás mellé rendelve. A polgármester munkáját segítő bevezette a törvény a honvédelmi referens intézményét, azonban indokolt a vonatkozó szabályozás részletes kimunkálása, a szabályozás kapcsán felmerült bizonytalanságok eloszlátása, amely várhatóan a honvédelmi törvény végrehajtási rendeletének átdolgozásával meg fog történni.

A honvédelmi törvény módosításai a megyei és a helyi védelmi bizottságok szervezeti és feladatrendszerében is változásokat hoztak. A bizottságok felépítését illetően a módosítások – a megyei védelmi bizottságoknál megjelenő általános elnökhelyettesi tisztség megjelenésével, valamint a titkár tagi minőségének megszűnésével – az eltérő strukturáltság irányába hatottak. A feladatrendszer vonatkozásában a megyei védelmi bizottságok feladatai között megjelenítette a jogalkotó a hibrid fenyegetésekkel

szembeni fellépésből származó feladatokat, valamint a lakosságellátási terv készítésének kötelezettségét. A helyi védelmi bizottságok, illetve azok elnökeinek szerepét erősítendő a törvény rögzítette, hogy az elnök valamennyi védelmi igazgatási feladatát a járási hivatal közreműködésével látja el, továbbá azt, hogy a megyei védelmi bizottság a polgármesterek honvédelmi tevékenységének irányítását a helyi védelmi bizottságokon keresztül végzi. Ez utóbbi rendelkezés indokolt volt a jogalkotó részéről, hiszen a módosított rendelkezéssel a védelmi igazgatás struktúrájához igazodó irányítási rendszert teremtett. Ugyanakkor megszüntette a koherenciát a jogalkotó azzal, hogy a módosítás következtében a megyei védelmi bizottság elnöke a honvédelmi igazgatási feladatokat látja el a fővárosi, megyei kormányhivatal közreműködésével, míg a helyi védelmi bizottság elnöke valamennyi védelmi igazgatási feladatát a járási hivatal közreműködésével teljesíti. A módosítás azért is aggályos, mert a törvény a kormányhivatal közreműködését a honvédelmi igazgatási feladatokra korlátozza, ezáltal bizonytalan helyzetet teremtve a honvédelmi igazgatási feladatokon kívüli egyéb, védelmi igazgatási feladatok vonatkozásában.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a honvédelmi törvény módosításai a felmerült szabályozási igényeknek megfelelően számos területen, számos szerv vonatkozásában változásokat eredményeztek, új jogintézményeket vezettek be, korábban nem szabályozott kérdésekre vonatkozóan, illetve egyes területeken korábbi hiányosságokat pótolva, kollíziókat megszüntetve teremtették meg a szabályozás törvényi alapjait. A módosítások kapcsán felmerült bizonytalanságok, hiányosságok pótlására valószínűsíthetően a jogalkotó a törvény végrehajtási rendeletében fogja megadni a válaszokat.

Felhasznált irodalom

Hornyacsek Júlia: A védelmi igazgatási feladatok rendszere, a végrehajtás személyi, technikai feltételei, lehetséges módszerei, eszközei. In Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 87–99.

Indokolások Tára, (2020), 2. 6–20.

Keszely László: A védelmi igazgatás fejlődési irányai 1989-től napjainkig és lehetséges fejlesztési irányai az átfogó megközelítés szempontjából. In Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás rendszere és a honvédelmi igazgatással való kapcsolatának elméleti és gyakorlati összefüggései*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 9–28.

Lakatos László: A honvédelmi típusú különleges jogrendek életbeléptetését igénylő helyzetek és azok korszerű gyakorlati megoldása. In Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 37–60.

Magyar Közlöny, (2019), 205.

Muhoray Árpád: A katasztrófavédelem hivatásos és civil ágának fejlődése, feladatai a védelmi igazgatásban. In Hornyacsek Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás fő területeinek változásai az elmúlt időszakban, és a fejlesztés lehetséges irányai*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2019. 59–71.

Internetes források

- A honvédelmi törvényt módosító T/8029. számú törvényjavaslat. Online: www.parlament.hu/irom41/08029/08029.pdf
- A honvédelmi törvény módosítása. Online: www.parlament.hu/web/guest/szavazasok-egy-adott-iromanyrol?p_p_id=hu_parlament_cms_pair_portlet_PairProxy_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_auth=GpETUHgk&_hu_parlament_cms_pair_portlet_PairProxy_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcplsql%2Fogy_irom.irom_adat%3Fp_ckl%3D41%26p_izon%3D8029
- NATO: *Warsaw Summit Communiqué*. (Varsói csúcstalálkozó közleménye az Északatlanti Tanács 2016. július 8–9-én tartott ülésén.) Online: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm
- NATO: *Commitment to enhance resilience*. (Az állam- és kormányfőknek az Északatlanti Tanács 2016. július 8–9-én Varsóban tartott ülésén tett nyilatkozata az ellenálló képesség fokozása iránti elkötelezettségükről.) Online: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm
- Nyulas Szabolcs: Új alapok, tiszta viszonyok a Magyar Honvédség vezetésében. *Honvédelem*, 2019. Online: <https://honvedelem.hu/cikk/uj-alapok-tiszta-viszonyok-a-magyar-honvedseg-vezeteseben/>
- NATO: *The Secretary General's Annual Report*. (A NATO főtitkár 2018. évi jelentése.) 2018. Online: www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20190315_sgar2018-en.pdf

Jogi források

2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről
2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről
2018. évi CXXV. törvény a kormányzati igazgatásról
- 290/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról

Matusz Márk Péter¹

A Magyar Honvédség csapategészségügyének telemedicinális fejlesztési lehetőségei

Developing Possibilities of the Telemedicine in the Hungarian Defence Forces' Military Healthcare

Absztrakt

A cikkben ismertetem a hazai civil egészségügyi ellátó intézményekben használt főbb telemedicinális eszközöket. Azonosítom és megnevezem a működtetésük során szerzett elsődleges tapasztalatokat. Ezen gyakorlati ismeretek felhasználásával összeállítom és bemutatom a Magyar Honvédség egészségügyi szolgálatánál bevezetésre javasolt telemedicinális koncepciót. Végül a megtervezett telemedicinális rendszer potenciális előnyeit és rizikófaktorait is azonosítom.

Kulcsszavak: egészségügyi ellátás, telemedicinális rendszer, telefonos applikáció

Abstract

In the article the main telemedicine means will be described that are being used in the civilian healthcare institutes. The primary experiences of the system will be identified and specified. Based on this practical knowledge the suggested to-be-introduced telemedicine conception for the Hungarian Defence Forces' military healthcare system will be framed and presented. Finally the potential advantages and risk factors of the designed telemedicine system will be identified.

Keywords: healthcare system, telemedicine system, mobilephone application

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service Doctoral School of Military Engineering, PhD student, e-mail: matusz.mark@mil.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3768-1079>

1. Bevezetés

A 2019-es esztendőben Magyarországon egyre inkább elkerülhetetlen, hogy szembenézzünk a kialakult orvos-, szakorvoshiánnyal.² A kedvezőtlen munkaerőpiaci folyamat a Magyar Honvédség orvosállományát is érinti, sőt a jelenség az orvosutánpótlás számának csökkenésében is markánsan tetten érhető. A 2017-es állapothoz képest, amikor az alakulatok orvosbeosztásai körülbelül fele volt feltöltetlen³, a helyzet tovább romlott: az alakulatoknál ma már elvétve találkozunk csak katonaorvossal. A helyzet nem egyedi, más NATO-tagország is küzd hasonló gondokkal.⁴

A feltöltetlen orvosbeosztásokat rész munkaidős honvédelmi alkalmazott jogviszonyban állókkal, illetve éves beszerzés keretében, pályázati úton próbálja kiegyensúlyozni a rendszer. A kialakult helyzet kezd kritikus méreteket ölteni: a betegellátáson kívül, az egyre növekvő feladatok a megmaradt szakembergárdára hárulnak. Az egy orvosra jutó feladatrendszert és a napi betegellátási számot racionalizálni kell, különben a túlterheltség következtében az orvoslétszám további apadása folytatódni fog. Az orvosok leterheltségének csökkentése, illetve a jelenlegi helyzet megoldása érdekében, célirányos, áthidaló, racionalizáló megoldások mielőbbi kifejlesztése, és gyakorlati alkalmazása szükséges.

Felmerül a kérdés, hogy az elkövetkező időszak fejlesztései és a végrehajtott létszám bővítést követően a jelenlegi orvos állomány jelenlegi eszközrendszerével és létszámából adódóan képes lesz-e a szükséges egészségügyi feladatok végrehajtására? Jelen feltételrendszerrel kizárólag a sürgősségi ellátás végrehajtására kell fókuszálni, vagy törekedni kell a napi betegellátás spektrumának lehetőség szerinti bővítésére is? Milyen események várhatóak a jövőben, amelyekre a katonaegészségügynek reagálnia kell, és ezek kapcsán milyen intézkedéseket kell tudnia meghozni? A prevenció és a diagnosztika fejlesztésével hol érhető el mérhető hatékonyságjavulás a betegellátásnál? Milyen képességekkel kell rendelkezni a csapategészségügynek az új kihívások tükrében az állomány egészségi állapotának megóvása, illetve védelme érdekében?

Ebben a kutatásban célul tűztem ki, hogy a fenti kérdések megválaszolásával olyan javaslatokat dolgozok ki, amelyek megvalósítása esetén azok hatékonyabbá tehetik a csapategészségügyi ellátást, és egyúttal az orvosok leterheltségét és ennek következtében kiválásának mértékét is csökkentik. A tanulmányom további célja azon orvosi szakterületek beazonosítása, amelyekre már kipróbált, működő telemedicinát használó eszközrendszereket fejlesztettek ki, és ennek következtében a csapategészségügyi ellátórendszerbe – potenciális előnyeiket kihasználva – zökkenőmentesen beilleszthetővé válnak.

² Jasztrab Jácint Szilárd: A katonaorvosi pályaválasztás és pályaelhagyás motivációi. *Honvédségi Szemle*, 146. (2018), 2. 101–113.

³ Baranyai Gábor: Ösztöndíjjal enyhítik a katonaorvos-hiányt. *Magyar Idők*, 2017.

⁴ Jasztrab (2018) i. m. 111.

2. A kutatás és az alkalmazott módszerek leírása

A kutatásom során elsősorban az analízis módszerével elemeztem a vonatkozó elektronikus és a nyomtatott hazai szak- és tudományos irodalmakat. Másodsorban lehetőségem adódott az egészségügy területén dolgozó szakemberekkel struktúrátlan interjúk készítésére.

3. Telemedicinát használó eszközökről készült beszámoló a hazai tudományos kutatásokban

Mielőtt még a vonatkozó szakirodalmak áttekintését megkezdem, szükségesnek tartom a telemedicina jelenségét röviden áttekinteni.

A telemedicinát egyik legáltaláltoz definíciója alapján, olyan strukturált egészségügyi szolgáltatásként lehet jellemezni, ahol az ellátásban részesülő és az ellátott személy közvetlenül nem találkozik, a kapcsolat valamilyen távoli adatátviteli rendszeren keresztül jön létre.⁵ Ezt a lényegre törő definíciót talán azzal lehetne kiegészíteni, hogy felsoroljuk a kapcsolat lehetséges fajtáit:⁶

1. Távkonzílium/szupervízió: ahol a diagnózis kialakításába, a kezelés menetébe kommunikációs eszközökön keresztül távoli orvos/szakszemélyzet is be van vonva.
2. Távdiagnosztika: amikor a diagnózis alapját adó vizsgálat végzője és a diagnózis felállítója (a lelet készítője) térben elválik egymástól, de interaktív kapcsolatban vannak.
3. Távfelügyelet/telemonitoring: amikor az egészségügyi szakszemélyzet jelenlétét a betegnél levő/őt figyelő jelfogók (detektorok) és jeltovábbítók pótolják.
4. Távmanipuláció: amikor a vizsgálatot vagy beavatkozást végző személy távérzékelőkre támaszkodva távolról vezérli (végzi) az interakciót igénylő vizsgálatot (például endoszkópia) vagy beavatkozást (például videóvezérlés mellett robottal vagy távvezérlésre alkalmas eszközzel végzett távmanipuláció).

Adódik a kérdés, miért jó, miért hasznos ez a megoldás, mik a kézzel fogható előnyei? Az alább idézett tudományos kutatások rövid összefoglalásával próbálok válaszolni a kérdésre.

Az elmúlt időszak elemzései bebizonyították, hogy a telemedicina fejlődése és népszerűsége töretlen, a 2018-as esztendőben a technológiai újításokban gyakran élenjáró Amerikai Egyesült Államokban hozzávetőlegesen 7 millióan vették igénybe valamelyik szolgáltatását és az elkövetkező években a telemedicinát használók tábora hozzávetőleges becslések alapján, évente 14,3%-kal növekedni fog.⁷ Vélelmezhetően, a fent részletezett potenciális előnyök megtapasztalásán felbuzdulva további sikeres orvostechinikai eszközök, megoldások fognak születni, amelyek további bővülést fognak generálni.

⁵ Fejes Zsolt: Új lehetőség a védelem-egészségügyi ellátásban: Telemedicina. *Hadmérnök*, 11. (2016), 1. 233–239.

⁶ Állami Egészségügyi Ellátóközpont: *Telemedicina*. Egészségtudományi fogalomtár, é. n.

⁷ www.beckershospitalreview.com/healthcare-information-technology/telemedicine-to-attract-7m-patient-users-by-2018-12-statistics-on-the-thriving-market.html

A telemedicina témájában, az általam vizsgált kutatások nagy része 2005 után keletkezett, és olyan témákat elemez, amelyek a tanulmány(ok) megírásakor aktuálisak voltak, és napjainkban is tudunk belőlük általános érvényű megállapításokat meríteni. A témában megjelent nagy mennyiségű publikáció feldolgozásából az alábbi áttekintésben kizárólag arra merek vállalkozni, hogy egyes fontosabb megállapításokat és kulcsgondolatokat megemlítek, amelyekre a jelen elemzésemet építem.

A telemedicinával foglalkozó kutatások áttekintése után megállapítható, hogy az egyik legnépszerűbb és leginkább közérthető, elérhető területe a telekardiológia. Kiss István és Kékes Ede összefoglaló közleményükben megállapították, hogy a telekardiológiai eszközrendszer önmagában nem elégséges további hatékonyság növelésére. Arra a következtetésre jutottak, hogy a személyes kapcsolat fenntartása és az interaktív távmonitorozás lehetősége együtt adja a hypertóniás betegeknek a célvérnyomás eléréséhez és a kívánt vérnyomásérték fenntartásához szükséges támogatást.⁸ Bán Attila tudományos közleményében rámutat, hogy Magyarországon európai viszonylatban is magas az akut miokardiális infarktusos megbetegedések száma, így különösen indokoltnak tartja a háziorvosi praxisban a telekardiológiai eszközök használatát. Tanulmányában összefoglalta, hogy a telekardiológiai szolgáltatás a páciens minőségi ellátását támogatja, és kijelenti, hogy az eszköznek (transztelefonikus EKG) már a megelőzésben is szerepe kell hogy legyen.⁹

A Magyarországon a teleradiológia megjelenését és térhódítását, valamint az ebből adódó jelentőségét Dr. Bágyi Péter és Mohai Viktor közleményének kezdetéből pontosan megérthetjük: „Egy egészségügyi intézmény tevékenysége során a képalkotó diagnosztika alapvető funkció, mely nagymértékben hozzájárul az intézmény gazdaságos és fenntartható működéséhez.”¹⁰ A közleményükben a szerzők rámutatnak az informatikai háttér fejlesztésének szükségességére, és megállapították, hogy jelenleg a teleradiológia különféle szabványosított technikai megoldások segítségével világszerte használatos. Rávilágítottak a radiológus szakemberek a modalitásproblémára, azaz nem minden radiológus ért mind a négy általuk felsorolt területhez (ultrahang, RTG, CT, MR), valamint megjegyezték, hogy a radiológus szakembereknél is megfigyelhető a szerszpecifikáció jelensége. Értekezésükben bemutatták a TeleXray projektet, amely a röntgendiagnosztikai területen várható kapacitáshiány leküzdésére hivatott. Előnyként számoltak be, hogy az igény oldalról esélyegyenlőséget tud a fejlesztés biztosítani, a radiológuskapacitást hatékonyabban kihasználni, és a rendszer magában foglalja a szupervízió lehetőségét is. Az általuk bemutatott rendszerben a leletmegfordulási idő átlag 30 percre csökkent.¹¹ Prof. Dr. Bogner Péter és Bágyi Péter tanulmányukban rámutatnak, hogy a radiológiai képalkotó diagnosztikai képszám évente mintegy 15%-kal nő, és ezt a radiológus képzés nem tudja követni. Közleményükben nyomatékosítják a megfelelő informatikai háttér meglétének fontosságát, amelyet egy CT-/MR-lelet nagyságával szemléltetnek, ami akár 1 Gb is lehet. A tanulmány további fontos üzenete,

⁸ Kiss István – Kékes Ede: *A hypertóniás betegek célvérnyomás-elérési arányának és gondozási minőségének segítése telemedicinális lehetőségek alkalmazásával.* 245.

⁹ Bán Attila: *A telemedicina potenciális szerepe a háziorvosi ellátás hozzáférhetőségének és minőségének javításában.* Magyar Tudományos Akadémia, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, é. n. 185–186.

¹⁰ Bágyi Péter – Mohai Viktor: (Táv)leletelezés és munkamenedzsment. *Interdiszciplináris Magyar Egészségügy*, 13. (2014), 6. 52.

¹¹ Bogner Péter – Bágyi Péter: A teleradiológia alkalmazása hazánkban. *Magyar Orvos*, (2009), 10. 43–46.

hogy a szerzők véleménye alapján javasolják a klinikusok és a radiológiai szakorvosok közötti kommunikáció erősítését. Kijelentik, hogy a leletezés végrehajtása a betegről a teljes klinikai információ birtokában kell hogy megtörténjen.¹²

A teledermatológia gyakorlati alkalmazhatóságáról Danis Judit, Forczek Erzsébet és Bari Ferenc összefoglaló közleményében megállapította, hogy mivel a bőr elváltozásai könnyen dokumentálhatók fényképezőgéppel, így telekommunikációs eszközrendszert használva, távollátással is megfelelő diagnózist lehet felállítani. A tanulmányban megemlítették, hogy Magyarországon a telemedicina ezen területe még nem honosodott meg, pedig a betegellátást hatékonyabbá, gyorsabbá és olcsóbbá tehetné. A közleményben meghatározták, hogy a diagnózis megbízhatósága a konzultáció alapelvétől, a vizsgált bőrelváltozás típusától és a készített képek minőségétől függ. Kijelentették, hogy a teledermatológiai diagnózisok megbízhatósága (azaz, hogy két vagy több vizsgáló által megállapított diagnózis azonos lesz) megközelíti a személyes konzultáció megbízhatóságát. A közleményben a szerzők megállapítják, hogy a szakorvosi leterheltség tényleges könnyítése érdekében a táv Konzultáció kiépítésére és a szakszemélyzet kiképzésére lesz szükség.¹³

Tóth Anikó Panna közleményében összefoglalja az infokommunikációs csatornákon történő pszichológiai ellátás lehetőségeit. Tele-mentálhigiének nevezi el, utalva arra a tényre, hogy Magyarországon általánosan elfogadott megnevezés még nincs használatban. Rámutat, hogy a telemedicina ezen területe Magyarországon nem fejlett, de a szektorban dinamikus fejlődési potenciált lát. A szenvedélybetegek és a különböző mentális betegségek magas száma ellenére alacsony számú a regisztrált segítségkérés, amit az ellátórendszer hiányával és kulturális okokkal magyaráz. Kijelenti, hogy az online pszichológiai kezelések ma már bizonyítottan hatékonyak, a hatékonyság mérésére szempontrendszert fejlesztettek ki. Rámutat, hogy az Európai Unió is támogatja a telemedicina fejlesztését. A szerző külföldi példákkal szemben viszont Magyarországon hiányolja a kiadott ajánlásokat, vonatkozó szabályzókat. A felhasználási lehetőségek részletezésénél kiemeli, hogy a technológia használatával olyan periférián lévő csoportok megszólítása válik lehetővé, akik eddig igen nehezen voltak elérhetőek. A tanulmány összefoglalásában javasolja, hogy a tele-mentálhigiéné területén az eddigi tapasztalatokat gyűjtsék össze, hogy a potenciális lehetőségek és veszélyek fajtáit beazonosíthassák. További fontos javaslat, megállapítás a szerző részéről, hogy a területben rejlő potenciált az itt dolgozó szakemberek könnyebben felismerik, amennyiben a képzésekben az infokommunikációs technológiák ismereteit fejlesztik.¹⁴

Ebben a fejezetben a jelenleg Magyarországon elérhető és működtetett telemedicinális eszközökről készült áttekintés. Kizárólag azon megoldásokat mutatom be, amelyek a Magyar Honvédség csapategészségügyi szintjén is hatékonyan tudnák segíteni az ellátást. Összefoglalásként megállapítom, hogy a bemutatott orvostechnikai eszközök működtetésével már rövid távon is számos kézzelfogható előnyre tehetné szert a csapategészségügyi ellátó rendszer:

¹² Danis Judit – Forczek Erzsébet – Bari Ferenc: A telemedicina alkalmazása a bőrgyógyászatban: a teledermatológia. *Orvosi Hetilap*, 157. (2016), 10. 363–369.

¹³ Tóth Anikó Panna: A mentálhigiéné fejlesztési lehetőségei a telemedicina segítségével. *Metszetek*, 6. (2017), 2. 139–166.

¹⁴ 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról.

- A beteg részéről az orvosi szolgáltatás (tanácsadás, de akár diagnózis) gyorsabb elérése.
- Az egészségügyi ellátás hatékonysága növekszik (célirányos folyamat, nincs várakozás, nincs utazással töltött idő).
- Szükség esetén, folyamatos (0–24 h) monitorozása a beteg egészségügyi állapotának, anomália esetén adott az akár azonnali beavatkozás lehetősége.
- Prevenció és kontroll hatékonyabb tervezése és végrehajtása.
- A rendszerbe bekapcsolódott személyek egészségtudatos hozzáállásának fejlesztési lehetősége.

4. Tervezett telemedicinális eszközök

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a fejezetben bemutatandó telemedicinális eszközök rendszere elsődlegesen béke egészségügyi ellátásra lett megtervezve. Aktív, folyamatban lévő háborús szerepvállalással, a honi egészségügyi ellátás biztosítását egy új súlyozási rendszer alapján kell megvizsgálni, ami jelen közleményemnek nem célja.

Mielőtt belekezek a koncepcióm felvázolásába, szükségesnek tartom a Szolgálati Szabályzat idevonatkozó pontjainak ismertetését, ami tulajdonképpen a felhatalmazást adja a bemutatandó képességfejlesztési lehetőségre. Az alakulatoknál az egészségügyi központ parancsnokának feladatrendszerét, a katonák ellátásának alapelveit, illetve a szolgálati tevékenység biztosítását a Szolgálati Szabályzat idevonatkozó pontjai kitűnően megfogalmazzák, aktualitásukból mit sem vesztek:

„Az egység egészségügyi főnök (egészségügyi központ-parancsnok)

101.2. Az egység egészségügyi főnök (egészségügyi központ parancsnok) felelős a katonai szervezet egészségügyi biztosításáért, a személyi állomány egészségi állapotáért, egészségügyi ellátásáért, egészségügyi adatainak védelméért, valamint egészségügyi szakfelszereléséért.

102. Az egység egészségügyi főnök (egészségügyi központ parancsnok) kötelességei:

a) szervezze és irányítsa a katonai szervezet egészségügyi (gyógyító-megelőző, gondozó, közegészségügyi-járványvédelmi és foglalkozás-egészségügyi) ellátását;

b) folyamatosan kísérelje figyelemmel a személyi állomány egészségi állapotát;

c) ismerje a katonai szervezet egészségügyi helyzetét;

e) azonnal jelentsen szolgálati és szakmai elöljárójának minden olyan megbetegedést vagy egészséget veszélyeztető körülményt, amely a személyi állomány alkalmazhatóságát veszélyezteti és a katonai szervezet parancsnokának, vagy attól magasabb szintű szolgálati vagy szakmai elöljárójának intézkedését igényli;

l) szervezze és végezze az egészségvédelmi, egészséges életmódra nevelési, egészségfejlesztési és drogmegelőzési felvilágosító munkát;

A katonák ellátásának alapelvei

235.2. Minden katona jogosult a tisztálkodásra, egészségügyi ellátásra, egyben köteles – egészségének védelme, szolgálatképességének megőrzése, illetve helyreállítása céljából – napi rendszerességgel tisztálkodni, a tisztaságot fenntartani és magát a gyógyító-megelőző rendszabályoknak alávetni.

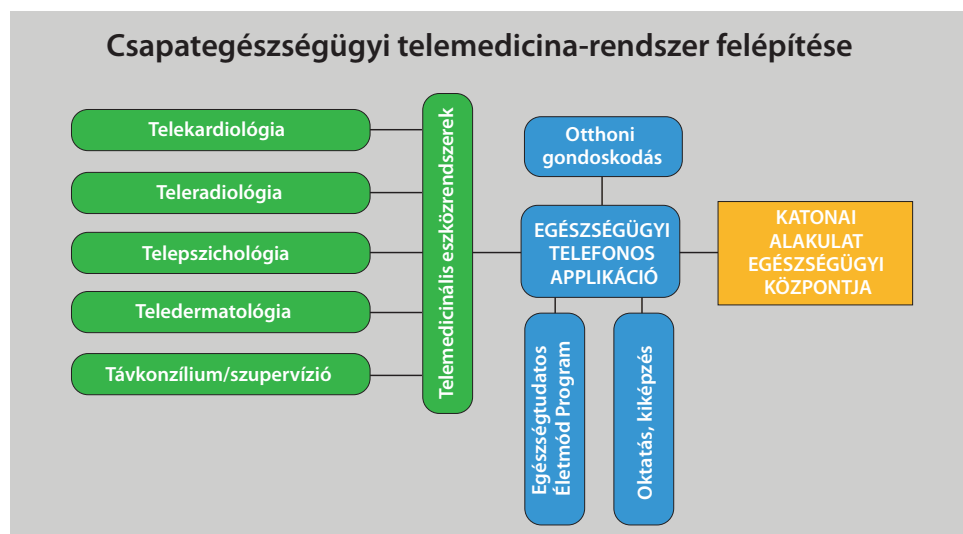
236.1. Csapatoknál, oktatási intézményeknél kiképzési (munka-) napokon járó-beteg-rendelést kell tartani. A hirtelen megbetegedett vagy sérült katonákat azonnal a segélyhelyre, munkaidőn túl a területileg illetékes egészségügyi intézménybe kell küldeni (szállítani).

237.1. A személyi állomány egészségi állapotának és erőnlétének ellenőrzése céljából a szakutasításokban és intézkedésekben meghatározott időközönként szűrővizsgálatot kell tartani.

260.1. b) a szükséges egészségügyi, munkabiztonsági és drogszűrő vizsgálatoknak magát alávetni.”¹⁵

A Szolgálati Szabályzat egészségügyi ellátásra vonatkozó pontjai egy további ciklikusan felvetődő kérdéskört is megválaszolnak: az egészségügyi ellátás csapatszinten gyógyító, megelőző, gondozó, foglalkozás-egészségügyi, közegészségügyi, járványügyi feladatokból áll. Ennek értelmében csapatszinten nem lehet kizárólag sürgősségi ellátás működtetésében gondolkodni. A Szolgálati Szabályzat az egészségügyi ellátásra vonatkozó pontjai egyben iránymutatásként is szolgálnak.

Értelmezésem alapján, a kor aktuális kihívásainak megfelelően lehetőség, illetve felelősség a szabályzókat további hozzáadott tartalommal feltölteni. Következésképpen az egészségügyi ellátás működtetése és fejlesztése érdekében kötelességnek tartom az orvosi rendelőket korunk elérhető, legmodernebb eszközrendszereivel felszerelni, és ezeket a szolgáltatásokat a magasabb szintű ellátás érdekében az állomány részére hozzáférhetővé tenni. Erre a lehető legkézenfekvőbb megoldás a civil ellátásban már kipróbált, bevált eszközrendszerek bevezetése és rendszeresítése. Ennélfogva csapat-egészségügyi szinten az egészségügyi központok felszerelését az alábbi telemedicinális eszközökkel, képességekkel javaslom bővíteni (1. ábra):

1. ábra: Csapategészségügyi telemedicina-rendszer felépítése

Forrás: a szerző szerkesztése

¹⁵ Központi Statisztikai Hivatal: 1.1. Népesség, népmozgalom (1900–) 3/3.

4.1. Telekardiológia

A KSH 2017-es adatai alapján, a magyar lakosság körében a keringési rendszer betegségei vezetnek a halálozási okokat,¹⁶ ennek okán javasolom a telemedicinális fejlesztések közül elsőként erre a betegségcsoportra fókuszálni. Csapat szinten a prevenció tevékenység és a gondozással kapcsolatos feladatok két irányban valósulhatnak meg: telemedicinára alapuló 24 órás vérnyomásmérő, illetve EKG-készülék. Mind a két készülék indokolt esetben akár a beteg otthonába is kihelyezhető, kiterjesztve ezzel az egészségügyi állapot felügyeletét egy meghatározott időszakra. Az eszközök az orvos által naponta meghatározott alkalommal elvégzett mérések adatait az interneten keresztül elküldik egy erre a célra kialakított tárhelyre, amelyek online kontrollját munkaidő után, ügyeleti rendben, a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ jelen helyzetben még nem létező telemedicinális képessége vehetné át.

Telemedicinális szívultrahang-készülék, amely munkaidőben, panasz esetén, illetve kontroll céljából csapat szinten végezne az előzetes vizsgálatot. A vizsgálat elvégzése után az adatok a Magyar Honvédség Egészségügyi Központba érkezéne be, kiértékelésük soron kívül történne. A kiértékelő kardiológus döntene a további lépésekről: „minden OK” nem igényel további vizsgálatot, további vizsgálatok és konzultáció szükséges, így időpont előjegyzése a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ kardiológiai osztályán, illetve azonnali vagy sürgős beavatkozás esetén az Országos Mentőszolgálat értesítése.

4.2. Teleradiológia

Csapat szinten, a napi munkavégzési és kiképzési foglalkozások során elkerülhetetlen, hogy az állománynál ne történjen időnként rándulás, ficam, húzódás, részleges, teljes ín- vagy izomszakadás vagy akár csonttörés. Amennyiben a vizsgálathoz szükséges telemedicinát használó radiológiai eszközrendszer (röntgen és ultrahang) kiképzett egészségügyi személyzettel csapat szinten rendelkezésre állna, jelentősen csökkenének a magasabb ellátó szintek leterheltségét. Kizárólag olyan esetben történne magasabb ellátási szintre szállítás, amikor a helyben történő vizsgálat alapján indokolt, vagy az eredménye nem egyértelmű. Hatalmas előrelépésnek tartanám, ha bizonyos esetekben már első körben csapat szinten, a helyi rendelőben megszülethetne a teleradiológiai szakorvosi támogatással alátámasztott diagnózis, ezzel is gyorsítva az ellátást és egyúttal csökkentve a Magyar Honvédség Egészségügyi Központba beutaltak számát.

4.3. Telepszichiátria, -pszichológia

Egy hangszigetelt szobával, hozzá a standardizált monitor- és videókamera-rendszerrel, megfelelő internetkapcsolattal kiegészítve, jelentősen növelni lehetne a pszichológiai,

¹⁶ David S. Gochman: *Handbook of Health Behavior Research*. New York, Plenum Press, 1997.

pszichiátriai ellátáshoz való hozzáférést a Magyar Honvédség egész állománya részére. A kétirányú kamerás rendszer a széles sávú internetkapcsolat képességeit kihasználva, a földrajzi távolságok áthidalhatóvá válnak, akár terápiás foglalkozás is végezhetővé válik utazás és idővesztés nélkül. Értelemszerűen ez a pont két lépcsőt foglal magában: csapatszinten a teljes állománynak a pszichológusi szolgáltatás biztosítása, illetve a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ szintjén a pszichológusi szolgáltatás pszichiátriai elérhetőséggel kibővítve állhatna rendelkezésre.

A képesség bevezetése több előnnyel is járna. Első körben a pszichológusi beosztással nem rendelkező missziók is bevonhatóvá válnak a pszichológusi ellátásba, ráadásul ezzel adott lenne a lehetőség, hogy a külszolgálaton lévő katona a saját alakulatánál lévő pszichológust válassza.

Másodszorban utazás okozta idővesztés nélkül olyan alakulatoknál is teljes pszichológiai ellátást lehetne biztosítani, mint a Magyar Honvédség Anyagellátó Raktárbázis, amely országosan 11 bázissal rendelkezik. Harmadrészen egy költség-takarékos és hatékony módja lenne az alakulatok közötti pszichológusi szupervízió és mentori rendszer kialakításának, katalizálva ezzel az egyéni szakmai fejlődést. Negyedrészen továbbgondolva a rendszert, egyéni elbírálás után akár a misszió utáni visszaszűrés is komfortosabbá és gyorsabbá válhatna.

4.4. Teledermatológia

A prevenció koncepcióhoz tartozik, elsődlegesen a melanómaszűrések bevezetésére és a hozzá tartozó rendszeres kontroll céljából illesztettem be a koncepcióba. Másodszorban a napi betegellátás során felmerülő bőrgyógyászati igénylő kérdésekben tudná az eszköz a támogatását kifejteni. Az eszköz működési elvéről röviden elmondható, hogy jó minőségű digitális fényképezőképp analógiájára a meghatározott protokoll szerint fényképeket készít a kérdéses bőrterületről. A digitális fénykép(ek) et elektronikusan továbbküldené a kiértékelésre kijelölt bőrgyógyászhoz a Magyar Honvédség Egészségügyi Központban. A kiértékelést követően, szakorvosi véleménnyel, diagnózissal kiegészítve visszaküldenék azokat. Az eszköz egyszerű megvalósíthatósága és kezelhetősége miatt zökkenőmentesen és gyorsan rendszerbe álltható.

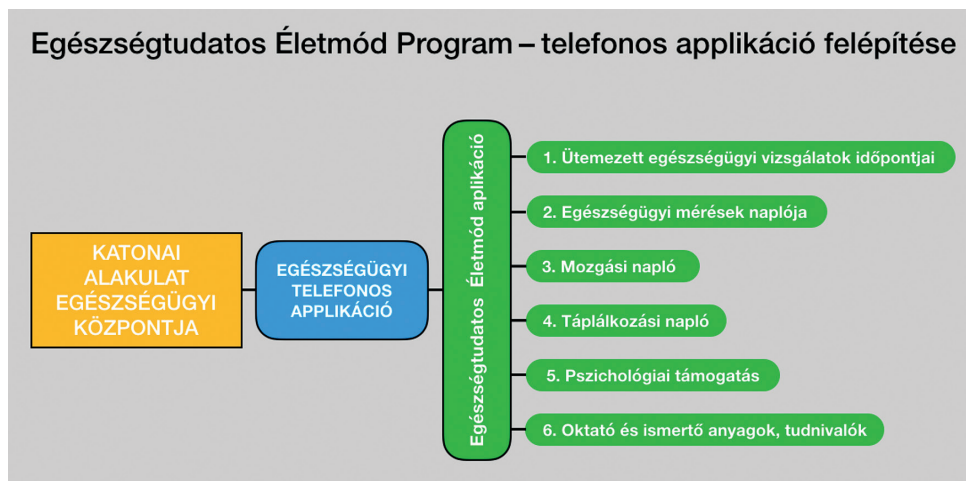
4.5. Otthoni gondoskodás

Koncepcióm legvitatottabb, legképlékenyebb pontja. Az Amerikai Egyesült Államokban jelenleg is több variációját tesztelik egyes eredményekkel, jelenleg is keresik az arany középutat a képesség funkcióinak meghatározásával. Koncepciómban jómagam feltétlenül hiszek a pozitív hozadékában, bár jelenleg egy csökkentett funkciókkal rendelkező lehetőségben gondolkodom, amely természetesen az állomány igényeinek monitorozását követően bővíthető. A képesség lényege, hogy a kapcsolat az egészségügyi ellátás és a katona között a munkaidő leteltével se szűnjön meg. Ezzel a lehetőséggel adunk egy „vékony köldökzsinórszerű” gondoskodási szálát az állománynak munkaidőn túlra is. A képesség azoknak szolgálhatna segítségül, akik kellő önkontrollal,

egészségügyi problémabelátással rendelkeznek, és az egészségügyi problémájuk súlyát tekintve, a sürgősségi ellátást nem akarják terhelni, de egészségügyi szakembertől tanácsra (például akut tüneteknél vagy gyógyszereszedéssel kapcsolatban), e-receptre, esetleg kontrollra (például telemedicinális EKG, vérnyomás-, vércukormérés) igényt tartanak. A kiinduló gondolatom egyfajta applikáció alapú, „telefonos” chat, amely munkaidőn túli, a hivatalos ügyeleti rendszer részeként tudna funkcionálni egy zárt kör, az adott alakulat személyi állománya részére. A képességet egy android vagy IOS alapú mobiltelefonos applikáció keretében lehetne működtetni. Első körben a chatalkalmazásban kizárólag az ügyeletet adó szakasszisztens szólítható meg, a szakasszisztens döntésének függvénye, hogy a probléma megoldásának folyamata orvos végzettségű személyig eljut-e.

4.6. Egészségtudatos Életmód Program

Terveim szerint, a program egy komplex egészségügyi mobiltelefonos applikáció önálló programjaként fog megvalósulni, amelyet egy későbbi értekezésemben szeretnék bemutatni. A koncepció bemutatását az egészségmagatartás definíciójával kezdem. Gochman mindazon magatartási mintákat, cselekvéseket és szokásokat érti alatta, amelyek hozzájárulnak az egészség fenntartásához, az egészség helyreállításához vagy javításához. Az egészségmagatartás hatással van a halálozások alakulására, azok okaira és a főbb megbetegedésekre, beleértve a betegségek kialakulását, illetve előrehaladását, a kezelések hatékonyságát és az életminőséget.¹⁷

2. ábra: Egészségtudatos Életmód applikáció felépítése

Forrás: a szerző szerkesztése

¹⁷ Edwin B. Fisher et alii: Behavior Matters. *American Journal of Preventive Medicine*, 40. (2011), 5. 15–30.

A telefonos applikáció az alábbi modulokból áll:

- Ütemezett egészségügyi vizsgálatok időpontjai;
- Egészségügyi mérések napló (vérnyomás, pulzus, vércukor, EKG, testsúly, BMI, zsír/ izom arány stb.);
- Mozgási napló (lépésszámláló, cardioedzések adatai);
- Táplálkozási napló (elfogyasztott étel és a napi bevitt kalóriamennyiség);
- Pszichológiai támogatás (személyiségfejlesztés, tesztek, relaxációk);
- Oktató és ismertető anyagok, tudnivalók,
- Elméleti háttér (tananyagok);
- Kalóriatáblázat;
- Mintaétrendek;
- Edzésminták;
- Felvilágosító információk – káros szenvedélyek.

Az Egészséges életmód Program hatékonyságának egyik kérdése, hogy az állomány, akiknek ez készülni fog, milyen fokú egészségtudatossággal rendelkeznek. Az egészségtudatosságot úgy tudnám röviden definiálni, hogy az adott személy (esetünkben katona) mennyire érzi magát képesnek, kompetensnek, hogy az életminőségén, életmódján, esetleges negatív berögződéseiben változtatni tudjon. A KSH ide vonatkozó adatai alapján, a magyar lakosság 4/5-e úgy vélekedik, hogy tehet az egészsége érdekében. Ami némileg árnyalja a képet, hogy a kor előrehaladtával, illetve az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében az emberekben a befolyásolási képesség hite is csökken, hogy aktívan tehet az egészsége érdekében, bár a szám nem megy 2/3 alá.¹⁸

Az egészséges életmód program célja, hogy az adott alakulat állományának lehetősége legyen szakemberek által irányítottan, az egészséges életmód összetevőivel és gyakorlati lépéseivel megismerkedni, valamint szándék esetén a programban részvétellel fejlődni.

Gyakorlati megvalósulását úgy képzelem el, hogy az alakulat egészségügyi központjának orvosa és pszichológusa, valamint az alakulat személyi edzője a programba jelentkezőknek orvosi vizsgálattal és az egészségügyi állapot folyamatos monitorozásával, viselkedésterápiával, táplálkozási tanácsadással és személyi edzéssel támogatja az életmódváltást.

Az applikáció segítséget nyújt a programban részt vevő szakembereknek, hogy a résztvevők egészségügyi értékeinek változását, illetve edzés-, sportolási mennyiségeit nyomon kövesse. Napjaink okostelefonjai lehetőséget biztosítanak, hogy a személy aktivitását és napi tevékenységét automatikusan vagy manuálisan naplózhassák. Az okostelefonok képességei, szenzorai akár a program és ezzel együtt a személy pontosabban vezetett dokumentációjára is felhasználhatók. Innen egy lépés az adatok megosztása egy előre kialakított felületen, tárhelyen, amelyről kompetencia alapján a szakszemélyzet részére hozzáférés biztosítható.

¹⁸ KSH: A 2014-ben végrehajtott Európai lakossági egészségfelmérés eredményei – összefoglaló adatok. 2018.

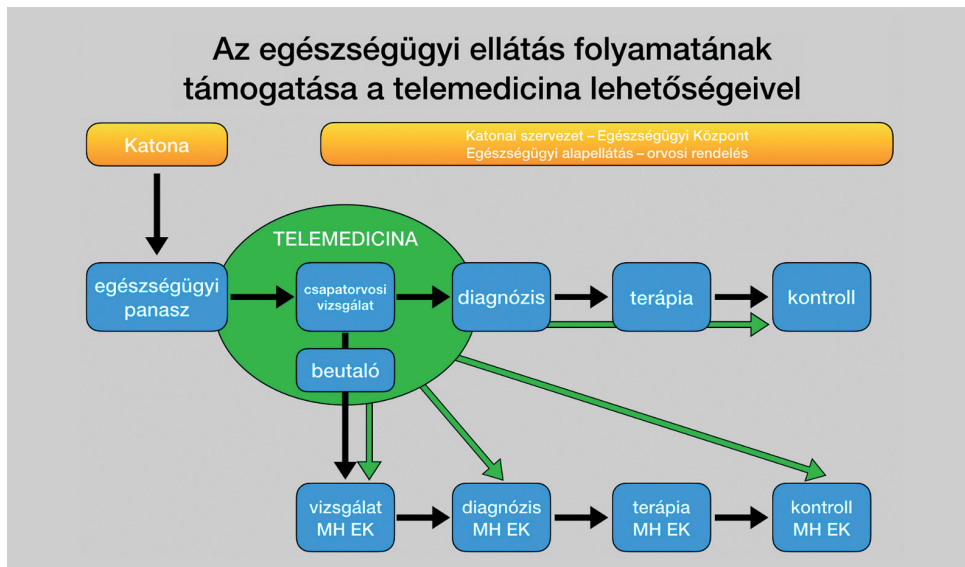
4.7. Oktatás, kiképzés

A hang és kép alapú, azaz webkamerát és mikrofont magában foglaló széles sávú internetkapcsolatot használó rendszer további hasznosítási lehetőségeket is hordoz magában. Az egészségügyi állományt érintő egyes oktatási, képzési és vizsgáztatási feladatokat akár online konferenciahívással egybekötve is meg lehetne valósítani.

A rendszer alkalmas konzultációra is, ami tulajdonképpen a klasszikus távkonzílium vagy szupervízió. Az alapellátás során a diagnózisfelállítás folyamatába, a kezelés menetébe kommunikációs eszközökön keresztül távoli orvos- vagy szak személyzetet lehet igény esetén bevonni.

5. Összefoglalás – Következtetések

Cikkem összefoglalásaként kijelenthető, hogy a kor munkaerőpiaci tendenciái (katonarvos-hiány), illetve az egészségügy területén történt nagyarányú fejlődés (telemedicina megjelenése a civil egészségügyi ellátó intézményekben) következtében a csapategészségügyi ellátás eszközrendszerének fejlesztése immár sokáig nem odázható el. A Szolgálati Szabályzat katonai egészségügyi ellátást meghatározó passzusai alapján, az előírt kötelezettségek elvégzését nagymértékben megkönnyítenék a fent említett eszközök. A fent bemutatott telemedicinális eszközöket átalakítás és módosítás nélkül is alkalmasnak tartom arra, hogy azokat bevezessék a csapategészségügyi eszközrendszerébe.

3. ábra: Az egészségügyi ellátás folyamatának támogatása a telemedicinával

Forrás: a szerző szerkesztése

A telemedicina a távkonziliium funkciójával a diagnózis felállításának folyamatában segít, a távdiagnosztika opcionális támaszként jelen lehet a kórmeghatározásban, a távfelügyelet lehetőségét kihasználva pedig támogatja a helyben feladatot végrehajtó egészségügyi állományt és akár az otthonában lévő beteget, hogy kizárólag az indokolt esetekben utalják be a beteget magasabb ellátási szintre.

Az értekezésben megállapítottam, hogy elősegíthetik a magasabb minőségi ellátást, jelentős mértékben képesek lerövidíteni a betegutat, valamint időt takaríthatnak meg mind a páciens, mind az egészségügyi szakemberek részére. A képességek bevezetésével a régóta várt csapatszintű prevenciók lehetőségei is bővülnek.

Azonban annak érdekében, hogy a működtetésük anomáliákat ne generáljon, indokoltnak tartom egy alapos és következetes szabályozási rendszer kialakítását. A szükséges, kialakítandó szabályzók széles spektrumot ölelnek fel, beletartozik a kiképzés terén az új képességek működtetésére a szakasszisztensi állomány felkészítése, oktatása és kompetenciáinak meghatározása, a küldő és a fogadó oldal dokumentációs kötelezettsége, az infokommunikációs műszaki követelmények meghatározása, az adatvédelem (kibervédelem) is. Orvosi szakterületenként javaslom a szabályzását kidolgozni, hogy a telemedicinális távkonzultáció milyen esetekben működhet, melyek azok a tünetek, tünetcsoportok, amelyeknél a beteg fizikai jelenléte és vizsgálata elkerülhetetlen.

A jövőre nézve, pszichológiai szempontból, a telemedicinális eszközök hosszú távú igénybevétele során két lehetséges rizikófaktorra szeretném még felhívni a figyelmet. Az egyik lehetséges jelenség, hogy az orvos-beteg kapcsolat a gazdag, több szálon futó érzelmi, informális tartalmából veszíthet, következőképpen elszemélytelenedhet. Mivel a kapcsolatot egy monitor és mikrofon tartja fenn, az emberekben (mind az ellátó, mind az ellátandó oldal részéről) megvan a hajlam, hogy a telekommunikációs kapcsolatban lévő „kötelezettségeit” (például udvariasság, türelem, korrektség) hanyagabban kezelje, mint egy személyes, élő szituációban, mivel egyesek abban a hiedelemben vannak, hogy a távolság a kommunikációs normáktól eltérő viselkedés egyes következményeitől „megvédi”. Ennek kiküszöbölésére kommunikációs tréning és protokollanyag összeállítását javaslom.

A másik lehetséges veszélyforrásnak tartom, hogy az ellátott személy és/vagy a konzultációban részt vevő szakasszisztens egyes esetekben a távkonzultáció instrukcióit – egyeztetés nélkül – megmásítja, torzítja, illetve a telemedicinális kapcsolat esetleges elszemélytelenedésének következményeként a gyógyulási folyamatot saját kézbe veszi vagy saját eredményének címkézi. Ez a folyamat oktatással, felkészítéssel szintén kiküszöbölhető.

A tervezett bevezetendő telemedicinális képességek nemcsak magasabb szintű ellátást biztosítanak, hanem egyfajta szűrőhatást fejtenek ki, hiszen amennyiben csapategészségügyi szinten a katona egészségügyi problémáját kezelni lehet, ezzel együtt tehermentesülhet a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ.

Felhasznált irodalom

- Baranyai Gábor: Ösztöndíjjal enyhítik a katonarvos-hiányt. *Magyar Idők*, 2017. Online: <https://magyaridok.hu/belfold/osztondijjal-enyhitik-katonarvos-hianyt-1369249/>
- Bágyi Péter – Mohai Viktor: (Táv)leleletezés és munkamenedzsment. *Interdiszciplináris Magyar Egészségügy*, 13. (2014), 6. Online: www.researchgate.net/profile/Peter_Bagy_i/publication/270886593_Tavleletezes_es_munkamenedzsment/links/54b797b80cf24eb34f6ebc98.pdf
- Bán Attila: *A telemedicina potenciális szerepe a háziorvosi ellátás hozzáférhetőségének és minőségének javításában*. Magyar Tudományos Akadémia, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. é. n. Online: <https://doi.org/10.18427/iri-2017-0109>
- Bogner Péter – Bágyi Péter: A teleradiológia alkalmazása hazánkban. *Magyar Orvos*, (2009), 10. 43–46. Online: <https://weborvos.hu/adat/files/avera/mo4346.pdf>
- Danis Judit – Forczek Erzsébet – Bari Ferenc: A telemedicina alkalmazása a bőrgyógyászatban: a teledermatológia. *Orvosi Hetilap*, 157. (2016), 10. 363–369. Online: <https://doi.org/10.1556/650.2016.30371>
- Fejes Zsolt: Új lehetőség a védelem-egészségügyi ellátásban: Telemedicina. *Hadmérnök*, 11. (2016), 1. 233–239.
- Fisher, Edwin B. – Marian L. Fitzgibbon – Russel. E. Glasgow – Debra Haire-Joshu – Laura L. Hayman – Robert M. Kaplan – Marilyn S. Nanney – Judith K. Ockene: Behavior Matters. *American Journal of Preventive Medicine*, 40. (2011), 5. 15–30. Online: <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2010.12.031>
- Gochman, David S.: *Handbook of Health Behavior Research*. NewYork, Plenum Press, 1997. Online: <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0484-3>
- Jasztrab Jácint Szilárd: A katonarvosi pályaválasztás és pályaelhagyás motivációi. *Honvédségi Szemle*, 146. (2018), 2. 101–113.
- Kiss István – Kékes Ede: *A hypertóniás betegek célvérnyomás-elérési arányának és gondozási minőségének segítése telemedicinális lehetőségek alkalmazásával*. Online: <https://elitmed.hu/kiadvanyaink/hypertonia-es-nephrologia/a-hypertonias-betegek-celvernyomas-eleresi-aranyanak-es-gondozasi-minosegenek-segitese-telemedicinalis-lehetosegek-alkalmazasaval>
- Tóth Anikó Panna: A mentálhigiéne fejlesztési lehetőségei a telemedicina segítségével. *Metszetek*, 6 (2017), 2. 139–166.
- Wood, Megan: Telemedicine continues to gain traction in the healthcare industry, offering a convenient, integrated experience for patients. *Becker's Hospital Review*, 2016. Online: www.beckershospitalreview.com/healthcare-information-technology/telemedicine-to-attract-7m-patient-users-by-2018-12-statistics-on-the-thriving-market.html

Jogi forrás

24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról

Internetes források

Állami Egészségügyi Ellátóközpont: *Telemedicina*. Egészségtudományi fogalomtár, é. n. Online: <https://fogalomtar.aEEK.hu/index.php/Telemedicina>

Becker's Health It: *Telemedicine to attract 7M patient users by 2018 – 12 statistics on the thriving market – 2018*. Online: www.beckershospitalreview.com/healthcare-information-technology/telemedicine-to-attract-7m-patient-users-by-2018-12-statistics-on-the-thriving-market.html

Központi Statisztikai Hivatal: *1.1. Népeség, népmozgalom (1900–) 3/3*. Online: www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001c.html

Központi Statisztikai Hivatal: *A 2014-ben végrehajtott Európai lakossági egészségfelmérés eredményei – összefoglaló adatok*. 2018. Online: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/elef/elef2014_osszefoglalo.pdf

Tartalom

ÖDÖN HARKA: COMBAT SUPPORT ARMAMENT OF THE RAPID FORCES IN THE HUNGARIAN ROYAL DEFENCE FORCES	5
LEIB PÉTER: AZ ANYAGCENTRIKUS HADIKULTÚRA MEGJELENÉSE A TENGERI HADVISELÉSBEN	17
SZAJKÓ GYULA – LÉVAI ZSOLT: A VASÚTHÁLÓZATOK ÉRTÉKELÉSE A HADSZÍNTÉRI LOGISZTIKAI FELDERÍTÉS VÉGREHAJTÁSAKOR	27
KOVÁCS MÁRK KÁROLY: AZ AL-KÁIDA CÉLJAI, SZERVEZETE ÉS MŰKÖDÉSE, MÓDSZEREI ÉS ELJÁRÁSAI A NYUGAT ELLEN 1989 ÉS 2015 KÖZÖTT	53
KOVÁTS LEVENTE SÁNDOR: A NATO AFGANISZTÁNI SZEREPVÁLLALÁSA	69
VÁRADI GRÉTA VANESSZA – GÖBLYÖS BENEC: A MAGYAR ÉS OLASZ FEGYVERES ERŐK JELENLÉTE NEMZETKÖZI MISSZIÓKBAN ÉS MŰVELETEKBEN	83
FÜLEKI RÉKA: A KULTURÁLIS EMLÉKEZET MEGJELENÉSE A KATONAI PROTOKOLLBAN	99
KANYÓ MÁRIA: A TÁRSADALOM „SZÖVETÉT” ALKOTÓ JELKÉPI KULTÚRA MINT A KÖZÖSSÉGET INTEGRÁLÓ KÖTŐANYAG	113
MOLNÁR ZOLTÁN: A JÁRVÁNYOS MEGBETEGEDÉSEK ELLENI HARC MAGYARORSZÁGON A NAGY HÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN, 1914–1918	125
SZILÁGYI-KISS HAJNALKA: AZ I. VILÁGHÁBORÚ HADMŰVELETI VÁLTOZÁSAI	139
LÁSZLÓ VIKTÓRIA: A HONVÉDELMI TÖRVÉNY VÉDELMI IGAZGATÁST ÉRINTŐ, 2020. JANUÁR 1-JÉN HATÁLYBA LÉPETT MÓDOSÍTÁSAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A VÉDELMI BIZOTTSÁGOKAT ÉRINTŐ MÓDOSÍTÁSOKRA	155
MATUSZ MÁRK PÉTER: A MAGYAR HONVÉDSÉG CSAPATEGÉSZSÉGÜGYÉNEK TELEMEDICINÁLIS FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI	173